

ömer hayyam

Harold Lamb

kutuphaneci - cizgiliforum

kaknüs
tarihi roman

kaknüs yayınları: 153
tarihi roman : 4

isbn: 975-6698-47-0

I. basım
temmuz, 2003
istanbul

orijinal adı:
kitabın adı: *tarih ve sanat gözüyle ömer hayyam*
yazarı: *harold lamb*

redaksiyon: seda çiftçi
teknik hazırlık: ahmet karataş
kapak düzeni: betül biliktü
iç baskı: alemdar ofset
kapak baskı: milsan
cilt: dilek mücellit

kizkulesi yayıncılık ve tanıtım hız.

kaknüs yayınları

merkez: selman ağa mah., selami ali efendi cad., no: 11, üsküdar, istanbul

tel: (0 216) 341 08 65 - 492 59 74/75 faks: 334 61 48

dağıtım: çatalçeşme sk., defne han. no: 27/3, cağaloğlu, istanbul

tel: (0 212) 520 49 27 faks: 520 49 28

www.kaknus.com, www.kizkulesinet.com, www.kizkulesi.net

Tarih ve Sanat Gözüyle

ÖMER HAYYAM

Harold Lamb

Türkçesi

Ömer Rıza DOĞRUL

İçindekiler

<i>Esri Hakkında</i>	7
----------------------------	---

Birinci bölüm

I - Horasan'ın Nişabur şehrinde Sahaflar çarşısı. Milâdi 1069 yılı	9
II - Nişabur'un batısında, yüklü bir devenin ancak üç haftada katedebildiği büyük Horasan yolu üzerinde bir kervansaray	23
III - Nişabur'dan deve sırtında beş haftalık mesafede olan Van gölü civarındaki Arsanas nehri vadisi. 1071 senesinin ilkbaharı	29

İkinci Bölüm

I - Tuz çölüne giden yol üzerinde Hikmet Âyinesi sayılan üstadın evi. Alp Aslan'ın Malazgirt zaferini kazanmasından bir yıl sonra	41
II - Nişabur'un Tekinkapısı ile Hüseyinoğulları camii arasındaki Şekerciler sokağı. Cuma akşamı, yatsı namazından önce	55
III - Nişabur mezarlığını gölgelendiren servilere bitişik nehrin kıyıları	61
IV - Kule, Yıldızlar Evi oluyor ve Hayyam nehir kıyısındaki mezarlığa nazir kulede çalışmaya başlıyor	77

Üçüncü Bölüm

I - Fırat nehri üzerinde Babil harabeleri ve harabeler ortasında Melikşah'ın karargâhı. Miladi 1075 senesi	99
II - Kudüs'ün doğu duvan karşısındaki Cehennem vadisi ve bu vadi üzerindeki tepe	107
III - Halep'in büyük camisinin şadırvanı. Şadırvanın çevresi dervişlerin ve dilencilerin durağıdır. Akşam ezanı sırası.	113
IV - Hacı taşlarının bulunduğu geçit	127
V - Nişabur'da "Yıldızlar Evi"	133

Dördüncü Bölüm

J - Nişabur'un büyük çarşısında esir pazarı. Yeni takvime göre Melikşah'ın yedinci yılı	153
II - Nişabur'un doğusundan iki günlük mesafede, dağ eteklerindeki küçük kasrın bahçesi	157
III - Eski Rey şehrinde Darülkütüp (Kitabevi)	177
IV - Dağlarla nehir üzerindeki kartal yuvasında	189

Beşinci Bölüm

I - İsfahan şehri ve şehrin güney yolu. Ateşoğlu'nun evi	223
<i>Hayyam Hakkında Birkaç Söz</i>	271

Eser Hakkında

Hayyam'ın hayatına dair bildiklerimi, onun üstün anlayışını, görüşünü, ve duyuşunu ifade eden şiirleriyle ve bütün bunları yaşadığı devrin tarihî olaylarıyla yoğurarak bir biyografi meydana getirmek ve Hayyam'ı canlandırmak mümkün müdür?

Bu eser bu yolda yazılmış bir denemedir. Bu denemeyi ilk gerçekleştiren zat, Amerika'nın tanınmış yazarlarından Harold Lamb'dır. Cengiz, Timur ve Haçlı savaşları gibi konular üzerinde eserler yazan bu yazar, Hayyam hakkında da az çok romanlaştırılmış bir eser meydana getirmek istemiş ve yazdığı eseri birkaç yıl önce yayınlamıştı.

Çok geçmeden içimde bu eseri Türkçe'ye çevirmek arzusu uyandı. Onun için bu eseri dikkatle okumak ve onun Türkçe'ye nakledilmeye değer olup olmadığını anlamak istedim.

Eserde gördüğüm, kusur, tarihi olayların ve kahramanların, hakiki karakterleri ile değil, bir yabancı gözüyle, yabancı hissiyle tahlil edilmesi ve bu şahsiyetleri biraz da hafife alan ve küçültmek isteyen hoppa bir üslûp kullanılmasıdır. Sebebi gayet aşikârdır. Amerikalı yazar, Alp Aslan gibi bü-

yük bir Türk kahramanını, ancak bir Hıristiyan gözüyle görebilirdi. Terbiyesi, tahsili, geçmişin miras bıraktığı etkiler ve gelenekleri onu ancak bu şekilde harekete zorlamakta idi. Fakat onu bu şekilde harekete zorlayan âmiller, benim üzerimde etkili olamazdı ve etkili olmasına imkân da yoktu.

Onun için eseri okuduktan sonra onu tercüme etmek değil, fakat yeniden yazmak ve eseri Türkçeleştirmekle kalmayarak Türkleştirmek de lâzım geldiğini anladım ve ona göre çalıştım. Bu yüzden Harold Lamb'ın eserini, esas olarak kullandım ve eserin bilhassa Türk tarihini ilgilendiren cephelerine büyük önem verdim.

Neticede bu eser meydana geldi. Acaba Hayyam bu eserde anlatıldığı gibi mi yaşamıştır?

Fakat, yukarıda anlattığım gibi bu eser yalnız tarihî bir eser değildir. Bu eser aynı derecede, belki daha fazla bir sanat eseridir. Sanatın tarih ile mezcinden maksat, tarihi canlandırmak ve yaşatmaktır. Fakat bu vazifenin hakkıyla başarması için, tarihi vakalar veya şahıslar hakkındaki bilgimizin, bu vakalar ile şahısların mensup oldukları devre ait malûmatımızın buna imkân verecek bollukta olması gerekir. Halbuki Hayyam hakkındaki malûmatımız, bunu sağlayacak özellikte değildir ve onun için bu eserde sanatın payı, tarihin payından çok daha büyük görünür.

Bu böyle olmakla beraber bu eserin tarih ile ilgili safhalarında, tarihî vakalara gerçekten bağlılık esasına azamî itina gösterilmiş ve tarih ile sanatın güzelce kaynaşmasına dikkat edilmiştir.

Bu çalışmanın neticesi olan bu eseri okurlarımıza sunuyoruz ve bu yolda başarılı olmayı umuyoruz.

Ömer Rıza DOĞRUL

Birinci Bölüm

I

*Horasan'ın Nişabur şehrinde
Sahaflar çarşısı. Milâdi 1069 yılı.*

Asma çardaklı yol, Cuma mescidinden şehir bahçesine uzanıyordu. Yolun tam ortasındaki dönüm noktasında iri bir kavak gökyüzüne yükseliyor ve ağacın yeşil gölgeleri serin bir çeşmeyi barındırıyordu. Sahaflar çarşısı işte bu yol üzerindeydi.

Kitapçılar yığın yığın kitapların önünde bağdaş kurup uyuklarken, testilerini çeşmeden doldurmak için gelen kadınlar başbaşa verip fısıldaşırlar, camiye bitişik medreseden çıkan çocuklar koşuşarak:

“Ey eski kitapların satıcıları, uyanın!” diye bağırırlardı.

Çocukların bu münasebetsizliğine en çok sinirlenenlerden biri Yasemin'di; çünkü erkekler, yani erkek çocuklar, henüz gelişmemiş kız çocuklarına mahsus beyaz başörtüsü ile oturmasına bakarak ona dikkat etmiyor, ancak arasıra ona taş atarak eğleniyorlardı. İçlerinde yüzleri tüylenmeye başlayan delikanlılar da bulunduğu halde birinin dahi ona dikkat etmemesi ve ona karşı sevgi göstermemesi canını sıkıyordu.

Yasemin henüz on iki yaşında idi. Fakat kendisini bir güzellik abidesi sayıyordu. Hâlâ çocuk sanılarak çarşafa sokulmamış olmak, onun en büyük tasası idi. Onun anlayışına göre çarşaflanır ve yüzünü örterse, gözlerini harem dairelerinin kafeslerine diken bu delikanlılar onu da dikkat ve merak ile süzeceklerdi. Ev halkı nedense bunun farkında olmadıkları ve onu hâlâ çocuk saydıkları için babasının dükkânında durma görevini ona vermişlerdi. Gerçi Yasemin, babasına yardım etmekten memnundu, çünkü babası ince el yazmalarını okuya okuya gözlerini kör edercesine zayıflatmıştı. Gene de bu çeşit kitapları okumaya doymamıştı ve hâlâ, kızının istikbalini düşünmektense İbn Sina'nın tezhipli bir sahifesine bütün ömrünü verecekmiş gibi davranmaktan bıkmamıştı. Bu kayıtsızlık babasına özgü olsaydı, mesele yoktu. Fakat evdeki hanımlar da babasından farksızdılar. Onlar da yalnız işleri düştüğü zaman kendisini haurlamakta ve yalnız kendi işlerine koşturmak için yüzüne gülmekte idiler.

Babasının, medreseden çıkıp kendisine uğrayan çocuklara okuduğu birtakım yazıları, Yasemin de dinliyordu, fakat bir şey anlamıyordu. Çünkü babasının okuduğu kitaplar, geceleyin gök yüzünde beliren “*yabani ördek*”lerden ve bu âlemle görünmeyen âlem arasındaki “*perde*”den bahsediyordu. Yasemin'in bunları anlamasına imkân var mıydı? Bu çeşit derin bahislere ancak erkekler akıl erdirebilirlerdi.

Yasemin her gün babasının dükkânını açar, siler süpürür, kitaplarını sıralar, babasının istediği her şeyi getirip eline verir, evden bir şey getirilecekse koşup getirir; babasının siparişlerinden ve işlerinden fırsat buldukça da örgü örür, kedisiyle oynar ya da sahaflar çarşısından geçenleri seyrederdi. Dükkâna sık sık uğriyanlar arasında özellikle dikkatini çeken iki delikanlı vardı. İçlerinden Rahmi adındaki uzun boylu olanı, zengin bir adamın oğlu idi. Bu delikanlının kırmızı ve kahve renkli elbisesi, Yasemin'in dikkatini çekiyordu. Diğer kitaplara daha meraklı idi ve babasının dükkânındaki her kitabı güneş batana ve herkes akşam namazına gitmek üzere dükkândan çıkana kadar dikkatle inceliyordu.

O gün Rahim, tehlikeli ve kıymetli bir kitap satın aldığı için babası, köyedeki dükkana kadar giderek Yasemin'e şeker almıştı. Yasemin, büyük bir sevinç içinde şekerleri yerken babası da derin derin düşünüyor ve anlatıyordu.

— Rahim bu kitabı yalnız cildli ve cildin üzerindeki resim için aldı. Çünkü bu resim, bir padişahı at sırtında düşmanını öldürürken gösteriyordu!

Yasemin erkek dünyasına ait bu işi de anlamadığı için sustu. Onun padişah veya şehzade lâflarından anladığı tek şey, kadife ve ipeklere burunmuş, kılıçlarını kuşanmış bir sürü adamla birlikte beyaz bu atın sırtında dolaşan muhteşem bir gençti. Hayalinde süsleyip püslediği bu genç, bir gün sahaflar çarşısından geçecek, kendisine ateşli gözlerle bakacak, babasına altın ve gümüş hediyeler vererek onu alıp götürecekti, şehrin kıyısındaki sarayına yerleştirecekti, o da burada beyaz kuğuların yüzdüğü elmas havuzlara bakarak, ipekten perdeli pencerelerin ardında oturarak gümüş tabaklardan şekerlemeler yiyecekti. Bu beyaz atlı muhteşem genç, kendisine hep sadakat gösterecek, kendisini daima sevecek, kendisinden başka bir kadına bakmayacak ve bu gencin bütün çocuklarının biricik anası, kendisi olacaktı. Helik bu beyaz atlı genç, onunla hiç alay etmeyecekti.

Yasemin hayalini burada durdurarak babasına şunu sordu:

— Rahim ne diye benimle alay ediyor? Babası düşünerek cevap verdi:

— Evet, alay ediyor. Ne diye etmesin. Zengin adam, asil adam, öteye beriye koşan sürü sürü uşakları var.

Rahim, Yasemin'in gözüne girmişti. Hayalindeki beyaz atı ona vererek onu bu haliyle gözünün önünde canlandırmak istedi. Fakat başaramadı. Çünkü Rahim, hayalin yarattığı kanatları benimsemeyen bir hakikatti. İşte bu Rahim bir keresinde ona bir bakır para fırlatmış, o da bu parayı alıp oğuşturmuş, parlatmış ve altına benzetmişti.

Birdenbire düşüncelerinin mecrasını değiştirerek durakladı:

— Acaba bu Rahim neden hep İbrahim'in oğlu ile beraber dolaşıyordu?

Kedisinin sokağa sıvışmak istemesi üzerine onu yakalamak için kımıldadı ve kedisini kucağına aldıktan sonra tekrar İbrahim'in oğlunu düşündü:

— O ne sessiz ve ne vahşi bir adam!

Bu delikanlı hakkında hükmünü vermekte gecikmedi:

— Onu kesinlikle sevmiyorum!

Çünkü İbrahim'in oğlu bir defa bile başını kaldırıp onun gözlerine bakmamıştı. Ayrıca bu delikanlının her hali bir tuhaftı. Yürüdüğü zaman geniş omuzlarından uçacakmış gibi yelpazelenen abasıyla koşarcasına adım atıyordu. Saçı başı karmakarışıktı. Üstüne başına zerre kadar itina göstermiyordu. Bazan sıra sıra merkepelerin arasından; bazen deve katarlarının boyunları altından usulca-cık aşarak yoluna devam ediyordu. Yasemin'in babasının dükkânına uğradıkça bütün dikkatini bir kitap üzerinde toplayarak okuyor; sonra bu kitabı bırakıp diğer bir kitabı eline alıyordu. Arkadaşı Rahim ise, babası ile çene çalmaktan zevk almakta idi. Babası anlattı:

— Kızım, dedi, İbrahim'in oğlu burada sessiz ve uslu görünüyorsa da medresede öyle değil. Orada diğer öğrencilerle münakaşa ediyor, onları alaya alıyor ve ortalığı karıştırıyor. Bu çocuğun adam olacağını sanmıyorum.

Yasemin, alay etmenin ne olduğunu biliyordu. Çünkü kadınlar arasında bulundukça yalnız bunlarla karşılaşılıyordu. Çocuklar kedisini taşta tuttıkları gün de böyle olmuştu.

Kedi kaçmıştı. Yasemin:

— Melek, Melek! diye bağırıyordu.

Uzun süre aradıktan sonra kedisinin ağaca tırmanmış olduğunu gördü. Melek, ağaçtan inmek istemiyordu. Beş altı çocuk onu taşta tutmuş ve eğlencelerini kedinin canına kıyacak raddede bir azgınlığa vardırımlardı.

Yasemin titrek bir sesle çocuklara bağırdı:

— Dokunmayın kedime!

Çocuklar kulak asmayınca Yasemin hiçkirmaya başladı. Zavallı Melek, çok fena bir halde idi. Yasemin, yaramaz çocukların arasına girerek duvarda Gözyaşları yanaklarına damlıyordu. Kedisini korumak için tek çare vardı, ağaca tırmanmak ve onu kucağına almak. Sonunda büyük bir gayretle koştu ve ağaca tırmandı. Kedisinin yanına varıp onu kucağına aldı, çocuklar da taş atmaktan vazgeçip oradan savuştular.

Yasemin, ağaçtan inmek istiyordu. Fakat birkaç dalı aştıktan sonra üktü. Çünkü, farkına varmadan bir hayli yükselmiş ve ağacın tepesinden yere baktığı zaman gözleri kararmıştı. Kediyi kucağında taşıdığı için serbestçe kımldayamıyordu. Sahaflar, camiye gitmek üzere dükkânlarından çıktıklarından, hiç kimse onun bulunduğu yere gelmiyordu. Yalnız delikanlıların biri onu görerek kollarını açmış ve:

— Atla aşağıya! demişti.

Bu delikanlı İbrahim'in oğlu idi. Yasemin atlamaya cesaret edemediği için:

— Olmaz! dedi.

İbrahim'in oğlu onu orada bırakıp gitmedi. Ağaca tırmandı ve Yasemin'i kucaklayarak aşağı atladı. Yasemin korkuyor, kedisini miyavlıyor ve tırnaklarını delikanlının şapkasına geçiriyordu. Üçü birden yere düştü. Yasemin'in kalbi, delikanlının göğsü üzerinde çarpıyordu. Delikanlı gülümsüyor, kara gözleri Yasemin'le eğleniyordu.

Kedinin tırnaklarını şapkasından kurtaran delikanlı:

— Haydi şimdi, biribirinize sımsıkı sarılın! dedi. Yasemin, yanaklarını silerek bağırdı:

— Alay etmeyin!

Sonra üzüntüsünden hızla koşup, kafesin gölgelerine sığındı. Fakat bütün gece, kendisine gülümseyen o gözleri ve belini kavrayan o kolları düşündü.

O günden beri Yasemin, İbrahim'in oğlundan başka kimseyle ilgilenmiyordu. Caddenin ucundaki bahçeden geçen atlıları seyredeceğine gözlerini camiye bitişik medresenin kapısına dikiyor ve İbrahim'in oğlunun öbür delikanlılarla birlikte medreseden çıkmasını bekliyordu. Çocukların medrese kapısından fırlamasıyla yanaklarının yandığını hissediyor ve gözlerini başka tarafa çevirmekle beraber, göz ucuyla yine onu arıyordu. Delikanlının boyunun dikliği ve adımlarının ağırbaşlılığı Yasemin'in gözünden kaçmamıştı. Sonra dudakları olgun ve koyu renkli idi. Yasemin'in yüzüne bakıp gülümsediği zaman koyu renkli yüzü yumuşuyordu.

Yasemin delikanlının dikkatini üzerine çekmek için birçok şey yapmıştı. Bir defa ablasının pudrasını sürüp, gözlerine sürme çekti ve yaseminlerden bir çelenk örüp ablasını taklit ederek delikanlının dükkâna geldiği sırada çelengi yere düşürmüştü. İbrahim'in oğlu çelengi yerden kaldırarak onun kucağına koymuş, sonra da yoluna devam etmişti. Yasemin, kendini fazla ileri gitmiş sanmaktan duyduğu heyecan ve korku yüzünden, bir saat herkesten saklanmak ihtiyacını duymuştu.

Yasemin, anasının tunç aynasında kendini süzüyor ve güzel olduğuna hüküm veriyordu. Hele çarşafa girip peçelendiği zaman daha da cazip olacağı ve bir şehzadenin kıızıymış gibi "herkes tarafından aranacağı" şüphe götürmezdi. Yasemin bütün bunları, herkesin kendini uyumuş sandığı sıralarda, kendi kendine fisıldıyor ve İbrahim'in oğlunun kendisiyle konuşmasını arzuluyordu.

İbrahim'in oğlu dükkânlarına geldikçe, işi gücü bırakıp onun her hareketini gözetlerdi. Onun gün ışığından istifade ederek kitap okumak için halının kenarına nasıl iliştiğine, hangi kitapları beğendiğine, yazılı sahifelere bakıp kaşlarını nasıl çatığına, parmaklarını nasıl kıvrıdığına dikkat ediyordu. Delikanlının özellikle ilgilendiği bir kitap vardı. Yasemin, dükkânda kimse bulunmadığı sırada bu kitabı karıştırarak içinde birçok yuvarlaklar, dört köşeler ve çizgiler bulunduğunu gördü. Gerçi kitabı okuyamadı. Fakat iyice tanıdı ve bir gün onu daha büyük boy birtakım yazmaların arasına gizledi.

Rahim ile İbrahim'in oğlu geldikleri zaman, Yasemin uzun boylu talebeye gülmüşü ve bu delâ ile Rahim de dikkatini çekmeyi başardı. Rahim

— Yasemin, dedi, yeni doğan hangi ay, yahut cennetin hangi hurisi güzellikte seninle yarışabilir?

Yasemin, bu sözlerden çok hoşlandı, gözlerini bir an için yere indirdikten sonra Rahim'e baktı ve onun özellikle gözlerine bakmasını istedi. Rahim:

Aman, dedi, tiri müjgânımıza¹ karşı gelecek kalkanım yok. Methamet edin!

Yasemin gülümsedi. Fakat daha çok, her zaman okuduğu kitabı arayan İbrahim'in oğlunu gözetledi. Sonra hemen yanında duran bir kitap yığımını devirerek delikanlının aradığı kırmızı kitabı çekip çıkardı ve ona uzattı. Kitap yığımını devirerek kırmızı kitabı çekerken eserin bir sahifesi yırtılmıştı. Babasının sesini işitince onun bu hâdiseyi bir facia şeklinde düşünerek çok üzüleceğini anladı ve kalbi oynadı. Babası dükkâna girer girmez yırtılan sahifenin sarkan uçlarını gördü ve onu kimin yırttığını sordu:

İbrahim'in oğlu derhal cevap verdi:

— Ben yırttum, dedi, onun için bu kitabı alacağım. Kaça verirsin?

Kitapçı, İbrahim'in oğluna hayretle baktı. Çünkü kitap çok pahalı bir yazma idi. Kitapçı da, Rahim de delikanlının fakir olduğunu biliyorlardı. Kitapçı söze şöyle başladı:

— Öklit'in eseri ve baştanbaşa resimli. Nişabur medresesinin kütüphanesinde bile bir eşi yok. Rahim derhal söze karıştı:

— Ben alırım. Çünkü bu kitabı şu perişan kafalı arkadaşım Hayyam İbrahim oğlu Ömer'e hediye etmek istiyorum.

Ömer'in yüzü kızardı ve kırmızı kaplı kitabı kuvvetli parmaklarının arasına aldı.

¹ Kaşımızın oku.

Rahim devam etti:

— Fakat ey eski kitap satıcısı! Bu kitabı almaya istekli gördüğüm için onun, Gazneli Mahmud'un altın tahtının yanı başında muhafaza ettiği nüsha olduğunu iddiaya kalkışma! Bu kitap, olsa olsa on dört altın değerindedir. Çünkü çoktan ölmüş olan bir Yunanlının eseri.

Kitapçı pazarlığa başlayarak:

— Hayır, dedi, bu nüsha resimli olduğu için bu fiyatın iki misli değerindedir. Hele bu cilt..

Pazarlık bir saat kadar sürdü ve Yasemin bütün konuşmayı takip ederek Ömer'in bu kitabı edinmeye çok istekli olduğunu anladı. Nihayet Rahim bu kitabı on dokuz altın karşılığında satın aldı ve arkasına verdi. Yırtilan sahifenin lafı bile geçmemiştir.

İki talebe dükkândan ayrılıp sokakta yürümeye başladıklarında Yasemin, Ömer'in birden durduğunu, kemerinden güzel nakışlı divitini çekip çıkardığını ve onu Rahim'in eline sıkıştırarak hızlı adımlarla oradan uzaklaştığını gördü.

Bu gece Hayyam İbrahim'in oğlu Ömer'in hayatında, unutulmaz bir geceydi. Yemeğini sür'atle yiyerek ellerini çeşmede yıkayıp dikkatle kuruladıktan sonra, iki kandil yakmak istediğinden bir kandil daha ödünç aldı, kandili avluda yanan ateşten yakarak odasına koştu. Burası bir tavan arası idi, ev sahipleri burasını soğan ve ot kurutmak için kullanıyorlardı. Ömer Hayyam, kendisine birkaç bakıramal olan bu yeri kiralamıştı ve gecelerini burada gök yüzüne bakarak yapayalnız geçirmekten zevk alıyordu. Gece rüzgârları ovadan estiği zaman ot demetleri ve soğan yaprakları, yeniden hayata kavuşmuş gibi hışırdıyor ve Ömer buraya serdiği şiltesine uzanarak Sultan'ın sarayından göğe yükselen yuvarlak kuleyi gözetliyordu.

Bu gece rüzgâr esmediği için memnundu; kandilleri duvardaki iki deliğe yerleştirdi. Diz çökerek oturdu ve Öklit'in kitabını dizlerinin üzerine koyarak okumaya başladı. Bu kitabı okumak, medresede papağan gibi tekrar ettikleri derslerden bin kere daha hayırlı idi.

Gür ve kemerli kaşlarının altında parlayan gözleri kitaba dalmıştı. Bu hayli okuduktan sonra elini uzatarak önce bir kalem ve mürekkep, ile pamuktan imal edilmiş bir kâğıt buldu; yıllarca önce üzerine yazılan yazılmış olan bu kâğıdı temizledikten sonra cetvel ve gönye kullanarak bir korn çizip parçalara ayırdı.

Sıra sıra hesaplı yapıyor ve hesaplara daldığı için tavan arastımı, kandilleri, hatta kitabı unutmuş görünüyordu. Bir aralık gökyüzüne yükselen bir sesin ahengi onu bir an için durdurdu. Müezzin, mü'minleri yatısı namazına davet ediyordu. Kalkıp namaza koşmak istedi. Sonra tekrar hesaba daldı. Ve yeniden her şeyi unuttu.

Gecenin yarısına doğru, bir ses daha yükseldi. Sokakta bir telaş vardı, meş'alelerden saçılan alevler her tarafı aydınlatıyordu. Parmaklığa doğru ilerleyerek sokağa baktı. Büyük bir kalabalık siyah sarıklı bir adamın etrafında toplanmıştı; siyah sarıklı adam da kalabalığa sesleniyordu.

— Ey ehli iman, cihad ilân olunacağı gün yaklaşıyor. O gün hepimiz kılıçlarınıza sarılarak düşmana saldıracaksınız. O gün davullar çalınacak; siz derhal yataklarınızdan fırlayarak, kumları savuran bir fırtına gibi düşmanı önünüze katıp savuracaksınız. Bu daveti bekleyiniz. Ve davet vuku bulur bulmaz icabetle karşılayınız!

Ömer de bu nutku dinledi ve şöyle düşündü:

— Demek ki yeni bir savaş başlamak üzere idi. Çünkü Sultan, savaştan savaşa koşuyordu!

Siyah sarıklı adam ve peşine takılan kalabalık gittikten sonra, civardaki damlardan akseden fısıltılardan başka bir ses duyulmaz oldu. Ömer de gökyüzündeki yıldız gruplarına baktı ve esnedi. Derhal kandilleri söndürdü, şiltesine uzandı, deve tüyünden yapılmış örtüsünü başına çekti ve uyudu.

Yasemin, özlediği fırsata nihayet kavuştu. Anası, onu, çeşmeye göndermişti. Yasemin testiyi doldurup çeşmenin başından ayrılmak üzere iken Ömer geldi. Avuçlarını uzatarak su içmek istedi ve içti. Elinde kitabı ya da yanında bir arkadaşı yoktu. Yasemin'i, ağır başlı bir tavırla ve ciddiyetle selâmladı.

Yasemin, Ömer'in oradan savuşmasına meydan vermemeyerek:
Anlat bakalım! dedi.

Ömer:

— Ne anlatayım! diye cevap verdi.

Yasemin yine onun savuşmasından korkarak devam etti:

— Babam sizin alaycı olduğunuzu söylüyor. Bunun kötü bir netice vermesinden korkmuyor musunuz?

Ömer, ansızın dile gelen bir papağanla karşılaşmış gibi Yasemin'e baktı ve Yasemin devam etti:

— Bana kalırsa, herkese karşı tatlı dilli olmak ve 'kimse ile alay etmemek' daha iyidir. Hattâ bunun için insana şekerleme bile verirler. Kaç yaşındasınız? Medresede bulunmadığınız, düşünmediğiniz, Rahim'le beraber dolaşmadığınız zaman ne yapıyorsunuz?

Ömer cevap verdi:

— On yedi yaşındayım. Bazan, çadırcı diye anılan babamın dükkânını ziyaret ediyorum. Kendisi vefat etmiştir. Rahim de yakında gidiyor.

Yasemin sözü uzatmak istediği için, oturduğu kayanın üzerinde yer açtı, Ömer de onun yanına oturdu. Böylece Yasemin soru sormaya devam etti:

— Sen ne olmak istiyorsun? İş yapmadığın, su taşımadığın, çocuklara bakmadığın zamanlar ne düşünüyorsun?

Medresede hocalarına karşı gelen bu talebenin kendisinden başka düşünecek birçok şey olduğunu bilmiyordu. Ömer:

— Ben, dedi, bir rasathane sahibi olmak isterim. Yasemin, bunun ne demek olduğunu birdenbire anlayamadı. Fakat anlamış gibi görünerek bir soru daha sordu:

— Sonra ne yapacaksın?

— Bir sema küresi ve Batlamyüs'ün yıldız cetvellerini elde edeceğim.

Bir rasathaneyi donatmak için daha birçok şey lâzım olduğu belli idi. Yasemin, Ömer'in bir inziva kulesi istediğini ve oraya çe-

kilip yaşamayı kurdüğünü seziyordu. Bu da onun hayallerindeki, içinde kuğular yüzen havuzlarından farklıydı.

— Anladım, dedi, 'seyit Ahmet gibi bir müneccim olmak ve yıldızlara bakarak insanların talihini anlamak istiyorsun!

Yasemin'in evindeki bütün yaşlı kadınlar, Seyit Ahmed'i koruyor ve ona danışarak çok iyi sözleri söylüyorlardı.

Fakat Ömer, bu sözlerden hoşlanmadı. Kaşlarını çatmış ve dişlerini sıkıyordu.

— O adam, budalaların piridir. Söyledikleri hep saçmadır, eşek anırtmasından farklıdır.

Demek Ömer, müneccimlere inanmıyordu. Yasemin de onun ne demek istediğini anlamamıştı. Ömer'in maksadı rasathane kurup "zaman"ı ölçmekti. Halbuki Yasemin'in zaman algısı günün doğmasıyla başlıyor ve yıldızların gök yüzünde parlamasıyla bitiyordu. Ayları saymak için de mehtap vardı. Fakat Ömer, mehtap ile kanaat etmiyordu. Kamer, kendi yolunda ilerliyor ve her yıl zamanın birçok saatini geride bırakıyordu, insanlar neden her yıl bu saatleri kaybeder ki? Mehtap yüzünden mi? Fakat saatleri dosdoğru hesaplamak için mehtabı atacak değillerdi ki..

Yasemin başka şeyler düşünerek bütün bunları anlıyormuş gibi başını eğdi. Ömer, rasathanesini kurar, biraz da kendisini severse, o da onun bütün rasathanesini siler süpürür, üstünü başını yıkar, terliklerini işler ve ikisi beraber bütün ömürlerini bu rasathanede geçirirlerdi.

Yasemin, eve dönmeyi aklına getirmiyordu. İbrahim'in oğlu Ömer'in sesini dinlemek, gözleri parladıkça ve karardıkça parıltıların ve gölgelerin pürüzsüz tenini okşadığını görmek istiyordu. Çünkü onun yanından ayrılınca boşluk ve hiçlik içinde kalacağını, hiçbir şeyden hoşnut olmayacağını biliyordu. Saçlarına takmak için kopardığı gülü elinde tutarak Ömer'in yanına biraz daha sokuldu.

Ömer'in ay hakkındaki sözlerini, ayın hesapsızlığı hakkındaki eleştirilerini bitirmesinden sonra baygın bir sesle:

— Bunu alır mısınız? dedi.

— Neyi? Bunu mu?

Ömer gülü aldı, kokladı, sonra sordu:

— Sizin mi?

— Evet, bu gülü almanızı ve saklamanızı istiyorum.

Yasemin, kız kardeşlerinden birinin buna benzer bir gülü, balkonun kafesinden attığını ve Bağdatlı bir gencin gülü alıp kalbine bastırıldığını görmüştü. Ömer ise, sadece güle bakıyor ve aklı hâlâ aya ait meselelerle meşgul bir halde düşünüyordu. Yasemin, onu aydan arza ve kendisine döndürdü:

— Bir rasathane sahibi olduğun zaman... Ben son derece me-es'ut olacağım.

Ömer gülümsedi ve sordu:

— Kaç yaşındasın Yasemin?

— Neredeyse on üç.

Yasemin, annesi ile diğer kadınların, bir kızı on üç yaşında evlendirmek lâzımdır, dediklerini işittiği için böyle söylemişti. Ömer anlattı:

— On üç yaşına bastığın zaman sana gül, hem de demet demet gül göndereceğim!

Ömer kalkmış, gidiyordu. Bu iri gözlü kızla neden bu kadar uzun konuştuğuna kendisi de hayret ediyordu. Fakat Yasemin yerinden kıılmıdamadı. Gözleri, heyecandan buğulanmıştı. Bütün varlığı mutlulukla dolmuştu. Yoldan geçen merkeplerin çanları ve insanların sesleri, uzak bir âlemden aksediyormuş gibiydi. Bütün cadde değişmiş ve sanki yabancılarla dolmuştu. Sanki bu manzara değişmiyecek ve her şey eski haline dönmeyecekti. Çeşme başında uzun bir zaman geçirdiği için kendisini evde tokatlamalarına da zerre kadar aldırmadı. Bilâkis koştu, bir gül kopardı ve kedisıyla birlikte yatağına girdi. Ertesi gün kadınlardan biri Yasemin'in annesine hitaben şunları söyledi:

— Artık Yasemin'i peçelemek ve "enderun"da tutmak lâzım geliyor. Onun çeşme başında sakabatı bu talebe ile bir saat çene çaldığını görenler olmuş.

Yasemin'in annesi

— Evet, dedi, artık onu dukkana göndermeyelim.

Yasemin bu şey demedi. Çünkü bu duruma itiraz edemezdi. Nihayet o da evlenme çağına gelmiş kadınlar gibi peçelenecekti. Fakat duvalı lala kalesinin, kalbinde doğan sevgiyi hapsedemeyeceğine inanıyordu.

Ne yazık ki Ömer, uzaklara gitmişti.

II

*Nişabur'un batısında, yüklü bir
devenin ancak üç haftada katedebildiği büyük
Horasan yolu üzerinde bir kervansaray.*

Gecenin ilk nöbetinde hiç kimse uyumamış, daha doğrusu uyuyamamıştı. Avluda, yakılan çahılar çıtırdıyor, develer, çöktükleri yerlerde homurdanıyor, atlar, köşelerde kuru ot çiğniyor ve dilenciler ellerindeki kaplarla dolaşarak:

— Ya Hu, ya Hak! diye bağıyorlardı.

Karavanalar etrafında dizilen insanlar yemeklerini bitirmişlerdi ve dilencilerin kaplarına yemiş ve para atıyorlardı. Herkes uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıktığını düşünerek bir sadaka ile başına gelebilecek belaları savmayı umuyordu.

Kervansarayın muhafızı ikide bir bağıyordu:

— Hazreti Musa değilim ki asamı yere vurup pınarlar fişkırtayım. Ne yapayım!..

Gelen gidenin hesabı yoktu. Her gün yüzlerce kişi buraya uğrayarak cepheye koşuyordu. Avluyu çevreleyen kemerin altına postlarını seren yolcular, mangallar yakarak oturmuşlardı. Hora-

sanlılar, İranlılar ve Araplar, pamuklu hırkalar ve kürkleri giymişlerdi. Gülümseyip konuşuyorlardı. Dağlardan esen rüzgârlara dayanırdıktan sonra buraya uğrayıp dinlenmekten memnundular. At üstünde Orta Asya'nın bozkırlarından gelen Türkler, soğuktan o kadar yakınmıyor ve cenge alışık oldukları için az konuşuyorlardı. Nişaburlu asilzade Rahim de bir mangal önüne oturmuştu. Sırtındaki kürk onu üşümekten koruyordu.

Bir gece Nişabur'da, kilitli bir kapı ardında oturmuş şarap içeren, herkesi cihada koşmaya davet eden bir adamı dinlemiş ve harbe katılmaya karar vererek süt kardeşi Ömer Hayyam ile birlikte yola çıkmıştı. Onlarla birlikte silâhlı birçok kişi, Alp Aslan'ın Batı'daki ordularına katılmak için hareket etmişlerdi.

Rahim, Horasan asilzadelerindendi. Terbiyeli ve kıbar bir gençti. Spor meraklısıydı ve şarap içmekten haz duyardı.

Emrindeki erlerden biri şöyle mırıldandı:

— Çok soğuk, velinimetim!

Rahim esnedi. Ortalık soğuk; yollar çamurlu idi. Üstelik postuna bitler musallat olmuştu. Kervansarayın muhafızı baş ucunda duruyor ve kıvıldamıyordu. Birden muhafız Rahim'in kulağına şöyle fısıldadı:

— Genç asilzademiz arzu ederlerse, kervansarayın arkasındaki eve teşrif buyurabilirler. Ve orada eğlenebilirler.

Rahim, memnuniyetsizlik göstermediği için muhafız kendisine biraz daha yaklaştı:

— Bağdat'tan gelme rakkaseler var. Bunlarla hoş dakikalar geçirmek mümkündür.

Rahim bir anlık tereddütten sonra ayağa kalktı ve hizmetçilerine dönerek:

— Ömer Hayyam'a, birkaç dost ile görüşmek üzere çıktığımı söylersiniz! dedi.

Meraklı gözler kervansaray muhafızı ile birlikte giden Rahim'i, izliyordu. Onun gitmesinden sonra postlarına uzandılar ve uyudular.

Rahim, geri döndüğünde vakit bu hayli geçmişti ve herkes uyuyordu. Yoğun ve neşesizdi. Ömer uyanıktı ve mangalı yelpazeleyerek ateşi canlı tutuyordu.

Süt kardeşime bakarak

— “Neredeydin?” diye sordu.

— Sorma, Allahlı bu hancı milletin kökünü kazısın. Sonra Ömer’in yanına oturdu ve:

— “Ya sen neredeydin?” dedi.

— Etrafı doluştum. Bu yol üzerinde neler yokki! Ömer gülümsedi ve anlatmaya devam etti:

— Şurada bir karargâh var ve karargâhın içinde Nişabur kalesi büyüklüğünde bir otağ kurulu. İçinde miğferleri yaldızlı ve zırlı Türk askerleri var. Dillerini anladığım için kendileriyle konuştum. Bu gece oraya bir şehzade gelmiş. Ben de şehzadeyi gördüm.

Rahim, içini çekti. Ömer, yaptığı her işi hararet ve heyecanla yapıyor, o işi benimsiyordu. Harp onun için yepyeni bir şeydi. Onun için atlılarla konuşuyor, konaklarda her şeyi tetkik ediyor, hattâ deve sırtlarındaki yükleri gözden geçirerek ne taşıdıklarını öğrenmeye çalışıyordu. Ömer için bir nehri geçmek başlı başına bir macera idi. Rahim ise, yalnız islandığını hissediyordu.

Rahim sordu:

— Bu şehzade kimmiş?

— Adını öğrenemedim. Şehzade otağın ortasında, kırmızı bir yaygı üzerinde, ocak önünde oturuyor ve kendisini yetiştirmekle meşgul ilim adamları ile konuşuyordu. Senden iki yaş küçük olduğumu sanıyorum. Beyaz ipekten bir kaftan giymişti. Yanındaki ilim adamlarından biri bu gece Süheyl yıldızının görüldüğünü söyledi. Fakat ben görülen yıldızın Süheyl olmadığını biliyordum. Hiç bir kimse bu saatte, bu konumdan Süheyl yıldızını göremez.

— Fakat Süheyl’e dair bir darbimesel var.

— Evet ve bu darbimesele göre Süheyl’i görmek iyi bir talihle karşılaşmaktır.

— Peki, sen ne söyledin?

— Açık konuştum ve Süheyl'in bu gece görünmediğini söyledim. Çünkü Süheyl'in görüldüğünü iddia etmek budalalıktır.

— Bana öyle geliyor ki budalalık etmişsin, sana yakışan başkalarının işine karışmamaktı. Peki, şehzade buna karşı ne dedi?

— Yıldızların harp ile bir alâkası olup olmadığını sordu.

— Alâkası var mıymış?

Ömer sustu ve elindeki hançer kını ile yere birtakım çizgiler çizdikten sonra anlattı:

— Böyle bir şeyden haberimiz yok. Ben de yıldızların bir haritasını çizmekle yetindim. Şehzade:

— Bunları bana da öğretmene lüzum yok. Sen bana kısaca anlat! dedi.

— Öyle ise dinle! dedim. Bak Zerdüşt ne diyor: İki padişah harp etmek üzere, yıldızlar şarktan hareket eden hükümdarın doğuşunu parlak gösteriyor. Batıdan hareket eden hükümdarın doğuşu ise sönüktür. Fakat iki hükümdarın da başucunda ölüm bekliyor.

Ömer bunları söyledikten sonra güldü ve anlatmaya devam etti:

— Tabii ki bütün bu kehanetler saçma. Fakat Aslan Yavrusu, bir hayalet görmüş gibi ansızın şaha kalktı. Rahim'in gözleri hayretle açıldı ve sordu:

— Aslan Yavrusu mu? O da kim?..

— Beyaz kaftanlı şehzade.. Etrafındakiler ona "Aslan Yavrusu" diyorlar.

Rahim tekrar sordu:

— Sen Aslan Yavrusunun kim olduğunu bilmiyor musun?

— Hayır..

— O bir tanedir. Alp Aslan'ın en büyük oğludur. Demek sen veliahte parlak bir gelecek vaad ettin!

— Onun kim olduğunu bilmiyordum.

— Onu tanımadığına kimse inanmaz. Üstelik ona babasının yakında öleceğini de söylemiş oluyorsun. Akli başında hiçbir münec-

cim bunu açıktan açığa söylemez. Fakat Aslan Yavrusuna yakında tahta geçmeyi müjdeliğin için mesele çıkmamış! Peki, Aslan Yavrusu ne dedi?

— Bana adımı sordu. Ben de söyledim. Kimin maiyetinde bulunduğumu sordu. Ben de bu kimsenin maiyetinde bulunmadığımı, Nişabur medresesinde tahsil ile meşgul olduğumu söyledim.

— Demek ki Alp Aslan ölürse, Aslan Yavrusu tarafından davet edilecek ve onun baş müneccimi olacaksın, ikbale erdiğin zaman beni kendine seccadeci yap da yüklü bir maaş bağla!

Ömer, sadece gülümsedi.

Rahim ısrar etti:

— Bana öyle geliyor ki mükemmel bir müneccim olacaksın. Ve herkes sana inanacak. Daha sonra Rahim bağırdı:

— Yarmak!

Ve uyuyan hizmetçilerinden birini uyandırdı.

— Yarmak! Şu tulumun içindeki testiye çıkar ve testi ile birlikte bir kadeh getir.

Rahim kadehi aldı, Yarmak kadehe şarap doldurdu, o da Ömer'e sundu ve Ömer içti.

Ömer fikrini söyledi:

— Fakat harbi kaybetme ihtimali de var. Rahim şiddetle itiraz etti:

— İmkânı yok. Alp Aslan muhakkak kazanır. Ve senin kehanetlerinin en sağlamı budur.

Rahim, şarap kadehini bir kere daha doldurdu ve kendisini harp meydanında hayal etti.

Sultanın kızıl bayrağının ilerisinde iri ve yağız bir at sırtında hamle yapıyor ve Hristiyanların baştan başa zırhlı muhteşem kahramanıyla karşılaşıyordu. Düşmana galip gelip onu yere devirdiği zaman kendisini tebrik eden çığlıklar gökyüzüne yükselmiş ve Rahim de düşmanın kellesini alarak padişahın atı önüne fırlatmıştı.

Bunları hayalinden geçiren Rahim birdenbire sesini yükseltti:
— Dinle Ömer!

Fakat Ömer, postunun üzerine uzanmış ve sanki harp olmuyormuş, kendisini şan, şeref ve şahane iltifatlar beklemiyormuş gibi derin bir uykuya dalmıştı.

III

*Nişabur'dan deve sırtında beş
haftalık mesafede olan Van gölü
civarındaki Arsanas nehri vadisi.
1071 yılının ilkbaharı.*

Padişahın nedimi Cafer Ak, beyaz merkebinin sırtında giderken düşünüyordu. Kısa bacakları, merkebin iki yanına yapışmıştı. Kırmızı bir aba sırtını örtüyordu. Sadece parlak, ela gözleri hareket ediyordu.

Sultan Alp Aslan'ı neşelendirmek için elinden geleni yapan bu nedim, bu seferki harbin alelade bir harp olmadığını anlamıştı.

Onu eşya katarıyla birlikte, mollaların yanında bırakmak istemiş ve burasının en emniyetli yer olduğunu söylemişlerdi. Fakat Cafer burada kalmak istememiş ve:

— Benim için en emin yer, padişahın yanındır! demişti.

Bu sözler, âlemin Sultan'ı ve Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı Sultan Alp Aslan'ı memnun etmiş, o da Cafer'i yanında alıkoymuştu.

Alp Aslan sancağını, vadinin başına, Malazgirt şehrinin duvarları önüne dikmişti. Zengin vadi önünde uzanıyor, Bizans imparatorunun bizzat kumanda ettiği Haçlı Ordusu bu vadide ilerliyordu.

Alp Aslan, şimdiye kadar, Bizans imparatorunun aracısına birkaç kere akın etmiş, Doğu Roma'nın destek merkezi olan Küçük Asya içlerinde ilerlemiş, bu akınlar Roma imparatorluğunu yaralamış ve kudurtmuştu. Buna karşı imparator, Asya'nın ortalarından kopup gelen ve bir aralık Bizans'ın surlarına kadar ilerleyen Türklerle, kesin bir darbe indirmek istemiş ve bütün kuvvetlerini toplayarak hareket etmişti. İmparatorun zırhlı süvarileri, ağır silahlı piyadeleri, Bulgar okçuları, Gürcü askerleri ve Ermeni dostları hep birlikte geliyorlardı. Ordunun mevcudu yetmiş binden fazla idi ve karşısındaki Türkler on beş binden ibaretiler. İmparator, kendisini aylardan beri oyalayan Türk süvarileri çarptırmaya için can atıyor, fakat buna imkân bulamıyordu. Nihayet Sultan Alp Aslan'ın sancağını yere dikmesi ve süvarilerini vadide tutarak imparatoru beklemesi onu şaşırtmıştı.

Cafer'e göre yetmiş bin asker tarafından takip edilen on beş bin kişilik bu kuvvetin burada oturup düşmanı beklemesi tuhaf bir hareketti.

Kendisi bazı kumandanların, bu hareketi doğru bulmadıkları ve Türk süvarilerinin zırhlı Haçlılara dayanamayacağına dair söyledikleri sözleri işitmişti. Fakat Alp Aslan bekliyordu ve Haçlıların ordusu çamurlu vadide ağır ağır ilerleyerek yaklaşıyordu. Gerçi, bazı kumandanlar endişeliydi, fakat Alp Arslan derin ve sakin bir sesle:

— Haçlıların karargâhı vadinin alt tarafında. Bize yetişmek ve bizi yakalamak için geliyorlar. Biz de buradayız. Mesele yok. Kaderde ne varsa gerçekleşecektir! diyordu.

Şehzadelerden en büyüğüne yakın bir yerde oturan Cafer, şehzadenin bu sözlerden korkmuş gibi babasına baktığını fark etti.

Padışahın nedimi düşündü:

— Yarın vuku bulacak muharebenin neticesi, belki de mollaların ve müneccimlerin dediği gibi olacak. Çünkü imparator sabırsızlık göstererek çamuru ve çıplak tarlaları çiğneyerek geliyordu. Türk süvarileri ise yerlerinde bekliyorlardı. Ve bu süvarilerin bilmedikle-

ri bir şey varsa o da harpte mağlup olmaktır. O halde zafer kaderde yazılıydı. Ve yaın bu kaderde yarılı olan gerçekleşecekti.

Alp Aslan o gece uyumadı

Günün ilk rıkkın doğarken Rahim de heyecandan ve soğuktan titreyerek uyanı. Kılıcını Yarımakla vererek bir kere daha bilettikten sonra yağır atını hatırlattı. Vakit yaklaşıyor ve Rahim harbe girmenin ceylan avına benzemediğini anlıyordu. Belki muharebe onun hayalinden geçirdiği sahnelere de benzememekteydi. Onun tahminine göre, ortalık ağarı ağarmaz atlarına binecekler, kılıçlarını çekerek birer nâra atacaklar ve düşmana yükleneceklerdi. Halbuki Rahim atını hazırladığı halde bekliyor ve saatler geçtiği halde harekete davet edilmiyor, adamları ise oturmuş konuşuyorlardı. Rahim, atının sırtına atlayarak etrafı gözetlemek istedi. Ve atlıların başlarını ve mızraklarını gördü. Arasına, uzaklarda, bir orman içinde uğuldayan rüzgâr gibi bir ses, yahut bayram günlerinde Nişabur'un Cuma mescidinden halkın akmasını andıran gulguleler ak-sediyordu. Başka bir şey yoktu.

Nihayet bir Türk süvarisinin geçtiğini görerek bağırdı ve harbe dair haber sordu. Fakat bu süvari sadece ona baktı ve geçip gitti. Rahim sabırsızlıktan yerinde duramayarak Nişabur gönüllülerine kumanda eden emirin yanına gitti ve:

— Bizi de ileriye gönder! Yoksa ilk çarpışmayı göremeyeceğiz! dedi.

Kumandan ona muharebenin saatlerdir vadide devam ettiğini anlattı. Horasanlılar da bir sürü haber işitmişlerdi. Hristiyanlar, baştan başa zırh içinde hareket eden birtakım şeytanları Müslümanlara karşı sürmüş ve bunlardan koca bir alay, nehirde boğulmuştu. Alp Aslan sağ taraftaki tepelerde Gürcüler ve Ermenilere karşı hareket etmişti. Vadi, Hristiyanlarla dolu idi.

Bütün bu asılsız dedikodulardan bahsediliyorken içlerinden biri şöyle bağırdı:

— Padişahımız işte şurada! Bakın!

Rahim, üzençilerine dayanarak kalktı. Yakınlarındaki bir tepenin üzerinde birçok atlı görünüyordu. Bunların başındaki kumandan, beyaz bir ata binmişti. Kırışık yüzünün iki tarafına kıvrılan bıyıklarıyla heybetli ve kuvvetli bir adamdı. Başında kürklü bir başlık vardı. Elinde bir yay taşıyordu. Baldırı üzerinde taşıdığı terkeşi okla doluydu. Sarayın okçularından farkı yoktu.

Rahim fısıldadı:

— Sultan nerde?

— Beyaz atın sırtında!

Rahim, rüzgârın uçurduğu ipekler içinde yüzen, önünde ve ardında yağın yağın muhafızlar bulunduran bir adam görmeyi umuyordu. Halbuki Alp Aslan, tam bir askerdî, nedimi de beyaz merkebiyle ardından geliyordu. Rahim, sükût içinde yerine döndü.

Rahim, öğleye doğru açlık ve yorgunluk hissettiği sırada, Ömer onu çağırırdı:

— Muharebe yaklaşıyor, Rahim. Ben Türkmenlerle birlikte şu tepeden etrafı gözetliyordum. Yanıma gel!

Sultan Alp Aslan'ın biraz önce aştığı tepeye yaklaştılar ve Rahim, binlerce arının hep birlikte vızıldamasına benzeyen bir ses duydu. Madenlerin birbirine çarpmasından çıkan baygın bir ses ile nal sesleri ortalığı kaplamıştı, Güneş, ufuktaki sislerin son izlerini de temizlemiş ve bütün vadi gözlerinin önüne apaçık serilmişti. Süvariler her tarafta hareket halindeydi. Bazan ağır ağır, otlayan davarlar gibi kımıldıyor, bazen de bir bora ile sürüklenmiş gibi tepelere doğru koşuyorlardı. İki taraf dövüşüyor; Alp Aslan'ın ordusu kâh ağır ağır geri çekiliyor, kâh birdenbire taarruza geçiyordu. Türk okları, sağanak halinde yağmaktaydı. Rahim, bu binlerce süvarinin bütün vadiyi yerinden koparmak istediklerini sanmıştı.

Ömer bağırdı:

— Bak!

Adamları kendilerine işaret ediyorlardı. Horasanlılar hareket için emir almışlar, davullar onları harekete davet ediyordu.

Rahim bağırdı:

— Nihayet hücum edeceğiz!

"Allah! Allah!" sesleri vadiyi inletiyordu.

Rahim beklediği anın geldiğine inanarak atını mahmuzladı. Kılıcını çekti. Fakat başka hiç kimsenin kılıcını çekmediğini görekere o da onlarla beraber hareket etmek için kılıcını tekrar kımına soktu.

Bir saat sonra hepsi vadiye inmişlerdi. Atları, çamurlarla yarı gömülmüş cesetleri çiğnemekten çekinerek ilerliyordu. Sahipsiz kalan atlar, kabilelerine katılmıştı.

Rahim, gittikçe sabırsızlanıyor ve hücum emrinin geciktiğini sanıyordu. Gide gide metruk bir bahçeye vardılar. Burada Türk süvarilerinden bir alay dinleniyordu. Horasanlılara burada beklemek ve geceyi burada geçirmek için emir verildi. Türk süvarileri öteden beriden yığın yığın çalı toplayıp yakmışlardı. Isınıyor ve bekliyorlardı.

Sabaha doğru birdenbire davul sesleri aksetti. Bu ses Haçlıların karargâhından geliyordu. İmparator burada, sarsılan ve yıpranan merkez kuvvetleriyle beraberdi. Geriden gelen ihtiyat kuvvetlerinin yolu kesilmiş ve hepsi Alp Aslan'ın atlılarına teslim olmuştu. İmparator, şafak söker sökmez Bizans'ın zırhlı süvarilerini saldırıya davet ediyordu. Rahim ile Hayyam işin farkında değildiler. Çünkü uykusuzluktan sersemlemişler ve soğuktan âdeta donmuşlardı.

Arkadaşları ikisinin de atlarını eğerledi ve hep beraber hazırlandılar. Fakat düşman ilerlemiş ve üzerlerine atılmıştı.

Ömer atının dizginlerine yapıştı. Kafası hummaya tutulmuş gibi zonkluyordu. Ortalık karışmıştı. Bir süvarinin sarığı çözülmüş, dalgalanıyordu. Çıplak ayaklı bir adam, ağzını açmış koşuyordu. Bir araba devrilmiş ve bir çift onun altına sığınmıştı.

Birdenbire ellerine ayaklarına dayanarak yerde sürünen bir adam peydah oldu. Süvarinin biri mızrağını adamın gövdesine sapladı. Adamın ağzından kan boşandı ve kafası yere düştü.

Ömer başını çevirerek Rahim'i aradı. Sarığı dalgalanan süvari baldırına saplanan bir oku tutuyor ve izdirabından kıvranıyordu.

Çok geçmeden iki yanlarında çadırlar belirdi. Demirler döğülü yor ve çığlıklar kopuyordu. Ömer, atının sırtının terden köpüdü günü görerek dizginleri gevşetti ve kılıcını çekmeden harbe dalmış olduğunun farkına varıp kendi kendine güldü!

Rahim, büyük bir çadırın yanı başında duruyordu, etrafındaki Horasanlılar ise atlarından inmiş, ganimet arıyorlardı. Emir almadan hareket ettikleri belliydi. Fakat Horasanlılar, neşe ve sevinç içinde koşuyor ve bir sürü şey topluyorlardı. Rahim'in adamlarından üçü, top top ipek ve çeşit çeşit gümüşle bir çadırdan çıktılar. Kolundan tuttıkları bir kızı da götürüyorlardı.

Kız, ürkmüş gibi etrafına bakılmaktaydı. Olgun buğday başaklarından farksız saçları alnına düşüyordu. Yüzü örtüsüzdü ve ince belindeki kemer altındandı. Silâhlılar, ona merakla bakıyordu. Çünkü daha önce Bizanslı bir kadın görmemişlerdi.

Rahim bağırdı:

— Neredesin Ömer? Allah bize zafer nasip etti! Zafer! Bu kelimenin bambaşka bir ahengi vardı. Rahim devam etti:

— Bu kadın galiba Hıristiyan eşrafından birinin cariyesi. Haydi çadıra girelim!

Yarmak birden bağırdı:

— Dikkat!

Çadırların arasında çamur içinde yüzen terlemiş atların sırtında bir grup adam görünmüştü. Elllerinde kılıçlar ve baltalar taşıyorlardı. Başlarında yuvarlak miğferler vardı, bunlar haçlı süvarilerdi.

Hayyam, atının dizginlerine yapışarak atın başını diğer yöne çevirdi. Fakat Hıristiyan atlılara çarparak atının sırtından düştü. Omuzuna bir darbenin isabet ettiğini ve bir atın üzerinden sıçrayıp geçtiğini hissetti. Yüzü gözü çamur içindeydi. Gözlerini oğuşturup ortalığı görünce çamura saplandığını anladı ve ayağa kalkmak için uğraştı.

Adamlarından biri, görünmeyen bir düşmanla dövüşüyormuş gibi çamurun içinde yuvarlanıyordu. Kendisine yakın bir yerde Yarmak'ı gördü ve onun Rahim'e yardım etmeye çalıştığını fark et-

ti. Rahim yerden kalkmak için uğraşıyordu. Ömer ona doğru koşarak kolluından tuttu. Rahim sordu:

— Yaraladın mı, Ömer?

Rahim, anlamamı, gibi bakıyordu. Ömer Yarmak'a dönerek:

— Aman, dedi, temiz bu bez bul!

Sonra Rahim'i yere yatırarak zırhını çıkarıp yarasını bulmak istedi. Rahim'in kanı sıcak sıcak akıyor ve bu kandan rutubetli havaya karışan bu buğu yükseliyordu.

Yarmak:

— Ne yapacaksın velinimetini! Görmüyor musun ki ölüm sarhoşluğu geçiriyor..

Ömer ayağa kalkarak önce kendi kanlı ellerine, sonra Rahim'in yüzüne baktı. Yüzü, tam çamur rengini almıştı. Nefesi kesilmekle beraber boğazından garip sesler geliyordu. Fakat bu da bir an devam etti ve her şey bitti.

Yarmak üzüntüsünden ne yapacağını şaşırmıştı. Belinden bir hançer çekerek esir kızın üzerine yürüdü ve:

— Bir cana mukabil bir can! diyerek kızı öldürmek istedi. Fakat kız Ömer'e sığındı ve sarsıla sarsıla onun ayaklarına kapandı.

Ömer bağırdı:

— Manyak herif, ne yapıyorsun?

Sonra Yarmak'ı tutarak itti. Yarmak yere düştü ve:

— Eyvallah! Eyvallah! dedi.

Ömer, Bizanslı kıza çadırın içine girmesini söyledi. Fakat kız anlamadı. Ömer bu sefer çadıra işaret etti ve kız içeri girdi. Sonra Ömer, Rahim'in cesedini taşıyarak çadıra götürdü. Onu bir halının üzerine yatırdı. Ve adamlarına temiz su getirmelerini emretti.

Ömer bu su ile Rahim'in yüzünü yıkamaya başladı. Bizanslı kız koşarak yardım etti, Rahim'in yüzünü ve boğazını silerek Ömer'i hoşnut etmek istedi. Sonra Rahim'in üstünü başını düzeltti.

Ömer, cenazeyi kaldırmak işiyle meşguldü. Fakat çamur içinde yatan ve çamur rengini alan Rahim'in yüzü, gözünün önünden gitmiyordu.

Mollalar gelmiş ve cenazeyi hazırlanmışlardı. Daha sonra mezar kazıldı ve Rahim gömüldü. Ömer mezarın başucunda oturdu. Yarmak da onun yanı başındaydı. Efendisi artık kara topraklara karışmış, efendisine hizmet imkânı kalmamıştı.

Peki ya Ömer... Birlikte yetiştiği süt kardeşini kaybettikten sonra buradan tek başına nasıl ayrılabilirdi? Rahim'in burada yatması mukadderdi, yağmur toprağının üzerine yağacak, toprağından otlar fışkıracak, bu topraklara buğdaylar ekilip biçilecek, bütün bu hâdiseler, öteki doğuşa kadar devam edip gidecek ve Rahim, görünmeyen âlemin perdesi ardında o ikinci doğuşu bekleyecek!

Ömer, eli çenesine dayalı bir halde şalak söküncüye kadar mezarın başından ayrılmadı. Son iki günün yorgunluk ve ızdırabı onu çok fena sarsmıştı. Kendi kendine:

— Rahim! dedi, beden, ruhun bir zaman için misafir olduğu bir çadırıdır. Çadır bozulduğu zaman ruh uzun bir yolculuğa çıkıyor. Ben de bu yolculukta seninle beraber olacağım!

Ömer, çadırın içinde bir kandil yandığını gördü ve çadıra girip oturdu. Bir köşeye atılan eşyalar üzerine uzanmış uyuyan kız, onun çadıra girdiğini hissederek uyandı ve testiden bir kadehe şarap doldurup ona uzattı.

Ömer kadehi alıp yere çarpmak istedi. Fakat Rahim'in Horasan yolu üzerindeki kervansarayda kendisine sunduğu kadehi hatırlayarak durakladı ve kadehi alıp içti. Şarap soğuktan donmuş bir hale gelen vücudunu ısıttı. Rahim, kızın doldurduğu ikinci kadehi de içtikten sonra halının üzerine uzanıp uyuyakaldı.

Bizanslı kız kandili söndürerek Ömer'in başucuna oturdu ve gün doğana kadar bekledi. Ortalık aydınlandıktan sonra tunçtan bir ayna çıkararak saçlarını taradı. Hayatında ilk defa, bir gece birkaç efendi değiştirmiyordu.

Alp Aslan'ın otağı, vadinin diplerinde kurulmuştu. Kumandanlar otağın girişinde durmuş, otağın içindeki üç kişiye bakıyorlardı. Bu üç kişiden biri Roma imparatoru Romanus Diogenes, biri onu esir eden er, üçüncüsü ise Alp Aslan'dı.

İmparator, önce Alp Aslan'ın karşısında diz çökmüştü. Daha sonra Alp Aslan, onu sağındaki çilteye oturmaya davet etmişti.

Doğu ve Batı'nın hükümdarları konuşacaklardı, herkes dikkat kesilmişti. Alp Aslan sordu:

— Aynı vaziyete ben düşünmüş ve senin karşına esir olarak getirilmiş olsaydım, ne yapardım?

Romanus başını kaldırarak bir an düşündü. Sonra cevap verdi:

— Size çok kötü davranırdım. Sultanın yüzünü bir gülümseme aydınlatmıştı. Tekrar sordu:

— O halde benden ne bekliyorsun?..

Romanus cevap verdi:

— İstersen beni öldürürsün, istersen de elime koluma zincirler takarak memleketinde dolaştırırsın! İstersen kurtuluş akçesi alırsın!

İmparatorun açık konuşması, Alp Aslan'ın hoşuna gitmişti. Alp Aslan, büyük ve kesin bir zafer kazanmış, Doğu Roma imparatorluğunu çiğnemiş ve tarihin unutamayacağı en büyük kumandanlar arasında yer almıştı. Bu zafer ona yetiyordu.

Başını kaldırarak konuştu:

— Bil ki, sana yapılacak muamele hakkında kararımı verdim.

Babasının arkasında ellerini kavuşturmuş bir halde duran Aslan Yavrusu öne doğru eğildi. Zaferin babası tarafından kazanılacağına, fakat hükümdarlardan ikisinin de öleceğine dair olan kehaneti unutmamıştı. Bu kehanetinin doğru olup olmadığını deneme sırası gelmişti.

Alp Aslan devam etti:

— Senden kurtuluş akçesi, halkından da yıllık bir vergi alacağız. Seni şerefli bir şekilde memleketine göndereceğiz!

Aslan Yavrusu derin bir nefes alarak yerinde doğruldu. Romanus siyasetgâha gönderilmiş ve cellâdın kılıcıyla kellesi uçurulmuş olsaydı, tahta geçeceği zaman yaklaşmış olacak ve Nişabur medresesine devam eden genç talebenin kehaneti gerçekleşmiş olacaktı.

Ömer uyuyamamıştı. Yorgunluğuna rağmen kafası işliyor ve gözüne uyku girmiyordu.

Rahim'in, çamur rengini alan, fakat gülümseyen yüzü, gözünün önünden gitmiyordu. Rahim, hâlâ aynı Rahim'di. Ancak cesedini bir tabuta koymuşlar ve kara topraklara emanet etmişlerdi. Hayyam, bu manzarayı bir türlü aklından çıkaramıyor ve olanları anlayamadığı için sürekli olanı biteni düşünüyordu. Artık Rahim'in yerini alarak emirler vermek kendisine düşüyordu. İkiz kardeşler gibi yetişmişlerdi. Fakat hizmetçilere emir vermek, yolculuk hazırlıklarını yaptırmak, hep Rahim'in işi olmuştu. Onun ölümünden sonra geri dönmek için hazırlık yapma işi Ömer'e düşüyordu.

Yarmak ile hayatta kalan arkadaşları Ömer'in çadırını toplayıp denklelerini sırtlarına yüklediler. Adamların her biri, topladığı ganimetlerle dolu kese ve çuvalı taşıyordu. Yalnız Hayyam, harp meydanından hiçbir şey almamış, kendisine harp ve darbu hatırlatacak tek bir hatıra taşımak istememişti.

Rahim'in yağız atı da hazırды. Rahim'in silâhları ve zırhları eğerin arkasına yerleştirilmişti. Ömer, bu ata bakarak düşündü. Sırtında Rahim'i taşıyan bu at, şimdi onsuz dönecekti, Ömer bütün yol boyunca bu atın sırtına bakıp Rahim'i hatırlayacaktı. Hayır, buna tahammül etmesine imkân yoktu. Fakat bu atı götürüp Rahim'in babasına teslim etmek zorundaydı.

Yarmak:

— Müsaade ederseniz, dedi, esir aldığımız kız, bu ata binsin. Çünkü kızı ancak bu şekilde yanımızda götürebiliriz.

Bu esir kızı da götürmeliydi. Çünkü o da Rahim'e aitti. Genç, güzel ve ipek saçlı olduğu için belki de Nişabur'da iyi bir müşteri bulurdu. Eflâtun'un eserlerini okurken birkaç Yunanca kelime öğrenen Hayyam, kızla konuşup, adının Zoe olduğunu öğrenmişti. Kızın başka bir ismi yoktu. Bizans'ta elden ele dolaşan bir cariyeydi. İmparatorun zabitlerinden biri onu satın almış ve ordu ile birlikte savaşa getirmişti. Belli ki bu zabıt de imparator gibi, Türk-İslam ordularını önüne katıp süreceğine ve darmadağın edeceğine inamıyor, öte yandan zevk ve sefa sürmeye de bol bol vakit bulabileceğini sanıyordu.

Ömer arkadaşının atını kızı vermek istemedi. Ona kendi atını verip, kendisi Rahim'in atına binmeye karar verdi.

Böylece hareket ettiler

Ömer, ilk konak yerinde bu hayli sıkıntı çekti. Kervansaray o kadar kalabalıktı ki, mayeti çok büyük olan bir emire âdeta bitişik bir yerde çadırlarını kurmaya mecbur olmuşlardı. Hizmetçiler, emir alınmadan *bu şey yapıyorlardı*. Ömer, atları nerede *barındır*acaklarını; arpa, ekmek gibi ihtiyaçları nasıl tedarik edeceklerini anlatmaya mecburdu. Bu meşguliyetler onu memnun etmiyor değildi, çünkü bu sayede Rahim'i bir müddet için unutup ve işleri yoluna koymak için uğraşıyordu. Fakat bütün bu işler bittikten sonra kafasının, tek bir konuda yoğunlaştığını hissediyordu. Bu konu da süt kardeşi Rahim'di!

Hayyam, çadırın içinde yanan ateş sönünceye kadar şiltesinin üzerinde oturuyor, şarabın kendisini oyaladığını ve birkaç saat için ona her şeyi unutturduğunu hissediyordu. Fakat şarap da bitmiş ve elinde sadece şarap kadehi kalmıştı. Hayyam her tarafı aradı, tara-
dı, fakat daha fazla şarap bulamadı. Gümüş kadeh, elinde bomboş kalakalmıştı. Kısa bir süre önce Rahim de bu kadehten şarap içiyordu; fakat hayat kadehini, son damlasına kadar çarçabuk içip bitirmiş ve ölümün kucağına düşerek sonsuza kadar orada kalmıştı!..

Aynı çadırda yatan Bizanslı kız, birdenbire kımlıladı ve içini çekti.

Hayyam kıza doğru eğilerek eline düşen saçlarını okşadı. Kızın gözleri yaşlıydı. Zoe, kimbilir, neden dolayı ağlıyordu.

Yavaşça sordu:

— Ne var?

Zoe'nin dudakları birbirinden ayrıldı ve yüzü gülümsedi. Belli ki Hayyam'ın göz yaşlarını görmesini istemiyordu. Ömer, yurdundan ayrı düşen bu kızın aklından neler geçeceğini düşündü ve tekrar saçlarını okşadı. Zoe, onun yüzüne meraklı gözlerle bakıyor ve

artık gözlerinden yaş gelmiyordu. Sonra biraz kıvıldaayıp Ömer'e yanı başında yer açtı.

Hayyam, bu yabancı kıızı kollarına alarak yanına sokuldu. Acıba Rahim'in çamur rengini alan yüzünü bu sayede unutulabilir miyim? Genç kız, gür saçlarını toplamak için kafasını kaldırdığı zaman, Hayyam'ın dudakları onun sinesine değdi. Kızın vücudunun ateşi, saçlarının kokusu Hayyam'ı mest etmişti. Hayyam, daha sonra bir çift kolun kendisini sardığını hissetti. Ve az önce duyduğu ateş, yorgunluğunu unutturup kendisini sarhoş eden bir humma gibi bütün varlığını sarsmaya başladı.

Geceyi, Zoe'nin kolları arasında geçiren Hayyam, ölümü ve ölüleri barındıran toprakların ayaklar altında çiğnendiğini unuttu. Rahat bir nefes alıp, bütün dünyayı aklından silmişti ve uyudu.

İkinci Bölüm

I

*Tuz çölüne giden yol üzerinde
Hikmet Âyinesi sayılan üstadın evi.
Alp Aslan'ın Malazgirt zaferini
kazanmasından bir yıl sonra.*

Hace Ali yetmiş üç yaşındaydı. Bütün hayatını başından sonuna kadar ezberden okuduğu Kur'anı Kerim ile matematiğe vermişti. Balıklı havuzun yanı başındaki avluda dolup boşalan su saati ne kadar düzenli işliyorsa Hace'nin bütün evinde ve bütün yaşayışında da aynı düzen göze çarpıyor, her şeyin aynı anda nefes aldığı hissediliyordu.

Yardımcıları:

— Hocamız, şimdi öğle namazı için abdest alıyor, ya da:

— Saat üç olduğuna göre hocamız eserinin müsveddelerini temize çekiyor, diyebiliyorlardı.

Su saati, beş vakit namaz, günde iki kere yemek ve on iki saat süren mesai... Hocanın hayatı bu çerçeve içinde dönüp dolaşıyor ve tıpkı yıldızların düzeni gibi işliyordu. Her sofraya başına geçtiği zaman yediği yemek, daha önce yediği yemeğin aynısıydı. Unvanı, Âyine-i Hikmet olan bu büyük üstada hiçbir kimse, yardımcılarının çeşit değiştirmek ihtiyacında olduklarını, biraz da hurma, nar ve

kuru yemiş yemek istediklerini söylemeye cesaret edemiyordu. Üstadın yardımcıları da komşularından gizlice meyve ve yemiş alarak evden uzaklaşıyor ve yemişlerini yedikten sonra geri dönüyorlardı.

Bazen büyük üstat sırmalı elbiselerini giyerek katırına biner, semsiyesini açar ve Nişabur'a giderdi. Evi Nişabur ovasının cenubunda, ekili toprakların ucundaydı. Tuz çölü evinden çok güzel görünüyordu. Üstadın şehirden bu kadar uzaklaşmasının sebebi, huzur ve sükûnet içinde çalışmak ve eserini tamamlamaktı.

O sıralar meşgul olduğu eser, "Cebir ve Mukabele" adını taşıyordu. Alp Aslan'ın veziri, yıllar önce bu eseri yazmasını rica etmişti. Üstadın yardımcıları, bu eserden "Cebir" diye bahsetmeye alışmışlardı. Görevleri, üstadın söylediklerini yazmak, üstat arzu ettikçe birtakım hesaplar yapmak ve yine üstat lüzum gördükçe başkaları tarafından yazılan eserleri araştırmaktı. Buna karşılık üstat, onlara her gün öğleden sonra matematik ilimlerine dair üç saat ders veriyor ve karınlarını doyuruyordu.

Üstat sekiz talebesinin meziyetlerini de, kusurlarını da biliyor, fakat çok iyi bir adam olduğu için elinden geldiği kadar kendi irfanını bunlara aşılacak için uğraşüyor ve bu sayede matematik ilminin, ölümüyle, dünyanın bu köşesinde ortadan kalkmamasını umuyordu. Bu sekiz talebe içinde istikbalinden en çok şüphe ettiği kimse, on ay evvel kendisine bağlanan Ömer Hayyam'dı.

Üstadın anlayışına göre Ömer Hayyam'ın en zor meseleleri bile çözmeye kabiliyeti vardı. Fakat onun tehlikeli bir özelliği de vardı ki, bu da hayal gücüydü.

Hace Ali talebesine daima:

– Matematik ilmi, bilinmezden bilinene geçmek için kullandığımız bir köprüdür. Bu köprüden başka bir köprü de yoktur! derdi.

Onun için Yunanların felsefi düşüncülerini beğenmekle beraber eski Mısırlıların hesabını daha çok takdir eder ve Mısırlıların herkesten önce rakamları, uşak gibi kullandıklarını ve hesap sayesinde en büyük âbideleri inşa ettiklerini söylerdi.

Üstadın talebelerinden biri sordu

– Ey Hâce-i İman! Yıldızların hareketini takip etmenin faydası nedir? Ay sayesinde ayıların hesabını biliyoruz. Güneş aydınlık veriyor. Fakat yıldızlarla meşgul olmanın faydası ne olabilir?

Hâce Ali, başını eğerek düşündü. Hoca, aynı zamanda Hacca da gitmiş olduğu için başında yeşil sarık vardı. Beyaz bıyıklarını kırpar; sakalının temizliğine dikkat ederdi. Çevikti ve bir çadırın orta direği gibi dindikti. İnanmadığı bir şey varsa müneccimlerin kehanetleri idi. Fakat sultanlar asil soylu müneccimlere kıymet verdikleri için açıktan açığa bunların aleyhinde konuşmazdı.

Talebe ısrar etti:

– Ey üstat, dedi, Utarit yıldızının civa üzerindeki etkisi, Güneşin altın üzerindeki etkisi ve ayın gümüş üzerindeki etkisi kesin değil mi? Bunun böyle söylendiğini işitmişim.

Hâce Ali'nin hâmesi olan büyük vezirin, üstadı yakından gözetlemek üzere talebeden birini casus olarak kullanması ve onun sihirbazlıkla da meşgul olup olmadığını anlamak istemesi çok muhtemeldi. Hoca, bilhassa Hayyam'dan şüpheleniyordu. Çünkü Hayyam, günün birinde Nişabur'dan yaya çıkarak kendisine gelmiş ve ondan matematik öğrenmek istediğini söylemişti. Gerçi Hoca, birinin onu himaye ve tavsiye etmesi lâzım geldiğini söylemişti, fakat Hayyam hiçbir hâmesi bulunmadığını iddia etmişti. Onun hiç bir kimse tarafından himaye ve tavsiye olunmaması tuhaftı. Sonra bir savaşçı kadar çevik vücutlu ve ava çıkan bir aslan kadar zinde ve kudretli olan bu genç, herhalde öğretmen olmak için çalışmıyordu. O halde onun Tuz çölünün civarındaki bu dershaneye çekilmesinin sebebi ne olabilirdi?

Bunun gibi çelişkiler üstadın şüphelerini bilhassa Hayyam üzerinde toplamakta idi.

Üstat, talebesinin soruları karşısında bu değerlendirmeleri tekrar ölçüp tarttıktan sonra başını kaldırdı ve kuru bir sesle cevap verdi:

— Büyük âlim Ebu Reyhan Birunî, yıldızlar ilmi üzerine yazdığı eserin ilk babında, yıldızları bilmenin bir ilk olduğunu anlatır.

Olayların ve siyasetin devrini anlamak; insanların, padişahların, şehirlerin tarihini keşfetmek ve bütün bunları ifade etmek bu ilimden elde edilen faydalardan biridir. Onun için yıldızlar ilminde derin bilgili olmakla beraber bunlardan bir mâna çıkaramayabilirsiniz. Yıldızların seyrinden bir mâna çıkarabilmek ayrı bir bilgiye tabidir.

Talebe, üstadın bu açıklamasını, başını eğerek karşılamıştı. Bu talebenin asıl derdi, değersiz madenleri altına çevirmek için bir çare bulmaktı ve üstadın evrakını karıştırmaktan maksat bu sırrı ele geçirmektir. Fakat hâlâ başarılı olamamıştı. Üstadı konuşturmak amacıyla korka korka anlattı:

— *El-Macesti*'de yazılı olduğuna göre, Güneşin altın üzerindeki etkisi aşikârdır. Çünkü Güneşin cevheri ateştir. Ateşin cevheri de bir yerde toplanırsa...

Diğer bir talebe ekledi:

— Meselâ bir fırında.. Bir diğeri de söze karıştı:

— Yeterli güçte olmak şartıyla.

Hace Ali itiraz etti:

— Bu sizin anlattıklarımız kozmografyadır ve konusu yer ve gök cisimleridir. Bu ilim, matematik derecesinde kesin bir ilim olmaz. Hangi mü'min Allah'ın dış ateşi ve suları kaplayan iç havayı, bu havanın kapladığı hareketsiz yeryüzünü yaratırken yeryüzünde mevcut olan altını da yaratmış olduğundan şüphe edebilir. Hangi mü'min Allahın yaratmış olduğu bir şeyi yaratmaya kalkışmak gibi bir akıl ve basiret körlüğüne uğrayabilir?

Talebelerin hepsi, üstadı tasdik ettiler:

— Çok doğru, çok doğru!

Hace Ali, bu sözleri tam bir güvenle söylüyordu. Çünkü, değersiz madenleri altına çevirmenin sırrını bilen bir sürü şarlatan türedikleri halde bunlardan birinin bile değersiz bir madeni altına çevirebildiği görülmemiş, Sultan ile vezir de bu şarlatanlara inanmamışlardı. Bu yüzden Hace Ali bu değerlendirmesini tereddüt etmeden söylediği halde Hayyam'a doğru bakmış ve onun söylenen sözlere dikkat etme-

yerek rahlesinin üzerindeki bir kağıda bir takım çizgiler çizmekle meşgul olduğunu görmüştü. Talebelerin içinde üstat konuşurken onu dinlemeyerek kendi kağıtları ile meşgul olan tek kişi o idi.

Hace Ali, önce Onur'un, butakım notlar aldığını sandı. Sonra yine şüphelenerek bu notların vezire gönderilmek üzere tutulduğunu zannetti. Hayyam'ın sandal ağacından yapılma bir çekmece kullanılarak evrakını burada kilit altında tuttuğunu öğrenen üstat, bu defa fırsatı kaçırmak istemeyerek kalkıp Hayyam'a doğru ilerledi ve onun kağıtlarına baktı.

Hayyam iki küp çizmiş, bunların içine bir sürü çizgi doldurmuş ve bir sürü rakam yazmıştı.

Üstat hayret içinde sordu:

— Bu ne?

— Küp köklü denklem...

Üstat hatırladı. Kendisi o hafta içinde Hayyam'a çok güç bir konu vermişti.

— Nasıl? Meseleyi çözdün mü?

— Hallettim..

Hace Ali inanmadı. Gerçi Yunanlılar bu meseleyi halletmişlerdi. Fakat kendisi bu meselenin içinden çıkamamıştı Onun için Hayyam'ın önündeki kağıdı alarak baktı ve Hayyam'ın kendisi ile beraber gelmesini isteyerek diğer talebelere izin verdi.

Hace Ali, pencerenin yanına rahatça oturarak kağıdı gözlerine yaklaştırdı ve meselenin hallini incelemeye başladı.

Üstat kağıda uzun süre baktıktan sonra:

— Ben, dedi, bunu anlayamadım. Küpleri ayırmışsın ve Yunanlıların buldukları çözüm şekline yaklaştımsın...

Hayyam sordu:

— Yunanlılar nasıl çözmüşler? Üstat cevap verdi:

— Onu henüz anlayamadım.

Üstat, Yunanlıların meseleyi nasıl çözdüklerini Hayyam'a göstermemiş olduğunu hatırladı. Fakat onların buldukları çözüm yolu

kağıtları arasında idi ve bu evrak kendi odasında duruyordu. Talebesinden biri de غيابında bu odaya girmediği için, birinin bu evraka el sürmüş olmasına imkân yoktu. O halde Hayyam, ya bu meseleyi kendi kendine çözmüştü, yahut kendi odasındaki kağıtları karıştırmış olacaktı. Onun için Hayyam'ı denemek ve hakikati öğrenmek gerekti.

— Küp kökü, bu kareler ile takip etmişsin. Neticeye nasıl vardın?

Hayyam, çizgilerin üzerine eğilerek:

— Cevap, dedi, burada. Şu parçayı çıkar, şunu da ilâve et. Şunu da çıkar...

— Allah bilir ki, bu geometridir. Hemde Öklit tarzında. Bu cebir değildir.

— Hayır değil, fakat mesele hallolunuyor. Hâce Ali gülümsedi:

— Muhakkak ki hallolunuyor,

Hayyam, kâğıdı üstadın elinden alarak meselenin çözümünü temize çekti. Hoca da bu meseleyi eserine katmaya karar verdi.

Üstat son derece memnundu. Çünkü Harizmî dahi, yazdığı eserde bu meseleye el sürmemişti. Bağdat medresesinin bu üstadı, bu meselenin de hallolunduğunu görür görmez kimbilir, dışlerini ne kadar gıcırdatacaktı.

Üstat, Hayyam'a dönerek sordu:

— Daha başka meselelerle aynı şekilde meşgul oldun mu?

Hayyam, tereddüt etti. Sonra cevap verdi:

— Arasıra meşgul oluyorum.

— Neticelere varıyor musun?

— Çoğunlukla.

Üstat farkında olmadan mütevazi bir şekilde sordu:

— Görebilir miyim?

Hayyam, bir an sustu. Sonra anlattı:

— Üstat, biz senin ekmeğini yedik. Huzurunda oturduk ve ders okuduk. Ben sizin bana verdiğiniz her işi yaptım ve size tak-

dim ettim. Fakat diğer işler yalın: bana aittir. Onları muhafaza ediyorum.

Hocanın sakalı, bir butun savılmış ve gözleri çok fena sertleşmişti.

— Niçin saklıyorsun, İbrahim'in oğlu! diye sordu.

Pencereden kuykuyu bahçeye bakan Hayyam, zerre kadar telâş etmeden ve sakılmadın cevap verdi:

— Henüz: bunları ne yapacağıma karar vermedim.

Hace Ali böyle bir cevap beklemiyordu. Düşünüyor ve düşündükçe şüpleleniyordu. Sordu:

— Demek ki, hallettiğin meseleleri, o çekmecende saklıyorsun?

— Evet.

— Fakat ben size karşı kapımı kilitlemiyorum. Kâğıtlarım içinde sizin göremeyeceğiniz bir şey de yok. Hattâ Yunanlıların bu meseleyi nasıl hallettiklerini gösteren kâğıt da şuracıktadır.

Hayyam, üstadın işaret ettiği yere bakmadı ve üstadın bu sözleri onu zerre kadar hayrete düşürmedi.

Nihayet üstat, genç yardımcısına izin verdi. O da çıkıp gitti. Önün gitmesinden sonra küp kök meselesiyle uzun uzadıya meşgul oldu ve bu meşguliyet yüzünden, her gün öğleden sonra talebesine verdiği dersi unuttu. Çünkü üstat, meseleyi, Hayyam'ın bulunduğu şekilden başka bir şekilde halletmek için uğraşiyor ve muvafak olamıyordu.

O kadar hiddetlenmişti ki kendi kendine:

— İbni Sina bile, dedi, bu meselenin içinden çıkamaz fakat...

Kafasında belirsiz bir fikir dolaşıyordu. Kedisinin bütün hayatını vermiş olduğu cebir sayesinde, hesapla halolunamayan meseleler halolunmuştu. Acaba geometri, cebirin erişemeyeceği meselelerin çözümüne mi yardım edecek? Yoksa, henüz doğmamış olan, üç boyutlu geometriden daha ileri bir ilim, rakamları sonsuza kadar götürebilecek miydi?

Hace Ali bu rahatsız edici düşüncenin aklından geçmesi üzerine kalemi kâğıdı hiddet içinde elinden bıraktı.

Vaktini boşu boşuna geçirmişti. Bütün bunlar, birtakım mânâsız hayallerdi ve bütün bunların müsbet ve kesin bir ilim olan matematik ile alakası olamazdı. Hayyam, herhalde odasına girmiş, kâğıtlarını karıştırmış, meselenin hallini gösteren kâğıdı bulmuş, okumuş, ona göre bu resimleri çizmişti; belki de çekmecesinde de hiçbir şey yoktu. Belki de burada casusluk yapıyordu ve yazdığı raporları bu çekmecede bir müddet sakladıktan sonra Nişabur'a götürüyordu.

Hace Ali bu neticeye vardığından sonra Hayyam'ın meseleyi halleden kâğıdını bıraktı, pencereden bakarak su saatini izledi ve akşam namazı vaktinin geldiğini görerek abdest almak üzere havuza koştu.

Bu olaydan bir hafta sonra yaşlı matematikçi, Hayyam'a yeniden sinirlendi.

O gün öğleden sonra evine doğru atlı bir grup yaklaştı. Atlının maiyetinde kılıç taşıyan altı muhafız bulunuyordu. Birkaç köle, dış kapı ile iç kapı arasındaki sahaya halı serdiler. Bir köle de koşup ve Tutuş'un Hace Ali'yi görmek için geldiğini bildirdi.

Çok geçmeden Tutuş da geldi, yuvarlak ve şişman bir adamdı. Maviye çalan kocaman bir sarık taşıyordu. Sesi, harikulade ahenkli idi. Tutuş, maiyetine ve kölelerine emirler verdikten sonra Hace Ali'nin adamlarından, büyük üstadın sıhhatini sordu ve onun afiyette daim olmasını dilediğini söyledi. Nihayet üstat siyah elbiseler içinde geldi ve Tutuş sevincinden ne yapacağını şaşırarak üstada sarıldı, üstadı bir hitabe ile selamladı:

— Bütün dünyaları yaratan Allah'a binlerce şükür ki Hikmet Aynası olan üstad sıhhat ve afiyet üzere daimdir. Allah, size sayısız yıllara varan ömürler versin. Âyinenizde tozlanmadan, dünyaya hikmet ve irfan aksettirsin. Ve bizim gibi cahilleri aydınlatsın!

Hace Ali, bu güzel sözleri vakur bir tevazu ile karşıladı, fakat Tutuş bu tevazuyu kabul etmedi.

— Hayır, dedi, bütün Nişabur biliyor ki, yüce şahsınız, Harizmîyi ve Bağdat'ın ünlü üstadını gölgede bıraktınız, İbni Sina bile si-

zin derecenize varamadı. Nasıl varabilir? Siz ondan da kat kat üstünsünüz.

Şerbetler ve meyvalar gelmişti. Hâce Ali, bu abartılı iltifatlara karşılık vermede güçlük çekiyordu. Tutuş, hiç durmadan konuşuyordu ve onun sözünü kesmeye imkân bulmak çok zordu. Hâce Ali'nin misafiri hakkında bütün bildiği, kendisini himaye eden Büyük Vezir'in adını olduğu idi. Nişabur'da malûm olduğuna göre bu adam firuze², nefis çiniler ve eski yazma kitaplara meraklıydı. Fakat bir unvan sahibi değildi ve hiçbir kimse onun nerede yaşadığını bilmiyordu.

Üstat ile misafir bir saat kadar üstadın yazmakta olduğu eserden bahsettiler. Daha sonra Tutuş üstadın talebesinden "Ömer Hayyam" adını taşıyan birini görmek istediğini söyledi. Bu isim, üstadı sinirlendirdi. Fakat Hayyam'ı çağırıtı ve ne olacak diye dikkat kesildi. Hayyam, bahçeden gelip kollarını kavuşturmuş ve bir köşeye oturmuştu.

Tutuş anlattı:

— Geçen ay bir takım haberler aldık. Hıristiyanların imparatoru Romanus Diogenes, kendi milleti tarafından yakalanmış, gözleri en vahşiyane tarzda kör edilmiş ve imparator bu yüzden ölmüş...

Hayyam kaşlarını çatarak dikkat kesildi. Bu sözler ona savaşı ve orada kaybettiği süt kardeşini hatırlatmıştı,

Tutuş devam etti:

— Tuhaf değil mi? Hükümdarımız Alp Aslan, bu imparatora acımış ve onu serbest bırakmış olduğu halde kendi milleti ona acıamamış ve onu öldürmüştü! Bu âkibeti kim tahmin edebilirdi?

Tutuş, Hayyam'a baktığı için, Hayyam da cevap verdi:

— Kimse tahmin edemezdi.

Bunun üzerine Hayyam'ın kalkıp gitmesine müsaade edildi. Onun kalkıp gitmesinden sonra Tutuş ilk defa olarak sustu ve elin-

² Nişabur'da çıkan mavi renkli değerli yüzük taşı.

deki fildişi tesbihini çekmeğe başladı. Fakat bir an sükût ettikten sonra sordu:

— Zatı üstadaneleri müneccimliğe inanır mısınız? Yıldızlara bakarak istikbali keşfetmek mümkün mü?

Misafir, kendini himaye eden vezirin adamı olduğu için Hâce Ali kendi aleyhinde kullanılacak bir söz söylemek istemedi. Kaçamaklı bir cevap daha münasipti:

— Allah her şeye kadirdir, dedi. Bana gelince bütün bilgimi eserime hasretmiş bulunuyorum.

Tutuş, bu sözleri tasdik ettikten sonra devam etti:

— Şayet bir adam geleceğe ait üç şeyi haber verirse ve bu üç şey gerçekleşirse, bunların üçünü de tesadüf eseri saymak doğru olur mu? Buna ne dersiniz, üstat?..

Üstat hemen cevap verdi:

— Bence iki şey tesadüf eseri olabilir. Fakat üç şeyin tesadüf eseri olmaması gerekir. Üç şeyi isabet ettirecek müneccim nerede?

— Nerede mi? Sizin talebeleriniz içinde hiç olmazsa birinin bu işlerde son derece yetenekli olduğunu bilmiyor musunuz? Hangisi mi diyorsunuz? Bir az önce konuştuğum talebeniz...

Üstadın sakalı titriyordu. Sordu:

— Hayyam mı?

— Evet..

— Böyle bir şeyi ondan kat'iyyen ummam!..

— O halde bu genç ne yapıyor?

— Küp köklerle uğraşiyor, siz elinizdeki tesbihi ne kadar kolaylıkla çekiyorsanız o da bu hesap işini aynı kolaylıkla başarıyor.

— Demek ki bir hüneri var. Başka neler yapar?

— Bütün kitapları okur, tek başına çölün kıyılarında dolaşır, tavla oynar, nar yer ve çok az konuşur.

Hâce Ali, biraz da kurnazlık göstererek ilâve etti:

— Bütün bunlardan başka bir takım hesaplar yapar ve onları kendi çekmecesinde saklar!..

Tutuş sordu:

— Bu genç adamın çöl kıyısında ne?.. Mir'at-ı Hikmet üstat! Biz yaşlandıık da kanımız peşvedi ve sogudu. Fakat bu genç adamların kanı, hıktı hıktı kaynaı. Acaba bu genç, çöltün kıyısında bir sevgili mi buldu, derim?'

— Zannetmem çünkü civarımızda kadın yoktur.

Tutuş düşündü. Bir bahçeye girmeyi umarken, kendini boş bir avluda bulan bir adandan farksızdı. Tesbihinin tanelerini tıkırdatıyor ve düşünüyordu.

— Tuhaf bir delikanlı. Hünerli ve sessiz, ihtimal ki her şeyden fazla, görünmeyen âlemlle meşgul. Belki de şeytanlarla alışverişi var. Sizden ricamız, bu Hayyam'ın bütün hünerini denemek ve onun bu hünerlerini nasıl kullanmak istediğini anlamaktır. Öğreneceğiniz her şeyi yazınız, mühürleyiniz ve onun eline vererek bana bir ay içinde gönderiniz. Kendisi beni Nişabur'un Tekinkapısında bulsun.

Tutuş ayağa kalkmıştı, içini çekerek ve gülümseyerek:

— Sizin bilgi kaynağı olan evinizden ayrılmak ne zor. Fakat affınızı dilerim ve sizi rahatsız ettiğimden dolayı güvenmemenizi istirham ederim.

Misafir gittikten sonra Hacı Ali bir hayli düşündü. Hayyam'ı izlemekle görevlendirilmesi ne tuhaftı!.. Halbuki üstat, Hayyam'ın kendisini izlediğinden şüphe ediyordu. Daha tuhafı, Hayyam'ı izleyip gördüklerini yazmak zorunda olmasaydı. Acaba bu adamlar kendi önünde biribirleriyle mi anlaştılar da bu şekilde hareket ediyorlardı? Sonra Hayyam'ı, ne diye Nişabur'a çağırıyorlardı? Hacı Ali bu meselelerin içinden çıkamamış ve şüpheleri büsbütün artmıştı.

Bununla beraber bir ay geçtiği halde Hacı Ali, Hayyam'ın esrarını çözememişti. Talebesi, cebir ile meşgul olmamakla beraber, zor problemleri çözüp duruyordu. Hayyam'ın gizli bir kuvvete güvenmediği besbelli idi. Fakat bütün bunlar üstadın kiskançlığını bastıramıyor, merakını tatmin etmiyordu.

Hace Ali, son gece, Hayyam'a her şeyi itiraf ettirmek istedi. Onu karşısına alarak şu suali sordu:

— Nizâmülmülk'ü tekrar ne zaman göreceksin?

Nizâmülmülk, Alp Aslan'ın baş veziri idi, çok geniş bir nüfuza sahipti. Devletin geleceğini ellerinde tutuyordu. Hace Ali'nin de, Tutuş'un da hâmisî o idi.

Hayyam cevap verdi:

— Tekrar da ne demek? Kendisini ömrümde görmedim!

— O halde Allah aşkına söyle! Burada işin ne?

Hayyam, çalışmak için geldiğini söyledi. Hayyam, babasının ölümünden sonra süt kardeşinin evinde barınmıştı. Fakat süt kardeşi Rahim, savaşta ölmüştü. Savaştan tek başına döndüğü için, Rahim'in ailesi kendisini uğursuz saymış ve onu evlerine kabul etmek istememişlerdi. Ayrıca beraberinde getirdiği Zoe'yi elinden alıp satmak istemişlerdi.

Nişabur sokaklarında avare avare dolaşmanın bir anlamı yoktu. Onun için bu büyük üstadın talebesi olmak üzere gelerek burada ilimle meşgul olmak ve geçmişi unutmak istemişti.

Hace Ali sordu:

— Hangi ilimle meşgul olacaksın ve bu ocağın hangi kapısından çıkıp hayata atılacaksın? Sonra devam etti:

— Dikkat et! Hikmet bizim dünyamıza nasıl geldi? Hikmetin en büyüğü peygamberlere vahiy olundu ve onlar ne öğrendilerse perde ardındaki âlemden öğrendiler. Peygamberler, hikmetin ilk alem-darlarıdır. Hikmetin, ikinci alem-darları, filozoflardır. Bunlar peygamberlerin bildirdiği vahiy ve ilimleri araştırarak, halka, bilemeyecekleri ve öğrenemeyecekleri şeyleri açıklarlar. Peygamberlerin en büyükleri, Musa, İsa ve Muhammed'dir. Filozoflara gelince bunlar hakkında tartışılıp durulur. Bana kalırsa Eflâtun, Aristo ve üstadımız İbni Sina bize hikmeti öğreten en büyük simalardır. Filozoflardan sonra şairler gelir. Fakat şairlerin hüneri, son derece tehlikelidir. Çünkü şairlerin işi hayal ederek duyguları harekete geçirmek ve

bu sayede en büyük şeyleri küçültmek ve en küçükleri büyüterek, muhabbet veya tikanne, takdîr veya nefret hisleri uyandırmaktır. Bu yüzden şairler, hem büyük işler başarırlar, hem de çok âdi işlere âlet olurlar. Şair, hayalini hareketle geçirmekle beraber akıl ve idraki ihmal ettiği için şairati, filozofun kudretinden daha geridir. Nitekim hiçbir şairin, bir şarkıcıdan fazla yaşamadığını görüyoruz.

Hace Ali sözlerini bağladı:

— Fakat matematikçinin mesaisi, kat'iyen ölmez. Çünkü yalnız matematikçi apaçık hakikatle meşguldür ve yalnız o, bilinmezle bilinen arasındaki köprüyü kurabilir. Cebir, matematiğin en şerefli kolu olduğu için senin de bütün hünerini üç dereceli denklemleri çözmeye adanmanı umuyorum!

Üstadın gösterdiği bu ilgi, Hayyam'ı hoşnut etti ve Hayyam, kendisini anlatmak için kelimeler aramaya koyuldu:

— Fakat, dedi, daha başka meseleler de var ki onların da çözümleri lâzım. Meselâ yıldızların düzenini ölçebilesek...

— Yıldızların mı? Fakat bu müneccimlikten başka bir şey değil. Ve bunun da gayesi yıldızların insanın geleceği üzerindeki etkisini anlamaktır.

— Fakat meseleler aynı...

— Yani, benim eserimin meseleleriyle padişahın müneccimbaşısı tarafından ileri sürülen meselelerin aynı mı olduğunu söylemek istiyorsun? Çok teessüf ederim. Yazıklar olsun sana...

— Fakat bunlardan birinin ifade ettiği hakikat, diğersinin ifade ettiği hakikatten ayrı değildir. Sadece bu hakikati anlamak lâzım!

Hace Ali içini çekerek anlattı:

— Oğlum. Sen daha çok gençsin. Ve böyle boş hülyalara kapılmaktan kaçınmalısın. Zamanla, bir ilmin gösterdiği bir şeyin başka bir ilme ait olmadığını anlayacaksın. Padişahın müneccimbaşısı yalnız matematiğin ifade ettiği hakikate bağlanmış olsaydı...

Hace Ali'nin sakalı yine titriyor, kendisiyse bu defa gülüyordu. Fakat sözü yarım bırakmaktan utanarak devam etti:

— Galiba, kafalarımız, birbirine uygun değil. Ben senin matematiği, bütün araştırmalarında esas tutmanı isterdim. Çünkü bilinmeyenle bilinen arasında biricik köprü odur. Her ne ise, yarın Nişabur'a götürülmek üzere sana bir mektup vereceğim. Sen de orada kendine bir hami bulacaksın. Selâmetle gitmeni temenni ediyorum.

Hayyam, kalkmak istemedi. Üstadına söylemek istediği daha birçok şey vardı. Fakat hayatta bir kapının daha yüzüne kapandığını hissederek kalkıp gitti.

Hayyam'ın gitmesi üzerine Hâce, kalem kâğıt alarak şöyle yazdı: "Bana kalırsa, talebem Ömer Hayyam, daha şimdiden hüner ve iktidar bakımından Bağdat'ın baş üstadına denktir. Onun her problemi çözmesini sağlayan bir sırrı var. Fakat bunu keşfedemedim. Kendisi hâlâ, hayalinin esiri olduğu için, bu sırrı nasıl kullanacağını öğrenemedim. Benim hanemde beslenen bu irfan kaynağının, ikimizin de hamisi olan zat tarafından, kabul görmesini dilerim."

Hâce Ali mürekkep kuruduktan sonra kâğıdı katlayıp mühürledi ve üzerine bu mektubun Nişabur'da, Tekinkapı'da Emir Tutuş hazretlerine teslim edilmesi gerektiğini bildirdi.

II

*Nişabur'un Tekinkapısı ile Hüseyin-
oğulları camii arasındaki Şekerciler
sokağı. Cuma akşamı, yatsı namazından önce.*

Hayyam, sokağın kenarında çömelmişti. Eline verilen şişten sıcak kebabları alıp ekmeğinin içine yerleştiriyor ve iştahla yiyordu.

Açtı. Çünkü gün doğarken Tuz çölünün kıyısından hareket ederek buraya kadar yaya gelmişti. Yolun bir kısmını çölden tuz getiren deveçilerin merkebine binerek geçmiş, deveçilerle konuşup şarkılarını dinliyerek güneşin hararetine dayanmıştı.

Rüzgâra karşı yürüyerek geçen bu bir günlük seyahat, Hayyam'ı bir hayli neşelendirmişti. Nihayet, buraya varmış ve karnını doyurmak için mola vermişti. Bu arada Tekinkapı'dan gelip geçenleri gözlemeyi ihmal etmiyordu. Bir katar merkebi, iki derviş takip etmiş, bunların peşinden başıboş koyunlar, testi testi çamur yüklü bir araba muazzam balyalar taşıyan bir deve kafilesi geçmişti!

Kebapçı, develere bakarak:

— Bunlar, dedi, Semerkant'tan geliyor. Hemen her gün böyle birkaç kfile geçer, dedi.

Hayyam sordu:

— Neler getiriyorlar?

— Allah bilir ama, neler getirmiyorlar ki; fildişleri, ipek iplikleri, misk, amber, billur, elmasuraş, tunç. Yani getirmediikleri şey yok.

Ömer gülümseyerek cevap verdi:

— Getiremeyecekleri bir şey varsa, o da şu senin kebablarındır. Sonra kemerini araştırarak, bulduğu üç bakırı kebabçıya uzattı. Kebabçı memnun oldu:

— Çok şükür, koyunlarımız yağlı. Sonra kebabçı bir çocuğa bağırdı:

— Ne duruyorsun? Tembel herif. Genç efendi susuz, çabuk su ver!

Çocuk, toprak bir su kadehini doldurarak Hayyam'a uzattı. Ve Hayyam kana kana içti.

Hayyam, bu çocuğa da küçük bir bakır uzattı.

Kebabçı, çocuğun bu bakırı almasını büyük bir küstahlık saydı:

— Bir müminin susuzluğunu gidermek için para mı alınır?

Hayyam cevap verdi:

— Ya bir müminin açlığını gidermek için? Kebabçı yaygaracı ve kalabalık ağzılı idi:

— Aman efendim, dedi, kim size bir koyunu bedava verir? Kömürü, kimden parasız alabilirsiniz? Kim ateşin başına geçer de şişleri gündelik almadan çevirir. Bunları temin ederseniz ben müminlerin açlığını Allah rızası için gideririm.

Kebabçı daha sonra Hayyam'a bakarak:

— Siz, dedi, galiba, mübarek makamları ziyaret için Meşhed'e gidiyorsunuz?

Hayyam:

— Hayır, dedi, ben nereye gideceğini bilmeyen bir adamım!

Cuma akşamı olduğu için büyük bir kalabalık, hızla camiye koşuyordu. Yarı çıplak çocuklar, yolun tozlarını yatıştırmak için kaplarla taşıdıkları suları yola serpiyorlardı.

Derken, ince endamlı bir kadın Hayyam'ın yarı başından geçerek ağır ağır ilerledi. Hayyam, onun örtülü yüzünün ortasından gök-

rünen kara gözlerine dikkat etti. Bu gözleri ve örtünün bir kenarından sarkan kumral saç buklümünü tanıyordu. Hayyam, birdenbire Zoe'yi hatırladı. Kağıt ve kitaplardan meydana gelen yükünü taşıyarak, arasıra geriye bakan kız takip etti.

Okunmakta olan cıvanı müteredden aksediyor ve:

— Haydin namaza, haydin namaza nidalarına herkes icabet ediyordu. Hayyam da camiye girdi ve namaza iştirak etti. Caminin içinde kandiller yanıyordu. Namazdan sonra Hayyam, cemaat içinde az önce gördüğü kıızı gözleriyle aradı. Aynı mavi örtülü kız, şişman bir hizmetçi ile beraber cami kapısına doğru yürüyordu. Cami kapısında terliklerini giyerek birkaç adım ilerledikten sonra terliği ayağından çıktı ve terliğini ayağına sokmak için durdu. Hayyam ilerlemiş ve onun sesini duyacak kadar yaklaşmıştı. Söylediği sözler şunlardı:

— Hani bana göndermeyi vaad ettiğin güller, İbrahim'in oğlu!

Hayyam cevap vermedi, kız çabucak ilerlemiş ve hizmetçisine yetişmişti.

Hayyam, Yasemin'i; üç sene evvel kendisine bir gül hediye eden o kız çocuğunu, hatırladı.

Şekerciler sokağından geçerek Tekinkapı'ya vardığı zaman kapının kapanmış olduğunu ve mızraklı Türk askerlerinin kapı önünde beklediklerini gördü. Ortalık iyice kararmıştı, dükkâncılar ışık yakıyorlardı. Birdenbire biri ona seslendi:

— Hayyam, merhaba. Amma yavaş yürüyorsun?

Bu sözleri söyleyen adam, yusyuvarlaktı. Safran renginde ipekler giymişti. Hayyam Tutuş'u tanıyarak ona yaklaştı ve Hacı Ali'nin mektubunu uzattı. Tutuş, mektubu hemen açarak az önce yanan ışıkların birine yaklaştı ve okudu.

Tutuş, daha sonra mektubu katlayarak kemerine soktu, Mektuptan memnun olup olmadığı belli değildi. Hacı Ali, Hayyam'ın himaye edilmesini tavsiye etmişti.

Tutuş, Hayyam'a dönerek sordu:

— Nişabur'daki evin nerede?

— Ey Hâce Ali'nin dostu! Nişabur'da bir yerim yok. Tutuş, genç Hayyam'ın sırtındaki rengi uçmuş ve eskimiş abaya ve koltuğunun altında taşıdığı çuvala bakarak:

— Şurada, dedi, bir saraç var. Çocuklarına ders vermeyi kabul edersen seni onun evinde barındırabiliriz.

Hayyam düşündü. Bu ses, bu söz ve bu eda, oldukça küstahcaydı. Kızarak:

— Siz bu lütfunuzu bir başkasına gösteriniz, ey fakirlerin yüksek hâmisî! Bana da müsaade ediniz de huzurunuzdan ayrılayım.

— Hay, hay!

Tutuş atını mahmuzlayarak ilgisiz bir şekilde hareket etti. Bir an duraklayarak bir fakirin şapkasına bir bakır attı ve adama yavaşça emretti:

— Şu kahve renkli aba giyen genci görüyor musun? Onu takip et. Ve nerede ikamet ettiğini anlamadan peşini bırakma!

— Başüstüne!..

Dilenci, Tutuş'un verdiği bakırları alarak dualar etti ve yürüdü. Gelip geçen insanların gölgelerine bir gölge gibi karışan Hayyam, nereye gideceğini düşünerek tereddütlü adımlar atıyordu. Kemerinde, iki gümüş dirhemi vardı ve bunlar onu bir müddet idare edebilirdi. Bir an düşündükten sonra karar verdi. Savaşa gitmeden evvel, tavan arasındaki eve gidip yine kuru otlar ve soğanlar arasında yatacaktı. Bu evin sahiplerine biraz açılır, biraz öteden beriden bahsederse ona yiyecek de verirlerdi.

Rahim ölmemiş olsaydı, bu gibi işleri aklından geçirmesine bile lüzum kalmazdı.

Sahallar çarşısındaki çeşmenin önünde durdu. Elinde su testisi taşıyan genç bir kız yalağa eğilmiş, testinin ağzını, akan suya tutmuştu. Hayyam, ona yaklaştı ve yıllar önce beraber oturdukları kayaya oturdu. Sonra fısıldadı:

— Yasemin!..

Başörtüsünün yüzünde açık bıraktığı biricik yer, gözleriydi.

Hayyam bu gözlerin pırıldadığını ve kendi gözlerini aradığını hissetti. Daha sonra genç kız, alına düşen bu kıvrım saçını eliyle kaldırdı. Kızın sık sık solukluğunu ırtıyordu. Evet, bu Yasemin'di. Fakat bu bambaşka bir Yasemin'di, örtülü ve sessizdi. Gül suyu ile yıkanmıştı. Testisi dolup taşmasına rağmen kız, yerinden kimildanmıyordu. Boyu uzamıştı ve örtüsü açılan kolunun beyazlığı, aydınlık gibi parlıyordu.

Ömer tekrar fısıldadı:

— Yasemin! Burada kimi bekliyorsun?

Genç kız, vurulmuş gibi irkildi ve:

— Budala! dedi, burada kimseyi beklemiyorum.

Sonra testiye aldı ve sokağın karanlığında kayboldu. Deli gibi koşuyordu. Bu vefakâr kız üç senedir, her gece burada bekliyor, Hayyam'ın mutlaka geri döneceğine inanarak her gece çeşmeden testisini doldurup geri dönüyordu. Hayyam'ın geri dönüp kimi beklediğini sorması, onu çok fena üzmüştü.

Çeşmeyi kuşatan ağacın altından paçavralar içinde topallayan bir dilenci belirerek kayanın üzerinde oturan gence yaklaştı ve:

— Allah rızası için sadaka! diye yalvardı...

III

*Nişabur mezarlığını gölgelendiren
servilere bitişik nehrin kıyıları.*

Mezarlıktaki yıkık mezar taşları arasında çiçekler bitmiş, ölü-lerin kemikleri üzerine sihirli bir halı dokunmuştu. Ortalığı ısıtan güneş, sağa sola dikilmiş sarı renkli, kavuklu, sarıklı, yahut kadın mezarı olduğu için tepesi çiçekli veya bomboş taşları, bir ışık tufanına tutmuştu.

Kadınlar, koyu renkli serviler altında toplanmış, iyice birbirlerine yaklaşmışlardı. Dudakları durmadan kımıldamaktaydı.

Cuma günüydü. Ölülerini ziyarete gelen bu kadınlar birbirleriyle sohbe dalmışlardı. Yetişkin kızlar, bir gruptan diğer bir gruba geçiyor, fırsat buldukçada servilerin altına gidiyorlardı. Kadınların, mezarlığı ziyaret ettikleri sırada erkeklerin buraya uğraması yasaktı. Fakat nehir boyunca sıralanmış ağaçlar, sevgililerini görmeye gelen gençleri gözlerden saklıyordu.

Yasemin, bir hayli dolaştıktan sonra bir tepeciğin üzerine uzandı. Güvercinler başucuna konuyor ya da tepesinde dönüp dolaşıyordu. Bu güvercinlerin yurdu, mezarlığı büyük kuleden ayıran bir surdan ibaretti.

Kule, nehri ve mezarlığın ötesindeki ovayı gözetlemek için kurulmuş bir karakoldu. Fakat son yıllarda bu civarda barış hüküm

sürdüğü için kule de güvercinlere terkedilmişti. Hayyam gibi geceleyin yıldızları seyretmekten zevk alanları bu kuleye sık sık uğrarlardı.

Yasemin, gökyüzünde daireler çizen güvercinlere bakıp düşünenürken, kulağının dibinde bir fısıltı işitti:

— Yasemin, ben geldim!

Gelen adam, yanına oturup sessizliğe daldı.

Yasemin ona baktı ve:

— Konuş! dedi.

— Ne söyleyeyim Yasemin?

— Savaşa gittin. Padişahı gördün. Kimbilir, türlü türlü kasabalarda ne çeşit kızlarla karşılaştın. Daha başka ne gördüysen anlat..

Hayyam birdenbire Zoe'yi ve Horasan'ın uzun yolunu hatırladı. Sonra cevap verdi:

— Doğrusunu istersen, Yasemin, biz satranç levhası üzerindeki piyonlar gibi hamleler yapıp durduk ve nihayet kendi yerimize döndük. Bir savaştan bahsetmek, o savaşı tarif etmek kimin haddi ne?

Yasemin sordu:

— Peki Nişabur'da ne yapacaksın?

— Bilmiyorum.

— Tekrar yola çıkmak niyetinde misin?

— Hayır..

Hayyam, Nişabur'dan uzaklaşmak, yahut Yasemin'den başkasını düşünmek istemiyordu. Son yıllarda bir çocuk olmaktan çıkarak alımlı bir genç kız olan Yasemin'in yanından ayrılmak mümkün müydü? Yasemin gerçi değişmiş, gelişmiş ve büyümüştü. Fakat ruhu hiç değişmemişti. Hayyam, ellerini çenesine dayayarak, halkın mezarlıktan şehir kapılarına doğru akışını seyretti.

Yasemin:

— Herkes, Hikmet Aynası üstadın seni bütün talebelerine üstün tuttuğunu söylüyor. Demek ki sen de üstat olmak üzere sin.

Hayyam, Sahaflar çarşısında ve medresede olup biteni bildiği için, Yasemin'in sözlerini hayretle karşılamadı.

Cevap verdi:

— Ben de kime eme olduğunu, çalışacak yerimin bulunmadığını ve hiçbir şeye sahip olmadığını söylüyorum. Dervişlerin tekeleri, hocaların medreseleri var. Fakat benim hiçbir yerim yok.

Yasemin düğündü. Bu sözler doğru ise ve Hayyam'ın gerçekten bir yeri yoksa, hiç kime eme onu elinden almak için uğraşmazdı. Bu da kendisi için daha iyi idi!

Yasemin:

— Peki, sen müneccim Ahmed'in budala olduğunu söylüyorsun ama bu adam, yıldızları okuyarak yığın yığın gümüş kazanıyor. Sırtında aba ipek var. Üstelik arkasında da siyah bir köle dolaşıyor... Eyyvah! Kadınların hepsi gitmiş. Ben de kalkıp gitmeliyim..

Fakat Hayyam, kızın bileğini tutunca, o da yerinden kılmıdandı. Güvercinler, kuledeki tünelerine girmişler ve gökyüzünü bomboş bırakmışlardı.

Yasemin gökyüzünü işaret ederek:

— Ay çıktı, dedi, ben de eve dönsem iyi olur!

Hayyam:

— Birazdan, dedi, bu ayın iki ucunun tam ortasında bir yıldız belirecek.

Fakat Yasemin ısrar etti:

— Bekleyemem! Sen, kuleye çık da bekle. Kuzum, sen kabirlerinden çıkıp kefenleriyle kabirlerin üzerinde oturan hayaletlerden korkmuyor musun?

— Hayır. Bunlar dost hayaletlerdir. Bana usturlaplar, yıldızlardan fenerler getiriyor ve Keldanilerin bilgilerini öğretiyorlar.

Yasemin'in, korkudan gözleri genişledi. Birçokları Hayyam'ın bir sır sahibi olduğunu ve bu sayede her şeyi bildiğini, her şeyi öğrendiğini söylüyor, hattâ onun ölümlerin ruhlarıyla konuştuğunu anlatıyorlardı. Sordu:

— Onlarla nasıl anlaşıyorsun? Keldanilerin diliyle mi?

— Hayır Yasemin. Görünmeyen âlemden bir melek geliyor, şu

duvarın üzerinde oturuyor ve söylenen her sözü bana anlatıyor. Çünkü melekler her dilden anlarlar.

— Alay ediyorsun! Meleklerle alay etmek günah değil mi? Hayaletler gerçekten görünüyor mu?

Yasemin, ona biraz daha sokuldu ve yarı yarıya karanlığa gömülen mezarlığı tatlı bakışlarla süzdü.

Hayyam ona sarılmak istedi. Yasemin titredi ve kandini çekmeye başladı ama başaramadı. Başı eğilmiş ve gözleri kapanmıştı.

Yasemin'in kalbi, Ömer'in göğsü üzerinde çarpıyor ve kulağına: — Korkuyorum, korkuyorum! diye fısıldıyordu

Hayyam, kalbini kemiren açlığı anlatmak için kelime bulamadı. Fakat ikisi de fısıldaşıyordu. Yasemin'in elleri, Hayyam'ın yanaklarını okşuyor ve dudakları “Bana bak!” diyordu. Hayyam baktı, fakat Yasemin'in gözleri kapalıydı!

Yeni ayın gümüş kavisi içinde bir yıldız parlamaya başladı. Bu yıldız, gecenin perdesi üzerine naksolunmuş gibiydi, Hayyam'ın kalbini kemiren açlık, bütün varlığına sızı dağıtıyordu. Fakat Hayyam, Yasemin'le beraber olduğu anda bütün bu sızılarını dinlediğini hissetti.

Hayyam, Yasemin'in kollarını örten siyah elbiseyi sıyrdı. Ve bu kolların, bembeyaz ışıldadığını gördü. Boynuna sarılan bu kollar dudaklarını, kendi dudaklarının hararetine ve kalbinin açlığına çekiyordu. Yasemin'in beyaz bir alevden farksız aşkı, onun kalbini kemiren açlığı tatmin ediyordu. Nihayet ikisi de yarı şaşkın bir halde derin derin nefes alarak sarıldılar.

Yatsıdan bir hayli sonra şehrin kapısına doğru, nereye bastıklarına bakmadan ve gökyüzünde bir kılıç gibi ışıldıyan mehtabı görmeden ilerliyorlardı. Sahaflar çarşısındaki çeşmeye vardıkları zaman, Yasemin ona tekrar sarıldı. Gözlerinden akan yaşlar örtüsünü ıslatıyordu. Dudakları mırıldandı:

— Canım, senden nasıl ayrılacağım?

Yasemin için hayat bir sevgiden ve bir sevgiliden ibaretti. Sev-

giliden ayrılmak onun mevcudiyetini sarsıyor ve Yasemin, Hayyam'ı ziyaret ederek ona bilmediğini öğreten meleğin, kendisini de ziyaret ederek damarlarında dolayan bütün kanı boşaltıp götürdüğüünü hissediyordu

Hayyam o gece hiçbir şey yemedi, içmedi ve uyuyamadı. Gerçi bütün azası uyuklamaktaydı fakat kafası uyanıktı ve gecenin büyü-süne dalmıştı. Oturduğu evin kapısı önüne yığılan dilenciye gül-müş ve onun son günlerde sık sık rastladığı dilenci olduğunu fark etmişti. Evine girmeyerek, şehrin bahçesine doğru yürüdü. Hisset-tiği sarhoşluk, bu gece, dikkatini garip garip manzaralara çekiyor-du. Arkasındaki ağaçlardan bir gölge kaymış ve yersiz yurtsuz adamların, etrafında yattıkları büyük havuza doğru süzölmüş-tü. Beyaz bir merkep, havuzun başında oturan çarpık çurpuk bir ada-mın yanında uyukluyordu. Bu iki figür, hatırlanan bir rüyaya ait si-malardı. Hayyam ikisini de önceden görmüş-tü, fakat şimdi ikisi de bambaşka bir halde idiler.

Hayyam yanlarına oturdu. Kambur adam suya işaret ederek ko-nuşmaya başladı:

— Kardeş, dedi, mehtap burada, gözyaşından bir deryaya bat-mış!

Hayyam, gökyüzünden havuza akseden aya baktı Gerçi bu ge-ce, onun hüznü duyacağı bir gece değildi. Fakat yanı başındaki adamın matemli olduğu besbelliydi.

Ciddiyetle sordu:

— Burada ne yapıyorsunuz?

— Bekliyorum. Bak, herkes uyudu. Ben ayın batışını seyrediyor-um. Çünkü asıl ay, budur. Gökyüzündeki ise değişmez ve hisset-mez. O tekrar tekrar doğar ve batar. Bu gece nasıl görünüyorsa, başka geceler de öyle görünür.

Hayyam onayladı:

— Doğru, çok doğru.

Kambur, uyuyan adamları göstererek devam etti:

— Bu adamların bir efendisi var. Hem de yeni bir efendi. Ben se, efendimi kaybettim. Evet, benim efendim, bir merhamet güneşiydi. Bütün talihsizlerin hâmisî idi. Ve beni, kölelerinin en bedbahtı olan bu Cafer Ak'ı severdi. İşte bu güneş, Horasan'da (güneş yurdunda) söndü. Evet, Sultan Alp Aslan öldürüldü!

Gözlerini, su üzerinde titreşen ışıklara kaydıran Hayyam, bu sözleri üstünkörü dinlemişti. Birdenbire kendine geldi ve:

— Bilmiyordum! dedi.

— Bu gün bütün Nişabur, onun mübarek cesedini Semerkand'tan getirmiş olduğumuzu haber alacak ve yer yerinden oynayacak. Ne yapalım, kader böyleymiş. O ne büyük ve ne kudretli bir Sultan'dı! Fakat kaderin hükmünden kim kurtulabilir? Semerkand'tayken esirlerden biri efendimizin huzuruna getirilmişti. İki kuvvetli asker, kılıçlarını çekip esiri efendimizin huzuruna çıkarılmışlardı. Bu esir, efendimize hakaret etti. O da hiddetlendi, yayına bir ok yerleştirerek askerlerin uzaklaşmalarını emretti ve haini bu ok ile öldürmek istedi. Attığı okların hiç biri şaşmadığı halde Sultan'ın bu oku, hedefine isabet etmedi.

Cafer, yanaklarını silerek içini çekti ve devam etti:

— Evet, efendimizin attığı ok şaştı ve o köpek fırsattan istifade ederek, elbisesinin içinde sakladığı iki bıçağını çekip hücum etti. Bıçaklarını efendimizin karnına üç defa sapladı. Dört gün sonra da efendimiz, Allah'ın rahmetine kavuştu.

— Allah rahmet eylesin! Cafer devam etti:

— İşte ben de gözyaşlarına batan ayın önünde oturarak ağlıyorum.

Hayyam, tâ uzaklara bakarak Rahim'i gömdüğü yeri gözünün önüne getirdi ve hüzünlendi.

Bu sırada başka bir yerde casus dilenci gördüklerini anlatıyordu:

— Beni takibe memur ettiğiniz adam, çok genç, uyku nedir bilmiyor. Hani beni uykusuzluktan mahvetti, diyebilirim. Cuma akşa-

mından beri peşindeyim. Onun bu şeyden şüphe ettiği yok. Sonra bu sıralar aklı başında değil

Tutuş sordu

— Konuştuğu kız bir cariye mi? Yoksa evli bir kadın mı?

— Geceleyin kadın milletini ayırd etmek mümkün değil. Zan-
nıma göre bir cariye değil, fakat evindeki kadınlar ona sürekli iş
gördürüyorlar. Muhakkak olan bir nokta evli olmadığıdır.

— Adı ne?

— Yasemin. Şeref Hüseyin hamamının bekçisine göre Meşhed-
li kumaş taciri Ebu Zeyid bu kızı kitapçı babasından istemiş!

— Tacir Ebu Zeyid mi?

Evet.

Tutuş bir an düşündü. Uzun zamandır para yüzü görmeyen di-
lenci saygıyla bekliyordu. Tutuş emretti:

— Genç çadırcı (Hayyam) nın sahaflar çarşısından bir yere ka-
çamıyacağı muhakkak. Git ve onu gözetlemeye devam et. İşi ne za-
man bırakacağını sana bildiririm.

— Başüstüne. Fakat keyfiyeti bana nasıl bildireceğinizi öğrene-
bilir miyim?

— Bir adamın gelir, sana bir tekme atar ve çadırcı nerede, di-
ye sorar. O zamana kadar uyuma! Yahut pek az uyu fakat çevrede-
kiler sürekli horultularını işitsinler.

— Köleniz...

Tutuş bir avuç bakır atarak döndü ve dilenci bunları süratle
topladı. Toplarken bunların kıymetini hesaplıyor ve:

— Bunları toplasan Bağdat parasıyla bir dirhem bile etmez! Kar
gibi beyaz bir iş için kapkara para alıyoruz! diyordu.

Fakat Tutuş'tan korktuğu için koştu ve Sahaflar çarşısındaki
ağacın arkasına yerleşti.

Buradan, medresenin kapısı önündeki faaliyet rahatça görül-
yordu. Caddenin ötesindeki bahçenin yanından birçok atlı geç-

mekteyidi. Bütün Nişabur, yeni gelişmeler karşısında ayaklanmıştı. Sultan Alp Aslan ölmüştü ve şehir onun matemini tutuyordu. Cuma günü bütün hatipler merhum Sultan'ın adını anarak İslama gerçekleştirdiği hizmetlerden hürmetle bahsetmişler ve onun halefi olan Aslan Yavrusu Melikşah için şans ve başarı temennilerinde bulunmuşlardı.

Melikşah, henüz gençti. Sakalı yüzünü çerçevelemiyordu. Kıtalarını, öğretmenlerini, evini ve oyunlarını bırakarak tahta geçmiş; İslamiyetin hâmisî, şark ve garbın padişahı ve âlemin Sultan'ı olmuştu.

Dilenci, gelen geçen herkesi yarı açık, yarı kapalı gözlerle takip ediyordu. Bütün dikkatini Hayyam ile Yasemin üzerinde toplamıştı. Gündüz ikisini de görme imkânı yoktu. Fakat ortalık karardık-tan sonra çeşme başında buluşuyorlardı. Karanlığa dalmış iki gölgeydiler ve etraflarından geçenlerin adımlarına ilgisizdiler.

Kızcağız iyice örtülü olduğu için sorun çıkmıyordu. Tabii bu arada herkes dünyanın kaderinin değişmesiyle meşguldü. Yoksa ikisi de görülür ve kolayca tanınırlardı.

Dilencinin asıl hayret ettiği Hayyam'dı çünkü Hayyam, bu sıralar kör ve sağır gibi hareket ediyordu. Dilenci onu her akşam bir testi dolusu şarabı boşaltmış gibi sarhoş sanıyordu.

Ertesi gün birisi gelerek dilenciye tekmeledi ve sordu:

— Çadirci nerede?

Dilenci adama bakıp şöyle dedi:

— Ömer Hayyam, az önce Şeref Hüseyin'in hamamına gitti.

Gelen adam, ona bir tekme daha attığı için dilenci ağzını açtı:

— Allah bin bir kere belâni versin. Köpekler leşini yesin. Akbalar kemiklerini sıyrsın. Yedi cehennemın ateşi etlerini kavursun!

Hayyam hemen bulunup tutuklanmıştı. Götürüldüğü yer, kalenin avlusuydu. Burada bir sürü adam, eğrlenmiş atlarının yanında bekliyorlardı. Tutuş, sabırsızlanıyor ve Hayyam'ın gecikmesinden korkuyordu. Hayyam'ı görür görmez koştu, kolundan tuttu,

muhafızlar ve zabıter arasında geçirecek, içi boş denecek derecede çıplak bir odaya götürdü ve sordu

— Sizi kimin görmek istediğini biliyor musunuz?

— Hayır.

— Nizâmülmülk!

Hayyam'ın yüreği çarpıtı ve hayretten öte bir şey hissetti. Nizâmülmülk, Alp Aslan'ın baş veziriydi, şimdi de Melikşah'ın veziri olmuştu. Daha doğrusu Nizâmülmülk, Sultan'ın adını ve nüfuzunu kullanarak her işi yapabilen bir adamdı. Alimdi, zekiydi, güçlüydü ve ordudan başka her şey onun emrindeydi. Onun Hayyam gibi henüz talebe olan bir genci aratması anlaşılmasız bir durumdu.

Tutuş, bu sırrı aydınlatacak hiçbir şey söylemedi, fakat:

— Ben, dedi, daha önce seni Tekinkapı'da görmüş ve sana karşı son derece küstahça hareket etmiştim. Bu bir imtihandı. İşte ben seni Nizâmülmülk'ün emriyle imtihana çektim. O günden beri seni gözetliyorum ve muhafaza altında bulunduruyorum. Gençsin, ve hiçbir şeye aldınmayacak yaştasın. Fakat şimdi bütün geleceğin söz konusudur. Ve bu defa bizzat Nizâmülmülk seni imtihan edecek. Onun için aklını başına topla da imtihanı kazanmaya bak.

Hayyam, anlamadan dinledi. Sedece, artık tahta geçmiş olan Aslan Yavrusu'nun kendisini aradığını anlamıştı. Fakat Aslan Yavrusu uzaklardaydı, Yasemin'in gözleri ise, ona çok yakından bakıyordu.

Derken, bir köle, ağır bir perdeyi çekti. Meğer o boş oda bir paravanmış. Perde açıldıktan sonra baştan başa gül renkli halılarla döşenmiş büyük bir oda görüldü. Odada, altmış yaşlarında, dinç ve bir sürü evrak ile meşgul bir adam oturuyordu. Seyrek kumral sakalı itina ile taranmıştı ve sırtında gül renginde ipekli bir elbise vardı. Bu adam, birçok insana kısa kısa sözler söylüyor ve kâtabi olduğu anlaşılan bir adama evrak veriyordu. Vezirin meclisinde bulunanlar söylenen sözleri dinledikten ve kâğıtları aldıktan sonra gerilemişler ve yaşlı adamı selâmlayarak çıkıp gitmişlerdi.

Tutuş, Hayyam ile birlikte ilerledi. İkisi de Nizâmülmülk'ün karşısında eğildiler ve büyük veziri selâmladılar.

Nizâmülmülk, birkaç saniye için gür kaşlarının altından Hayyam'ı süzdü. Sonra önündeki kâğıtlara bakarak sordu:

— Sen çadırcı İbrahim'in oğlu, matematikçi Hacı Ali'nin öğrencisi misin? Daha önce Solu İmam Muvaffık'tan felsefe okudun mu?

Nizâmülmülk, herkesle konuşmaya, uzun uzadıya söz söylemeye alışık bir adam tavrıyla konuşuyordu. Hayyam'dan daha ötede duran Tutuş, hiç ses çıkarmıyordu.

Nizâmülmülk devam etti:

— Hacı Ali senin garip bir güce sahip olduğunu yazıyor. Her türlü kuvvet ve kudreti Allah bahşeder. Ben bir noktayı anlamak istiyorum. Halihazırda padişahımız olan Melikşah'a, veliahtlığı sırasında Malazgirt harbinin neticesini, Hıristiyan kayserinin ölümünü ve cennetmekân Sultan Alp Aslan'ın ölümünü neye dayanarak haber verebildin?

Hayyam, yüzünün kızardığını hissetti, bu kehanetin etkisinden kurtulmak için bir hikâye uydurmayı başarabilirse, belki de bir müneccim sayılmaktan kurtarabilirdi. Fakat karşısındaki zeki bakışlı, soğuk sesli adam herhangi bir iddiayı kolay kolay kabul edeceğe benzemiyordu.

Hayyam yutkunarak anlattı:

— O sözler, bir latifeden ibaretti. Nizâmülmülk, sabırsızlıkla kımıldadı:

— Ne demek istediğini açıkla. Böyle bir lâtife olamaz.

Hayyam kendisine güvenerek cevap verdi.

— Oldu. Kiyasetpenah! O gece çadırlar arasında dolaşıyordum. Ve Türk erlerinin muhafaza ettiği bir çadır önünde durdum. Türkçeyi az çok anlamakla beraber, içerdeki şehzadenin veliaht olduğunu anlamamıştım. Şehzadenin maiyetindeki üstatlar, Süheyl yıldızını gördüklerinden bahsediyorlardı. O anda bu yıldızın görülmüş olduğundan bahsetmek, büyük bir hata idi. Söze karışarak onlara

bu hatalarından bahsettim. Sonra da aklıma eseni söyledim. Fakat önemli bir kehanet anlatıyormuş gibi sözlerini derin bir vekar havası içinde söylemiştim. Mesele bundan ibaret, kıyasatpenah!

Nizâmülmülk, arkasındaki yastığa dayanarak cevap verdi:

— Görgü kurallarına uymayacak derecede açık konuşuyorsun. Fakat siz, aklınıza eseni söylemekle üç olayı anlatmış, bir muharebenin neticesini ve iki hükümdarın ölümünü bildirmiş oldunuz.

Hayyam bir an düşündükten sonra cevap verdi:

— Benim bunları söylememden ne çıkar ki! Her şey, ancak Allah'ın emriyle gerçekleşir. Bununla beraber, evet, ben de o sözleri söyledim.

Nizâmülmülk:

— Evet, dedi, her şey Allah'ın emriyle olur. Fakat sen, hangi etki altında bu sözleri söyledin? Benim anlamak istediğim nokta budur.

Nizâmülmülk karşısındaki adam, incelenen cansız bir maddeymiş gibi konuşuyordu:

— Sen, Bizans imparatorunun doğduğu günü ve saati bilmemiş olsaydın, onun yıldızını hesap edemezdin. Herhalde bunları biliyorsun ki onun da, Sultan Alp Aslan'ın da kaderini hesapladın ve akıbetlerini söyledin.

Hayyam cevap verdi:

— Ben hiçbir hesap yapmadım. Nizâm:

— Fakat, dedi, bu hesapları yapma gücün var! Hayyam:

— Evet, dedi, bu hesapları yapabilecek benim gibi yüzlerce adam var.

Nizâm'ın kaşları çatılmıştı:

— Belki! Fakat şimdiye kadar bir başkasının üç vak'ayı birden haber verdiğini görmedim. Hâce Ali de senin garip bir kuvvete sahip olduğunu bildiriyor.

Hayyam'ı, yakından gözetlemek ve ona dair öğrenilebilecek her şeyi öğrenmek vazifesiyle mükellef olan Tutuş, bu sözleri onayladı.

Nizâmülmülk birdenbire asıl konuya geldi:

— İbrahim'in oğlu! Biliyor musun padişahımız Melikşah tahtına oturduğu günden beri, sürekli seni soruyor? Hayyam bir an düşündükten sonra cevap verdi:

— Bilmiyorum.

Nizâm ile Tutuş gözlerini Hayyam'a diktiler. Nizâm, bir şey söylememekle beraber hoşnuttu. Devam etti:

— Fakat henüz huzura çıkabilecek yaşa gelmedin! Madem ki o kehanet bir latifeden ibaretti, huzura çıktığın zaman son derece ihtiyatlı ve basiretli davranman gerekir. Melikşah seni çok iyi karşılayacak. Fakat demin bana söylediğin sözleri ona da söyleyecek olursan sonun fena olur. Belki de bu yüzden cezalandırılırsın... Birkaç yıl önceki kehanetinden dolayı padişahımızdan nasıl bir mükâfat bekliyorsun?..

Hayyam'ın yüzü bir kere daha kızardı. Demek ki o gece sarfettiği sözler, boynuna bir değirmen taşı gibi geçmişti. Cevap verdi:

— Benim sarayla hiçbir alâkam yok ve hiçbir mükâfat beklemiyorum.

Nizâmülmülk bu sözlere inanmak istemedi ve fırsattan istifade bu dikkafalı genci yola getirmek için anlattı:

— Ben Sultan'ın veziriyim. Mademki sen bir mükâfat peşinde koşmuyorsun, ben de sana dostluk göstermek istiyorum. Beni, ilminin hâmisî ve şahsının bir dostu olarak kabul ediyor musun?

Vakur vezirin söylediği sözler ancak şükran ile karşılanabilirdi. Hayyam da, böyle hissetti. Zaten Âyine-i Hikmetin kapısı yüzüne kapanmıştı. Birkaç günden beri dilencilerin hayatından farksız bir hayat yaşıyor, bu hayattan kurtulmayı ve Yasemin'i barındıracak bir ev sahibi olmayı istiyordu.

Gözleri parlayarak cevap verdi:

— Bu lütfü şükran ile karşılarım.

Nizâm memnundu:

— O halde, dedi, nelere ihtiyaç duyduğunu söyle! Hayyam da istediklerini:

— Bir rasathane. Çapı üç katırlık bir usturlap ve Batlamyüs'ün yıldızlar cetveli...

— Daha başka?

— Cilalı tunçtan bir sema küresi. Bir yıldız feneri ve mümkünse bir su saati.

Tutuş, bu nadir ve pahalı âletlerden bahsolunmasını hoşnutsuzlukla karşıladı. Fakat Nizâmülmülk Tutuş'a emretti.

— Bütün istediklerini yaz. Sonra Hayyam'a bakarak sordu:

— Rasathaneenin nerede kurulmasını istiyorsun? Hayyam cevap verdi:

— Basiretkârlığınız ve anlayışınız sayesinde çok şükür Nişabur güven ve huzur içinde yaşıyor. Onun için burası uygundur. Sonra burada bir gözleme kulesi vardır ki boş haldedir. Mezarlığa ve şehre nazır olan bu kuleyi, çoğu kez ziyaret ediyor ve gökyüzüne oradan bakıyorum. Bu kuleyi bana ihsan eder, bir kapı yaptırır, içine birkaç Buhara halısı serdirir, bir Çin perdesi gerer ve gümüşten bir sürahi koyarsanız ne mutlu!

Nizâm gülerek:

— Astronomi ilminin aklımdan geçmeyen nelere ihtiyacı varmış meğer! Ve ilâve etti:

— Bütün bunlar sana bir şart ile verilecek!

Hayyam yaklaşarak, Nizâmülmülk'ün elini öptü.

Nizâm sözlerine devam etti:

— Şart şu: Dünyada hiçbir kimseye, Malazgirt harbine ait kehânetinin bir lâtife olduğunu söylemeyeceksin!

— Kimseye bahsetmem, kiyasetpenah! Tutuş ilâve etti:

— Şayet bu konudan bahsedersen, söylediğin sözlerin o anda gelen bir ilhamın eseri olduğunu söyle..

Hayyam:

— Pekâlâ! dedi. Nizâm söze katılarak:

— Az önce Çin perdesini ve gümüş sürahiyi hatırladığın halde yiyeceğini, içeceğini unuttun. Sana kimin hizmet edeceğini aklına

getirmedin. Yiyeceğini, içeceğini temin için şu keseyi al. Tutuş da sana iki hizmetkâr bulur.

Hakikaten Hayyam ne ile geçineceğini unutmuştu, Nizâm'ın uzattığı keseyi, sıkılarak aldı. Ömründe böyle avuç dolusu para sahibi olmamıştı. İçin için duyduğu haz, kendisini sarhoş ediyordu.

Merakla sordu:

— Kuleye ne zaman yerleşebileceğim? Nizâm, Tutuş'a baktı ve Tutuş cevap verdi:

— Yarın ikindi vaktinde her şey hazırdr.

Hayyam, hayatında ilk defa, iktidarın neler yapabileceğini yakından görerek yelere kadar eğildi ve Nizâmülmülk'e teşşekkür etti. Konuşulacak bir şey kalmamıştı. Nizâmı Hayyam'a müsaade eder etmez Hayyam derin bir bahtiyarlık içinde çıkıp gitti.

Hayyam gittikten sonra, Tutuş Nizâm'a bakarak:

— Velinimetim efendim. Bu gencin, tam aradığımız adam olduğunu size söylememiş miydim? Allah bilir, bütün Nişabur'u arasak eşini bulamayız. Bir kere akıllı ve dirayetli, sonra samimi ve dürüst. Yıldızlara bakmaktan başka bir şey düşünmüyor ve istemiyor. Sonra o sözü edilen kehanetin kendisine temin ettiği şöhret ve itibar var.

Nizâm:

— Fakat, dedi, onun sırrını öğrenemedik. Gerçi bir şeyi sakladığı yok, fakat bir şey de açıklamadı. Nizâm'ın baş casusu cevap verdi:

— Bir şey yok. Onun ağzından çıkan her söz bir burhandır ve her kelime bir hakikattir. Ben ona "Hüccet-ül Hak" (Hakkın burhanı) adını veriyorum. Hele ona bir üstat elbisesi giydirelim, onu biraz esrarengiz bir tavır takınmaya alıştıralım, sonra da onu Melikşah'a takdim ederek işte "Malazgirt yolunda en büyük kehaneti anlatan Ömer Hayyam budur" diyelim de bakınız, neler oluyor. Allah biliyor ya bu işte hiçbir aksaklık yok.

Nizâm itiraz etti:

— Onun bizi aldattığını hissettim

— Kat'iyen. Sı: onun halını bilmezsiniz. Aşkta yanıyor. Ve sevgilisini kollarında görmeyince onu hayalinde kucaklıyor.

Tutuş birdenbire durakladı, çünkü Nizâmülmülk lâubaliliği sevmeydi. Ayrıca son derece samimi bir dindardı. Nizâm düşüncesini söyledi:

— Belki de bu gencin sırrı, gaybî bir olaydır. Bu çeşit adamlar, bildiklerini farkında olmadan bilirler ve bilginin kendilerine nereden geldiğini de anlamazlar.

— Doğrudur. Bütün gaybın anahtarları Allahın elindedir. Dilediğine dilediğini verir.

— Bana kalırsa, onun harp hakkında ve hükümdarların akıbeti hakkında söylediği sözler bir kerametti.

— Hiç şüphe yok.

Gerçi Tutuş'un keramete falan inancı yoktu. Fakat Nizâmülmülk'ün gözünden düşmemek için bunu belli etmek istemedi. Çünkü ola ki Ömer Hayyam, bir kere daha aynı şeyi yapacak, yine bir şeyler söyleyecek ve söyledikleri çıkacak olursa kötü bir duruma düşerdi. Ama Tutuş'a göre böyle bir şeyin bir daha olacağı yoktu. Çünkü Ömer Hayyam'ın kendisi de bunun olamayacağını söylemişti. Bununla beraber, Nizâmülmülk aynı fikirdé değildi. Belki de Nizâm haklıydı. Ömer Hayyam'ı gözetlemeye devam etmek gerekti. Onun için dilenciyi savacak, kuleye bir karı kocayı yerleştirecek ve bunlar Hayyam'ı gözetleyerek hakkında bilgi vereceklerdi.

Sahaflar çarşındaki ağacın gündüz gölgelerinde barınan, geceyse karanlıklarına gömülen çeşmenin başında Havyam, Yasemin'in küçük kulaklarına uzun bir hikâyeyi fısıldıyordu:

— Ey benim canımın canı! Nihayet seni barındırabilecek bir yer buldum. Ve öyle bir kapı ele geçirdim ki anahtarı yalnız benim elimde. İkimiz orada beraberce yaşayacağız!

Yasemin fısıldadı;

— Fakat kule harap bir halde!

Evet öyle. Fakat senle ben beraber yaşadıktan sonra o harabe
Sultan'ın sarayından daha zengin ve daha güzel olur!

IV

Kule, Yıldızlar Evi oluyor ve Hayyam mezarlığa nazır kulede çalışmaya başlıyor.

Tutuş, kuleyi hazırlamaya dair sözünü tutmuştu ve ertesi gün akşam olmadan evvel, yeni rasathanenin anahtarlarını Ömer Hayyam'a teslim etmişti. Daha sonra işçiler günlerce çalışıp kuleyi tamir ettiler ve dış duvarını yenilediler.

Ömer Havyam bahtiyardı ve Yasemin'in kuleyi ilk kez ziyaret edeceği gün her işin tamamlanmış ve bütün işçilerin gitmiş olmasını istiyordu. Hayyam, kulenin zemin katını da sildirip süpürtmüş ve buraya yaygılar yaymıştı. Burası, rasathanenin kabul odası olacaktı.

Halıların en güzelini ikinci kata yaydı. Üzerinde ejderha resimleri bulunan Çin örtüsü ve Hayyam'ın yatağı buradaydı. Onun diğer eşyaları sandal ağacından yapılmış sandıkların içindeydi.

Kulenin üçüncü katı çıplaktı. Burada yalnız çalışma masaları ile yazma kitaplar bulunuyordu. Âletler geldikten sonra burada çalışacaktı. Tutuş, Nizâmülmülk'ün hediyesi olarak birçok kitap satın alıp getirmiş, istenen âletlerin de Bağdat'a sipariş edildiğini bildirmişti.

Zaten Hayyam da bu sırada çalışmak istemiyordu. Vaktinin büyük bir kısmını Nişabur çarşısında alışveriş yaparak geçiriyor ve Nizâmülmülk'ün kendisine verdiği akçe kesesini boşaltıyordu. Ya-

semin karısı olduktan sonra bembeyaz ipekliler giymek istediği için top top beyaz ipek almıştı. Yine onun için şekerlemelerle dolu por-selenler, en kıymetli tütüleri yakmak için buhurdanlıklar bulmuştu. Saf bir semanın renginde olan firuzelerle işlenmiş gümüş bir bileziği ona hediye edecekti.

Bu bileziği Yasemin'in koluna taktığı zaman kız:

— Aman ne güzel! dedi. Adeta büyü!

— Büyücü sensin, ey kalpleri altüst eden sahire!

Birlikte kuleyi geziyorlardı. Yasemin, büyük halıyı büyük bir ilgiyle inceledi. Daha sonra ejderhalı örtüye baktı. Hayyam, onun yüzüne dökülen saçlarını okşuyordu. Yasemin o kadar bahtiyardı ki âdeta acı duyuyordu.

Merakla sordu:

— Yukarıda yığın yığın kitap var. Ben burada değilken bunları okuyor musun?

Yasemin, Hayyam'ın yalnız kaldığı zamanları nasıl geçirdiğini merak ediyor, ondan ayrıldığı zaman, onunla tekrar buluşacağı ana kadar geçen zamanı korku içinde geçiriyor ve onun bu arada ne yaptığını mutlaka öğrenmek istiyordu.

Hayyam:

— Hayır, dedi, fakat şurada küçük bir şiir kitabı var. Onu okuyorum.

Yasemin, şairlerin eski padişahlara, atlara ve muharebelere dair söyledikleri birçok şiir biliyordu. Hemen sordu:

— Şiir mi? İçinde aşktan bahseden de var mı?

— Birinde dahi benim kalbimin köşesinde yanan aşkın bir kıvılcımı bile yok.

Hayyam, Yasemin'in başını tutup gözlerinin içine baktı. Bu bakış, Yasemin'in en çok etkileyen hareketi. Hayyam'ın kulağına şöyle fısıldadı:

— Utanıyorum! Hayyam:

— Sen peri kızlarının süslediği Şirin'den daha güzelsin!

Yasemin yine kitaptan bahsetti:

— O kitapta ne var, canım?

— Sen asıl kalbin kitabını sor.

— Peki, o halde benim kalbimde ne var? Yasemin gülüyor ve Hayyam'ın ne diyeceğini bekliyordu. Hayyam anlattı:

— Ömer'in ırdınabına kayıtsızlık, Ömer'in aşkına âşinasızlık!

Yasemin, sevdiği adamın yaman bir adam olduğuna ve beşeri kuvvetlere üstün bir kuvvete sahip olduğuna inanıyordu, çünkü o eski insanların bütün bilgisini biliyordu. Şairlerin terennüm ettikleri şiirleri okuyordu. Hiçbir şiirle ölçülemeyecek derece ahenkli sözler söylüyordu. Nihayet sırf onun için, harap bir kule, bir cennete çevrilmişti. Fakat Hayyam, kendisini sevdiğinden sonra bütün bunların ne değeri vardı. Duyduğu mutluluğa dayanamayıp içini çekti. Kendini halılar üzerine serilen şilteye ve yastıklara atarak kollarını açtı. Yarı kapalı kara gözleri, onun gözlerini arıyor, dili sitem ediyordu:

— Söyle, diyordu, ben sana karşı kayıtsız mıyım? Söyle, ben sana karşı âşinasızlık mı gösteriyorum?

Hayyam, onun yanı başındaydı ve baygınlığa benzeyen bir sarhoşluk içinde idi.

Yasemin, bu aziz kulenin bir adının olmasını istiyordu. Gerçi Nişabur halkı mezarlıkta yatan ölülerin hayaletlerinden ve bu hayaletlerin burada toplandıklarından bahsediyorlardı. Fakat Yasemin, sevgilisiyle beraber olduktan sonra hiçbir şeye önem vermiyordu. Gene de kuleye yeni bir isim verilmesini istiyordu. Hayyam, bir sürü isim teklif etti. Ve Yasemin bunların hepsini gülerek karşıladı.

— Hayır, burası “Nimet Yurdu” değil, “Huri Ocağım” da değil... İsrar ediyorum, değil işte...

— O halde burası “Meleklerin Ziyaretgâhı”..

— Hayır, o da değil!

Gerçi Yasemin bir meleğin burayı ziyaret ederek ikisinin kalbine aşk yağdırdığına inanıyordu, fakat bu melekten söz edilmesini istemiyordu.

— Burası “Yıldızlar Evi”! Yasemin ekledi:

— Herhalde sen, yıldızlara bakıp herkesin başına ne geleceğini anlatacaksın değil mi?

— Ben mi, sana bunları kim söyledi?

— Herkes söylüyor. Güya sen padişahımız Melikşâh'a tahta geçmeyi müjdelemişsin! Ve bunu biliyormuşsun!

Yasemin, sevgilisiyle, hükümdarların gelişini bilmesi yüzünden iftihar ediyordu.

Hayyam bir şey demedi. Yalnız:

— Evet biliyorum! dedi.

— Demek ki doğru... Bir ay geçmeden yıldızlara çevrilen âletlerin gelecekmiş. Sonra sana bir sürü hediye gönderilecekmiş. O halde sen de babamı görür, beni istersin, beni ağırlarsın, ve nikâhımız kıyılır..

Hayyam, eline geçen bütün parayı harcadığına pişman oldu:

— Fakat dedi, ben seni nasıl ağırlayabilirim?..

— Aman sen de, o da bir şey mi? Sen veziriazam Nizâmülmülk'ün astronomi bilgini olduktan sonra kim seninle pazarlık edebilir? Yalnız ben bu işin çarçabuk bitmesini ve çarçabuk buraya gelmeyi istiyorum. Buraya gelip bir daha da buradan çıkmamak istiyorum.

Yasemin gözlerini Hayyam'a dikerek sözünü bitirdi:

— Çünkü ben, ancak bu iş olursa yaşarım! Yoksa ölürüm!

— O halde burada kal!

— Nasıl kalabilirim? Dudakları titriyordu:

— Nikâhlanmayan bir kadın çalınmış bir metadır, diyorlar. Hırsızlığın en kötüsü de bu! Bense çok mutluyum. Ve bu zevki tattığım için Allaha şükredeceğim.

Yasemin gitti ve ertesi gün görünmedi. Hayyam, kitapları arasında huzursuzluktan çatlayacak gibiydi. Gözüne bir şiir kitabı ilişti ve bu kitabın sayfalarında çimenler arasındaki çiçekler gibi serpiyen rubailere baktı. Sonra beyaz bir kâğıt alarak şu rubaiyi karaladı:

*Oldukça bahar içinde huri ruçgar gibi esirim
 Bir testi şarapla çimenlikte yemek yerim
 Çirkin de fena da görse alem böyle derim
 Ben cenneti anırsam şu kopekten beterim*

Yasemin kendisi için yazılan bir rubai ile karşılaşmaktan herhalde hoşlanacak, gülecek, rubaiyi ezberlemek için uğraştıkça gözleri kimbilir nasıl parlayacaktı. Ancak bu rubaiyi hiç de beğenmiyordu. Çünkü bu rubai ile yalnız bir düşünceyi ifade etmişti, aşka dair güzel şeyler söylememişi.

Fakat Yasemin ertesi gün ve daha sonraki gün de görünmemişi!

Hayyam, Sahaflar çarşısındaki çeşme başında günlerce bekledi. Caminin kapısında oturarak buradan geçen her kadını süzdü. Fakat Yasemin yoktu.

Öğleden sonra mutlaka kuleye koşuyor, onun muhakkak gelmiş olacağını tahmin ediyor, fakat odaları bomboş buluyordu. Herhalde hastalanmış ve ona bir haber gönderemeyecek şekilde yatağa düşmüş olmalıydı. Tutuş'un kendisine teklif ettiği hizmetçileri kabul etmediğine pişman oldu. Çünkü, kitapçının evine gönderebileceği bir tek kadın tanımıyor, bu yüzden de Yasemin'e dair bir haber alamıyordu.

Çarşıdan geçerek camiye doğru giderken aşına bir sima ile karşılaştı. Bu, devamlı Sahaflar çarşısında dolaşan dilenciydi. Fakat dilenci onu görür görmez yüzünü çevirmiş ve kaçmak istemişti.

Hayyam hızla peşinden koştu, onu yakalayıp sordu:

— Benimle çeşme başında konuşan kızdan bir haberin var mı? Gözlerinin etrafı kıpkırmızı olan dilenci anlattı:

— Ha! Onu mu soruyorsun? Yemin ederim ki görmedim. Çünkü gitti.

Hayyam'ın dudakları zorlukla kımıldayabildi:

— Nereye gitti?

Simaların ifadesini okuyabilen dilenci kazanç fırsatını kaçırmak istemedi:

— Vallahi velinimetim, anlatacağım ama, halim yok. Açım...

Hayyam kemerini yokladı ve tek bir lira buldu. Dilencinin kendisini takip etmesini söyleyerek talebelik günlerinden tanıdığı bir sarrafa uğradı. Bu adam sessiz bir Buharalı idi. Önünde yığın yığın Bizans, Bağdat altınları ile çeşit çeşit bakır duruyordu.

— Nasır Bey! Bana bir altın dinar ver. Gelecek ay öderim..

— Fakat faiz olarak her ay bir gümüş dirhem alırım.

— Pekâlâ. Çabuk ol.

Hayyam, altını alıp dilenciye verdi. Sonra onu bir kenara çekerek:

— Şimdi söyle bakalım, dedi.

— Yalan söylüyorsam, gözüm kor olsun. Üç dört gün evvel, harem dairesini dikkatle gözetmediği için uşağı dövdüler. Çeşme bahşında toplanan kadınlar bundan bahsediyorlardı. Kızın babası, amcası ve bütün akrabası üzülmüşler. Ertesi gün tacir Ebu Zeyid kıza resmen talip oldu. Derhal kadını ve şahitleri davet ettiler ve zerdelere pişirdiler.

— Peki kıza ne oldu? Dilenci düşündü:

— Evin hizmetçileri konuşurken işittim. Kız bütün gece ağlamış, sonra evden kaçmış, ama iki kişi tarafından yakalanarak tekrar eve getirilmiş. Ebu Zeyid onun için çok para vermiş, çünkü kızın güzel olduğunu işitmiş. Kendisi koca bir kafilenin sahibidir.

Hayyam daha fazla durmadı. Kõr gibi herkesi ite kaka yürüterek oradan uzaklaştı. Dilenci, Hayyam'dan aldığı altını taşa vurdu ve halis altın olduğunu anladıktan sonra cebine attı. Bu altını da onun birkaç gün evvel Yasemin'in amcasından aldığı bakırların yanına konuldu. Aslında bu adam, Yasemin'in amcasına, kızın, kuleden oturan genci ziyaret ettiğini söyleyip çarçabuk evlendirilmesine sebep olan dilenciydi. Ancak asıl Hayyam, onu zenginleştirmişti. Acaba, kızın amcasına hizmet edeceğine ona mı hizmet etmesi gerekirdi? Dilenci bunu anlamak için sarrafa yaklaşıp sordu:

— Bu genç adama ne diye bir altın verdin?

— Nizâmülmülk'ün dostu olduğunu bilmiyor musun?

Bu Hayyam mı o? Keşke bilseydim!..

Dilenci, yaptığına bin bin kete pişman oldu. Hayyam'ın sırrını açıklayacağını söyleseydi dünya kadar para kazanırdı. Keşke bilseydi.

O gün Hayyam, içinde kopan kıyametten başka her şeye karşı kör ve sağırdı. Bir aralık kalktı, çeşmeye bitişik sokağa giderek Yasemin'in amcasını arayıp buldu ve Yasemin'i sordu. Bu acayip adam onun yüzüne doğru haykırdı:

— Deli misin sen? Bizim haremimize mensup insanlardan ne diye bu derece lâübalı bir tarzda bahsediyorsun? Bizim karılarımız ve kızlarımız hayvan mı ki onların adlarını ulu orta söylüyorsun?

Perdenin arkasından bir kadın sesi yükseldi:

— Bu utanmaz herife haddini bildirin. Hem hırsızlık ediyor, hem hırsızlık ettiği yere gelerek yaygara koparıyor. Onu falakaya yaturın da iyice bir ıslatın. Mel'un herif. Musibet herif!

Fakat evin erkekleri Hayyam'a el sürmeyecek derecede akıllı ve ihtiyatlı adamlardı. Kadınların yaygarasıysa müthişti. Biri susuyor, biri başlıyordu. Hayyam, buradan kalkıp gitmenin daha hayırlı olacağını kestirerek dükkandan çıktı ve hemen Tutuş'u aradı. Saatler sonra onu bir mücevherci dükkânında buldu. Firuze taşlarına bakıyordu. Ona yaklaşarak, kırık dökük cümlelerle derdini anlattı. Casusların reisi, elindeki taşlara bakıyormuş gibi davranarak onu dinledi.

Hayyam anlatırken kendi kendine:

— Bu kızcağız, bir cariye veya şarkıcı olsaydı, onu bulup Hayyam'a vermek mümkündü. Fakat kız, bir Müslümanın karsıydı ve onun haremine girmişti. Nizâmülmülk ise, harem dairesine ait işlere karışmaktan hoşlanmazdı. Sonra bu Yasemin, Ömer'in aklını başından almıştı. Ömer'in bir tek kadına bağlanıp kalması da Tutuş'un işine yaramazdı. Onu gözetlemek için birkaç kadından faydalanabilirdi. O halde bu işe müdahale etmemek lâzımdı.

Hayyam, sözlerini bitirdikten sonra Tutuş ona acıdığını gösteren bir tavırla konuştu:

— Duruma çok üzüldüm. Fakat bana daha önce gelmen gerekirdi. Çünkü kadı tarafından şahitler huzurunda kıyılan nikâh çelikten bir bağdır ve hiç kimse bu bağı kıramaz. Gene de ben bu işle alâkadar olacağımı..

— Siz isterseniz onu bulursunuz. Gelecek ay, ben onunla evlenecektim. Tutuş başını salladı ve içini çekti:

— Ne yapalım kader böyleymiş. Kim kadere karşı gelebilir?

— Ben sadece nerede bulunduğunu öğrenmek istiyorum. Bu kadarını bana lütfederseniz gerisini ben idare ederim.

— Derhal faaliyete geçer, kervansaraylara ve çarşılara adamlar gönderirim. Yarın onun nerede bulunduğunu bize bildirirler.

Ertesi gün Tutuş'un adamları geldiler, o da Ömer'i çağıttı. Öğrenilen şey şuydu:

— Kumaş taciri Mesnetli Ebu Zeyid, kafesi ile beraber değildi. Nişabur'dan da çıkıp gitmişti. Yeni karısı ve birkaç hizmetçi ile birlikte şehirden hareket ettiyse de doğuya mı, batıya mı, kuzeye mi, güneye mi gittiği belli değildi. Yollar çok ve tacirler sayısızdı. Fakat Ebu Zeyid, çok geçmeden tekrar Nişabur'a gelecekti, bu arada da şehrin her kapısı gözetlenecekti.

Tutuş, Hayyam'ın hoşnut olacağını zannetmişti fakat Hayyam, çarşıda dolaşıp deveçilerle konuşuyordu. Bir aralık ortadan kaybolmuş, Tutuş'un casusları da onun izini kaybetmişlerdi.

Hayyam, sürekli kervansarayları araştırıyordu. Her sabah, hummalı nöbetler içinde geçen bir uykudan uyanır uyanmaz, çadırların arasına dâhior, tacirlerin toplandıkları hanları araştırıyor ve herkesten Ebu Zeyid'i soruyordu. Beden hummasından daha inatçı olan bir beyin hummasının etkisiyle Meşhed'e kadar gidip burasını da araştırmış, İmam Rıza'nın kabrini ziyaret için toplanan ziyaretçileri teker teker izlemişti. Buradan da ümidi kesince Bustan kervansarayına doğru yürümüş, burada Ebu Zeyid namında birinin şimal dağlarına doğru yol aldığını öğrenmişti. Hemen

ardından koştu, fakat bunun başka bir Ebu Zeyid, Buharalı bir halı taciri olduğunu anladı.

İçini kemiren dört yuründen gözüne uyku girmiyor, ancak deve kafilelerinin peşinde koştukça sakinleşebildiğini hissediyordu. Kimbilir, belki Yasemin de hastaydı. Belki hummalar yüzünden döktüğü ter, siyah saçlarını buğulandırıyordu. Yasemin, bir cariye gibi satılıp alınmıştı. Herhalde şimdi onu azarlayıp dövüyorlardı.

Haftalar geçti. Bahar mevsimini takip eden yaz mevsimi ortalığı kurutmuş, topraklar demir gibi sertleşmiş ve su kıyılan dışında kalan yerlerdeki yeşillikler, koyu bir renk almıştı.

Hayyam, acı içinde kıvranıyordu. Uzun mesafe yolculuklarının verdiği yorgunluk ile ateşin şiddeti onu iki hafta yatırmıştı. Ayağa kalktığı zaman tekrar yollara düşemeyecek haldeydi. Meşhethilerden biri haline acıyarak yurduna dönmesi için merkebinde ona verdi.

Hayyam, hummayı atlattuktan sonra düşündü ve bir yerden başka bir yere gitmenin, dönüp dolaşmanın faydasız olduğuna karar verdi. Sanki, kendi içindeki acıdan kaçmak istiyormuş gibi hareket ediyordu. Artık geri dönmek gerekiyordu. Belki Yasemin, bir çaresini bulup kuleye bir haber göndermişti. Belki Tutuş'un casusları Ebu Zeyd'i bulmuşlardı. Bir gün, mezarlığa giden yol üzerinde merkebinden indi ve Meşhethi'ye veda etti. Kuleye giderken orada birini bulmayı unuyordu. Kimseyi bulmamakla beraber kulenin etrafına yeni binalar yapıldığını ve iki hizmetçinin bahçeyle ilgilendiklerini gördü. Kulenin tepesindeki tunç âletlerin parıltısı gözlerini kamaştırıyordu.

Kulenin yanı başındaki tepeye ahşap bir sütun dikilmiş ve etrafına bir daire çizilmişti. Ömer, burada durup yapılan tesisatı inceledi. Sakallı bir hizmetçi ona yaklaşarak onu derin bir hürmet içinde selamladı ve:

— Her şeyi istediğiniz gibi yapmaya çalıştık, içeriye buyurmaz mısınız? dedi.

Hizmetçi, toz toprak içinde kalmış yırtık pırtık elbiseli, genç üstadın halini merakla süzüyordu.

Hayyam:

— Peki! dedi ve kendi dairesine gitti. Burada hiçbir şeye dokunulmamıştı. Ejderhalı perde, yastıklar ve şilteler yerli yerinde idi Hizmetçiye bakarak sordu:

— Gelen, giden, beni soran, bir şey gönderen, bir haber getiren oldu mu?

Hizmetçi:

— Tutuş hazretleri her sabah teşrif buyurup buyurmadığımızı soruyor. Teşrifinizden hemen haberdar edilmesini emrettiği için, Nişabur'a bir çocuk göndererek keyfiyeti bildirdim.

— Başka bir şey, bir mektup falan...

Gerçi Yasemin yazı yazmasını bilmiyordu. Fakat birisine yazdırıp gönderebilirdi.

Hizmetçi:

— Hayır, dedi, başka bir şey yok.

Ömer, pencerenin yarı başındaki divanın üzerine oturdu. Hizmetçi ona, ayaklarını yıkaması için gümüştan bir leğen ile ibrik getirdi. Daha sonra kendisinin Meymun bin Necib Elvasıt olduğunu ve Bağdad'ın Nizamiye medresesindeki matematikçilerden olduğunu söyleyen beyaz sakallı bir misafir geldi. Meymun, sessiz sessiz oturan Ömer'i süzerek Batlamyüs'ün yıldız cetvelini ve Nizâm'ın emriyle, bizzat İbni Sina'nın kullandığı sema küresini getirdiğini bildirdi.

Ömer, dalgın dalgın:

— Peki! dedi.

Kızgın güneş altında kavruulan yollarda bir hayli dolaştıktan, sonra buranın sükûnetine ve huzuruna kavuşmak ne iyiydi. Bu kuru sesli adam da çekip gitse, daha iyi olacaktı.

Hace Meymun, homurdandı ve farkına varmadan bir kaplumbağaya basan leylek gibi dimdik gerileyerek Hayyam'ı yalnız başına bıraktı. Fakat Hayyam, ortalık karardıktan sonra kulenin tepesine çıktığı zaman, ihtiyar matematikçinin de arkasından geldiğini gördü. Zira, Meymun'un Bağdat'tan getirdiği define buradaydı.

Hacc Meymun, Ömer'den müsaade almadan, kürenin etrafındaki dört چراغı yaktı. Bu sayede kürenin üst kısmını hafif bir ışık kapladı. Ömer, durdu ve küreye yaklaşarak baktı. Yıldızların birine, ince noktaku konmuştu. Hatla çok güzel çizilmişti. Yazılan birkaç kelime, bir örümcek ağı gibi kürenin yüzeyini kaplayan salkım salkım yıldızların ahengini bozuyordu. Bu kürenin üzerinde birçok el, dikkat ve itina ile çalışmış ve nihayet bu eser vücut bulmuştu. Sağdan sola doğru ufka bakarak ellerini küreye uzattı, küreyi yavaş yavaş oynatarak gökyüzündeki düzene uydurdu ve ellerini kürenin üzerinde dolandırdı.

Ömer memnundu. Bu çok değerli eser elinde, uyanık Bağdat'lı matematikçi yanında, İbni Sina'nın yaptığı gözlemlerin sonuçlarıysa tam önündeydi. Fakat bütün bunlara rağmen kalbinde heyecan namına hiçbir şey uyanmıyordu!..

Ertesi sabah Tutuş geldi:

— Aman efendim, dedi, hayvanlar âleminde geri dönen bir beşere benzemişsiniz. Sizi nasıl aradığımızı bilemezsiniz. Nizâm hazretleri ortalıktan kaybolduğunuz için çok kızdı. Ona ne söyleyeceğinizi bilmem ama, mesele değil. Artık geldiniz ya!

— Yasemin gıyabımda bir haber gönderdi mi veya bir mektup yolladı mı?

— Ha! O kızıdan mı bahsediyorsunuz? Hayır, hayır, hiçbir şey gelmedi.

— Adamlarınız hiç haber alamadı mı?

Tutuş, kaşlarını çatarak, hayır, dedi. Adamları, her yeri birer şahin gibi gözetiyorlardı. Fakat tek bir iz bulamamışlardı. Artık bu sevdadan vazgeçmek gerekiyordu. Çarşıda neler yoktu ki! Bülbül gibi şakıyan İranlı kızlar, Semerkant yoluyla gelmiş Çinli cariyeler... Fakat Nizâm hazretleri dargındı. Ona gösterilebilecek bir iş yapmak gerekiyordu.

Ömer bir şey demedi. Henüz ne yapacağını düşünmemişti.

Tutuş devam etti:

— Düşün taşın. Hikmet evinden çıktığın zaman aklından neler geçiriyordun? Ömer cevap verdi:

— Yeni bir takvim hazırlamayı düşünüyordum.

— Ne?

— Zaman ölçüsünü hiç fire vermeden dosdoğru gösteren bir takvim!

Tutuş, Hayyam'ı tepeden tırnağa kadar endişe içinde süzdü. Zaten, hizmetçiler de genç Hacc'nin hareketlerinde bir tuhaflık gördüklerini söylüyorlardı. Fakat Tutuş acele etmek istemedi:

— Cehaletimi affediniz. Fakat zamanımızı ölçmek için Allah'ın yarattığı ay yok mu? Bu sayede ayları hesap etmiyor muyuz? Herhalde herhangi bir beşer, bundan âlâsını bulamaz.

Ömer cevap verdi:

— Mısırlılar, bundan daha âlâsını buldular. Hıristiyanların takvimi de daha doğrudur!

Ömer, kaşlarını çatarak devam etti:

— Fakat sizin şuraya diktiğiniz direk, bir çocuk oyuncuğundan farksız. Gelsin göstereyim!

Hacc Meymun ile birlikte kuleden çıkarak ahşap direğin dikildiği yere gittiler. Tutuş, kaleden dülgerler ve marangozlar getirterek direğin inşasına bizzat nezaret etmişti. Ömer açıkladı:

— Bu sizin kurduğunuz direk rüzgârdan eğilir, o zaman bütün ölçülerimiz bozulur. Buraya insanın beş misli boyunda mermerden bir sütun dikmek gerekir. Tabanı mermerden yapmak, mermerleri bakırla birbirine bağlamak ve mermerlerin düzenine dikkat etmek lâzımdır. Siz bana adam gönderiniz de ne yapacaklarını ben tarif ederim.

Tutuş kekeleydi:

— Evvelâ Nizâm hazretlerine arz edeyim. Çünkü bu sizin yapacağınız şey gâvurların kurdukları âbidelere benziyor.

— Ne demek! Bunun vazifesi, gölgenin kıl kadar değişikliğini ölçmektir.

Tutuş, Hayyam'ın sözlerini dikkatle dinleyen Hacı Meymun'u bir tarafa çekerek:

— Kıl kadar mı? dedi.

Tutuş, Hayyam'la münahidliği için, Bağdatlı Hacı'nın kulağına fısıldayıp vaziyeti anlatmak istedi. Fakat Bağdatlı üstat, Ömer'i doğruladı:

— Evet böyledir. Mükemmel hesap yapıyor. Ancak onun tarif ettiği direktten, layda sağlanır, böylece her şeyi doğru bir şekilde hesaplamak mümkün olur. Hattâ bu hesap, İbni Sinan'ın küresindeki kadar doğru olur.

Tutuş, hayret içinde kuleden ayrıldı ve hayretini Nizâm'a da anlattı. Nizâm bütün hikâyeyi dinledikten sonra cevap verdi:

— Yeni bir takvim, geleneğe aykırıdır ve ulemanın itirazıyla karşılaşır. Hıristiyanların Roma devrinden beri tek bir takvimleri var. Çinlilerin devreleri, İranlıların yezd-gerd takvimi var. Bana kalırsa yeni bir takvim yapmak, tehlikeli bir hareket olur.

Tutuş, gözlerini yumdu ve içini çekti. Sonra şöyle dedi:

— Hayyam, zaman birdir, diyor. Zatı kiyasetpenahiler ise, dört zamandan bahsettiniz. Doğrusunu isterseniz aklım böyle şeyleri almıyor.

Nizâm düzeltti:

— Dört zamandan değil, dört takvimden bahsediyorum. Şimdi bunları bırak. Padişahımız Melikşah, hâlâ Hayyam'ı soruyor.

— Fakat Hayyam, su saati istiyor ve bununla, bir gün içinde her dakikayı ölçeceğini söylüyor. Acaba bu bir işe yarar mı?

— Elbette. İlkbaharda ve sonbaharda gündüz ile gecenin eşit oldukları günleri seçecek. Dikeceği sütuna kış mevsiminde gölgenin öğle üzeri en uzun, yaz mevsiminde en kısa olduğu anları tesbit edecek. Sonra yıldızların hareketini gözlemleyerek hesapları kontrol edecek.

Tutuş mırıldandı:

— İnşaallah, inşaallah..

— Sonuç olarak Melikşah hazretlerinin hâkimiyet devrine ayı bir şeref verecek olan yeni bir takvim yapılmış olacaktır. Hayyam'ın düşündüğü bu ve bu düşünceyi de yabana atmak yakışmaz!

Nizâmülmülk biraz önce bu takvim aleyhinde konuştuğu halde, biraz düşündükten sonra Hayyam'ın bu parlak fikrini beğenmeye başlamıştı. Bir kere padişah, kendi adına yapılan bir takvime sahip olmaktan hoşnut olundu. Ve bu hareket, Hayyam'ın onun nazarındaki itibarını kat kat yükseltirdi. Belki de onun müneccim başlığa tayinini çabuklaştırdı.

Nizâm, kararını verdi:

— Pekâlâ, istediği su saatini temin edelim. Fakat kendisi nerelerde imiş, nerelerde dolaşmış? Tutuş göz kırparak gülümsedi:

— Allah bilir! Çünkü kulunuz onun izini kaybetmişti.

— Bir daha böyle yapmasına imkân verme. Çünkü bana lâzım. Bu sırada bir yere kaybolmaması gerekiyor.

Tutuş, Nizâmülmülk'ün huzurundan ayrıldıktan sonra, kendi ikametgâhına gitti. Burası çarşıya nazır, tacirler tarafından mahzen olarak kullanılan bir bina idi. Tutuş, kendisine ait olan ve başkası tarafından görülmemesi kendisince lüzumlu sayılan eşyaları burada muhafaza ediyordu. Kiraladığı odalar dilsiz bir Mısırlı muhafız tarafından bekleniyor ve bu Mısırlı odaların sahibi gibi görünüyordu. Tutuş odalardan birine girerek üç kilitli bir sandığı açtı ve içinden, gökyüzü renginde firuzelerle işlenmiş ince bir bilezik çıkardı.

Bu bileziği, Alp Aslan'ın kambur nedimi, Hayyam'ın kulesine getirmiş ve bunu Yasemin namında bir kadının gönderdiğini söyleyerek şu bilgileri vermişti: Yasemin kalp hastalığına tutulmuştu ve Halepte'ydi. Hayyam'dan yardım bekliyordu.

Tutuş kendi kendine söylendi:

— Hayyam'ın beklediği şey, bu sözlerle şu bileziktir. Fakat ona bu sözleri bildirmek ve bu hediye sunmak uygun olmaz. Çünkü derhal kalkar, Halep'e gider. İşte o zaman Nizâm'ın gazabına uğrayım. Fakat bu bilezikten de kurtulmak lâzım.

Bileziği kemerine koydu, sandığı kapadı ve sokağa çıktı. Birkaç kız bir havuzun etrafında oynamıyordu. Bileziği kemerinden çıkarıp attı. Kızlar koşuşup, bağırıp güttüler.

Tutuş genî donup baktığı zaman havuzun başında kimse kalmamış, gümüş bilezik de oynayan kızların eline geçmişti.

Nizâmülmülk, rasathane'nin çalışmalarından memnundu. Yaz mevsimi bitmeden, su saati, çalışma odasına yerleştirilmişti. Saatin küçük tekerleği saatte altmış devir yapıyordu. Mızrağa benzeyen gümüşten bir uç, üzeri çizgili bir cetveli öğleden öğleye geçmekte ve her gün aynı devri tamamlamaktaydı.

Tutuş, saatin, mükemmel işlediğine inanıyordu. Fakat Hacı Meymun ancak bir sene geçtikten sonra saatin aksaklıklarını anlayacaklarını söylemişti.

Nihayet bütün âletler gelmiş ve yerli yerine konmuştu. Hayyam'ın emrine dört kişi daha verilmişti. Mermerden yapılan yeni direk semaya yükseliyordu. Hacı Meymun da zamanı yeniden ölçmek için yapılması lâzım gelen hazırlıkların tamamlandığını söylemişti. Ona göre, bu iş ancak yedi senede başarılabilirdi. Fakat Hayyam dört beş senenin yeterli olacağını söylüyordu.

Tutuş hayretler içindeydi:

— Biz, dedi, dört beş hafta içinde kocaman bir saray inşa edebiliyoruz.

Hayyam'ın gözleri parladı:

— Evet, dedi. Fakat sizin dört beş haftada kurduğunuz sarayın temelleri çöktüğü ve harabelerinde kertenkeleler dolaştığı zaman bizim takvimimiz, ilk günkü gibi işlemeye devam edecektir.

Casuslar reisi güldü:

— Ben bir saray sahibi olayım da ben öldükten sonra onun başına ne gelirse gelsin, zerre kadar aldırman.

Tutuş, Nizâmülmülk'e mükemmel bir rapor verdi. Altı astronomi bilgini kollarını sıvamış, zekâlarını bilemiş, çalışmaya başlamışlardı. Hayyam, Nizâmülmülk'e sonbaharda gece ile gündüzün

denkleştiği sırada hesaplar yapacaklarını söylediği için Nizâm o gün bu işe muhteşem bir merasimle girişilmesini münasip gördü. O sıralar ceylân avına çıkan Melikşah bu arada rasathaneyi de ziyaret ederek devrinin ilim adamlarına iltifat edecekti.

Merasim günü, rasathane baştan başa süslenmişti. Yeni bahçenin her tarafına halılar serilmiş ve her ağacın altına şekerleme ve şerbetle dolu tepsiler konmuştu.

Medreselerin ilim adamlarından müteşekkil bir heyet ile ayine-i Hikmet Hace Ali resmi elbiseleriyle gelmişlerdi. Camiye bitişik medresenin din âlimleri de bu merasime sessizlik içinde iştirak ediyorlardı. Nizâmülmülk, bütün âlimleri ağırlanmış, bilhassa din âlimlerini, Melikşah için kurulan tahtın yakınına oturtmuş, bunlara fazla iltifat göstererek ilmi çalışmalarına muhalefet etmelerine engel olmak istemiş, sonra Hayyam'ın kulağına, bu din âlimlerini huzursuz etmemesi için talimat vermişti.

Zaten Hayyam, bir ev sahibinden çok bir seyirci gibiydi. Türlü türlü merasim faslının nihayet son bulmasından ve gözlerin uzaktan görünen süvari alayına dönmesinden memnun olmuştu.

Alay, rasathanenin kapısında durmuş, Melikşah mızrağını bir köleye vererek atından inmiş ve geçeceği yere serilen halıya basarak ilerlemişti. Sultan toz toprak içinde fakat çok neşeliydi, Hayyam'ın dikkatini çeken bir şey oldu. Melikşah, Nizâmülmülk ve birçok mollayla burada da karşılaşmaktan pek hoşnut olmamıştı. Sultanın, kuvvetli bir boyun üzerinde duran soluk benizli yüzü, çok yakışıklıydı. Bütün hareketlerinde zarafet ve kibarlık göze çarpıyordu. Konuşurken ellerini kaldırmıyor, sesini yükseltmiyordu. Nizâmülmülk, Ömer Hayyam'ı huzura götürdü; Hayyam huzurda eğildi. Melikşah genç heyetşinasa dikkatle baktı ve yavaşça "Aradığım adam budur!" dedi.

Hayyam derhal cevap verdi:

— Dünya padişahının kuluyum. Melikşah bir hatırayı anlattı:

— Horasan yolunda karşılaşmıştık. Yanımdakiler bir sürü ya-

lan attıkları halde sen bana istikbal hakkında bazı sözler söylemiş-tin. Unutmadım ve unutmayacağım, benden ne dilediğini söyle!

Bir an için ikisi de birbirlerini süzdüler. Bir tarafta dünyaya hükmeden genç bir Sultan', diğer tarafta hâlâ hayal âleminde yaşayan genç bir ilim adamı!

Melikşah'ı yandı, Ömer Hayyam ise yirmi iki yaşındaydı.

Hayyam anlattı:

— Bütün dileğim, efendimizin hizmetinde bulunmak; Melikşah asil bir tavırla cevap verdi:

— Arzunuz kabul olunmuştur. Şimdi bana burada ne yaptığınızı gösteriniz.

Melikşah gölge ölçüğünden son derece memnun kalmıştı. Bütün âletleri merakla inceledi. Kalabalıktan sıkılan ve hükümdarın huzurunda gerektiği gibi konuşamadığı için büsbütün kızarıp, bozaran Hacı Meymun'un halini gören Melikşah Hayyam'a dönüp gök küresi hakkında bilgi vermesini istedi. Hayyam da açıklamalar yaptı. Hükümdar, onun maksadını, son derece açık ve temiz bir dille anlatmasından hoşnut kaldı.

Melikşah'ın ilmi icatlara gösterdiği ilgiden canı sıkılan mollaların reisi ileriye doğru bir adım atarak söz almak istedi ve şöyle dedi:

— Mukaddes kitabımız olan Kur'anı Kerim'de yazdığına göre insanlar, güneşe ve aya eğilmemeli, ancak bunların ikisini de yaratan Allah'a secde etmeli!

Bütün mollalar mırıldana mırıldana tasdik ettiler. Hayyam cevap verdi:

— Yine mukaddes kitabımızda beyan olunduğuna göre gece gündüz, güneş, ay, Allah'ın âyetlerindedir ve bu âyetleri anlamaya çalışmak gerekir.

Melikşah hiçbir şey demedi. O da Nizâmülmülk gibi samimi bir Müslümandı. Onun için törenden çıkarken baş mollaya iltifat etti. Ve Hayyam'a yanından ayrılmamasını söyledi.

Melikşah atına bindikten sonra Hayyam'a hitaben şu sözleri söyledi:

— Vezirimiz, size baş müneccimlik payesinin verilmesini tavsiye etti. Biz de kabul ettik. Yarınki mecliste resmi elbiseniz size takdim edecektir!

Melikşah daha sonra eğildi ve yavaşça şu sözleri söyledi:

— Bizi sık sık ziyaret edin. Sizi dinlemek isterim! Daha sonra hareket emri verildi ve alay hareket etti. Nizâmülmülk, Hayyam ile başbaşa kaldığı zaman onu eleştirdi:

— Baş mollaya derhal karşılık vermekle isabet etmediniz. Bu yüzden size karşı koymaları ve yolunuza engeller dikmeleri muhtemeldir. Hayyam:

— Benim bu mollalarla hiçbir alışverişim, hiçbir ilgim yoktur. Onun için benimle uğraşacaklarını zannetmem, dedi.

— O halde onların eteklerine basmaktan çekin. Sonra senin bilmediğin, fakat yakında öğreneceğin birçok şey var. Öncelikle, yarın toplanacak mecliste memuriyetin tescil olunacak ve her yıl sana 1200 miskal maaş verilecek.

Ömer, çok şaşırды, çünkü bu kadar büyük bir parayı hiç aklından geçirmemişti.

Nizâm, devam etti:

— Bundan başka Melikşah'ın sana birtakım hediyeler vermesi muhtemeldir. Çünkü seni çok seviyor. Yalnız unutmaya ki hükümdarımız itimat etmediği kimselere karşı sivri bir çelik gibi keskindir. Onun hesabına her şeyi öğrenmeye memur olan adamlar arı gibi çalışırlar. Sultanın sevgisi ve iltifatı, çadırımızın temel direğidir. Bu sevgiden mahrum olursanız çadır yıkılır!..

Hayyam, düşündü:

— Demek ki bütün bu faaliyetler arasında bir de hükümdarın sevgisini kaybetmemek için uğraşmak lâzım!

Nizâm onun ne düşündüğünü anladı:

— Sana bütün gücümle yardım edeceğim. Ben seni destekledikten sonra korkma. Çünkü şimdilik hiç kimse, açıktan açığa bana karşı gelemiyor. Fakat benim de çok meşgul olduğumu unutma!..

Sonra Nizâmülmülk, neyle meşgul olduğunu, yeni ve büyük bir imparatorluk kurmak için nasıl çalıştığını anlatmaya başladı:

Selçuk Türklerinin üç kuşak önce tarih sahnesinde belirmelerine kadar İslâm devleti, perişan ve parçalanmış bir haldeydi. Her tarafta türeyen sersenciler, birbiriyle dövüşüp İslâm kanı döküyorlardı. Bağdat'taki halifenin zerre kadar nüfuz ve itibarı kalmamıştı. Fakat Türklerin devreye girmesiyle durum değişti. Türklerin kazandıkları zaferler, halifelerin nüfuz ve itibarını da yeniledi. Alp Aslan, Şark'tan kopan bir bora gibi Horasan'ı düşmanlardan kurtardı ve Bağdat'a girerek halife tarafından devrin Sultan'ı olarak tanındı. Daha sonra Halep fethedildi ve mukaddes şehirlerin hepsi yeni saltanata katıldı. Bizanslılara karşı ilk akınlar yapıldıktan sonra, Hayyam'ın bizzat şahit olduğu Malazgirt harbinde Bizans'ın gücü kırıldı. Yeni devlet, Semerkand'den başlayarak Bizans surlarına kadar dayanıyordu. Bizans kayserlerinin halefleri, Melikşah'a vergi gönderiyordu. Nizâmülmülk, Bağdat halifesinin kızını Melikşah'a almak için hazırlıklarla meşguldü. Melikşah zaten Bizans imparatorunun kızıyla evlenmiş bulunuyordu. Halifenin kızını da aldıktan sonra şark ve garp saltanatı onun şahsında toplanmış olacaktı.

Nizâmülmülk bunları tatlı tatlı anlattıktan sonra ilâve etti:

— Bu kış Sultan', ordusuyla Halep'e doğru gidecek, oradan Kudüs üzerine yürüyerek bu mukaddes şehri de kendi saltanatına katacak.

Hayyam şaşkınlık içinde dinliyordu. Çünkü Nizâmülmülk, nereye gidileceğini, neresinin fethedileceğini, hangi şehrin veya hangi nehrin yeni devlet hududu dahiline gireceğini, büyük bir kesinlikle anlatıyordu. Şimdiye kadar her şey onun çizdiği plân dairesinde yürümüş, onun kararlaştırdığı her şey yapılmıştı. Yine de öyle olacağı muhakkaktı.

Nizâmülmülk, Hayyam'ı, kendisiyle sık sık görüşmeye davet etti ve ona her şey hakkında; ordu idaresi, vergi düzeni, hatta hükümdarın casusluk teşkilâtı hakkında bile ayrıntılı bilgi verdi. Sonra Hayyam'a Melikşah'ın zaafından bahsetti. Sultan, av meraklı-

şıydı. Kadınlara düşküdü. Fakat en önemli zaafı, uğura ve uğü suzluğa inanmasıydı.

Nizâmülmülk bu nokta üzerinde durarak anlattı:

— Sultanın yanında düşman hesabına çalışan bir müneccim bulunmuş olsaydı, onu kolaylıkla felâkete sürüklerdi; böylece Sultan hurafelere değer vermenin kurbanı olurdu.

Hayyam onayladı. Bir şarlatanın bir insanı nasıl felâkete sürükleyebileceğini anlıyordu.

Nizâm devam etti:

— Görüyorsun ki üzerine aldığın vazife, çok mühimdir. Ben senin uğura, talihe vesaireye zerre kadar inanmadığımı sanıyorum. Bana gelince, ben gök cisimlerinin hareketindeki düzende Allah'ın kudretini seziyorum. Melikşah, bir işe başlamak için sizden eşref saati soracak olursa, yahut herhangi bir harekette başarılı olup olmayacağını anlamak isterse, gök hareketlerinin meydana gelişini dosdoğru hesap ediniz ve onun başka bir etki altında kalmasına imkân vermeyiniz. Sonra birçok kimselerin her hareketinizi kıskanç gözlerle takip ettiklerini unutmayınız.

Hayyam, bu sözleri de çok doğru buldu. Çünkü birtakım casuslar tarafından gözetlenmenin ne demek olduğunu az çok öğrenmişti. Melikşah kendisinden semavî bir işaretin mânasını hesaplamasını isteyecek olursa, Keldanilerin kuleleri kadar eski olan astroloji kurallarına göre bunu yapmak mümkündü. Fakat hesap edilmesi istenilen işaretin bir mânası yoksa ne yapılabilirdi? Nizâm'a göre bu durumda hakikati söylemek gekirdi.

Nizâm devam etti:

— Sultan, bazen size benim idare ettiğim devlet işlerine dair sorular sorar. O zaman, bana bir haber göndermeniz, vaziyeti ben-den sormanız ve benim cevabımı beklemeniz gerekir. Bu gibi işler, gelişî güzel idare olunamaz, mutlaka bir plana bağlanmalıdır.

Hayyam, bunun ne demek olduğunu anlamak istiyormuş gibi vezirin yüzüne baktı. Nizâm da devam etti:

— Devlet, Allah'ın lütul ve keremiyle, iki elin idaresindedir. Biri, başına taç giyen Melikşah'ın eli, biri de başında bir sarık taşıyan vezirin eli. Melikşah'ın eli, harp açar, fetihler yapar, ceza ve mükâfat verir. Vezirin eli düzen yayar, vergi toplar ve ülkeleri idare eder. Ben Melikşah'a, samimiyetle hizmet ediyorum. Fakat asıl vazifem, yeni devleti kurmak ve temellendirmektir. Onun için siyasete ait işleri benimle istişare etmem gerekir. Anlatabildim mi?

— Anladım.

Hayyam, konuştuğu adamın Melikşah'tan, kendisinden ve bütün ulemadan daha akıllı ve daha dirayetli olduğunu anlamıştı. Onun dürüstlüğü gölge ölçüğü olan mermer âbideden daha sağlamdı. Nizâm sordu:

— O halde söz veriyor musun?

— Evet, söz veriyorum.

Nizâm, memnundu, fakat memnuniyetini belli etmedi. Kendisi Alp Aslan'ın ölümünden beri, Ömer Hayyam'ı bulmayı, genç ilim adamını kendisine bağlamayı ve onu hükümdarın baş müneccimliğine tayin etmeyi düşünüyordu. Hayyam'ı bulup bütün bunları yaptıktan ve Hayyam ile başbaşa konuşup onu kendisine bağladıktan sonra Tutuş'un kulağına şöyle fısıldadı:

— Artık Melikşah'ı idare etmek için Hayyam'dan yararlanabiliriz!

Fakat Nizâm'ın memnuniyeti, Hayyam'ın ilk ricasıyla son bulur gibi oldu. Çünkü Hayyam, ilk sene için kulede yapılacak gözlemlerin alelade işlerden olduğunu, Hacı Meynun ile arkadaşlarının bu işi kolaylıkla idare edeceklerini ve kendisine ihtiyaç hissetmeyeceklerini, onun için bu fırsattan istifade ederek, Melikşah arzu ederse onun maiyetinde garba doğru seyahate çıkmak istediğini söyledi.

Hayyam, bizzat kendisinin bu fikri sultana söylemeyi düşündüğünü ve maksadının garp taraflarında Yasemin'i aramak olduğunu gizlemişti.

Hayyam, artık zengindi. Nüfuz sahibiydi. Adamları vardı. Ve muazzam bir hükümdarın gözüne girmişti. Onun için aradığı kıyı bulmak ve gönlünü de tatmin etmek istiyordu.

Tutuş, Hayyam'ın bu sözleri karşısında güldü.

Ve için için:

— Hayyam'ı, bir defa elden kaçırmış olduğum için, az kaldı Nizâm'ın gazabına uğruyordum. Bu adam amacına ulaşır ulaşmaz, tekrar ortadan kaybolmak, Melikşah ile birlikte gezip dolaşmak istiyor! dedi.

Fakat Tutuş bu sözlerden hiç birini açıkça söylemedi. Nizâm da, Hayyam'ın uzaklaşmasından memnun olmadığı halde onu kırmadı ve gitmesine müsaade etti.

Üçüncü Bölüm

I

*Fırat nehri üzerinde Babil harabeleri
ve harabeler ortasında
Melikşah'ın karargâhı. Yıl; Miladi 1075 senesi.*

Melikşah'ın ordusu Fırat'ı geçmek üzere beklerken Hayyam, ilk tehlike işareti ile karşılaştı.

Hayyam, Melikşah'ın yakın çevresiyle birlikte seyahat ediyordu. Karargâh Fırat nehri üzerinde kurulduktan sonra eşraf otağı kıyı boyunca uzanan hurmalıklar yanında yer almıştı. Geride, bir zamanlar "Babil" diye anılan ihtişamın enkazı yatıyordu. Hayyam, bu harabeler üzerinde düşüne düşüne dolaştı. Melikşah ise ava çıkmadığı zaman oyuncularını ve hokkabazları seyretmekle vakit geçiriyordu.

Harabelerin ortasındaki bir avlu, duvar örtüleriyle süslenmiş, mermer merdivenler halılarla örtülmüş ve padişah ile maiyetinin şanına lâyık bir sahne hazırlanmıştı. Melikşah bu serin akşam saatinde burada eğleniyordu. Hayyam'ın da çağırılmasını emretti.

Melikşah, Hayyam'ı, neşe içinde karşılayarak:

— Ey yıldızları gözetken üstat! dedi, gel de, bu akşam, biraz eğlen!

Hayyam, hükümdara yakın bir yerde kendisine ayrılan mevki-de oturdu. Bir dansöz, vücudunun ahenkli hareketlerine uygun

sesler çıkarıyor; beline bağlı olan bir darbuka, dansı için gereken müziği yapıyordu.

Dansçı bir süre dans edip şarkı söyledikten sonra Hayyam'a yaklaşarak elini uzattı, Hayyam'ın verdiği parayı parmağı üzerinde tutarak durdu ve:

— Ben, dedi, çok marifetli bir sihirbazım, istesem dolu yağdırırım. İstesem kum fırtınaları koparırım. Herkesin aklından geçeni bilir ve söylerim.

Hayyam gülümsedi:

— O halde tam bir sihirbazsın.

— Evet, gecenin yıldızları namına, müneccimleri çarpan şimşek namına yemin ederim ki sen benim basit bir hokkabaz olduğuma inanıyorsun, ama aynı zamanda da benden korkuyorsun!

Dansçının gözleri parlıyor, Melikşah ise onun hareketlerini merakla takip ediyordu.

Dansçı devam etti:

— Haydi bakalım, müneccimbaşı, sen de benim düşüncelerimi oku. Yalnız bir şeyi haber ver. Buradan ayrıldığım zaman hangi kapıdan çıkacağım. Bak, dört kapı var. Biri doğuda, biri batıda, biri kuzeyde, biri güneyde. Dört kapı. Bunların hangisinden çıkıp gideceğim. Söyle bakalım, ey müneccimbaşı!

Hayyam mırıldandı:

— Önemsiz bir şey...

— Öyle ise hangi kapıdan çıkacağımı bildir!

Gösteriye katılan herkes, bu adamın başına toplanmışlardı. Hayyam, Melikşah'a doğru baktı. Sultan, iki silahşörün dövüşünü seyrediyormuş gibi merak içinde idi. Onun bu tavrı, Hayyam'ı üzdü. Hayyam, ilmin, bu gibi hokkabazlıklarla ilgisinin olmadığını anlatmanın faydasız olacağını, hemen kavradı. Sultan, Hayyam'ın, bu adama üstün gelmesini ve onun aklından geçeni okumasını bekliyordu ve Sultan'ı, bu arzusundan vazgeçirmeye imkân yoktu.

Yapılacak şey, kurulan tuzağa düşmemekten ibaretti. Hayyam emretti:

— Kâğıt kalem getiriniz.

Bir kâtip koştu, kâğıt kalem getirdi. Hayyam, elinde kâğıt kalem düşünüyormuş gibi yaptı. Düşündüğü şey, Melikşah'ın astronomi ilmini birtakım düzenliliklerden ibaret sayacak derecede cahillik göstermesiydi. Öte yandan bu iddiada üstün gelmezse Melikşah onu affetmezdi. O halde bu oyunu başarmak ve bir daha bu gibi durumlara düşmekten sakınmak gerekiyordu. Ortada dört kapı vardı ve bu hokkabaz bunların hangisinden çıkacağını soruyordu. Galiba bunların herhangi birisinden çıkmak niyetinde de değildi.

Hayyam, elindeki kâğıda birkaç kelime yazdı, mürekkep kuru-
duktan sonra kâğıdı katladı ve ayağa kalktı. Basit bir dansçı onun zekâsını altemezdi. Hayyam birkaç adım atarak elindeki kâğıdı bir mermer parçasının altına koydu. Sonra oturduğu yere döndü ve dansçıya şöyle emretti:

— Hadi bakalım!

Dansçının gözleri sevinçle parladı. Birkaç adım attıktan sonra doğru kapısına doğru koştu. Omuzlarındaki ziller, çın çın ötüyordu. Sonra duvara doğru koştu. Perdeyi araladı ve perdenin arkasındaki küçük kapıdan süzülürken bağırdı:

— İşte bu kapıdan çıkıyorum! Çıkmasıyla perde de kapandı.

Herkes hayret içindeydi. Dansçı umulmayan bir şey yapmıştı.

Melikşah kâtibine işaret ederek Hayyam'ın yazdığı kâğıdı getirmesini söyledi. Kâtip kâğıdı sultana uzattı. Sultan kâğıdı ağır ağır açtı. Yazıyı okudu ve parmağın ağzına götürdükten sonra sesini yükseltti:

— Hayyam, diyor ki: Dansçı beşinci kapıdan çıkacak!

Sonra Hayyam'a döndü ve:

— Sen, dedi, gerçekten insanların düşüncesini okuyorsun. Sen görünmeyen âlemi gören bir üstatsın!

Halbuki Hayyam, dansçının mevcut dört kapıdan daha başka bir kapıdan çıkmayı tasarlayarak bu iddaya girmiş olduğunu tahmin etmiş ve onun için, beşinci kapıdan çıkacağını yazmıştı. Fakat Melikşah hâdiseyi büyütüyor ve Hayyam'ın herkesten üstün kuv-

vetlere sahibi olduğunu sanarak onu taltif etmek istiyordu.

Melikşah ayağa kalktı. Ve Hayyam'ın omuzunu okşadıktan sonra:

— Sen dedi, ikinci bir İbni Sina'sın!

Sonra şöyle emretti:

— Hayyam'ın ağzını altınla doldurunuz!

Sultanın yanı başında bulunan, altın ve gümüşle dolu olan tepsi derhal Hayyam'ın önüne getirildi ve Hayyam'ın ağzına altınlar dolduruldu.

Melikşah bir emir daha verdi:

— O dansçı köpeğin ağzını da kumla tıkayın çünkü Hikmet Üstad'ına karşı lâubalilik ve saygısızlık gösterdi!

Sultan, keşke bunu en baştan takdir etseydi de Hayyam'ın ağzını altınla doldurulmaktan, oyuncunun ağzını da kum ile tıkanmaktan kurtarsaydı! Fakat genç Sultan', bunu önceden takdir edecek durumda değildi!

Hizmetçilerden birkaçı hemen koşup Sultan'ın emrini yerine getirmek istediler.

Sultan, Hayyam'a istirahat etmesi için müsaade ettiği zaman bir köle, üzerinde altın bulunan bir tepsiyi arkasından getiriyordu.

Dışarda büyük bir kalabalık, dansçının etrafında toplanmıştı. Padişahın kölelerinden biri dansçının ağzına bir bıçak dayamıştı. Biri de ağzına kum doldurmaya çalışıyordu. Zavallı adam kıvranıyor ve tüyler ürperten bir şekilde inliyordu.

Hayyam, sinirlendi ve derhal yüzünü çevirerek yürüdü. Çünkü başka bir şey yapmaya kalkışmak, sultana karşı gelmek sayılırdı. Tepsiyi taşıyan köle, arkasından geliyordu.

O gece Hayyam, geç vakte kadar eserleriyle meşgul oldu. Altın tepsisini getiren siyah kölenin, çadırın önünden ayrılmamış ve yatmaya gitmemiş olması dikkatini çekti. Çadırın kapısı önünde oturan köle, bir başkasıyla fısıldaşıyordu. Bu fısıldaşma, Hayyam'ın huzurunu kaçırdı. O da hesaplarını bırakarak köleleri izledi.

Hayyam'ın yerinden kalktuğunu gören siyah köle:

— Efendim! dedi, bu gece, çok acayip bir gece. Kendi gölgeden bile korkuyorum

Kölenin arkadaşı da onu onayladı:

— Müsaade ediniz de buradan, yanınızdan ayrılmayalım. Çünkü bu gece çok korkuyoruz!

Yabancı köle ışığın yandığı yere doğru ilerleyerek:

— Yatsı namazından sonra harabeler arasında yürüyordum. Tepelerden birinin üstünde bir ışık gördüm. Mehtap, her tarafı aydınlatıyordu. Dikkat ettim. Tepe üzerindeki ışık içinde beyaz bir adam göründü. Ayrıca yerde yılan gibi sürünen bir adam da gözüme ilişti. Işık içinde dönüp dolaşan kocaman bir kartalı hayretle izledim.

Şimdiye kadar bir şey söylememiş olan siyah köle ekledi:

— Hâdise, tepelerin en yükseği üzerinde cereyan etti. O beyaz şeytan, kartalla konuşuyor ve öteki adam yavaş yavaş bir yılana dönüşüyordu. Sonra bir bıçağın parladığını da gördüm. Muhakkak ki bu iş sihircilik eseri. Fakat bu manzara karşısında korkmamak mümkün değildi.

Öteki köle ekledi:

— Yerde sürünen adam, ağzına kum doldurulan dansçıydı. Arada sizin isminizin, “Ömer Hayyam” diye geçtiğini de işittim. Herhalde bunlar önemli bir şey yapıyorlardı.

Hayyam dışarı çıktı, etrafa baktı ve sordu:

— Nerede?

— Şu tepede!

— Bir meşale bulun ve yol gösterin!

Köleler, Hayyam'ın bu emrini yerine getirmek için koşular. Hayyam kendi kendine, galiba dansçıyı tepelerin birine gömüyorlar, diyordu. Bununla beraber gecenin bu vaktinde çıkıp dolaşmak ve korkudan titriyen kölelere korkulacak bir şey olmadığını göstermek fena olmazdı. Köleler istemeye istemeye onu takip ettiler. Karargâhı geride bıraktıktan sonra, meşaleyi taşıyan köle, yıkık duvar-

lar arasından kıvrılan bir yolu takip etti, bir zamanlar geniş bir cadde olduğu anlaşılan bir yere vardı ve burada durarak daha fazla ışık vermesi için meşaleyi birkaç defa salladı.

Bu hareket Hayyam'ın dikkatinden kaçmadı. Köle, kendisini dönerek fısıldadı:

— Köleniz şu köşeye kadar gider. Ondan sonra ilerleyemem! Fakat sizi beklerim!

Hayyam, meşaleyi alarak ilerledi, ancak arkasında ayak sesleri işitti. Dönüp baktı, iki köle, bacaklarının bütün süratiyle kaçmakta idiler. Hayyam aldırmadı ve yürümeye devam etti. Çevresindeki her ayrıntıya dikkat kesilmişti. Yavaş yavaş ışığın yandığı yere vardı ve burada durdu.

Burası bir mabedin harabesiydi. Hayyam gündüz bu çevreyi gezmiş olduğu için kum yığınlarına giden yolu bulmakta güçlük çekmedi ve yolu bulduktan sonra ışığın aksettiği tepeye doğru ilerledi. Burada yanan ışık, yağla yanan alelade bir kandilin ışığından daha kuvvetliydi. Işığın önünde bir adam oturuyordu ve Hayyam'ı görür görmez, onu bekliyormuş gibi ayağa kalktı ve:

— Biri gidiyor, biri geliyor! dedi.

Bu adam, Hayyam'dan daha kısa boyluydu. Kaşları kalın, sakallı kıvrıkcıktı. Geniş omuzlarının üzerinde Arap kıyafeti vardı. Fakat Arap olmadığı da göze çarpıyordu.

Yere bakarak Ömer'in dikkatini yerde yatan bir cesede yöneltti. Ceset, bu akşamki dansçının cesediydi, kalbine bir bıçak saplanmıştı.

Yabancı adam anlattı:

— Acı çekiyordu. Acısına son verdim!

Hayyam, yerde dolaşarak kanatlarını çırpıp yırtıcı kuşa baktı. Önce bunu şahin veya akbaba sanmıştı, sonra, bir kartal olduğunu gördü. Kuşa doğru yaklaşınca kartalın alev saçan gözleri Hayyam'ın üzerine çevrildi.

Yabancı adam:

— Tepelerde dolaşırken gökyüzünden inerek bana refakat ediyor.

Hayyam sordu:

— Sen kimsin?

— Dağdan inen bir adamım!

Yabancı adamı konuşurken ağzını açıyor ve gözleri parlıyordu.

Devam etti:

— Rey'denim!

Eski Rey şehri, İran'ın daima karlarla örtülü en yüksek zirvesi olan Demâvend'in eteklerinde idi. Demek ki bu adam İranlı'ydı. Fakat Mısırlı şivesiyle konuşuyor ve sesinden onun birkaç yabancı dili kolaylıkla konuşabildiği anlaşılıyordu.

Yabancı adam devam etti:

— Sense, dedi, Hayyam'sın, ve Sultan'ın baş müneccimisin, bu saatte buralarda dolaşmaktan pek hoşlanmadığın anlaşılıyor. Gön-
lün rahat olsaydı, bu saatte gelmezdin ve birçoklarının deli sandığı
bir adamla konuşmazdın. Bana, Sabbah oğlu Hasan derler.

— Peki bu adamı bu halde mi gömeceksin, Sabbah oğlu Hasan!

— Hayır, onu gömmek uşakların işi. Ben vazifemi yaptım!

— Siz neyle meşgulsünüz? İnsanların nasıl öldüğünü araştır-
makla mı?

Hasan cevap verdi:

— Ben hakikati araştıran bir adamım. Ve yalnız bir şeyin değil, birçok şeyin hakikatini araştırırım! Bu dansçıyı, karargâhın dışına atılmış buldum. Onu buraya getirttim ve çektiği acıya bir son verdim. Burada hiç olmazsa köpeklere nasip olmaz, yırtıcı kuşlar tarafından parçalanır. Sizin karargâhınızda hiç kimse, bu adamın çektiği acıya son vermeye cesaret edemedi. Melikşah, sadece adamın ağzına kum doldurulmasını söyledi ve kimse bundan fazlasını yapmaya cesaret edemedi. Yazık değil mi? Her ne ise... Bana gelince ben gerçi hakikati araştıran bir adamım, fakat aynı zamanda dost da arıyorum. Ve onun için buralarda dolaşıyorum.

Hayyam, konuştuğu adamın Melikşah'a karşı hürmetkâr olmadığını anlamıştı. Çünkü Sultan'dan ve adamlarından bahsederken pek lâubali bir tavır takınıyordu.

Yabancı adam devam etti:

— Evet, dost arıyorum. Ve Hayyam'ı dostlarım arasında görmekten son derece hoşnut olacağım. Bunun gerçekleşeceğine emimim... Fakat vakit bir hayli geç oldu, artık tepeden inmek gerekiyor.

Onun bu sözleri söylemesiyle kenarda yanan ışık söndü. Fakat Hasan ışığın sönmesi yüzünden rahatsız olmadı. Bilâkis, bu havaliyi çok iyi tanıdığını söyleyerek Hayyam'ı elinden tuttu ve ikisi birlikte tepeden inmeye başladılar. Bir şey söylemeden yürüyorlardı. Ortalık karanlıktı ve tepeden indikten sonra da karanlıktan kurtulamadılar. Ancak Hasan ortalık aydınlıkmiş gibi geniş adımlarla yürüyordu. Çok geçmeden, Hayyam, tam tepelerinde kanat sesleri işitti ve kartalın kendilerini takip ettiğini anladı. Hasan, daha sonra Hayyam'dan ayrıldı ve ona veda etmeden karanlığın içinde kayboldu. Kartalın kanat sesleri de onun peşinden geldi.

Hayyam, kendi çadırına döndü. Köleler hâlâ orada bekliyordu. Hayyam bunlara bir şey demeden çadırına girdi ve uyumadan önce Hasan'la aralarında geçen konuşmayı düşündü. Hasan'ın orada kendisini beklediğini sezmişti. Geri döndüğünde tepede gerçekleşen olaylar hakkında uzun uzadıya hikâyeler anlatan köle de ortadan kaybolmuştu. Bu da Hasan'la kasıtlı olarak buluşturulduğunu onaylıyordu.

Tepede ortalığı aydınlatan ışık, şüphe yok ki, dikkatle gizlenmiş bir kandilden süzülüyordu. Fakat bir kartalı ehlileştirmek ve peşine takmak kolay bir iş değildi!

Hayyam daha sonraları Hasan'ı aradı. Fakat ordu içinde onu tanıyan hiç kimseyi bulamadı.

II

*Kudüs'ün batı duvarın karşısındaki
Cehennem vadisi ve bu vadinin üzerindeki tepe.*

Hayyam ufak tefek belirtilerden, Nizâm'ın kendisini uzaktan gözetlediğini anlıyordu. Çünkü bir daha onun dansçılarla ya da oyuncularla karşılaşmasına imkân verilmemişti. Hintli bir kâtip sık sık Hayyam'ı ziyaret ediyor, ona Belh ve Semerkant'teki olaylardan ve Melikşah'ın hareketlerinden bahsediyordu. Hayyam onu dinliyor, hattâ onu sevimli buluyor; ondan şüphe ettiğini sezdirmemeye çalışıyordu. En önemlisi her hafta Nizâm'dan, şahsına hitap eden mektuplar almasıydı. Bu mektuplar, görünüşe göre Nizâm'ın faaliyetlerinden bahsediyordu. Fakat gerçekte takip edilmesi gereken siyasete ve uzaklaştırılması gereken tehlikelere ait bilgileri aktarıyordu. Hayyam, bu mektuplardan Kudüs'ü zaptetmenin çok önemli olduğunu ve Nizâm'ın ordularını bu işi başarmak için teşvik etmek gerektiğini anlamıştı. Artık Melikşah, milyonlarca Müslümanın dini lider kabul ettiği Bağdat Halifesi'nin, bütün ümmet tarafından tanınmış savunucusu idi. Mekke ve Medine, Selçuk Türkleri tarafından kurtarılmıştı. Sıra Müslümanlar için üçüncü mukaddes şehir olan Kudüs'e gelmişti. Bu da yapıldı mı devlet büsbütün kuvvetlenecek, şeref ve mevkii büsbütün yükselecekti.

Bundan başka Melikşah, aynı sebeplerden dolayı, Bizans ile de savaşmalıydı. Kendisi cihada devam ettikçe, sancağı altında dövüşecek mücahitler bulmakta güçlük çekmezdi. Türk erleri fetihlerini ilerlettikçe ilerletir ve onun cihangir bir Sultan olarak tanınmasını sağlarlardı.

Hayyam bu sayede Nizâmülmülk'ün yeni devleti nasıl temellendirmek istediğini; devleti, halı dokuyan bir sanatkâr gibi bütünlendirmek için nasıl çalıştığını yakından görüyordu.

Melikşah Hayyam'a Kudüs'e karşı yürümek için vaktin müsait olup olmadığını sorduğu zaman Hayyam, tereddüt etmeden cevap verdi:

— Muhakkak ki bu ay çok müsaittir. Merih yıldızı yıldızınıza çok yakındır!

Melikşah Hayyam'a o kadar güveniyordu ki Hayyam itiraz etmiş olsaydı, muhakkak ki plânlarını değiştirirdi.

Ordunun karargâhı Halep ovalarında idi. Hayyam da, Kudüs'ü işgal etmek üzere hareket edecek süvari kuvvetlerin kumandanı Emir Aziz ile birlikte yola çıkmaya karar verdi, çünkü bu çevreyi görmek ve mümkünse önceden hiç görmediği denizlerin kıyılarına kadar gitmek istiyordu. Melikşah'a, Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmek istediğini anlatarak müsaade aldı ve hareketinden evvel Halep'te Yasemin'i aradı.

Birçok kervan Halep'ten hareket ederek güneye, yani Şam'a gidiyor ve çölü geçerek Şam'dan Mısır'a doğru yol alıyordu. Belki de bu güney yolunda Yasemin'in izini bulurdu. Tutuş'un elindeki vasıtaların bir kısmı onun elinde bulunsaydı, neler yapmaz; sağdan, soldan aldığı bilgilerler neleri keşfetmezdi.

Hayyam, Melikşah'a veda ederken Sultan kendisinden şu ricada bulundu:

— Mescid-i Aksa'nın mihrabında benim için birkaç rekât namaz kıl ve bana dua et!

Genç Türk padişahı, Allah'ın birçok meziyet ihsan ettiği bu değerli insanın, cihad esnasında bu ziyareti gerçekleştirmesini çok

hayırlı bir hareket sayıyor ve bu hayırlı hareketin faydasından kendisine de bir hisse ayırmak istiyordu Hayyam, hareket etmeden önce Sultan'ın emriyle talihli ve talihsiz günleri gösteren bir cetveli kendisine takdim etti. Merih, Zuhâl ve Müşteri, Melikşah'ın doğumu sırasında yükselmekte olan ejderhaya yakınlaşmıştı. Onun için çok önemli gelişmeler beklenebilirdi. Sultan, Hayyam'ın düzenlediği cetveli aldıktan sonra maiyetindeki binbaşılardan birini çağırttı ve on süvariye yanına alarak Hayyam'ı muhafaza etmesini, iki süvarinin gece gündüz Hayyam'ı kat'iyen yalnız bırakmalarını emretti.

Bu yüzden Hayyam nereye giderse gitsin yanında yaylarını taşıyan iki muhafız bulunuyordu. Binbaşı, bütün adamlarına, Hayyam'ın izini kaybedenin kellesini kaybedeceğini açıkça söylemişti.

Hayyam maiyetiyle birlikte hareket etti. Şam'a vardıkları zaman burada da Yasemin'i sordu soruşturdu. Sonra Lübnan'ı gezdi ve Hermon'a inerek denizi seyretti. Hayyam burada sahilde oturup saatlerce deniz havasını kokladı ve denizin sahile attığı enkazı inceledi.

Burası, büyük bir denizin kıyısıydı. Yunanlılar ve Romalılar gemilerle buraya kadar gelip, mermerden limanlar yapmışlardı. Sur, bu sahil üzerinde denize doğru yükseliyordu. Sayda'nın temellerini, su altından görmek mümkündü. Hayyam, birçok Hıristiyan azizin yaşadığı Karmel dağına tırmanıp dağın yuvarlak tepesini gezdi. Daha sonra seyahatine devam ederek Celil gölüne vardı. Buradaki kükürt kaynaklarını inceledi.

Buradan Kudüs'e doğru yürüyünce alışık oldukları bir muhite vardıklarını gördüler. Sultanın ordusu şehri zaptetmişti ve Hayyam ile arkadaşları Melikşah'ın askerlerine kumanda eden Emir Aziz'e misafir olmuşlardı.

Şehirde sükunet, düzen ve doğal bir hayat hüküm sürüyordu. Hayyam da ertesi gün Mescid-i Aksa'yı ziyarete gitti.

Bu mukaddes ev, mermerden yapılmıştı. Burası, orduya refakat eden mollalarla doluydu. İmam, hutbeyi Bağdat Halifesi ve Sultan

Melikşah namına okudu. Burada bulunan Fatımiler Sultan'ın ordusu gelmeden kaçıp gitmişlerdi. Hayyam kalabalıktan kaçındığı için mukaddes Sahra'nın bulunduğu kubbenin altına girip renkli camların buraya verdiği loşluk içinde huzura kavuştu.

Hayyam, Sultan Melikşah'ın dilediği namazı kıldı, kendisine refakat eden askerler de arkasında sıralanarak ona uydular.

Namazını tamamladıktan sonra dua edip kalktı. Kalkarken birinin yavaşça:

— Selâm! dediğini işitti.

— Ve aleykümselâm, diyerek baktı.

Hasan Sabbah, bir arkadaşıyla beraberdi, Arapça konuşuyordu. Arapçayı Farsça kadar rahat ve pürüzsüz konuşabiliyordu:

— Siz dostuma tekrar kavuştuğundan dolayı Allaha çok şükür.

Hayyam onunla ilk karşılaşmasını gözünün önünde canlandırarak gülümsedi ve hatırını sordu.

Hasan:

— Beraber çikalım! dedi.

Hayyam da razı oldu.

Sahra kubbesinden ve mescitten çıkarak bir hayli yürüdüler ve kalabalığı aştılar. Nihayet bir zeytinliğe vardılar. Hasan:

— Buraya Zeytin dağı derler! Şimdi buraya tırmanacağız.

Hasan, arkadaşı ve Hayyam, dağı tırmanarak tepesine ulaştılar. Güneş batıyor ve Sahra'nın kubbesine pırl pırl bir ışık veriyordu.

Hayyam bu vadinin adını sordu:

— Cehennem vadisi! dediler.

— Tuhaf bir isim.

Hayyam, kızıl bir küre halini alan güneşin ortalığa saçtığı alevleri seyrediyordu. Hasan da bakıyor, bir şey söylemek istiyor, fakat Hayyam'ı rahatsız etmekten çekiniyordu. Hayyam onun konuşmak heyecanı ile kıvrandığını anlayarak yüzüne baktı, Hasan da fırsatı kaçırmadı:

— Burası peygamber yurdu sayılıyor.

— Öyle.

— Burada sayısız peygamber yaşadı, fakat dikkat edersen, insanlık tarihinde özellikle altı peygamber ön plandadır.

— Kimler?

— Adem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed. Bir yedinci gelmeyecek mi, dersin? Bana kalırsa bir yedinci de gelecek ve son hakikati söyleyecek.

Hasan'la beraber gelen ve onun "Karun" diye hitap ettiği adam sordu:

— Yedinci peygamber ne zaman gelecek ve nasıl tanınacak?

— Onu tanımamak mümkün değil, çünkü eskiden aramızda yaşamıştı. Ali sülâlesinden gelen imamların yedincisiydi. Ve Ali'nin ruhu onun cesedinde yaşamıştı. Ona yedinci imam derler, "İmam-ı Mektûm" da derler. Beklediğimiz Mehdi ondan başka bir kimse değil!

Güneş, Kudüs'ün kubbeleri ardında batmıştı. Karun içini çekti ve Hasan devam etti:

— Evet, beklediğimiz Mehdi o; Musa'nın beyaz eli asayı taşıdığı zaman o Mehdi, hayattaydı. İsa, bu memlekette yaşadığı sırada tekrar dirilmişti. Ve tekrar gelecek.

Hayyam'ı bekleyen ve gözeten askerlerin biri ilerleyerek:

— Artık şehre dönme zamanı geldi! dedi. Hasan gülümsedi ve:

— Son söz askerlerin! dedi.

Hayyam'ın, Zeytin dağından gördüğü manzara, hafızasına kazınmıştı. Çadırına döndüğü halde o manzara gözünün önünden gitmiyordu.

Çadırında oturmuş düşünürken Karun göründü. Yanı başında bir şey taşıyan bir çocuk vardı. Çocuk taşıdığı şeyi bıraktı. Bunun bir top beyaz ipek olduğu görünüyordu. Karun açıkladı:

— Bu küçük bir hediyedir.. Görüşmemizin hatırasıdır. Bir tacir olduğum için, ancak böyle bir şey takdim edebilirdim.

Hayyam teşekkür ettikten sonra sordu:

— Hasan hakkında ne düşünüyorsun?

— Belki delinin biridir. Fakat çok bilgili bir adam. Onun söy-

lediği sözlere inananlar var. Sizin birinden haber beklediğimizi duydum. Kafilemize bu haber geldi...

— Neye dair?

— Meşhetli tacir Ebu Zeyid'e dair..

— Anlatınız, rica ederim..

— Bu adamın evi Halep'tedir. Birkaç ay evvel kuzeye hareket etti. Hayyam. düşündü:

— Bu adamın evi Halep'te olduğuna göre Yasemin'i orada bırakmış olması muhtemeldir. Herhalde Halep'te Yasemin'in izini bulmak mümkündü.

Hayyam başını kaldırarak Karun'a baktı:

— Siz bana bir değil, iki hediye getirdiniz. Ben de size karşılığını vermek isterim. Karun:

— Hayır, dedi, hiçbir şey istemem. Fakat Hasan'ın dostu olmanızı dilerim. Çünkü bir gün gelecek, Hasan sizden yardım isteyecektir.

Karun daha sonra Hayyam'a veda edip gitti.

Karun gittikten sonra Hayyam bir şey hatırlayarak kalktı, Nizâm'ın mektuplarını muhafaza ettiği çekmeceyi açtı ve mektuplardan birini çıkararak dikkatle okudu. Bu mektupta yeni bir sapkın din türediği haber veriliyor ve bundan korunmak lâzım geldiği anlatılarak şu sözler söyleniyordu: "Bu dine mensup olanlar yeni bir mehdinin geleceğinden bahsediyorlar; onun bütün tahtları yıkacağını, İslâm şeriatını kaldıracağını, yayacağı dinin yedinci ve sonuncu din olacağını söylüyorlar. Bunlar, Horasan'ın yüzü perdeli olduğunu söyledikleri Mehdisi namına hareket ediyor ve herkesin aklını çelmeye uğraşıyorlar. Bu fırkaya bağlananlar beyaz elibise giyiyor ve inançlarını yaymak için baş vurmamak çare bırakmıyorlar, inşallah belâlarını bulurlar."

Hayyam, Karun'un getirdiği beyaz ipekliye baktı ve gülümsedi. Kendisi bu ipekten bir aba yaptırarak olsa, Nizâm herhalde o abayı ateşe atmayı tercih ederdi.

III

*Halep'in büyük camisinin şadırvanı.
Şadırvanın çevresi dervişlerin ve dilencilerin
durağıdır. Akşam ezanı sırası.*

Yünlü hırkalara bürünmüş altı derviş ile paçavralar içindeki bir kambur, şadırvanın etrafına dizilmişlerdi. Bir asaya dayanan kambur, gelene geçene el uzatıyor ve sadaka istiyordu.

— Fakirim, sakatım, başımızın, gözünüzün sadakasına muhtacım!

— Ya Hu! Ya Hak! Allah rızası için merhamet!

Gelen geçen erkek ve kadınlardan kimisi para, kimisi de ekmek ya da meyva veriyordu.

Kadınlardan biri kızının eline bir ekmek parçası sıkıştırarak:

— Ağlayan dervişe ver! dedi.

Kambur atıldı ve:

— Onu bana ver! dedi, çünkü, ben içi kan ağlayan bir adamım!

Kadın da kızına ekmeğin ona verilmesini söyledi.

Çok geçmeden asil bir ata binmiş, sırmalı elbiseler giymiş ve biraz önce Sultan tarafından kabul edilmiş olan Ömer Hayyam geldi.

Kambur titriyerek bağırdı ve ona doğru koştu:

— Efendimiz! Atınızı durdurun! İki yıl on aydır sizi arıyorum, sizi bekliyorum.

Ömer, kamburun yüzüne merakla baktı. Ve Alp Aslan'ın matemini tutarken havuza batan mehtabın önünde ağlıyan nedimi hatırlayarak:

— Cafer Ak! dedi.

Onu sefalet içinde görmekten, beyaz merkebine binmiş o eski haliyle görememekten üzüntü duydu.

— Evet, benim. Fakat şimdi dervişler ve dilencilerle düşüp kalıyorum. Bize bir haber göndermede neden bu kadar geciktiniz?

— Haber göndermek mi?

— Evet. Ben gıyabınızda kuleye gümüş bir bilezik bıraktım. Size ne söyleneceğini anlattım ve buraya geldim. O zaman bu zaman sizi bekliyorum. Yoksa Yasemin'i unuttunuz mu?

Hayyam, kamburu kolundan tuttu ve sordu:

— O burada mı?

— Onun için dileniyorum!

Cafer, aldığı ekmek parçasını çıkarıp gösterdi ve ekledi:

Her gün sizden bir haber gelip gelmediğini soruyor.

— Beni derhal onun yanına götür.

Birlikte yürüdüler. Cafer anlattı:

— Hastalık kızı öyle bir kemirdi ki..

— Ne diyorsun?..

— Sormayın. Fakat siz biraz bekleyin. Ben ona bir haber götüreyim. Ve Cenabı Hakkın sizi gönderdiğini bildireyim.

Cafer, bir bakırcıya bitişik bir kapıyı açarak içeri girdi, Hayyam'sa atına dayanarak bekledi. Kendi kendine Yasemin'in burada, bu evin içinde olduğunu söyleyerek teselli buluyordu. Cafer tekrar görününce:

— Aman Yarabbi, diyordu, ne büyük bir kasırga atlattık. Zavalı kızın ne kadar sevindiğini anlatamam. Bana, hemen koş, dedi,

tütsüler getir de ev güzel koksun. Biraz sürme getir de gözlerime çekeyim. Ne yazık ki, onu karşılamak için ipekli bir elbisem yok!

Hayyam sordu:

— İçeri girebilir miyim?

— Elbette!

Hayyam kapıyı açıp içeri girince karanlık taş merdivenlerle karşılaştı. Öteden beriden birtakım meraklı simalar kendisine bakıyordu. Nihayet Yasemin'in odasının önüne geldi. Ve onun köşedeki bir şiltede yattığını gördü. Uzaktan gözlerini seçerek tanıdı ve ona doğru koşup onu kollarına alarak kulağına fısıldadı:

— Canımın canı!

Yasemin mutluydu. Hayyam'a bakarak:

— Ne muhteşem elbiseniz var, dedi, ne yazık ki ayağınızın altına serilecek bir halımız yok!

Nefesi tıkanıyordu. Fakat Hayyam'ın kollarını uzatarak onu kucaklamasıyla bu tıkanıklık geçti ve gözlerinden yaşlar boşandı.

Biraz sükûnet bulduktan ve birbirlerine sokulduktan sonra, Hayyam Yasemin'in ne kadar zayıflamış olduğunu fark etti. Yalnız saçlarının kokusu ve aşk ile mahmur olan gözlerinin rengi değişmemişti.

— Hastalığım sırasında hep yıldızlara bakıyor, onların doğuşunu ve batışını seyrediyordum. Çünkü bunlar, sizin Yıldız Evi'nden gözetlediğiniz yıldızların aynısıydı... Ejderha hâlâ perdenin üzerinde mi? Odanızın içindeki her şey gözümün önünde. Hepsi hâlâ eski yerinde mi?

— Her şey yerli yerinde. Her şey seni bekliyor! Yasemin memnundu:

— Ben de öyle tahmin ediyordum. Yalnız yıldızların adlarını unuttum. Aklımda Orion ile Aldeburan kaldı. Cafer'in söylediğine göre çok büyük bir adam olmuşsun. Padişahın meclisinde büyük bir mevki sahibiymişsin. Elbisedeki sırmalar ne kadar da güzel!..

— Sana da halis Çin ipeğinden elbiseler ve sırmalı pabuçlar alacağım.

— Şekerleme de isterim. Hayır, hayır, bir ziyâfet verelim ve şerbet içelim.

— Yasemin kırmızı dudakların...

Yasemin, Hayyam'ın yanaklarını okşadı ve onu baştan aşağı süzdü:

— Ah biraz kuvvetlensem... Kalbim çarptıkça acı çekiyorum. Artık bütün güzelliğimi de kaybettim.

— Sen benim sevgilimsin, ruhumsun!

Parmaklarını Ömer'in ağzına dayadı. O da bu parmakları öptü.

— Şimdi sana bir şey soracağım. Yüzüme bak ve doğru söyle! Yıldızlar Evi'ne benden başka bir kadın girdi mi?

— Kesinlikle hayır.

— Bak benim başıma neler geldi. Ebu Zeyid ile nikâhımız kıyılır kıyılmaz, beynimin tutuştuğunu hissettim ve kaçmak istedim. Hele o Ebu Zeyid beni kollarının arasına alır almaz hastalandım ve hummaya tutuldum... Bunun üzerine beni bir tahtırevana koyarak yola çıkardılar. Nereye götürüldüğümün farkında değildim. Gide gide dağ başındaki bir kervansarayına indik ve burada Cafer'i gördüm. Cafer halime acıdı ve ne istersem yapacağını söyledi. Onun Nişabur'a gitmekte olduğunu anlar anlamaz firuzeli bileziğimi çıkardım, bunu size vermesini ve durumumu anlatmamı söyledim. Bizse, Halep'e geldik. Buraya gelince Ebu Zeyid, benim kendisiyle alay ettiğimi söyleyerek kızdı ve sokağa çıkıp şahitler karşısında hastalığım ve huysuzluğum nedeniyle beni boşadığını söyledi...

— Maalesef benim bilezikten ve senin gönderdiğin sözlerden haberim yok.

— Görüyorsunuz ki sokağa atılmış ve boşanmış bir kadını.

— Hayır, sen asıl kocasına varacak olan bir sevgilisin. Bir saat daha beklemeye sabrım yok, aziz huriyem!

— Fakat bu huriyenin hiçbir şeyi yok. Ne güzelliği, ne evi, ne barkı!

Sıcak kan, yanaklarını pembeleştirmiş, gözleri ışıl ışıl parlamıştı. Hayyam hiçbir şey söylemedi. Sadece sokağa çıkacağını ve birazdan döneceğini söyledi. Yasemin, Hayyam gidinceye kadar oturdu. Sonra ızdırabını dindirmek için tekrar uzandı.

Hayyam sokağa çıkar çıkmaz atının dizginlerini Cafer'in elinden alarak:

— Git, dedi, kadıyı ve şahitleri al, getir. Yasemin'le hemen evleneceğim. Şu keseyi al. Aşçılara git, tatlıcılara git, yığın yığın, tepsi tepsi yemek, tatl, şerbet ve şarap al. Bütün mahalle halkını düğüne davet et. Çalgıcılar ve şarkıcılar çağır. Bütün evi, nurla doldur. Bütün mahalleyi donat. Ne gerekiyorsa yap!

Hayyam bu emirleri verdikten sonra atına binip ilerledi.

Cafer sesinin en yüksek perdesiyle bağırdı:

— Ey Ümmeti Muhammed! Hepiniz düğüne davetlisiniz. Hepiniz geliniz.

Kadı ve şahitler gelmişlerdi. Yasemin örtünerek oturmuştu. Kadı vazifesini yapmaya başladı ve Yasemin'in mevcudiyetinden başka bir şey tanımayan Hayyam, yanında oturan kadının sesini işitti:

— Bir sahafın kızı. Mehri ne kadar? Mal, mülk, bir şey hediye ediyor musunuz? Hayyam cevap verdi:

— Hediyem, ondan başka hiç kimseyi sevmeyen bir kalp! Galiba onun da başka bir şey istediği yok. Kadı, kâtibine dönerek:

— Maddi kıymete sahip bir şey hediye etmiyor! Sonra Hayyam'a döndü ve sordu:

— Mehir ne kadar?..

— Bütün varım yoğum..

Kadı kollarını bitiştirerek:

— Rica ederim dedi, miktar beyan ediniz. "Bütün varım yoğum" sözleri bir mâna ifade etmez. Miktardan bahsedin. Şu kadar arazi, şu kadar altın, deiyin.

— Siz ne münasip görüyorsanız onu yazın!

— Olmaz, siz söyleyin.

Hayyam, kölelerden birinin taşıyıp getirdiği altın ve gümüş tepsisinden bir avuç dolusu aldı, ve:

— Bunları yazın! dedi.

— Hah şöyle..

Sonra kadıya bir avuç altın, kâtibine bir avuç gümüş, şahitlere birer avuç gümüş verdi. Bunun üzerine nikâh çabucak kıyıldı. Kadı ve şahitler nikâh kâğıdını mühürlediler ve şerbetler sunuldu.

Kadı, kâtip ve şahitler ayağa kalkarak Hayyam'ı tebrik ettiler. Çalgıcılar çalmaya başladı.

Hayyam, yerinden kalkarak pencereye gitti.. Dilenciler ve derişler etraflarına toplanmıştı. Hayyam bağırdı:

— Hepiniz yiyin, için. İcinizde doymayan, eğlenmeyen var mı?

Hepsi de:

— Hayır, hepimiz hayatımızdan memnunuz. Allah razı olsun, Ömer Efendi! dediler.

Hayyam devam etti:

— Fakat kimse benim kadar mutlu olamaz, çünkü ben cennet şarabından içtim!

Sonra altın ve gümüş tepsisini taşıyan köleye emretti:

— Tepsinin içinde ne varsa hepsini sokağa saç!

Sonra tepsiyi eline alarak içinde ne varsa sokağa saçtı. Sokaktan dualar, niyazlar, teşekkürler yükseliyordu.

Hayyam daha sonra Yasemin'i kollarının arasına aldı. O da titreye titreye onun boynuna sarıldı. Hayyam, karısını kucığında aşağı indirdi. Onu Emir Aziz'den istettiği bir tahturevana bindirdi. Tahturevanın içi şilte ve yastıkla doluydu; Yasemin'i buraya yerleştirirken:

— Artık birleştik ve bir daha ayrılmayacağız! dedi.

Uzun zamandan beri Yasemin'i kendileri gibi baştan atılmış zavallı bir varlık sanan mahalle halkı ayağa kalkmıştı. Ve hepsi de kızcağzın erdiği saadeti alkışlıyorlardı. Onun sevinci, herkesi sevindirmişti. Ve onun bahtiyarlığı, herkesi bahtiyar etmişti.

Dervişlerden biri haykırdı:

— Bir uçtan diğer bir uca kadar bütün dünya aransa Ömer bey gibi bir adam bulunmaz! Başka bir derviş onayladı:

— Allah onu aziz etsin! Bir başkası dua ediyordu:

— Allah yolunu açık etsin!

Küçük bir kız sepetine doldurduğu gül yapraklarını, Hayyam'ın yoluna serpti.

Kölelerden biri Hayyam'a sordu:

— Nereye gideceğiz?

— Çarşıya.

— Fakat çarşı bu sırada kapalıdır.

— Çarşıya! diyorum.

Tahtırevanı birçok köle taşıyor, Hayyam da yanlarında ilerliyordu.

Kölelerin biri:

— Efendimiz galiba sarhoş! dedi.

Cafer Ak cevap verdi:

— Fakat sen, ömründe onun içtiği şarabı tadamayacaksın!

Çarşı kapısında bir onbaşı bekliyordu. Onbaşı ilerleyerek Hayyam'ı hürmetle selâmladı ve şöyle dedi:

— Çarşının geceleri Sultan'ın emriyle kapalı olduğu malûmunuzdur.

— Bu gece hiçbir kapı benim yüzüme kapanmayacak. Hem de Sultan'ın emriyle!

Hayyam yüzüğünü çıkarıp onbaşıya uzattı:

— Al şunu, dedi, çarşayı benim açtığımı söyle. Bütün sorumluluk bana ait.

Cafer ekledi:

— Sultanın müneccimbaşısını bekletecek misin?

Onbaşı yüzüğü alarak söylene söylene kapının bir kanadını açtı ve kimsenin müdahale etmemesini emretti.

Hayyam çarşıya girer girmez, büyük bir kalabalık tarafından karşılandı.

Siyah başlıklı sakallı bir adam:

— Efendi, dedi, bu tarafa buyur. Zurak'ın mağazasında Çin ipeklerinin âlâsı, mücevherlerin, yakutların, zümrütlerin en güzeli bulunur. Zebercetler, elmastraşlar, hep bizde.

Onun sesini işiten bir başkası koştı:

— Ey Hâce-i Hikmet! dedi, bize buyurun. Eşyanın en âlâsı bizdedir. Bunların bütün malları burada yapılıyor. Siz Antakyalı Sâlim'in mağazasına buyurun. Daha bu hafta altın sırmayla işlenmiş kumaşlarımız, inciyle işlenmiş ipeklerimiz geldi.

Derken bir üçüncüsü ilerledi:

— Hâce-i Hikmet, dedi, öteberi değil, nadir mücevher arıyor. Onun için Bestam'ın mağazasına buyurabilir. Hayyam hepsine cevap verdi:

— Bu gece her şeyi alacağım. Sultan aldığım her şeyin bedelini ödeyecek. Çünkü bu gecenin benzeri bir daha yaşanmayacak!

O gecenin saatleri dakikalar gibi geçti. Yaz mevsiminin harareti yüzünden, çadırın kapısına yakın bir yerde yatan Hayyam, Yasemin'in saçlarını okşuyor ve parmağına doluyordu. İçine yeni bir enerji dolmuştu ve gecenin seslerinden anlamlar çıkarıyordu. Son üç günün bütün yorgunluğunu unutmuştu. Bütün yorgunlukları denizde görülen ve denize gömülen bir rüya gibiydi.

Yıldızların serptiği ışıklar, süzüle süzüle çadıra damlıyor ve Yasemin'in yanı başında uzanan kollarını aydınlatıyordu. Yasemin, muntazam nefes alarak uyuyordu. Çok geçmeden gözlerini açtı ve Hayyam ona bakarak sordu:

— Niçin uyumuyorsun, canım?

Yasemin Ömer'e kavuşmak için çok beklemişti. Ona kavuştuktan sonra nasıl uyuyabilirdi?!.. Simsiyah saçlarını ona doğru çevirerek:

— Çok bahtıyarım, dedi, o kadar ki mutluluktan içim acıyor. Mutluluğumun hesabını yapıyordum. Yanılıyor muyum acaba!

— Bu hesapta yanlışyorsun vebalini ben çekeyim!

— Sus, dedi. Korkuyorum çünkü. Nice geceler, yıldızların sönmeye yüz tuttuğu sualarda uyandım da, sana karşı hislerimi onlara fısıldadım. Özellikle de yıldızların söndüğü anlarda gönülleri sevgi aleviyle yanan insanların yalnız kalmaları ne fena!... Şimdi de seni benden uzaklaştıracak bir şey olmasından korkuyorum!..

— Korkma, canım, ikimiz birlikte Nişabur'a gidiyoruz. Orada Yıldızlar Evi'ne yerleşeceğiz. Yarın Sultan'ı görüp iznini alacağım.

— Sahi ben senin nüfuz sahibi olduğunu unutmuştum. Çarşıdan bana kaç elbiselik aldın? Demek ki, dilenci bir kadın olmaktan kurtuldum.

— Sen benim canımsın. Ve ben üç yıl cansız bir cenaze gibi yaşadım.

Birbirlerine sarılarak fısıldaştılar. Hayyam, sevgili karısına teselli ve ümit vermeye çalıştı:

— Artık acı devrimiz geçti. Yeni bir hayata başlıyoruz. Bak, şafak vaktinin kılıcı gecenin elbisesini yırtıyor ve biz hâlâ uyumadık. Doğacak sabah gibi şen bir hayat bizi bekliyor. Doğan gün, bizim günümüzdür. Bunu takip edecek günler, bu günden farksız olacak...

Yasemin gülümsedi:

— Fakat gelecek günlerimiz bugünümüze benzemeyecek.

— Uyuyanlar, hiçbir şeyin farkında değiller. Bak, ilk ışık okları, Sultan'ın otağına çarptı. Ben de yavaş yavaş hazırlanarak huzura gideyim de Nişabur'a dönmek için izin alayım.

— Biraz daha dur. Mutluluk dakikaları biraz daha uzasın. Işıklar, senin yüzünü aydınlatsın da öyle git.

Hayyam, bir an evvel Nişabur'a dönmek istiyordu. Melikşah'tan müsaadeyi koparıp koparmaz muhafızlar bulacak, denklere için develer tedarik edecek ve yola çıkacaktı. Zaten hizmetçilerine her şeyi toplamaları için emir vermişti. Yasemin'i rahat taşımak için, iki atın arasına yerleştirilecek kapalı bir sedye bulmuş, Cafer'e de yeniden beyaz bir merkep almıştı.

Cafer ona şöyle demişti:

— Siz maşallah Rüstem gibi kuvvetlisiniz. Fakat Yasemin çok zayıf. Fazla mutluluğa dahi tahammül edemeyecek derecede zayıf!

— Sen çok akıllı bir adamsın.

— Hayatta ancak acı çekenler bir kadının hislerini anlayabilir.

O gün Hayyam, Sultan'dan izin aldı ve bütün yolculuk hazırlıklarını tamamladı. İkinci üzeri kafilesi hareket edecekti. Kumandanlar, Hayyam'ı uğurlamak için atlarıyla gelmişlerdi. Cafer Ak kafilenin başında, kafileye rehberlik ediyordu. Nihayet kabile yola çıktı. Fakat o akşam Yasemin'i önce bir titreme tuttu, sonra da genç kadın, bir hummaya tutuldu. Bir şey yiyemiyor, yalnız endişeden çatlayacak hale gelen Hayyam'a gülümsüyor ve şöyle diyordu:

— Çok sevindim. Sevincimin bedelini ödüyorum.. Fakat emin ol ki geçecek ve iyileşeceğim!

Ertesi gece Fırat'ın kıyılarında konakladılar. Çadırları yüksek bir kıyı üzerinde demirhindi fidanları arasındaydı. Sabahleyin sallarla nehri aşacaklardı. Yasemin birkaç örtünün altında yatıyordu. Yanakları, ateşten pembeleşmişti. Gözleri çadırın içinde dolaşan Hayyam'ı takip ediyor, fakat başını çevirince inciniyordu.

— Görüyor musunuz, ne kadar fena bir eşim. Kocam dönüp dolaşiyor hizmet ediyor, bense uzanmış yatıyorum. Benim için aldığın mücevherleri görmek istiyorum!

Hayyam, onu eğlendirmek için sırmalı şalları, kenarları inciyle işlenmiş çarşafı çıkarıp gösterdi. Yasemin, bütün bunları dalgın gözlerle izliyordu. Hayyam, daha sonra gümüşten yapılmış bir taç çıkardı. Taç çok güzeldi. Ortasında tek bir zeberec, parıl parıl parlıyordu.

Yasemin özellikle bunu beğendi ve:

— Yarın, dedi, saçlarımı tarayayım da bunu başıma takayım... İleride inşallah kendi nehrimizin üzerinde bir köşk kurar, köşkün havuzlarında beyaz kuğular yüzdürürüz.

Yasemin, arasıra yorgun düşüyordu. Hastalık onu çok sarsmıştı. Bu yüzden gözleri gittikçe kararıyordu.

Ömer, Cafer'i çağırdı, Cafer Yasemin'e bir göz attıktan sonra kulağına şöyle fısıldadı:

— Veba galiba.

Ömer itiraz etti:

— Zannetmem, humma olacak. Dua et, Allah şifa versin.

Cafer:

— Evet, dedi, duadan başka yapılacak bir şey yok!

Gecenin soğuğunu kırmak için çadırın etrafında ateş yakıldı. Ve ateşin rengi, çadırın içini pembeleştirdi. Yasemin, bir yandan öte yana dönerek inliyor, Hayyam ile bir kenarda oturup dua eden kamburu da görmüyordu. Yakılan ateşler yatışmış ve gölgeler, çadırın duvarlarında oynamaz olmuştu.

Hayyam seslendi:

— Işık yakalım. Yasemin, elini bana uzattı ve konuştu. Humması geçiyor galiba!..

Cafer kandili yakarak yanlarına geldi. Yasemin sakindi ve gözleri kapalıydı. Bir eli, Hayyam'ın yanağına uzanmış, dudakları hareket ediyordu:

— Canım... Canım!..

Yasemin, daha sonra başını öte yana çevirdi. Cafer ışık tutarak bekliyordu. Hayyam, Yasemin'in kalbini dinliyordu. Nefesinin kesilmiş olduğu belliydi. Cafer kandili kenara koyarak Ömer'in omuzuna dokundu.

Kafile halkı, çadırın etrafında yanan ateşlerin çevresinde ısınıyorlardı. Çölden kopan rüzgâr, tozdan bir perde örmüştü. Güneş, kızıl bir küre gibi bu perdenin ardından doğuyordu. Cafer arasıra çadıra giriyor, sonra çıkıyor ve yol arkadaşlarıyla beraber oturuyordu.

— Ömer hâlâ söz söylemiyor, hâlâ gül suyu kullanarak onu ayılmak için uğraşiyor. Bir asker sordu:

— Öldüğünü anlamıyor mu?

— Anladığı belli! Çünkü bütün mücevherlerini takıyor ve onu gelin gibi süslüyor.

— Böyle yapacağına kaçke hüngür hüngür ağlasaydı...

— Evet daha iyi olurdu. Fakat ağlamıyor ve ağlamayacak. Kızcağız, o kadar güzel, o kadar beyaz ve o kadar genç ki... Tam çöltün ortasında yağmurdan sonra açılan, ertesi gün çöl rüzgârıyla solan ve kuruyan bir çiçek gibi!

Bütün kabile halkı hareket halindeydi. Yabani bir armut ağacının altına çok geniş bir mezar kazılmıştı. Çünkü Yasemin'in içinde yattığı sedye buraya getirilip bu mezara indirilecekti.

Kabile halkı, kendilerini bekleyen sallara bakarak geciktikleri için söylenip homurdanıyordu. Hattâ içlerinden biri:

— Bu adam galiba deli! Allah yardımcısı olsun! demişti. Bir diğeri:

— Dünyada kadın mı kalmadı! Paradan haber ver! dedi. Cafer bu adama bakarak:

— Zavallı, dedi, sen insanları yaşatan, yakan ve öldüren aşktan ne anlarsın!

Cafer, hazırlıkları denetledikten sonra çadıra döndü, sonra sedyenin kaldırılmasını ve tepedeki kabre götürülmesini söyledi:

— Çabuk, dedi, her şey hazır, ebedi yolculuk başlayabilir.

Hep birlikte çadıra girdiler. Cafer bağırdı:

— Efendimiz, her şey hazır. Gidiyoruz. Siz burada kalın. Sonra adamlara bakarak:

— Haydi, haydi! dedi.

Sedye çadırdan çıkarıldı. Tepeye varıldı ve sedye yavaş yavaş mezara indirildi, sonra üzerine toprak atıldı ve taşlar kondu. Bütün bu işler bittikten sonra adamlar çadırlarına koştular, çadırlarını toplayıp hazırlandılar. Deveciler, denklerini yüklemişler, askerler atlarına binmişlerdi.

Cafer:

— Efendimiz, dedi, yolumuza devam etme vakti geldi!

Hayyam kalkıp çadırdan çıktı. Ortalığı kaplayan toza ve akan nehre hayretle baktı. Sonra bekleyen adamlara dönüp emretti:

— Bu çadırı yakın! Ve taşıdığımız bütün eşyayı alıp gidin. Hepinizi tanıyorum ve simalarımızı hatırlıyorum. Hiç birinizi bir daha görmek istemem!

Cafer bağırdı:

— Efendimiz!

Hayyam ona bakarak:

— Sen de git Cafer! Görmüyor musun, burada veba var.

Sal nehrin içinde hareket ediyor ve uzaklaşıyordu. Hayyam, çadırdan yükselen dumanları seyrediyordu. Dumanlar, halka halka yükselerek toz tabakasını karartıyor ve kızıl bir küre gibi duran güneş, gök yüzüne asılmış bir fener gibi görünüyordu. Bu fener, onun başucundaydı ve bütün gökyüzü, bayraklarla örtümüş gibiydi. Yeryüzü bomboştu. Bakış meselesi boyunca hiçbir şey görmüyordu. Kafale ayrılmış ve gözden kaybolmuştu. Fakat çadırı yakan ateş, onun kalbini kemiriyor ve sanki bütün mevcudiyetini yok edecekmiş gibi yanıyordu.

Bu yangını söndürmek için nehre yaklaştı!

Sonra Cafer'in sesini işitti ve durdu:

— Üstat! Nehre düşeceksin! Dikkat!

Sular ayaklarını ıslatıyordu. Cafer'in kolları onu geri çekti ve sulardan uzaklaştırdı. Sonra ikisi karşı karşıya geçip oturdular. Develerin çan sesleri uzaktan askediyordu. Daha sonra karşı taraftan bir kervan daha geldi ve sal, kervandakileri taşımak için hazırlandı.

Cafer kendi kendine:

— Hayır, dedi, o vebaya tutulmadı. Onun derdi kafasının içinde. Onun bu kadar acı çekeceğini tahmin etmiyordum. Onu ancak bir şey kurtarabilir: Gözyaşı!

Hayyam'a bakarak:

— Ağla! dedi.

Sonra yanlarına bir adam yaklaşıp Hayyam'a bir kadeh uzattı.

Hayyam başını kaldırıp adama baktı. Bu adam Kudüs'te tanıdığı "Karun" du.

Hayyam kadehi boşalttı. Karun kadehi bir kere daha doldurdu. Ve bu kuvvetli şarap, Hayyam'ın beynini saran ateşi yatıştırdı. Hayyam içti. İçti ve nihayet gökyüzündeki perdelerin üzerine indiğini ve güneş fenerinin bu perdelerin ardında kaldığını hissetti.

IV

Hacı taşlarının bulunduğu geçit.

Develerin çanları çalıyor ve çan sesleri kulaklarında titreşiyordu. Tüylü bir midillinin sırtında ilerleyen Hayyam, uyukluyordu. Yerden yükselen hararet, canlı bir şeymiş gibi yüzüne çarpmaktaydı.

Geceleyin, uyku tutmadığı için şarap içiyor, hayvanları gözetleyen nöbetçilerle konuşuyor; onlar da Hayyam'ı deli sanarak ona cevap veriyorlardı. Konuşacak söz bulamayınca bir kenara çekiliyor, Fırat'ın kıyılarında kara topraklar altında bıraktığı Yasemin'in hayalini gözünün önüne getiriyor, o zaman içinde ateşler yandığını hissederek yeniden şaraba başlıyor ve gök yüzündeki yıldızların teker teker devrildiğini görünceye kadar içiyordu.

Cafer Ak, Karun'a dert yandı:

— Çok zayıfladı!

Karun:

— Bence dedi, susuz kalmaktansa içmek daha hayırlı!

— Peki yarın, öbür gün ne olacak?

— Yarın olsun düşünürüz.

Hayyam, onların ne konuştuklarını işiterek yanlarına gitti ve konuşmaya başladı:

— Şu “dün”ü ve “yarın”ı düşünmek gerekmeseydi ne kadar rahat yaşayacaktık. “Dün”ün üzerine bir perde gersek, bu perdeyi bir daha hiç açmasak ve şu “bugün” dediğimiz zaman dilimi hiç değişmese, ne iyi olurdu...

Cafer:

— Allah, dedi, içine huzur versin.

Çölün dümdüz zemininden engebeli yollara düşmüşler ve bir gün, bütün kabileleriyle birlikte her biri yarı insan boyunda bir sürü taşla karşılaşmışlardı.

Bu taşlardan bazılarının üzerinde insan yüzü resimleri vardı. Ve bunlar sık sık yuvarlandıkları için kenarlarının aşındığı görülüyordu.

Kafiledekiler bu taşları biraz daha yuvarladılar. Karun açıkladı:

— Bu taşlar böyle yuvarlana yuvarlana Mekke’ye varacak. Bunları dağlardan inen hacılar vakfetmişler. Buradan gecen her Müslüman bu taşları yuvarlamaya yardım ediyor. Çocukluğum sırasında bu taşlar Kasrı Şirin çarşısındaydı.

Cafer, taşlara baktı ve bunların bu kadar uzun bir yolculuğa dayanmalarını hayretle karşıladı. Kimbilir bu taşlar kaç gün sonra Bağdat’a varacak, daha sonra da çöle düşerek Mekke’ye kavuşacaktı!

Yol, bundan sonra tehlikeliydi. Onun için bütün kabile halkı o akşam dua etti ve Allah’ın kendilerini koruması için yalvardı. Çünkü burada eşkiyalar, inlerinden çıkıyor ve kabileleri soyuyorlardı.

Gece olaysız geçtiği için tacirler, Allah’a şükredip yola çıktılar. Yalnız içlerinde şarap taşıyan kimselerin geride kalmalarını istediler çünkü şarap taşımanın uğursuzluk getirmesinden korkuyorlardı.

Karun ile şarap taşıyan arkadaşları geride kaldılar. Hayyam da onlara refakat etmeyi tercih etti.

Cafer, onun da geride kalmasını istemedi:

— Haydi, dedi, bizden ayrılma.

Fakat Hayyam, şarap tacirlerinden ayrılmayacağını söyledi. Cafer de ondan ayrılmadı. Kafile uzaklaşıp gözden kaybolunca onlar da hareket ettiler ve çok geçmeden, nal sesleri işittiler. Eşkiyalar kafileyi görmüş ve atlarının sırtına atlayarak kafileyi yağlamaya koşmuşlardı.

Karun:

— Aman, dedi, hayvanlarımızı gizleyeyim. Yoksa kaçmakla kurtulamayız.

Arkadaşı:

— Takdir ne ise o olur! dedi.

Atları yatağı kurumuş bir mecraya sürdüler, kendileri de bir demirhindi ağacının altına oturdular. Karun:

— Zannetmiyorum! dedi.

Uzaktan eli mızraklı atlıların bağıra çağıra atlarını sürdükleri görülüyor ve işitiliyordu.

Birkaç saat sonra ortalığı sükûnet kapladı ve eşkiyaların kafileyi soyarak döndükleri anlaşıldı.

Karun:

— Acaba, bizi de gördüler mi? diye endişe etti.

Bir müddet daha bekledikten sonra kalktılar, etrafa bakındılar ve hareket etmeye karar verdiler.

Biraz ilerledikten sonra, ilerleyen kervanın enkazıyla karşılaştılar.

Yırtılan çuvallar ve balyalar yerdeydi. Bağdat tacirlerinin koca kervanından total bir eşekle birkaç köpekten başka bir şey kalmamıştı. Bir avuç deveci çömelmiş, ne yapacaklarını düşünüyorlardı.

Kafilede silâhlı muhafızlar bulunduğu halde muhafızların kafileyi korumak yerine kaçtıkları anlaşılıyordu.

Bu çeşit olaylara birkaç kere şahit olan Karun, etrafı gözetledikten sonra açıkladı:

— Bağdatlı kardeşlerimiz soyuldular. Bir tavuğun tüyleri nasıl yolunursa öylece yolundular. Belki birkaçı atlarının süratine güve-

nerek kaçtı, fakat gerisi rehine olarak götürüldü. Muhafızlara gelince onların muhafızlık vazifesini yapmadıkları anlaşılıyor. Bu yüzden tacirler esir düştüler.

Karun'un arkadaşı:

— Ne yapşınlar, kaderleri böyleymiş! dedi. Hayyam güldü ve:

— Biz, şarabımızı içerek yolumuza devam edelim, dedi.

Kafilenin enkazını toplayarak ilerlediler. Süratle gidiyor, gece konaklamadan buradan uzaklaşmak isliyorlardı. Ay ışığından yararlanıp dağın eteğinden yürüdüler. Cafer, Karun'a dönerek, mezarlarını arayan ölülerden farksız olduklarını söyledi ve ekledi:

— Fakat Hayyam, bu rüzgârlı kırlardan memnun!

Karun, bir noktayı anlamak istedi:

— Cafer, siz üç yıl önce Hayyam'ın evine uğrayıp Yasemin'e dair haber bıraktığımızı ve onun göndermiş olduğu bir emaneti götürdüğünüzü söylüyordunuz. Hayyam, bunlardan haberi olmadığını anlatıyor. Bu neden böyle oldu?..

— Allah şahidim ki Hayyam'ı Yıldızlar Evi'nde aradım. Fakat hiç kimse nerede bulunduğunu bilmiyordu. Ben de emaneti bıraktım ve Yasemin'in Halep'te bulunduğunu anlatarak geri döndüm.

— Fakat emanet ona verilmemiş ve bu sözler de iletilmemiş. Neden acaba? Kendisine soralım mı?

— Hayır, yeniden kederlenir. Karun:

— Bu konuyu aydınlatmak daha iyi olur, dedi ve Hayyam'a yaklaşıp sordu:

— Cafer üç sene evvel size bir emanet ve bir haber bıraktığını söylüyor. Bunları unuttunuz mu acaba! Hayyam dikkatle onlara baktı:

Cafer:

— Evet, dedi, size emanet ve haber bıraktıktan sonra uzun süre bekledik. Aylar geçtiği halde cevabınız gelmedi.

Hayyam sordu:

— Getirdiğin emanet neydi?

— Firuzelerle işlenmiş gümüş bir bilezik. Bıraktığım haber de Yasemin'in hasta olduğu Halep'te bulunduğuydu.

Hayyam, o bileziği alıp kızın koluna geçirdiği günü hatırlıyordu. Fakat bunun kendisine gönderildiğinden haberi yoktu. Sordu:

— Yıldızlar Ev'inde kiminle konuştun. Hacı Meymun'la mı?

Cafer anlattı:

— Kısa boylu, şişman bir adamdı. Sarığı maviydi ve sesi bir çingirak gibi çınlıyordu.

— Anladım! Bu adam Tutuş. Bana yalan söyledi.

Hayyam sustu ve ilerledi.

Cafer, Karun ile geride kalarak sordu:

— Bu konyu açarak Hayyam'la Tutuş arasında bir kan davası olmasına neden olduk. Değer miydi?

— Elbette. Böyle bir dava birkaç deve yükü kumaş değerindedir.

— Bu da ne demek?

Karun anlatmak istemedi. Cafer de, Hayyam ile Tutuş'un arasını açmaktan ne çıkar sağlayacağını anlayamadı.

V

Nişabur'da "Yıldızlar Evi"

Hace Meymun, Yıldızlar Evi'nin kabul odasında oturmuştu. Urgand Rasathanesi'ne mensup Muzaffer İsfizari yanındaydı. Bir sene-den beri ikisiyle birlikte çalışan altı muavin, duvara bitişik bir yerde sıralanmışlardı.

Önlerindeki bodur masaların üzerinde kâğıtlar duruyor ve kâğıtlarda sütun sütun hesaplar uzanıyordu. Hace Meymun yapılan işi süzerek düşünüyordu. Padişahın genç müneccimbaşısı birkaç gün önce dönmüştü. Fakat ayık dolaşmadığı göze çarpıyordu. Gözleri kıpkırmızıydı ve birtakım şarkılar mırıldandığı işitiliyordu. Hele onun şu kambur maskarayı buraya getirmesi, ilmin şan ve şerefine hiç de uymayan bir hareketti.

Bununla beraber reis oydu ve mesaisinin neticesini ona bildirmek gerekiyordu.

— Gece ve gündüzün eşit olduğu sırada güneşin doğuş saatine ait hesaplar, üç saat 9 dakikalık bir fark gösteriyor.

Meymun, burada yapılan işlerin şerefini kazanmak için Hayyam'ın gıyabında geceli gündüzlü çalışmış, yazık ki hesapları tuttu ramamıştı.

Hayyam:

— Öyleyse, bir çekiç alınız da su saatini yıkınız! dedi. Bu sefer İsfirazi öne atıldı:

— Hayır, dedi, güneşten farkımız on yedi dakikadan ibaret.

Hayyam bağırdı:

— Allah, Allah! Demek ki saat bu derece doğru işliyor?

— Evet.

— İyi ama güneşle aranızdaki fark bir senede altı saat on sekiz dakika tutuyor!

— Öyle..

— Öyle ise mesele yok, çarşıda serseri serseri dolaşan çocukları toplayarak âletleri onlara teslim edelim de bunlarla oynasınlar. Ya da İsfahan dansözlerini çağıralım da zamanın ölçüsünü onlara bırakalım! Siz matematik üstadı olduğunuzu iddia ediyorsunuz. O halde bu işten vazgeçin de mekteplerde çoluk çocukla beraber okuyun.

Yardımcılar kalkıp İsfirazi'yle birlikte odadan çıktılar. Fakat Hacı Meymun yerinden kılmıdamadı.

Cafer Ak:

— Efendimiz, dedi, altı saatlik fark nedir ki. Ben yemekten sonra altı saat uyuklar ve ömrümde bu saatleri bir daha düşünmem!

Hayyam:

— Öyleyse astronomi bilgini olmaya adaysın! dedi.

Sonra ellerini çırpı ve emretti:

— Şarap getirin! Hem de Şiraz şarabı!

Hizmetçi şarap kadehini doldurup getirdi. Meymun, Hayyam'ın aklını oynattığını samiyordu. Buradan çıkmadan önce, yeteneğini ispat edecek, ondan sonra da kalkıp gidecekti. Hayyam'la birlikte buraya misafir gelen "Karun" adlı adama nefretle bakıyordu.

Hayyam içini çekerek kâğıtların birini ele aldı:

— Bu kayıtları kim tuttu?

Meymun:

— Bizzat ben, bu kayıtları meceledim. Hiçbir hata bulamayacağınız, muhakkaktır.

Hayyam rakamlara baktıktan sonra ikinci bir kâğıdı aldı ve düşündü. Sonra Hacc Meymun'un yüzüne bakarak açıkladı:

— Siz hesaplarımızın doğru olduğuna yemin etmeye hazırsınız. İsfizari de, saatin yanlış işlemediğini vurguluyordu. Muhakkak ki, ikinizden birinin yanlış var. Acaba hanginiz yanıldı?

Meymun cevap verdi:

— Saat gayet iyi işliyor. Bir aylık tecrübeden sonra ondaki sapmaları tesbit ettik.

Sonra ekledi:

— İtiraz etmek çok kolaydır. Fakat bütün hesaplarla şahsen ilgilendiğime emin olabilirsiniz. Hayyam sordu:

— Batlamyüs'ün cetvellerinden mi yararlandınız?

— Elbette.

Hayyam bu sefer bir açık yakaladığını düşünerek:

— Peki, dedi, bu cetvelleri Nişabur'un deniz seviyesine göre düzelttiniz mi? Çünkü biliyorsunuz ki, Batlamyüs, hesaplarını İskenderiye'de yaptı.

— Evet. Elimden gelen her şeyi yaptım, işte geçen aya ait cetvel!

Hayyam, kalem kâğıt alarak kısa bir hesap yaptıktan sonra bu hesabı Meymun'un hesabıyla karşılaştırdı ve kaşlarını çattı:

— Peki, düzeltme yapılmış olduğuna göre altı saatlik fark nereden çıkıyor? Buna verilecek bir cevabınız yok mu?

Meymun:

— Hayır, bu meseleye akıl erdiremedim, dedi.

— O halde Batlamyüs'ün cetvellerini getirin.

Koca kitap getirilerek açıldı ve Hayyam, Meymun'un taslak kâğıdını alarak çalışmaya başladı. Karun yatmaya gitti. Cafer, bir halı-

nın üzerine kıvrıldı, fakat Meymun, Hayyam'ı izliyordu. Kandilin ılı tili sönmeye yüz tuttukça Meymun yağ katıp ışığı canlandırıyordu Hayyam:

— Bu böyle olamaz! dedi ve yeni bir kâğıt aldı. Ancak şalak söylerken işi bitirmişti. Meymun, Hayyam'ın ne diyeceğini beklemeden:

— Nasıl, dedi, hesapların doğru değil miymiş? Hayyam, Batlamyüs'ün ilk ve son sayfelerine göz gezdirdikten sonra:

— Evet, dedi, hesaplarınız dosdoğru. Fakat aradaki altı saat dokuz dakikalık fark duruyor.

— O halde hata nerede? Hayyam, derhal cevap verdi:

— Hata burada! Yani Batlamyüs'ün eserinde. Meymun kabul etmedi:

— İmkânı mı var? Orada hata olsaydı asırlardan beri farkına varılmaz mıydı?

Hayyam ısrar etti:

— Evet asırlardan beri farkına varılmayan bir hata var. Meymun hayretinden az kaldı boğulacaktı. Sordu:

— Nasıl olur bu? Nasıl olur da kimse farkına varamaz?

— Biz bu hatayı düzeltebiliriz! Fakat ne yazık ki büyük İskenderiyeli uzun zaman evvel ölmüş bulunuyor.

Meymun, Hayyam'ın bu sözlerine inanmak istemedi. Çünkü İslâm uleması asırlardan beri bu cetvellerle çalışıyordu ve hiç kimse bunların doğruluğundan şüphe etmeyi aklından bile geçirmemişti.

Fakat Meymun aynı zamanda bu keşfin önemini anlamaya başladı:

— Demek ki, bütün çalışmalarımız boşmuş. Demek ki, Harizmi, boş yere uğraşmış ve diğer bütün ilim adamlarımız kendilerini boşu boşuna yıpratmışlar. Demek ki sabit yıldızlara ait bütün kayıtlarımız yalanmış, sahteymiş!

Kafası fena halde karışmıştı. Hani şu karşısındaki duvar yerinden kimildasa da sonra tekrar yerine dönse, bu derece şaşırılmazdı. Fakat Hayyam, gayet sakindi. Meymun'a bakarak:

— Dur, dedi, hatayı bulmak çok kolay. Bu hesapların hepsi de doğru. Fakat aynı zamanda yanlış!

Hayyam kalkıp dışarıya baktı. Güneş ortalığı aydınlatıyordu. Devam etti:

— Bir şey, hem doğru, hem yanlış olmaz, diyeceksin! Fakat hakikat bu merkezde, bize düşen vazife bu sır perdesini kaldırmaktır!

Meymun sadece başını sallıyabildi ve:

— Bütün sırların anahtarları Allah'ın elindedir, dedi. Hayyam devam etti:

— Biz de anahtarları arayıp bulmaya çalışacağız.

Hayyam, birdenbire dönüp sordu:

— Batlamyüs'ün boylam ve enlem çizgileri doğru mu?

— Elbette. Yoksa otuz nesildir ona inanır mıydık?...

— O halde onun sabit yıldızlara ait cetvellerinin anahtarını bulmak lâzım. Bu anahtar bulunmazsa bu işin içinden çıkılmaz. Ve bu eserden faydalanılmaz. Bundan dolayı ey Hacı Meymun, bu işi başarmak bize düşüyor.

Meymun:

— Hakkı batıldan belki, kıl inceliğinde bir fark ayırır. Fakat batıl hak olamaz, dedi.

Hayyam, Meymun'un yüzüne baktı:

— Affedersiniz, siz bu sözlerle batılı hak gibi gösterecek anahtarları veriyorsunuz, dedi ve sordu:

— Bu cetvelleri niçin Nişabur enlem çizgisine göre düzelttiniz?

Meymun cevap verdi:

— Çünkü Nişabur'da görülen sabit yıldızlar İskenderiye'de başka bir açıdan görülür.

— Peki Batlamyüs bu yıldızları İskenderiye'den görmemişse ne olacak?

— Peki, ama Batlamyüs'ün rasathanesi İskenderiye'de değil miydi?

Hayyam cevap verdi:

— İşte bizim hatamız bu noktada! Meymun bir şey demedi, fakat için için:

— Galiba, çıldırdı! dedi. Hayyam devam etti:

— Batlamyüs bu yıldızları İskenderiye'den görerek bu cetvelleri oluşturmadı. Hayır, biz bu cetvelleri nasıl kullanıyorsak, o da bizim gibi kullandı. Aramızdaki fark, onun bu cetvelleri oluşturan üstadı tanmasıydı ve onun için hesaplar doğru çıktı.

Meymun'un gözleri parladı ve bir iki adım geriledi.

Hayyam'ın ne demek istediğini anlamıştı. Fakat Hayyam'ın dokuz asırdan beri kimsenin farkına varmadığı bir şeyi böyle ansızın anlamasına hayret ediyor ve onun herhalde gizli bir kuvvet sahibi olduğunu sanıyordu. Zaten Nizâmülmülk de onun garip bir kuvvete sahip olduğunu söylemiyor muydu?

Hayyam'a bakarak:

— Öyle olmalı, dedi, fakat bu cetvelleri kimin, nerede yaptığını galiba öğrenemeyeceğiz. Bunları yapan adam belki bir Keldaniydi, belki Babil ahalisindendi. Belki de Hintli ya da Yunanlıydı. Kimbilir neydi?

Fakat bu cetvellerin nerede yapıldığını keşfetmedikçe bunlardan faydalanmak mümkün olmayacaktı. Batlamyüs bunu biliyordu, fakat cetvelleri yaptığı yeri bir sır gibi saklamıştı.

Hayyam bu sırrı çözmeyi kafasına koydu. Hacı Meymun'a bakarak:

— Ben, birkaç gün içinde bu cetvellerin nerede yapıldığını keşfedeceğim. Fakat şimdi biraz uyuyacağım! dedi.

Hayyam, kendi dairesine çekilirken Meymun da ümit içindeydi. Hayyam, bir mucize gerçekleştirmişti ve muhakkak ki bir mucize daha gerçekleştirecekti. Gerçi kendisi, daha önce matematik âleminde hiçbir mucize ile karşılaşmamıştı, fakat Hayyam ile bugünkü görüşmesi bunun da olabileceğini kanıtlamıştı.

Meymun Hayyam'ın yanından çıkınca yardımcılarının asik suratla beklediklerini gördü ve kafasını kaldırarak gurur içinde:

— Çocuklar, dedi, Hacı Ömer Hayyam ile birlikte çok mühim bir hata bulduk. Büyük coğrafyacı Batlamyüs'ün eserinde, dokuz asırdır kimsenin farkında olmadığı bir hatayı düzelterek. Fakat bugün çok yorulduk. Biraz dinleneceğiz.

Hacı Meymun abasının eteklerini toplayarak odasına girdi.

Talebelerden biri diğerinin kulağına fısıldadı:

— Galiba bizim ihtiyar Hacı de Şiraz şarabı içip sarhoş oldu!..

Ertesi günden itibaren rasathanede gölge ölçmek gibi rutin işlerden başka bir işle meşgul olan yoktu. Fakat Hayyam, durmadan çalışıyordu. Bütün yardımcıları, onun delicesine çalıştığını söylemekteydiler. Hayyam önce, Batlamyüs'ün coğrafya kitabını getirtti. Sonra Batlamyüs'den önce yaşamış olan Yunanlı astronomi bilgilerinin kim olduklarını araştırıp bunların bir listesini yaptırdı.

Yalnız başına çalışıyor, hesaplar yapıyor ve bunları Hacı Meymun'a veriyordu. Gerçi Meymun, Hayyam'ın çalışmalarını dikkatle takip etmekte ve bunların bir sonuç vermesini ummaktaydı. Fakat bu işten önemli bir sonuç çıkacağına pek de inanmıyordu.

Hayyam, hatanın oranını araştırmakla meşguldü ve bu orandan istifade ederek meçhul gözlemcinin bu cetvelleri nerede, İskenderiye'nin kuzeyinde mi, yoksa güneyinde mi yaptığını keşfe çalışıyordu. Fakat bunu da ancak yaklaşık bir şekilde bulmak mümkündü. Çünkü aradaki fark beş enlem derecesinden ibaretti.

Hayyam, bir hayli çalıştıktan sonra şu sonucu bildirdi:

— Meçhul rasathane İskenderiye'nin kuzeyinden beş enlem derecesi yakındır!

Meymun sordu:

— Neden güneyinde değil!

— Çünkü bu noktanın güneyinde, haritaya göre, sadece dağlar, güneyinde ise çöller vardı. Fakat Hayyam haritaya pek fazla güvenmiyordu. Onun iddiasına göre söz konusu olan yıldızlardan çoğu, yeryüzünden, İskenderiye'nin güneyinden görülemezdi.

Hayyam, ilâve etti:

— Nişabur da bu hat üzerinde, kuzeye doğru bir konumdadır.

Meymun:

— Evet, dedi, Halep de, Belh de ve daha başka yerler de öyle!

Araştırma araştırma, bu noktanın Hindistan'da olamayacağını ve mutlaka Nişabur'un batısında olması lâzım geldiğini anladılar. Hayyam, bu noktanın Halep'in batısında olduğuna inanıyor ve bu inancı araştırmalarını güçleştiriyordu.

Bir akşam, işlerine daldıkları sırada şen bir ses ikisini de selâmladı:

— Hikmetin iki ustasına selâm. İnşallah bütün çalışmalarınız başarıyla sonuçlanır.

Hayyam, bıçak yemişe dönmüştü. Hacı Meymun Tutuş'a bakarak gülümsedi. Tutuş sordu:

— Şehirde neler söyleniyor biliyor musunuz, güya bu Hikmet ocağında büyük bir keşif yapılmış.

Hayyam, kalemini kâğıdını bırakarak ayağa kalktı:

— Ban asıl keşfolunacak meseleyi yolda keşfettim. Ve bu meseleyi sen aydınlatacaksın!

Tutuş, derin bir alçak gönüllülükle cevap verdi:

— Kulunuzum, emrediniz. Yıllardan beri sizin dostunuzum. Ne dilerseniz yaparım.

Hayyam anlattı:

— Firuzelerle işlenmiş gümüş bileziği ne yaptığınızı ve bana gönderilen haberi niçin sakladığınızı soruyorum?..

Tutuş zekiydi. Sokaktaki kızlara attığı bileziği hemen hatırladı. Ve bir an duraklayarak Sultan'ın başmüneccimi Hayyam'ın bunu nasıl öğrendiğini düşündükten sonra cevap verdi:

— Firuze ile işlenmiş binlerce bilezik var. Galiba efendimiz benimle lâtife ediyor.

— Bir tane vardı ki onu sana, cennetmekân Alp Aslan'ın kambur nedimi, buracıkta vermişti. Fakat sen onu benden sakladın ve

onun getirdiği haberi de bana bildirmedin. Bu yüzden, hayatta takdis ettiğim, biricik varlığın ölümüne sebep oldun.

Hayyam'ın yüzü kireçlenmiş ve eli kemerine gitmişti:

— Evet, Tutuş. Dünya kız ve kadınla dolu. Ben bunların yalnız birini sevdim. Sen de bunu biliyordun ve bile bile bana yalan söyledin.

Hayyam, Tutuş'un üzerine yürüdü. Gözleri kıvılcım saçıyordu. Ve onun bir kan davasını halletmek azmiyle yürüdüğü besbelliydi.

Tutuş bağırdı:

— Allah'ın doksan dokuz ismine yemin ederim ki, bir şeyden haberim yok. Sana ait hiçbir kıza göz koymadım. Meymun, bana yardım et!

Hayyam, iki eliyle, Tutuş'un gırtlığına sarılmış ve onu sarsmıştı; Tutuş, boğuluyordu. Ömer'in çelik gibi parmakları Tutuş'un etine geçmişti. Meymun, yardım, için bağırdı. Hayyam, vakit geçirmek istemedi. Kemerinden bir bıçak çekerek Tutuş'u bıçaklamak istedi, fakat kolundan tutulup yere serildiğini hissetti. Omzundan yaralanmıştı.

Hayyam, nefes alabilmek için hıçkırıyordu. Kızıl bir sis içinde ortalığa bakan gözleri, intikam hırsıyla yanıyordu. Birçok arkadaşı ve hizmetçi arasındaydı. Sakin bir sesle bağırdı:

— Aramızda bir kan davası var. Köpek! Fakat bu kan, o kan değil. O kan içimde damla damla akıyor ve aynı kan senin içinde de olacak. Defol buradan! Yoksa gebertirim seni!

Tutuş'u kaldırıp götürdüler. Cafer Ak her şeyi görmüştü. O gün, Nişabur, Tekinkapı'da gördüğü Karun'a, Hayyam'ın yaralı olduğunu söyledi. Karun, Cafer gittikten sonra dört köşeli küçük bir kağıda iki kelime yazdı ve bir adama vererek şöyle dedi:

— Bunu al, Rey'e git, Sipahiler hanına inerek, avluda "Yediler emirine gönderilecek bir mektup olduğunu" söyle. Yanına yaklaşacak adama bu yazıyı ver!

Adam sordu:

— Yanıma yaklaşan adamın arzu ettiğiniz adam olduğunu nasıl bileceğim?

— O adam sana, nereden gelmiş olduğunu söyler.

— Tuhaf şey..

Yazıyı alan adam, meraklı biriydi. Karun'dan ayrıldıktan sonra kâğıdı açıp bir mollaya okuttu. Molla şu iki kelimeyi okudu:

— “Saat şad” yani “vakit geldi”.

Bu iki kelimedede korkulacak hiçbir şey yoktu. O da aldığı emir dairesinde hareket etti.

Hayyam omuzundan yaralanmıştı. Ve yarası tedavi ediliyordu. İsfizari, Hayyam'ın küçük küçük kâğıtlara yazılar yazdığını ve bu kâğıtları yere attığını görüyordu.

Meymun, henüz bitmeyen hesapları tamamlamaya çalışıyordu, fakat Hayyam'ın yardımı olmadan bir adım ilerlemeye imkân yoktu. Harita, bozuktu. Yunan astronomi bilginlerinin isimlerini gösteren liste ona bir şey ifade etmiyordu. Meymun bir hayli uğraştıktan sonra netice alamıyacağını anladı ve rasathaneden çıktı. Ancak, çalışma odasındaki lâmbanın yandığını İsfizar'dan öğrendiği gece döndü. Hayyam, kısa bir masa önünde çalışıyor, arasıra da Batlamyüs'e bakıyordu.

Hayyam vardığı sonucu bildirdi:

— Aradığımız nokta, Anadolu'nun batısındadır, artık bundan eminim.

Meymun ümitsiz bir şekilde cevap verdi:

— Fakat Anadolu'nun batısında deniz var. Hayyam başını salladı, Meymun ekledi:

— Ne yazık ki, araştırmalarımız boşa gidiyor. Hayyam itiraz etti:

— Bu doğru değil. Araştırmalarımız bir sonuca bağlanıyor. Eski zamanlarda şehirler hep karadaydı. Deniz ortasında kurulmuş şehirler azdı!

Hayyam Yunan astronomi bilginlerinin isimlerini birer birer sildi. Fakat kalemı birdenbire bıraktı ve mırıldandı:

— Rodos adası. Evet, bu ölçümleri bin yıl evvel Rodoslu Hipparchus³ yaptı!

İhtiyar astronomi bilgini dudakları ses çıkarmadan kımıldadı. Fakat kanında hummadan daha sıcak bir ihtiras dolaşiyor ve bir kâşifin açlığını hissediyordu. Çünkü ilmin dokuz asırdır gizli kalan bir sırrını keşfetmek üzereydiler.

Meymun:

— Evet, diye bağırdı ve ekledi:

— Batlamyüs, Hipparchus'un bahsettiği 1080 yıldızı Al-Magest adlı eserine geçirdi. Şunu bir ispat edebilsek, mesele kalmaz.

Hayyam:

— İspat edebileceğiz, dedi, şimdi Rodos'u esas alarak bu cetvel-leri inceleyelim ve Milât'tan önce 134 senesini esas alalım.

Meymun:

— Bunu ikimiz de ayrı ayrı yapalım!

Çünkü Meymun da bu keşiften kendisine bir iftihar hissesi çıkarmak istiyordu.

Üç gün, üç gece çalıştılar ve çok az uyudular. Bağdatlı âlim yor-
gun gözlerini önündeki hesaplardan ayıramıyordu. Hayyam ise, il-
ham nöbetleri içinde çalışıyordu. Sabah akşam, az bir şey yiyor ve
devamlı çalışıyordu.

³ Hipparchus Milâttan önce ikinci asırda Bitinya'nın Nicaea şehrinde doğdu ve Rodos'ta M.Ö. 146 senesinden 126 senesine kadar çalışarak hesaplarını tuttu. M. Ö. 134 senesinde yeni bir yıldızın doğması, 1080 yıldızla ait kataloğu hazırlamasına sebep oldu. Bunların hepsi de Batlamyüs'ün Almagest'inde mevcuttur. Hipparchus, trigonometri'yi icat etmiş; öncelikle geometriyi astronomiye uygulayarak güneş, ay ve yıldızların ilmi hareketlerini ve hacimlerinin büyüklüğüyle mesafelerini bir dereceye kadar tayin etmiş, usturlabı keşfederek on iki burcun suretlerini tasvir etmiş ve gelecek 600 senelik zeyci tanzim etmiştir. Coğrafya ilmi onun, arz üzerindeki mev-kileri enlem ve boylam hatları sayesinde tesbit etmesiyle başlamıştır. Astronomiye ait bilgisinin esaslarını, Keldanilerden öğrendiği şüphe götürmez. Eserlerinden yalnız biri günümüze kadar ulaşmıştır. (Ö. R.)

Nihayet Hayyam, sağlam kolunu uzatarak:

— Kâfi, kâfi! dedi. Meymun:

— Aman, dedi, biraz daha dur.

Çünkü Meymun, hâlâ kendisi için bir şans görüyordu Fakat ikisi tarafından yapılan hesaplar karşılaştırıldığı zaman Meymun kı-zardı ve ıkınıp sıkılarak.

— Vallahi! dedi. Senin hesapların doğru. İbni Sina, yanımızda olsaydı, bunun böyle olduğunu söyler, bizi onaylardı. Halbuki İbni Sina, bu hesaplardan zerre kadar şüphelenmemişti. Ah, Hâce Ömer!

Meymun kalktı ve Hayyam'ı kucakladı. Sonra ekledi:

— Hesaplarımız dosdoğru. Cetvellerimiz mükemmel. Batlamyüs, Hipparchus'un cetvellerini nasıl kullandıysa artık biz de bun-ları aynı şekilde kullanabiliriz.

Meymun kalkıp gitmek, keşfi talebelerine anlatmak, bu zafer anının bütün zevkini tatmak istedi. Hattâ Nişabur medresesine git-mek oradaki ilim adamlarıyla alay etmek için derin bir istek duydu. Fakat Hayyam buna mâni oldu:

— Zaten, ulema bizim zamanı ölçmemizi mânâsız görüyor ve habis ruhların bize yardım ettiğini söylüyor. Bizim, Batlamyüs gi-bi bir kâfirin cetvellerinden istifade ettiğimizi anlarılarsa aleyhi-mizdeki hamlelerini büsbütün kuvvetlendirirler. İşimizi bitirip çalışmamızın ürünü sultana takdim edeceğimiz ana kadar bek-lemek lâzım!

— Haklısın, Hâce Ömer. Bir defa ulemadan biri, kulemize ya-nan bir meşale attı. Siz, Halep'te bulunduğunuz sırada, bir sürü adam bizim gölge ölçerimizi taşladılar. Onun için çalışmamızı gizli tutmak daha doğru olur.

Meymun, bu büyük başarıyı kazanan Ömer Hayyam'ın birden-bire yeni bir işe girişeceğini, kendini bu yeni işe vereceğini aklına sığdıramıyordu. Hayyam'ın, bu hesapları bıraktığı zaman, kolları arasında inleyerek ölen bir kızın uzaklardaki hayaliyle meşgul ol-duğunu ve bu hayalden ilham aldığını bilmiyordu.

Hayyam'ın hafızasında gölgeli bir vadi yaşıyor ve bu vadinin tepesinde yakıcı bir güneş yanıyordu. Boş kaldıkça hayali bu vadiye yöneliyor, orada Yasemin'in kara gözleriyle karşılaşılıyor ve elleri onun saçlarını okşuyordu. Fakat onun hayalinde en çok yaşayan manzara, Yasemin'in kabrine bitişik olan nehirdi ve bu nehrin kıyılarında duyduğu ızdıraptı.

İsfizari:

— Hace Ömer, diyordu, yaptığı işi hiç bırakmıyacakmış gibi çalışıyor, daha da sonra şarabını içiyor.

Fakat Hace Meymun, neden bahsettiğini bilen bir adam tavrıyla:

— Hayır, diyordu, onun garip bir kudreti var. Ve onun kendine özgü hali budur. Eğer bir hastalığa uğramazsa muhakkak ki Batlamyüs'ü gölgede bırakacak!

Kambur Cafer, bütün sağlığına rağmen, her gecesini Hayyam ile birlikte geçiriyordu. Onun yanı başında çömelerek, kandillerin duvarlara aksettirdiği gölgeleri seyredip susuyordu. İki de bir söylediği bir söz vardı:

— Velinimetim Alp Aslan öldüğü zaman, deniz yatağını dolduracak kadar gözyaşı döktüm de teselli buldum. Fakat sen kadeh kadeh içtiğin şarap yüzünden ağlayamıyorsun, Hayyam!

Ve Hayyam'ın elindeki kadehe bakıyordu. Kadeh, zebercetle işlenmiş eski gümüşlendi:

— Gözüne uyku girmezse içersin. Bunu içmek, ne olduğunu, nereden gelip nereye gideceğini düşünmekten iyidir.

— Fakat bu da sizi tatmin etmiyor ki...

— Bana her şeyi unutturuyor. Cafer, bu kadeh bir iksirdir. Onun bir dolusu, bin endişeyi bertaraf ediyor. İçersen, Mahmud'un tahtı gibi bir taht üzerinde yaşarsın ve Davud'un dudaklarından döken müzikten daha tatlı nağmeler dinlersin... Söyle bana. Bu kadehi yapan kimse, onu yere atar da parçalar mı?

— Hayır..

— O halde sevginin beslediği güzel bir varlığı hangi gazap yere çarpıyor?

Hayyam, yere atmış olduğu bir kâğıdı alarak Cafer'e uzattı.
Cafer kâğıdı düzeltti ve üstadın bir rubaisini okudu:

Âlem diyoruz, biz ona bir eski konak
Yapmış gece gündüz atı hep onda durak
Binbir Cem önünden arta kalmış sofra
Binbir Behram için otak bir kuytak

Cafer içini çekti:

— Yazık, dedi.

Fakat yüzü birdenbire parladı ve:

— Yaz, dedi, rubailer yaz. Senin gözyaşların bunlarla akıyor.

Bir sene geçti. Yıldızlar Evi'nde çalışan ilim adamları yaptıkları hesapları karşılaştırdıkları zaman Meymun ile İsfizari memnun oldular. Bütün hesapları güneşin hareketine uygundu.

Hepsi de senenin 365 gün ve beş ila altı saat devam ettiğine emin olmuşlardı. Ve bu sene, kameri seneden daha doğruydü. Gerçi eski Mısırlılar, her ayı otuz gün olan bir sene vücuda getirmişler ve her seneye toplam beş gün süren bayramlar ilâve ederek seneyi 365 güne çıkarmışlardı, fakat seneye beş altı saat daha ilâve etmek lâzım geldiğine akıl erdirememişlerdi.

İsfizari buna bakarak:

— Galiba, dedi, yapılacak şey, her dört yılda bir, seneye bir gün eklemek olacak.

Hayyam ile Meymun, dört yıllık değil, asırlarca yaşayacak bir takım hazırladıklarını söylediler ve onun için bir sene daha hesapla meşgul oldular. Kazandıkları başarının haberleri yayılıyor ve mollaların dikkatini üzerine çekiyordu.

Meymun bu duruma aldınış etmiyordu. Hayyam ise zerre kadar ilgilenmiyordu. Meymun şaşkındı. Hayyam, onun da akıl erdiremedi-

ği birtakım hesaplara dalmıştı. Hayyam, Batlamyüs'ün Hipparchus'a güvendiğini anladıktan sonra Rodos'ta çalışan bu üstadın eserleriyle meşgul olmaya başlamış ve yepyeni bir araştırma sahası açmıştı.

Meymun, İsfizari'ye yavaşça fısıldadı:

— Bu iş bir ay tutulması şekliyle ilgili olacak. Ayrıca Hayyam, özel bir cetvel kullanarak bir çok meseleyi hallediyor.

İsfizari:

— Allah yardımcısı olsun! dedi. Ve güldü:

— Çünkü, alelâde rakamları bile benim kafamı kâfi derecede yoruyor.

— Halbuki Ömer, sıfır yuvarlağını kullanıyor.

— Hiçliği mi?

— Evet, bu yuvarlağın ötesi hiçliktir. Buna Yunan sıfırı derler. Fakat iş bu kadarla bitmiyor. Hayyam diyor ki bu boşluğun ötesinde binlerce hayali rakam varmış.

İstizari düşündü ve mırıldandı:

— Sanki bir Yunanlının rüyasından bahsediyormuşsunuz gibi. Yunanlıların rüyası, kemale ermektir, bunun için birbirleriyle dövüşüp dururlardı. Fakat netice ne oldu? Hocalarından biri; ki galiba adı Arkin gibi bir şeydi, arzı yerinden oynatacak bir şey bulmuştu. Fakat dalgın dalgın çalışırken bir düşman askeri geldi ve onu öldürdü. Sonra Yunanlıların en büyük padişahı İskender, bütün Asyayı fethetti. Hattâ bütün dünyayı fethetmek istedi. Fakat üstadımız Hayyam'dan biraz daha yaşlı olduğu bir sırada ayyaşlık yüzünden öldü ve kumandanları birbirleriyle dövüşerek saltanatını paylaştılar. Böylece İslâm kahramanları Yunanlıları alaşağı ettiler. Yunanlıların hayallere dalmaları, onlara pek fayda sağlamadı.

— Ömer Hoca diyor ki, hayali rakamlar vardır. Kendisini boşluk âleminde bunlardan birini buldu mu, sıfırın bu tarafındaki müsbet rakamların birini çıkarıyor.

— Allah vere de mollalar haber almasalar. İsfizari, daha genç yardımcılarıyla baş başa kaldığı zaman onların kulağına şöyle fısıldadı:

— Hücet-ül Hak, gene kafayı çekmiş ve yıldızlar arasında gezerek ölü rakamların hayallerini bulmuş!

— Zaten ara sıra bahçeye inip mezarlar arasında oturuyor. Bahçıvana da terk edilmiş kabirlerin yanında lâleler dikmeyi emretti.

Sene sonuna yaklaşıyordu. Son kayıtlar yapıldı, Hayyam ile Meymun işi bitirmek için çalışıyorlardı. Senenin 365 gün, beş saat, kırk sekiz dakika ve otuz beş saniye olduğunu tesbit etmişlerdi. Fazlalık, bir günün dörtte birinden daha azdı. Meymun'un hesabına göre yirmi dokuzun yedisi kadardı. Fakat Hayyam'a göre otuz üçün sekizi kadardı.

Onun için Hayyam şu teklifte bulundu:

— Her otuz üç yılda bir, seneye bir gün katmak lâzım.

Teklif kabul olundu. Ve Nizâmülmülk'e takdim olunacak hesaplar yapıldı. Zaten, veziriazam, işin bitmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Nihayet Meymun ile İsfizari resmi elbiselerini giyerek neticeyi, Nizâmülmülk'e götürdüler. Ve Nizâm, bir nüshayı tezhiplendi, üzerinde bir ejderha resmi olan kırmızı ipekten bir ciltle ciltledi ve bu nüshayı Melikşah'a takdim ederek dedi ki:

— Ey doğu ve batının Sultan'ı! Kullarınız emrinizle zamanı yeniden ölçtüler ve bütün eski ölçülerin yanlış olduğunu gördüler, istikbalin en doğru ölçüsü huzurunuzdadır ve insanlar yeryüzünde yaşadıkça bu eserden istifade edeceklerdir.

Melikşah memnun oldu ve kendisine takdim olunan eserin içini de, dışını da beğendi. Fakat bu iş onun anlayacağı bir iş değildi. Ejderha onun gökyüzündeki işareti idi. Ömer Hayyam ise, semavi işaretleri yorumlayarak devrinin mesut bir devir olacağını söylüyordu.

Melikşah:

— Pekâlâ! dedi. Yıldızlar Evi'nde çalışan âlimlere kaftanlar ve sandık sandık altınlar verin. Ve benim baş müneccimime, dağlardaki küçük kasrı hediye edin!

Nizâm padişahı selâmladı ve onun gösterdiği cömertliği şükranla karşıladı. Yapılacak bir iş kalmıştı. Bu da yeni takvimi mera-

simle tatbik etmek ve yeni devre bir isim vermektir. Nizâm durumu sultana şöyle açıkladı:

— Bu yeni devir, sizin devrinizdir. Ve sizin isminize atıfta bulunarak “*Celâl Devri*” adını alacaktır. Onun için bu güzel başlangıcı kutlamak gerektir!

Melikşah kabul etti.

Böylece ilkbaharda gece ile gündüzün bir olduğu akşam, memleketin bütün eşrafiyla birlikte, kalesinin kulesine çıktı. Güneş, geniş ovanın ucunda batıyordu. Bütün Nişabur halkı evlerinin damlarına halılar sermişler, evleri fenerlerle süslemişlerdi. Çünkü o akşam bir bayram olarak kutlanıyordu. Her taraftan saz sesleri yükseliyor ve kadın kahkahaları işitiliyordu. Sokaklarda tellallar, yeni devrin ilk saatinin başlamak üzere olduğunu haykırıyorlardı.. Hayyam, baştan başa altın sırmalarla işlenmiş resmi bir elbise içinde genç Sultan'ın yanı başında duruyor ve güneşin gurubunu seyrediyordu. Sema, berraktı. Ufukta tek bir bulut, semanın bütün kızılığını emiyordu. Mollalardan biri mırıldandı:

— Bak, dedi, Allah ölüm bayraklarını gökyüzüne nasıl dikti.

Bütün başlar onun tarafına çevrildi. Fakat Emir-ül Ümerâ bağırdı:

— Ey dünyanın padişahı! Ey büyük Sultan'. Bakınız; devriniz, nasıl doğuyor!

Güneş batmıştı. Ve kızıl ufku bomboş bırakmıştı. Bütün caddelerden neşeli sesler yükseldi. Avlularda, davullar güm güm öttü. Hayyam parmaklığa doğru ilerleyerek baktı. Yarı loş bir ortamda bir su saati çalışıyor ve saatten düşen damlalar yeni devri ilân ediyordu. Fakat hakikatte ne yeni bir devir başlıyor, ne de eski bir devir kapanıyordu. Çünkü zaman aynı zamandı. Bugün batan güneş, Cemşitler ve Keyhüsrevler devirlerinde parlayan ve batan güneşlerin tıpkısı idi.

Melikşah sordu:

— Sabahleyin hava nasıl olacak? İyi mi? Ceylân avına çıkabilir miyim?

Hayyam, gülümsedi:

— Kuleye çekilmeme izin verirseniz durumu incelerim!

Hayyam, saraydaki merasimden uzaklaştığı için memnundu. Cafer onu geç vakit aradı ve Yıldızlar Evi'nin çalışma odasında bulundu. Oysa herkes bayramı kutlamakla meşguldü. Hayyam'ın sırtında hâlâ altın sırmalı elbisesi vardı.

Cafer Hayyam'a:

— Padişah, hâlâ ava çıkıp çıkmıyacağına dair haber bekliyor.

— Rüzgâr nasıl?

— Hafif ve güneyden esiyor.

— Öyle ise istediği gibi ava çıkabileceğini söyle.

— Fakat mollalar çok fena söyleniyorlar...

— Onlar yeni takvimi beğenmiyorlar. Fakat Melikşah istediğini yapabilir.

— Emin misiniz velinimetim?

— Eminim.

Cafer tereddüt içinde "peki" dedi ve ekledi:

— Siz de saraya gelmeyecek misiniz? Ortalık neşe ve kahkaha-dan kırılıyor. Sarayda herkes hayatından memnun.

— Ben burada kalacağım... İstersen gel de sana başka hiç kim-senin göremeyeceği bir şeyi göstereyim.

Cafer, biraz irkilerek kabul etti. Yalnızlık ve sükût içinde, yu-karı çıktılar. Büyük tunç kürenin bulunduğu yere vardılar.

— Yukarı bak Cafer Ak! Neler var.

— Saf sema içinde yıldızlar, üstat!

— Kimıldanıyorlar mı?

Kambur nedim, düşündü, baktı ve yıldızların kimıldadığını gördü. Onun Yıldızlar Evi'nde geçirdiği müddet zarfında öğrendi-ğine göre yıldızlar; ay gibi, güneş gibi doğup sönüyorlardı. Hattâ Orion'u görerek gece yarısı olduğunu söyleyecek kadar çok şey öğrenmişti.

— Evet, dedi, kimıldıyorlar ve her gün arzın etrafında bir devir yapıyorlar. Bunu daha önceden de biliyordum.

Hayyam tekrar sordu:

— Peki, şu bizim dünyamız nasıl bir şekil?

— Yuvarlak bir küre. Bu senin küren gibi. Arz, kâinatını merkezi. Ve yalnız o, kımıldamıyor. Hâce Meymun böyle söyledi.

Hayyam bir an bekledi. Nehrin üzerinde kuşlar kanat çırpıyorlardı. Yanlarından bir yarasa geçti ve serin rüzgâr yüzlerine çarptı.

— İki yıl uğraştım Cafer. Sonunda anladım. Tekrar semaya bak. Bu binlerce, on binlerce ışık damlası kımıldamıyor, insanlar yeryüzünde var olmadan önce de bunlar, yerli yerinde idi. Asıl kımıldayan nedir, biliyor musun? Şu bizim arzımız. Bu yuvarlak küre, kendi eksenini etrafında dönüyor... Bak yıldızlar oldukları yerde duruyor.

Cafer titredi:

— Hoca, dedi, korkuyorum.

— Niçin korkuyorsun?

— Gece değişiyor ve sen çok kuvvetli sözler söylüyorsun. Bana öyle geliyor ki, bu kule dönüyor.

Cafer, hakikaten titriyordu. Parmaklığı dokundu.

— Hoca, dedi, vazgeç bu sözlerden. Yoksa kımıldayan kule ile birlikte düşeceğiz!

Hayyam, heyecanla bağırdı:

— Hayır, düşmeyeceğiz. Arz dönüyor ve biz emniyetteyiz. Daha başka, daha kuvvetli güneşleri olan birçok âlemler arasında uçuyoruz. Görmüyor musun, hissetmiyor musun?

— Allah bizi korusun!

Cafer, başını iki elinin arasına alarak hıçkırdı. Çünkü, çok sevdiği Hoca'nın muhakkak delirmiş olduğuna inanıyordu.

Boğula boğula:

— Gidiyorum, dedi, sultana ava çıkabileceğini söylemek lâzım.

Cafer, karanlık merdivenlerden süzüldü, korkusundan gözleri görmüyordu.

Dördüncü Bölüm

I

*Nişabur'un büyük çarşısında esir pazarı.
Yeni takvime göre Melikşah'ın yedinci yılı.*

Büyük bir kalabalık toplanmıştı. Eşraf, tüccar, çiftçi ve bunlara benzer hali vakti yerinde Nişaburlular, satılığa çıkarılan yeni kızları görmek ve haremlerine yeni kadınlar katmak için toplanmışlardı. Bu seferki kervan, yeni yapılan fetihler sırasında ele düşen esirleri getirdiği için Nişaburlular bu ganimetleri görmek ve işlerine gelenleri edinmek emeliyle buraya koşmuşlardı.

Tellâl, mermer bir sütunun dibinde durarak, satışı başlattı:

— On dört yaşında bir erkek, sağlam ve gülbüz. Mükemmel ud da çalar. Otuz altına.

Rağbet eden yoktu:

— Yirmi beş altına..

Yine isteyen yoktu:

— Yirmi altına, yani bir at parasına.

Fakat getirilen esirler o kadar çoktu ki, herkes fiyatların düşmesini bekliyordu. Nihayet bir müşteri on bir altın verdi ve bu fiyat üzerine kopan pazarlıktan sonra genç, on üç dinara satıldı.

Habeşli bir kadın, yanı başındaki genç bir kızın kulağına fısıldadı:

— Pek ucuza gideceğiz.

— Evet, halbuki ben bir defasında bir Seyyide varıyordum da bu Seyyid bana üç yüz altın verecekti.

Habeşli kadın başını salladı:

— Fakat burada sana yüz altın veren bile bulunmayacak!

Ayşe düşündü. Genç ve güzeldi. Gerçi biraz zayıftı, Havran dağındandı, rengi de buranın kadınları kadar beyaz değildi, fakat çok güzeldi. Tellâllar onu en sona bırakacak olurlarsa belki de genç bir asilzade onu isteyebilirdi. Habeşli kadın, daha önce geçirdiği tecrübeler yüzünden kadere boyun eğmişti. Fakat Ayşe beğeneceği bir adama gitmeyi düşünüyor ve bu düşüncesini gerçekleştirmek için mücadeleye hazırlanıyordu. Bir esnafa düşmek ve onun evinde hamur yoğurup, tahta silmek ve çamaşır yıkamak istemiyordu. Kendisini sevip okşayacak bir adam arıyordu. Kendi kendine dua etti:

— Yarabbi, gönlümün dilediğini ver!

Habeşli kadın ümitsizdi. Çünkü çarşının o günkü hali, ümit verici bir durumda değildi, esirler, hiç o günkü kadar ucuzlamamıştı.

Ayşe, daha önce, Bağdat'ta satılmıştı. O zaman çölden yeni gelmiş olduğu için çölün hürriyet havasını hâlâ teneffüs ediyor ve peçesinin altından gelene gidene bakarak istediği adam tarafından alınmak istiyordu. Fakat daha sonraları uslanmış ve kaderine boyun eğmişti. Bununla beraber için için, güzel bir şeyin olmasını bekliyordu.

Çok geçmeden beklediği şey oldu.

Bütün kalabalığa karşı kayıtsız duran bir atlı geçiyordu. Sarığı'nın düğüm noktasındaki tuğun üzerinde bir zümrüt parlamaktaydı. Bütün başlar ona döndüğü için tanınmış bir adam olduğu belli idi. Fısıldaşmalardan, Melikşah'ın başmüneccimi olduğu anlaşılıyordu.

Ayşe, onun nüfuzlu ve mevki sahibi bir adam olduğuna hükmetti. Gerçi yüzü sertti ve gözleri gür kaşlarının altında kartal gözlerine benziyordu. Fakat olsa olsa otuz yaşındaydı.

Ayşe, derin bir nefes çekerek ayağa kalktı.

Tellâl bağırdı:

— Kadın, yerine otur! Sıran gelmedi daha! Ayşe, oturmadı. Bilâkis ileri atıldı ve ürkmüş bir ahı gibi bu atlıya doğru koşarak atının üzengilerine sarıldı.

— Ey fakirlerin koruyucusu! dedi, sizden yardım diliyorum. Ben, Beni Safa kabilesindenim. Babam, kabilenin büyüğüdü. Fakat bunların eline düştüm ve beni burada bir yığın düşkün insanla birlikte satıyorlar.

Hayyam, Ayşe'nin kara gözlerine ve bu gözlerin ihtirash dave-tine dikkat etti. Genç ve ince vücudunu, güzel endamını süzdü. Ayşe, yüzünü örten peçeyi birden bire çekti ve dudaklarıyla yalvarıp yakardı, için için adamın Arapçasını anlamasını temenni ediyordu.

Ömer, onun bütün dediklerini anlıyor ve on sene önce kaybet-tiği Yasemin'in gözlerini hatırlayarak ona bakıyordu.

Tellâl, sürüden ayrılan bu kızı, yerine götürmek için kalabalığı yarararak koştu ve kızı öfkeyle dürterek:

— Haydi, dedi, yerine dön! Sonra Hoca'ya bakarak:

— Affedersiniz, dedi, kusuruna bakmayınız! Bu kız delinin biri!

Ayşe, hâlâ üzengiye tutuyor ve yanaklarını Hayyam'ın dizlerine sürüyordu.

Hayyam sordu:

— Değeri ne kadar? Ne olursa olsun, yüz altın veriyorum!

Tellâl, yüksek bir fiyat verildiğini görünce durdu ve bağırdı:

— Ey cemaat! dedi, Bu servi endamlı, bülbül sesli eşsiz kıza yüz altın veriliyor. Artturan var mı? Madrabazın biri bağırdı:

— Yüz on!

Hayyam:

— İki yüz! dedi. Şimdi alıp götürreceğim. Bir adam gönderin de parayı evden aldırın.

— Başüstüne efendim. Ey cemaat, çelebi adamı görüyor musunuz? İnsan dediğinin eli böyle açık olmalı. Bülbül sesli Ayşe'yi Hacı Ömer iki yüz altına sattık. Bana da yirmi altın ihsan etti. Berhudar olsun. Burada bir harem ağamız da var. Cariyenizi korumak için onu da almaz mısınız?

Hayyam, kendisini takip eden uşağına atından inmek için işaret etti ve Ayşe atın sırtına sıçradı. Birlikte hareket ettiler.

Hayyam yolda sordu:

— Sen sahiden bir kabile şeyhinin kızı mısın?

Ayşe cevap vermedi ve yalnız Hayyam'ın yüzüne baktı. Sanki bu sorunun gizlediği anlamı kavramak istiyordu. Bir an düşündükten sonra sözün doğrusunu söylemeyi tercih etti:

— Hayır, dedi, bir kabile reisinin kızı değilim. Fakat sesim çok güzeldir!

Hayyam gülümsedi ve Ayşe şaşırıldı.

Güzel bir kadının doğru söz söylemesini bekleyen bu çelebi adam ne tuhaftı!

II

*Nişabur'un doğusundan iki günlük mesafede
dağ eteklerindeki küçük kasrın bahçesi.*

Ayşe şaşkındı. Çünkü Hayyam onun güzelliğine ve cazibesine birdenbire kapılmayıp hemen yanına koşmamıştı. Belki de bir ay beklemek ve onun bir başkasından hamile olup olmadığını anlamak istiyordu. Çünkü bu gibi esirelerin eline düştükleri adamlar tarafından tecavüze uğramış olma ihtimali vardı. Ve bu yüzden bunları satın alanların bir ay beklemeleri âdetti. Hayyam, Ayşe'yi, yazlarını geçirdiği küçük kasra gönderip buraya yerleştirmişti. Ayşe de, yeni efendisini tanımak için her çareye başvurdu.

Onun ilk keşfi, hayrete değerdi. Saray, adından da anlaşıldığı gibi küçüktü. Fakat mavi çinilerle süslenmiş sevimli bir yuvaydı. Kasrın bahçesi, dağın eteklerinden ovaya bakıyordu. Ayşe'ye, taracaya açılan bir oda verilmişti. Ayşe'nin hayretle öğrendiği ilk şey, kasrın içinde, kendi cinsine ve sınıfına mensup başka bir kadın bulunmadığıydı.

Yaşlı bir kadın olan Zeliha ona şunları anlattı:

— Efendimiz evli değil. Uzun zaman önce evlenmişti. Fakat aldığı kadın evine yerleşmeden vebaya tutulup ölmüştü.

Zeliha, mutfağa bakıyor ve kasrın içinde olup biten her şeyi biliyordu. Devam etti:

— Arasına buraya birtakım rakkaseler geliyor. Fakat efendim: onlardan pek hoşlanmıyor ve çarçabuk başından savıyor.

Ayşe düşündü. Acaba kendisini de hemen başından savacak mıydı? Yoksa onunla yaşayacak mıydı? Nedense baştan savılmayacağına inanıyordu çünkü onu hoşnut edebilecek bir kadın olduğunu görüyor ve bu küçük kasrda yaşamaktan haz duyacağını seziyordu.

Bahçede bir ırmak akıyor ve serviler arasından geçerek etrafında halılar serili olan bir havuza dökülüyordu. Beyaz güller, her tarafı, hattâ, çamurlarla sıvanmış duvarları bile sarmıştı. Bir köşede, peri evlerini hatırlatan bir kameriye duruyordu. Ayşe, buraya yığıldığı yastıkların üzerine uzanarak havuzun ortasındaki fiskiyeden dökülen suların şırıltısını dinleye dinleye tatlı yiyor ve mutlu olduğunu hissediyordu.

Zeliha ona Hayyam'dan söz etti:

— Burası efendimizin birçok konağından yalnız biri. Onun Nişabur'da ve Merv'de sarayları var. Özellikle Merv'deki sarayı, Sultan'ın sarayına bitişik. Sonra onun "Yıldızlar Evi" adını taşıyan muhteşem bir kulesi de var. Uzun sakallı büyük âlimler burada toplanıyor ve onun tarifine göre kitaplar yazıyorlar.

— Kitap mı yazıyorlar?..

— Evet, bizim efendimizin yazdırdığı kitaplar, yiyecek içecek kadar bol. Efendimiz, Sultan için bir cebir kitabı da yazdı.

— Ne kitabı?..

— Cebir kitabı. Bu kitap sihirli rakamlardan bahsediyormuş. Bizim efendimiz, o kadar akıllıdır ki, dünya yaratıldı yaratılalı olan biten her şeyi bilir. Onun için Sultan', ona sormadan hiçbir şey yapmamakta ve ona veziri azamı Nizâmülmülk'e verdiği payeyi vermektedir. Hattâ resmi ziyafetlerde efendimiz, bütün ordu komutanlarının önünde oturur. Halbuki Sultan'ımızın dünyada en çok sevdiği şey, ordusu ve av eğlenceleridir.

Ayşe, bunları çok iyi anlamıştı. Savaş, akın ve av, güçlü kuvvetli adamların belli başlı işleriydi; bu erkekler kadınlara ancak eğlenmek ve çocuk doğurtmak için iltifat ederlerdi. Gücü kuvveti, başkalarından fazla olan kimselerin karıları daha güzel ve karılarının sayısı daha çok oluyordu.

Zeliha, Ayşe'nin mutfak idaresine karışmamasını önceden garanti altına aldığı için sözlerine devam etti:

— Hele efendimizin verdiği ziyafetleri sorma! Burada içilen şarapları devler bile içemez. Şarap testileri boşaldıkça sülün kızartmalarını, ceylân etlerini, safranlı pilâvları, türlü türlü tatluları, develer yükü kavunları takdim eder ve kavunların içini karla soğuturuz. Onlar da sabahlara kadar yer, içer, konuşurlar.

Ayşe sordu:

— Mecliste kadın bulunmadığına göre neden bahsederler?..

— Kozmoğrafyadan, merceklerden ve bunlara benzer, benim akıl erdiremediğim şeylerden bahsederler. Kullandıkları kelimelelerin her biri dağ gibi ve bu kelimeleri anlamak, dağ ağırlığı altında ezilmekten farksız.

Ayşe, bu kelimelerin kendi kafasını da ezeceğini anladı. Hattâ onun Zeliha kadar bile bu konulardan bahsetmesine imkân yoktu.

Ayşe'nin dikkatini çekmişti. Efendisinin evine devam edenlerin hepsi, yarı kör gibi görünen kapıcıdan, merkep sırtında gelip giden kambura kadar herkes, efendisinin ekmek ve nimetiyle besleniyorlardı. Bunlar uyku uyumak için sarf ettikleri vaktin daha fazlasını konuşarak, çalışmak için sarf etmeleri icap eden vaktin daha fazlasını da uyuyarak geçiriyorlardı. Başlarında kırbaçla gezen ve çalışıp çalışmadıklarına bakan bir âmir yoktu.

Bahçede yirmi bahçıvan çalışıyordu. Fakat yaptıkları iş, oturup bahçeden bahsetmek ve dedikodu yapmaktı. Ayşe, odasının taraçasına çıkıp bunları dinliyordu:

— Ali, son yağmur birtakım çakılları zambak yataklarına sürüklemiş. Zambak yatağını temizleme vakti geldi.

— Biliyor musun, Hüseyin, bu işin mevsimi gece ile gündüzün denkleştiği sıradır. Fakat bu iş, Ahmed'in işi. O da hasta yatıyor.

— Fakat bu yatakları temizlemezsek, efendimiz kızar!

— Doğru, ben gayret ederim ve taşları ayıklayıp toprağı çapırlarım.

Ertesi gün, Ali geçen sonbaharda kırılan kazmanın tamiri için, Ahmed'in oğlunu bekler ve bahçıvanlar tekrar oturup konuşurlar:

— Hüseyin, köşkün yollarını düzeltmek lâzım, ötede beride çukurlar açılmış. Bu çukurlardan birine efendimizin ayağı sürünürse felâket.

— Gülleri budamakla uğraştığımı için çukurlarla ilgilenemiyorum.

Aslında Hüseyin, gülleri budamakla uğraşmıyordu. Köydeki değirmencinin kızına birkaç demet gül hazırlamakla meşguldü.

Bütün bu adamlar, sabahları biraz çalışacak olsalar öğleyin yemekten sonra servilerin altına uzanıp uyuyor ve bütün âletlerini güneşin altında bırakıp dinleniyorlardı. Uyandıkları zaman da mahmurlaşmış oluyor, güneş batmaya başladığı için gene çalışmıyorlardı. Bu ihmallere rağmen bahçe, buram buram gül kokuyor ve açılan yapraklar, yemyeşil bir yol oluştuyordu. Ayşe, Hayyam'ı beklerken, bu yeşillikler içinde uyuklamaktan zevk alıyordu.

Nihayet efendi geldi ve kapılar açıldı. Bütün bahçıvanlar hattâ hastalıktan şikâyet eden Ahmet, en güzel elbiselerini giyerek koştular ve efendilerini karşıladılar. Zeliha da mutfakta harıl harıl çalışıyordu. Efendi, beş on misafirle beraber gelmişti ve bu yüzden Ayşe bahçeye çıkamıyordu. Hayyam bir hafta kadar misafirlerle meşgul oldu. Gerçi hafta sonunda bunların bir kısmı gitmişti, fakat bu defa da yenileri gelmişti. Ayşe, efendinin kendisine iltifat göstermesini bekliyor du, hevesi kursağında kalmıştı.

Ayşe'nin Hayyam'ı bulup kendisiyle görüşmesine imkân yoktu, çünkü misafirlerle ilgileniyordu. Sonra kendisi nihayet yeni satın alınmış bir cariyeydi ve efendisinin işlerine pek fazla karışmaması

gerekirdi. Karışığı takdirde efendisinin hiddetlenip: “Bu kızı satın!” demesi işten bile değildi.

Ayşe, durumu saatlerce düşündü. Hamama girip yıkanırken, kendisini tepeden tırnağa kadar gül kokularıyla ovalarken, tırnaklarını cilalarken kafası hep bu mesele ile meşguldü. Hayyam’dan biraz korkuyordu ve bir daha da satılmak istemiyordu. Onun inanışına göre Hayyam, kendisiyle bir kerecik karşılaşacak olursa, onu bir daha ihmal etmezdi.

Bahçede geçen bütün konuşmaları dinliyordu. Şamdanlar yandıktan sonra erkeklerin toplanıp oturmaları üzerine kendi odasında uzanıyor ve bir pars kulağının hassasiyetiyle, konuşulan her şeyi dinliyordu.

Erkeklerin içinde “Karun” adlı bir tacir vardı. Hayyam ile bir köşeye çekilerek konuşuyor, firuzelerden, fildişleriyle yüklenmiş develerden, binlerce altın kazançtan bahsediyordu. Ayşe bu işi kolaylıkla çözdü. Karun, Hayyam’ın iş adamıydı. Hayyam’ın parası vardı ve bu adam o parayı işletiyordu. Hayyam’ın onu almak için verdiği para, servetine göre, bir dilenciye verilen paradan farksızdı.

Hayyam’ın meclisine devam edenlerin biri, saçları yağlı bir şair olan Muizzi’ydi, Ayşe ondan hiç hoşlanmıyordu. Bu şair, Hayyam’ı methediyor, onun matematik ilminde, astronomi ilminde ve şiirde kemale erdiğini söylüyor, Hayyam tarafından yazılan eserlerin bütün İslâm medreselerinde okunduğunu anlatıyor, Hayyam’ı göklere çıkarıyordu. Fakat Ayşe bu adamın riyakâr olduğunu düşünüyordu.

Bir defa bu Muizzi, Hayyam’a bir kasidesini de okumuştur.

O sevimli varlığın, yanı başımda bulunması yüzünden, hücrem, kâh Farhar diyarı, kâh Keşci diyarı gibi görünüyor. Sevgilinin siyah zülfü, kendi simasına karşı günah işlememişse neden dolay, baş aşağı sarkıyor ve suç işlemiş gibi utanarak yere bakıyor? Yahut bunlar suç işlemişlerse, bunların cennet cemalinde işi ne? Çünkü suçluların yeri cennet değil cehennemdir.

Bu sözler çok güzeldi ve Ömer bu kasideyi dinledikten sonra:

— Şimdi, demişti, sana niçin Sultânü'l-ulemâ, denildiğini anlamdım!

Muizzi o gece çok içti. Ve bir sofı ile tatsız bir münakaşaya girişti. Sofı, varlık, yokluk, cihanşümul aşk gibi sözler söylüyor ve Ayşe onun ne demek istediğini anlamıyordu. Fakat şair Muizzi'nin bağırması ve bir sırrı ifşa edeceğini söylemesi üzerine iyice dikkat kesildi.

Muizzi söze başladı:

— Aziz arkadaşlar, size bir fıkra anlatacağım. Fakirhanem ve fakir bahçeme ki, bu cennet misal hanenin ve bahçenin ancak bir gölgesidir, bir gün genç asilzadelerden bir cemaati misafir etmiştim. Yiyip içtikten sonra, rakkaseleri çağırmak için ellerimi çırp-tım. Fakat karşımıza çıkan kızlar kız değildi. Hepsi de ayın on dördü gibi güzel, genç oğlanlardı. Hepsi de kadın elbisesi giymişlerdi. Bilezikler, halhaller ve peçeler takmışlardı. Uzun süre dans edip gittiler. Misafirlere, bu kızları yakalamak için peşlerinden koşmalarını fısıldadım. Hepsi de koşup karanlık içinde kayboldular. Dostlarımın:

— Allah müstahakımı versin! diyerek geri dönmelerini bekliyordum. Biri bile dönmedi ve ancak bir saat sonra içlerinden biri yanıma gelebilmişti!

Muizzi, kahkahalar atarak gülüyordu. Fakat Hayyam gülmedi. Ve misafirinin bu hayasızlığından tiksindi.

Fakat bu hikâye Ayşe'yi fena halde hiddetlendirmişti. Demek ki bu adam kötü ve sapkın bir adamdı. Acaba Hayyam da bu yüzden mi kendisine rağbet etmiyor ve kasrında kadın bulundurmuyordu. Gerçi Zeliha efendilerinin arasına rakkaseler çağırdığını söylemişti, fakat onun bu rakkaseleri süratle savdığını da ilâve etmişti. Bununla beraber Hayyam'ın bu tarzda bir sapıklığı hoş gördüğünü gösterecek hiçbir şey görmüyordu. Ayşe, Muizzi'den nefret ediyor ve onu pek çirkin isimlerle anıyordu.

Misafirlerin biri de Hintli idi ve Ömer'in bilgisinden bahsederken onun bu bilgiyi daha önceden yaşadığı bir hayata borçlu olduğunu, daha önceki hayatından kalan bilgilerin hafızasında canlandığını söylüyordu.

Ayşe, onun sözlerinden de bir şey anlamamıştı. Fakat bu Hindu, sırtında deve tüyünden bir aba taşıyan ve buraya tek başına yaya olarak gelen yılmaz gözlü bir gencin can yoldaşı idi. Bu gencin adı, Gazali idi.

Gazali, Hayyam ile bahçede dolaşarak konuştuğu için Ayşe, onun bütün sözlerini işitemiyor, işittiklerini de anlıyamıyordu. Söyledikleri sözler Maver'a'ya, Maver'a âlemini örten perdeye aitti ve Hayyam:

— Biz, diyordu, semaları, olduğu gibi görebilsek, yeni bir dünyaya kavuşabilir ve eskisini bırakarak yenisinde gönlümüzün bütün dileklerini buluruz.

Gazali buna karşı:

— Ama, dedi, aradaki perde, nefsimizi Allah aşkıyla kemale erdirdikten sonra kalkabilir...

Bir defa yine bu yolda yürüyerek bir hayli konuştuktan sonra Hayyam şarap istetti.

Gazali itiraz ederek:

— Buna, ümmülhabais (bütün kötülükleri doğuran ana) derler.

Fakat Hayyam bir kadeh içtikten sonra:

— Ben, onun acılığında kendi hayatımı tadıyorum! dedi.

Ayşe, düşündü, demek ki efendisinin hayatı çok acı geçmişti.

Gazali'nin söylediği başka sözler de vardı:

— Dünyada, gerçi çeşitli dinler vardı, fakat Allah birdir, İslâm âleminde de çeşitli fırkalar doğmuştu. Fakat bunların hikâyesi fil hikâyesinden farksızdır. Fil, karanlık bir odadaymış. Fili görmek isteyen meraklılar, bu karanlık odaya girmişler, fili araya araya bulmuşlar, bunların biri filin hortumuna dokunmuş ve fil, demiş, su borularına benziyor. Biri filin kulağına dokunmuş ve fil bir yelpa-

zeye benziyor, demiş. Üçüncüsü filin ayağına dokunmuş, hayır demiş, fil, bir direğe benziyor. Biri o odanın içinde bir kandil yakını; olsaydı, şüphe yok ki, hepsi de aynı şeyin bütününe görürler ve bu sözleri söylemezlerdi. Hayyam:

— Evet, dedi, fakat bütün dünyayı aydınlatacak kandil nerede?
Gazali cevap verdi:

— Tasavvufun sinesinde! Ve yalnız mutasavvıflar karanlığın ardında neler bulunduğunu görüyorlar. Hayyam itiraz etti:

— Bu mutasavvıflar kim? Ben onları bir hayli aradım ve içlerinden birinin de yerinden kalkarak karanlığın içinde bir adım attığını görmedim. Bunlar eski bir masalı, eski bir rüyayı anlatarak yenden uykuya dalıyorlar!

Gazali gittikten sonra Hayyam, Muizzi ile diğer kadeh arkadaşlarına iyi bir ders verdi. Hepsinden bıkmış, konuşmalarından ve tartışmalarından rahatsız olmuştur. Bir akşam, bütün bu adamlar yine toplanmış çene çalıyorlardı. Münakaşa bir hayli hararetlendikten sonra Hayyam kalkıp, dışarı çıktı, Cafer'in beyaz merkebinin alıp, toplan yerine getirdi, merkep de odanın içinde durdu. Misafirler, konuşmalarını bitirdikten sonra Hayyam bunlara bakarak:

— Şu hayvandan ibret alın. Çünkü bu hayvan, önceki hayatında sizin gibi ulemedenmiş!

Bütün misafirler kızmış ve kalkıp giderek Hayyam'ı yalnız bırakmışlardı. Hayyam, yıldızların aydınlattığı bahçede yalnız başına dolaşıyordu. Ayşe de bu fırsattan istifade ederek karşısına çıkmaya karar verdi. Ona yaklaşarak kulağına şöyle fısıldadı:

— Efendimiz, etrafı izliyorum. Adamlarınızdan biri, bahçeye girerek sizi gözetliyor. Şuraya, güllerin arkasına gizlendi. Sonra usulcacık çekildi. Fakat yüzünü gördüm.

— Bahçıvan Ahmed, değil mi?

— Evet, o; ona dayak atırın ki bir daha yapmasın! Bu çöl kızı için casus, muhakkak ki düşmandı ve bir yılan gibi mutlaka ezilmeliydi.

Hayyam, bir an bir şey demedi. Sonra:

— Hayır, dedi, bırakalım gitsin. Kendisini kullananlara şu merkep hikâyesini anlatsın! Ahmed'e dayak atar ve onu kovarsak belki de ondan daha tehlikesini, daha kötüsünü gönderirler.

Ayşe, şaşırıldı. Demek ki efendisi Ahmed'in casusluk yaptığını biliyordu. Nitekim kendisinin de Safa kabilesinin reisinin kızı olmadığını hemen anlamıştı. Demek ki efendisi herkesin içine, dışına vakıftı. Ayşe bunları düşünüyor, Hayyam'sa onun saçlarını okşayarak düşüncelere dalıyordu. Kendi kendine:

— Hayatta, cennet zevki, bir dakikacık huzurdan ibaret. Bana onu da tattırmak istemiyorlar. Fakat bundan sonra gelişmeler artık.

Sonra Ayşe'ye dönerek sordu:

— Rahat mısın burada?

— Çok rahatım, isterseniz udumu getireyim de size bir şarkı okuyayım..

— Vakit geç... Bir saat sonra şafak sökecek. Git, uyu. Ayşe'nin canı sıkıldı, fakat itaat etti. Çünkü efendisinin hâlâ dikkatini çeke-memişti ve hâlâ onu kendine bağlayamamıştı. Gerçi efendisi, onun saçlarını okşamıştı, fakat atlarını da böyle okşuyordu ve nihayet, kendisini, bir çocuk gibi yatağına göndermişti.

Hayyam, havuzun başına geçerek düşündü. Gazali, Rahim'le birlikte harbe gittikleri sıradaki yaşıydı. O zaman, Yasemin'le çeşme başında buluşmuş ve Yasemin ona bir gül vermişti. Gazali'de, gençliğe mahsus bir cüret vardı. Gençlik, kapanmamaya değer bir kitaptır. Kendisi de gerçi henüz otuz dört yaşında idi, fakat gençlikten çok uzaklaşmış olduğunu hissediyordu. Hayatında ki gençlik kitabı çoktan kapanmış ve yeni bir kitap açılmıştı.

Gazali'nin tam bir emniyetle karşıladığı hayat, Hayyam için çok belirsiz ve karanlıktı. Zahit için hayat, apaçık bir haritaydı ve kendisi bu haritaya göre hareket ederek emin adımlar atıyordu. Fakat astronomi ilmi için hayat, çözülmaz bir sırdı. Gazali, iyi bir hoca ve iyi bir mürşit olabilecekti. Fakat kendisi, bu kabiliyetten yoksundu.

Hayyam ellerini çıptı ve bir hizmetçi koşup geldi:

— Antika kutusunu getir. Mavi çinili odada, Çin halılarının ya-
nı başında duruyor.

Gelen hizmetçinin Ahmed olduğuna dikkat etmişti.

Kutuyu dizlerinin üzerine koyarak kemerinden çıkardığı bir anahtarla açtı. Bu kutuyu kilitli tutmasının sebebi, hizmetçilerinin içinden bir şey aşımalarını istememesiydi. Hizmetçileri bu kutuyu alıp götürmezlerdi. Fakat içindeki nadide altınlara dayanamayıp farkında olmadan parmaklarının onlara temas ettiğini görürlerdi.

— Başka bir emriniz?..

— Başka bir şey yok. Gidebilirsin Ahmet!

Hayyam, kutunun içinden nadide sikkeler çıkararak baktı. Bizansa ait bir sikkenin üzerinde, bir haç altında Bizans imparatorlarından biriyle karısının resmi görünüyordu. Hayyam, Yunan harflerini okuyabildiği için, imparatorun Justinian olduğunu anladı. Fakat kadının adı yazılmamıştı. Diğer bir parça, çamurdan yapılmış bir puldu ve üzerinde uçan bir kuş resmi vardı. Hayyam, bunu Tedmur harabelerinde, kraliçe Zenobia'nın Roma'ya meydan okuduğu sahalarda bulmuştu. Bu antikaların her biri, insanoğlunun ihtiraslarına dair müthiş hikâyeler anlatıyordu! Justinian, Roma'nın gücünü bir hayli arttırmış, fakat Asya'yı zaptetmek gibi ham hüylara kapılarak bu yolda ölmüştü. Zenobia gerçi Roma'ya baş eğmek istemişti. Fakat sonunda esir düşmüş ve güzelliği Roma'nın zafer alayında teşhir edilmişti.

Hayyam, eski kayserlerin resimlerini eline alarak bakmaktan haz duuyordu. Nizâmülmülk, daha geçenlerde, Bizans kayserinin, Melikşah'a vergi gönderdiğini bildirmişti. Demek ki talih dönmüş ve garp âlemi, İslâmın ilerlemesi karşısında, Şark'a baş eğmişti... Gazali, kendisinin sefahet içinde yaşamak istediğini düşünüyordu. Halbuki on yedi senedir, bir değil üç adamın yapabileceği işleri başarıyor ve Nizâmülmülk, ondan her biri diğerinden ağır işler isti-

yordu... Keşke bu kutuyu Ahmed'den başka bir hizmetçisi getirseydi. Çünkü Ahmed ona Nizâmülmülk'ü ve Nizâmülmülk'ün kendisini kontrol etmek için tayin ettiği memurları ve casusları hatırlatmıştı. Fakat kendisini yalnız Nizâmülmülk kontrol etmiyordu. Düşmanları da onu serbest bırakmak istemiyorlardı. Birinden kurtulsa ötekiler karşısına dikiliyordu. Oysa onun gizlemeye lüzum gördüğü hiçbir şey yoktu. Onu bu gül bahçesinin içinde olsun serbest bıraksalar, ne iyi ederlerdi.

Bir hizmetçi daha görünerek:

— Mektup var! dedi.

Hayyam:

— Hayır, dedi, hiçbir mektuba bakamam, şimdi. Bahçeye yemek getirilmesini de istemiyorum. İshak! Git de kimsenin bahçede dolaşmamasını söyle! Şu musibet kutuyu da al, yerine götür..

— Fakat...

— Bahçeye kimseyi bırakma! Hizmetçi kutuyu aldı. Fakat gitmedi.

— Efendimiz, mektupların biri...

Hayyam birdenbire:

— Aman Yarabbi! diye içini çekti ve hizmetçi hemen savuştu.

Güneş batmış, alacakaranlık çökmüştü. Esen rüzgâr, havuzun sularını dalgalandırıp geçti... Gazali, yola düşmüş evine dönüyordu ve tek başına kalmaktan memnundu. Hayyam ise kalabalık içinde çalıştığı halde yapayalnız olduğunu düşündü. Gazali, talebeleriyle konuşuyor, düşüncelerini onlarla paylaşıyordu. Hayyam'ın ise düşüncelerini paylaştığı kimse yoktu.

Karanlığın içinde ud nağmeleri ve bir kadın sesi aksetti. Kadın Arapça şarkı söylüyordu.

Çok geçmeden Ayşe göründü. Bir ahu zarafetiyle yürüyordu. Başı ve yüzü açıktı. Ona yakın bir yerde oturarak udunu eline aldı. Ve sordu:

— Size Safaoğullarının bir şarkısını okuyacağım!

— Fakat Ayşe, ben bir emir verdim. Kimsenin bahçede dolaşmamasını söyledim.

— Emri verdiğiniz sırada ben bahçedeydim.

— Peki.. Rahat otur.

Ayşe sustu. Ses çıkarmamaktan memnundu. Fakat hareketsiz durmadı, saçlarını ensesinin üzerinde topladı. Ve saçlarından nefis bir koku yayıldı. Sonra gözlerini yıldızlara dikti. Daha sonra çıplak kollarındaki bilezikleri çıkardı. Her hareketten sonra gözlerini Hayyam'a dikip bakıyordu.

Hayyam, düşüncelerini bir sonuca bağlayamayınca dikatini Ayşe'nin zarif ellerine yöneltti. Bu eller, bilezikleri çıkarıyor ve hepsini kucağına koyuyordu. Kızın kucağında büyük bir gümüş yığını oluşmuştu. Birdenbire bu yığın yıkıldı ve gümüşler çingirdadı. Ayşe, o kadar utandı ki az daha eriyecekti. Af dilemek için elini uzattı ve Hayyam'ın dizine dokundu. Hayyam, dizine dokunan elin haretini hissetti.

Ayşe, tekrar saçlarıyla oynamaya başladı. Saçlarına doğru yükselen kollarından, baygın ve nefis bir koku yayılıyordu. Hayyam, Ayşe'nin, bu gece hayatına girip harici âlemlerle ilgisini kestiğini anladı. Az önceki düşünceleri ve çelişkileri, halâ kafasındaydı. Fakat bu canlı ve güzel varlık ona her şeyi unutturmuştu.

Ayşe'nin eli, dizlerine dokunduğu zaman bütün mevcudiyetinin titrediğini hissetti. Kızın başını kendisine çevirerek yüzüne baktı. Dudakları gülümsüyordu. Onu öpmek için eğildi. Fakat Ayşe ansızın kaçtı.

— Ayşe! diye fısıldadı.

Fakat bu sessiz kız cevap vermedi. Çünkü az önceki gibi itaatkâr bir cariye değildi. Gece gibi, aldatici ve uçucu bir gölge olmuştu. Yerinden kalkıp onu bulmak istedi. Fakat Ayşe koşarak yıldızların da nüfuz edemediği ağaçların arasına saklandı. Mücadele bir süre devam etti ve nihayet Hayyam onu yakaladı...

Kısa bir zaman sonra ikisi de havuza atladılar. Havuzun içinde uzun bir süre kalıp çıktılar. Kurunup giyindikten sonra oturdular.

Ayşe fısıldadı:

— Gelenler var.. Hem de yalın kılıçla...

Hayyam, onun gösterdiği yere baktı, ağaçlar arasında bir meşale gördü. Ve meşalenin ışığında gözü kılıçlara ilişti. Ayşe sordu:

— Silâhınız yok mu? Derhal eve koşun ve adamlarınızı uyardırın.

Fakat Hayyam, saldırıya uğramaktan korkmuyordu. Silâhlıların açığa gelmelerini bekledi. Geldikleri zaman bunların başında bulunan kapıcısı İshak'ı tanıdı. Onun yanındaki silâhlılardan dört kişi de kendi adamlarındandı. Ayşe yüzünü kapamış bekliyordu.

İshak ilerledi ve Hayyam'ı görür görmez:

— Oh! Çok şükür, dedi. Sonra açıkladı:

— Hocam! Bahçede, ağaçların arasında bir hareket hissettik ve bahçeye hırsızların girdiklerini sandık. Daha sonra bir şahsın suya atladığını gördük ve hırsızlara karşı harekete lüzum gördük. Çünkü size karşı bir kötülük yapılmasından korktuk.

Hayyam hiddetlendi:

— Demek ki, dedi, evimin bahçesinde de serbest dolaşamayacağım!

Sonra kalktı, İshak ile arkadaşlarını azarlayıp kovdu. Fakat İshak ile arkadaşları yanlış hareket etmediklerine inanıyorlardı.

Hayyam bağırdı:

— Bundan böyle bu bahçe harem dairesine dahildir. Buraya hiçbir erkek girmeyecek. İshak cevap verdi:

— Başüstüne efendim. Bahçıvan Ahmed, Hüseyin, Ali ve saire ne olacak?

— Ahırda otursunlar. Bahçe onlarsız daha iyi oluyor.

Hayyam, birkaç hafta mektuplara bakmadı. Çünkü Ayşe'den başka bir şeyle meşgul olmuyordu. Bahçe hareme çevrildiği için, Ayşe bahçede serbestçe dolaşüyor ve her akşam Hayyam'ı meşgul edecek yeni bir eğlence buluyordu.

Ayşe'nin düşüncelerinden bir şey anlamaması ve kendi meseleleriyle meşgul olmaması Hayyam'ı büsbütün hoşnut ediyordu. Çünkü Hayyam kendi düşüncelerinden uzaklaşmak istemekte ve Ayşe de onun bunu dilediğini anlamaktaydı. Hayyam'ın anlayışına göre bu cahil kız, birçok konuda kendisinden daha iyi düşünüyor ve özellikle sustuğu zaman büsbütün akıllı oluyordu.

Onun sevgisinde ana şelkatine benzeyen bir hal, fakat aynı zamanda da dizginlenemeyen munis bir vahşet vardı.

Bütün ev halkı, bu çöl kızının efendilerine hâkim olduğunu anlamıştı.

Ayşe, mutfağa gidiyor, tepsileri kendi eliyle hazırlıyor ve özellikle Hayyam'ın yemeklerine büyük önem veriyordu. Zeliha bir de-
fa müdahale etmek istedi. Fakat Ayşe onu hemen susturdu:

— Artık yeter. Şimdiye kadar bütün akrabalarımı besledin, hepsini koltuğunun altına öteberi koyarak yolladın. Büyük kızının sevgilisini ağırlamak için ne yapmak mümkünse yaptın. Artık yeter. Müsaade et de efendimizin yemeklerine ben bakayım.

Zeliha, daha sonra Ayşe'nin hiçbir işine karışmadı. Hayyam'ı en çok hoşnut eden şey, bu kızın, kendi tanıdığı muhitten uzak kalmasıydı. Bu kız, yalnız onun karşısında canlanıyor ve tam anlamıyla insan oluyordu. Fakat Hayyam, bu kızın vücudündeki bütün kıvraklıkları, yuvarlakları, bütün girinti ve çıkıntıları bildiği halde, kafasının içinden ne geçtiğini bir türlü anlamıyordu. Ayşe, onun yanı başına oturuyor, nefesleri birbirine karışıyor, gözleri yumuluyor ve kendisinin iştmediği bir şeyi dinliyormuş gibi kendinden geçiyordu.

Ayrıca bu kız, ona her gün bir sürpriz hazırlamaktaydı. Bir gün kendisine bir harem ağası tayin edip etmediğini sordu:

Hayyam:

— Hayır! dedi.

— Fakat koridorda bir harem ağası dolaşiyor.

Hayyam, kalkıp baktı, dediği doğrudu. Ve kapının yanı başında acayip bir sima oturuyordu. Bu adam onu görür görmez ayağa kalktı ve ellerini kavuşturup bekledi.

— Kimsin sen?

— Velinimet efendimiz, bendeniz Sümbül ağayım. İshak beni çağırıtı.

Sesinin inceliğinden ve sürmeli gözlerinden harem ağası olduğu belliydi.

Hayyam:

— Gel, dedi.

Ve kapıya doğru giderek İshak'ı bulup sordu:

— Hanıma hizmet için bir harem ağası getirmeyi sana ne zaman emrettim?

İshak efendisine sitem eden gözlerle baktı ve:

— Efendimizin, meşgul olduğunu biliyorum. Onun için neye ihtiyaç olduğunu düşündüm ve bu harem ağasını getirdim.

— Onu getirdiğin gibi gönder.

— Başüstüne. Fakat velinimetim, bahçe büyük ve evin içinden her taraf görülmez.

— Olabilir, gene de sen bu adamı geri gönder.

Sümbül ağanın bahçede dolaşması ihtimali Hayyam'ı fena halde kızdırmıştı. Sonra Ayşe, harem ağaları arasında yetişmemiştir, onu bir casusun nezareti altında bulundurmamak manasıydı.

İshak'ın canı sıkıldı ve Sümbül ağa karşısında haysiyetini korumak için konuyu değiştirdi:

— Nizâmülmülk'ten gelen son mektup yirmi günden beri duruyor. Hâlâ bakmadınız ve cevap vermediniz. Oysa mektubun önemli olduğunu söylemişlerdi. Nizâmülmülk, sadece önemli devlet işlerinden bahsettiğine göre mektubu takdim etmeme müsaade eder misiniz?

Hayyam bu mektubu büsbütün unutmuştu.

Derhal emretti:

— Mektubu getir.

Hayyam mektubu açıp okudu:

“Esirgeyen, başışlayan Allah'ın adıyla başlayarak şunu beyan etmek isterim ki, işbu mektubumu alır almaz, Melikşah'ın Nişa-

bur'a dönmesine razı olmadığını, semavi işaretlerin bunu bildirdiğini anlat ve vurgula. Bu sırada Sultan'ın Semerkand'ın kuzeyinde savaşa devam etmesi gerekiyor. Halbuki kendisinden aldığım son bilgilere göre harbi bırakarak Horasan'a dönmek ve kış mevsimi boyunca ordunun yarısını terhis etmek niyetindedir. Buna mutlaka engel olmanız lâzımdır."

Hayyam mektubu birkaç kere okudu. Sonra yırttı. Böyle bir yazı yazmak, çok tehlikeliydi ve Nizâm'ın bunu takdir etmesi gerekirdi. Nitekim şimdiye kadar çok daha ihtiyatlı davranmış, bu kadar açık yazılar yazmamıştı. Kendisi şimdiye kadar Nizâm'ın her arzusunu yerine getirmiş ve yıldızları öne sürerek bir sürü yalan söylemişti. Gerçi Nizâm'ın, devlet menfaatlerini kolladığı muhakkaktı, fakat Melikşah'ın da Sultan olmak, bu itibar ile devlet işlerine bakmak ve kararlar vermek hakkını sahip bulunduğu şüphesizdi. Sultan, senelerden beri at sırtından inmiyor ve bir muharebeden bir muharebeye koşuyordu. Madem ki bir kışı da harpsiz geçirmek istemiş, buna karşı gelmek doğru olur muydu?

Hayyam, Nişabur'da bulunsaydı, belki başka türlü düşünürdü. Fakat burada huzur içindeydi. Burada Gazali ile konuşmuş ve onun tesiri altında kalmıştı. Burada Ayşe'den hoşnuttu. Bu kadın ona mutluluğun lezzetini tattırıyordu. Kalem kâğıt ve mum istedi. Bir kelimelik cevap verdi:

— Hayır!

Sonra emretti:

— Bu cevabı hemen Nişabur'a götürün! Sümbül ağa söze karışarak:

— Fakat veriziazam, Nişabur'da değil. Bir ayaklanmayı bastırmak için Rey şehrine gitti.

— O halde Nizâm neredeyse bulun ve bu cevabı ona yetiştirin.

Rey, Nişabur'un batı tarafından yaklaşık bir haftalık mesafedeydi. İshak sordu:

— Fakat velinimetim, niçin bu kadar kısa bir mektup yazdınız?

— Madem merak ediyorsun, ne yazdığımı anlatayım. Bir tek kelime yazdım, o da “hayır!” Onun altına da mahlasımı yazdım.

Hayyam bir an düşündükten sonra ilâve etti:

— Ahmed’i gönderme!

Hayyam daha sonra eve doğru yöneldi. Yolda, Hüseyin, Ali ve Ahmed’in ateş başında oturup konuştuklarını gördü ve onlara doğru yürüdü.

Hepsi ayağa kalkarak ellerini kavuşturdular. Hüseyin, efendisini selâmladı:

— Gününüz hayırlı olsun, velinimet!

Ömer, yırttığı kâğıdı ateşin üzerine atarak yanmasını bekledi. Sonra yürüdü.

Bahçıvanlar tekrar oturup konuşmaya başladılar, içlerinden biri:

— Galiba, çok önemli bir mektuptu. Yazısı ne kadar güzeldi, dedi.

Ali ilâve etti:

— Üzerindeki mühür de kırmızıydı. Nizâmülmülk’ün mührüne benziyordu. Baksana ateşin üzerinde kan damlaları yapıyor.

Hepsi, küllenen kırmızı damlalara baktılar. Daha sonra Ahmed kalkıp Sümbül ağanın bohçasını hazırlaması gerektiğini söyledi.

Hayyam, evin içine girerek Ayşe’yle karşılaştı ve ona sordu:

— Bir şey istiyor musun?

— Ben mi? Yeni bir elbise yapmak için bir parça ipek ve bir miktar gümüş iplik. Sonra bir parça misk, bir parça amber, biraz da haşhaş yağı istiyorum.

Hayyam ona altından bir saç filesi de verdi. Bunun üzerine Ayşe buna çok sevindi. Saçlarını tarayarak fileyi taktıktan sonra gümüşlü aynasına baktı ve kendisini beğendi.

Arasına, Hayyam’ın oturduğu halıya sokuluyor ve derin derin nefes alarak uyukluyordu. Ev halkını beğenmiyor ve onları devamlı çekiştiriyordu. Hayyam’a:

— Bunların dilinden düşmeyen bir kelime var: Yarın.. Ve her şeyi yarına bırakıyorlar. Daima dünden bahsediyor ve yapacakları her işi, yarına erteliyorlar, diye şikayet ediyordu.

— Fakat hepsi de hayatlarından memnun!..

Ayşe bu noktayı düşünmemişti. Fakat hakikaten bu insanlar bu tuhaftı. Kolayca ağlıyor, kolayca gülüyorlardı. Hayyam ona bakarak:

— Sen de, sadece “bugün” için yaşıyorsun! dedi.

Ayşe:

— Huzurunuzda öyle, diye cevap verdi.

Ve gözlerini açarak Hayyam’ın yüzüne baktı. Onun bu hali, Hayyam’a Yasemini hatırlatıyordu. Ayşe’nin bu bakışı ve başını süratle çevirişi tıpkı Yasemin gibiydi. Hayyam düşündü. Yasemin’i kaybettikten sonra yıllarca onu arayıp durmuş ve onun bir benzerini buluncaya kadar sabretmişti. Yasemin’in ölümü şimşek çakmasından farksız bir olaydı. Izdıraplarını, Cafer’den bile saklamış, bu yüzden de karısının ölümü, Hayyam’ı bir alev gibi yakmıştı. Araya giren yıllar yüzünden onu, hayat âleminde gerçeği olmayan bir rüya gibi hatırlıyordu!..

Yasemin ile beraber bulunduğu zaman duyduğu hazzın taşkınlığından âdeta acı duyuyordu. Fakat Ayşe ile beraber, salt huzura kavuşuyordu. Onun sevgisi, içi güllerle dolu, zemini dağılan yapraklarla döşeli ve saatlerin geçişine, insanların gürültülerine kayıtsız kalan bir bahçeyi andırıyordu. Gene de Yasemin’in hatırası, bu bahçeden asla uzaklaşmamaktaydı.

Bir keresinde Ayşe, güneşte altın filesiyle oynuyordu. Hayyam, hiddet içinde bağırdı:

— Gafil sevgili! Altından yaratılmadın ki öldükten sonra insanlar toprağını kazıp seni arasınlar!

Şaşırın Ayşe bir kahlkaha kopardı. Sonra ince kollarına bakarak:

— Elbette, dedi, altından yaratılmış değilim!

Fakat Hayyam’ın sözlerinden fazla o sözleri içinden taşıran hissi kavramak istedi ve ciddi bir tavırla:

— Ölenler ölür, dedi ve geri gelmezler! Hayyam tekrar etti:

— Geri gelmezler!

Hayyam, çöl kızının bu kadar sadelikle anlattığı bu fikirlerle sa-
vaşıyordu. Ölülerin bir daha yeryüzüne dönmelerine imkân yoktu.
Ölüler toprak oluyor, kemikleri de kuruyordu. Fakat Yaseminin
hâtırası ölmemişti. Çok yorgun düştüğü sıralarda başını kaldırır
kaldırmaz onun Yıldızlar Evi'ne gelmek üzere yoldan geçtiğini gö-
recekmiş gibi oluyordu. Fakat bunların hepsi onun hayalimdi.

İki hafta sonra bir Tatar geldi ve Küçük Kasrı'n kapısına da-
yanarak Nizâm'ın, Hayyam'ı çağırdığını söyledi. Nizâm, Hay-
yam'ın derhal Rey şehrine gelmesini ve vakit geçirmeden yola çık-
masını istiyordu.

Hayyam ertesi gün Ayşe'ye veda ederken onun ağladığını gör-
dü. O gece, kendisini de beraber götürmesi için saatlerce uğraşmış,
başaramamış ve nihayet:

— Allah seni korusun, demiş ve yabancılar arasında silâhsız
gezmemesini tavsiye etmişti.

İshak, kapıda efendisini uğurluyordu. Hayyam, uzaktan Süm-
bül Ağa'nın beyaz sarığını görerek sordu:

— İshak, bu harem ağası hâlâ buralarda mı dolaşıyor? İshak
anlattı:

— Dün gece velinimet efendimizin Rey'e hareket edeceğini ha-
ber aldım. Ne zaman döneceğinizi yalnız Allah bilir. Bu evi koruma
şerefi bendenize ait değil mi?

— Evet!

— Kadınları gözetlemek icap eder. Çünkü küçük hanımı, bu
koskoca bahçede yapayalnız bırakmak doğru olmaz. Sümbül Ağa
da uzaklarda olmadığı için...

Hayyam, silahlı muhafızlara bakarak:

— Biriniz gitsin bu Sümbül Ağayı bulsun. Sonra bir at eğerle-
yin ve bu adamı Nişabur'a yollayın! Bu adamın bir daha buralara
ayak basmamasını söyleyin!

Ayşe'yi bir tutuklu gibi bırakıp gitmek istemiyordu.

Vakit kaybetmemek için Nişabur'a uğramadan yoluna devam etti. Nişabur'a uğramış olsaydı, halk kendisini karşılamaya çıkar, o da halkı hoşnut etmek için burada kalmaya mecbur olurdu. Melik-şah vaktini savaşlarda, Nizâmülmülk ise evraki karşısında geçirdiği için Horasan halkı müneccimbaşı ünvanını taşıyan bu muhteşem simayı, saltanatın iyi bir temsilcisi saymakta idi.

Yolculuğun üçüncü akşamı konakladığı zaman, kolunda bir şahin taşıyan bir atlı Hayyam'a yaklaştı ve onu hürmetle selâmladı.

— Üstat, yolunuz pürüzsüz olsun. Fakat size tuhaf bir şey anlatacağım. Bir saat önce şahinimi salıverdim. Ve nehre doğru giden bir balıkçıl kuşunu yakalamasını bekledim. Fakat şahin, batıya doğru giden bir güvercini yakalamayı tercih etti. Yakaladığı hayvan, bir muhabere güverciniydi. Güvercinin ayağında şu ince boru bağlı idi. Aldım ve baktım. Borunun içinde bir kâğıt vardı. Bakınız ve okuyunuz.

Kâğıt parmak kadardı ve içinde bir satır yazılıydı:

“Ömer Hayyam Rey yolunda.”

İmza yerinde bir rakam vardı.

Hayyam yabancıya bakarak:

— Önemli bir şey değil! dedi. Sonra sordu:

— Güvercin batıya doğru mu gidiyordu?

— Evet ve bir ok gibi uçuyordu. Bu kâğıdı ele geçirdikten sonra sizin burada bulunduğunuzdan haberdar oldum. Tuhaf değil mi?

Ömer ince boruyu incelerken düşündü ve kendisiyle kimin bu derece alâkadar olabileceğini anlamak istedi. Küçük Kasr halından başkaları hareketinden haberdar değillerdi. Kendisi de Nişabur'a uğramamaya özen göstermişti. O halde bu haber nasıl yayılmış olabilirdi?

Hayyam, boruyu kokladı, ve hafifce misk koktuğu anladı.

Acaba Nizâm'ın casuslarından biri mi bu güvercini salıvermişti? Bu sırrı çözmek mümkün değildi. Bununla beraber boruyu da kâğıdı da kemerine koydu.

III

Eski Rey şehrinde Darülkütüp (Kitabevi).

Nizâmülmülk ile Hayyam karşı karşıya oturmuşlardı. Nizâm, ilk defa, Hayyam'ın muhalefetiyle karşılaşılıyordu ve hâlâ hayret içindeydi.

Nizâm sordu:

— Yolumuza muhalefet engelleri dikmenizin sebebi ne?

Nizâm, meraklı bir sessizlik içinde durumu anlamaya çalışıyordu. Kendisi iki kuşaktır devletin kaderini elinde tutuyordu. Devlet, Çin Seddi'nden İstanbul surlarına, yani Avrupa'yı Asya'dan ayıran boğaza kadar genişlemiş, kuzey buzlarına ve Arap çölünün kalbine kadar uzamıştı. Nizâm, parmağındaki mühürlü yüzüğü çeviriyor ve Sultan'ın, dünya çapında güce sahip olduğunu, ve her hareketinin bu şerefli ve yüksek mevkiye lâyık olması gerektiğini anlatıyordu. Sultanın, harp meydanlarında gösterdiği hüner ve kazandığı başarı sayesinde birçok ülke ve birçok millet İslâm hâkimiyetine girmiş, saltanatın nüfuz ve itibarı yükseldikçe yükselmişti. Fakat Melikşah, dört yüz bin atlısı ile Horasan'ın sakin şehirlerine dönecek olursa,

burada yaşayanların bütün hayatı altüst olurdu. Çünkü harp meydanlarına alışık olan cengâverler, şehir ve köylerde türlü türlü karışıklıklara sebep olurlardı. Onun için savaşılanların savaş alanlarından ayrılmamaları uygun olurdu. Yoksa bu ordu Horasan'ın huzurunu bozar, bu da Sultan'ın nüfuz ve itibarını düşürürdü. Onun için doğudaki savaş biter bitmez, başka muharebeler açmak lâzımdı. Bu muharebelerin biri doğrudan doğruya Kostantiniye'ye (İstanbul'a), diğeri ise Mısır'a karşı yapılacaktı.

Fikir parlaktı ve bu fikrin parlaklığı bir an için Hayyam'ın da gözlerini kamaştırdı. Bizans'ı zaptederek kayserlerin topraklarına hakim olmak ve Mısır'ı Şii Fâtımi halifelerden kurtarmak iyi olurdu. Bütün bunları Nizâm hazırlıyor ve onun stratejileri sayesinde bütün hedeflere varılıyordu. Kupkuru bir parşömen kağıdına benzecek derecede sararıp solmuş olan bu adam, yenilmez bir kuvvetti, belki de bir kudret iksiriydi ve milletlerin kaderini elinde tutan bir büyücüydü.

Fakat bu hayal, süratle son buldu. Nizâm'ın kurduğu yeni devlet sağlam bir müessese ise, niçin muzaffer ordusunu barındıramıyordu? Ve niçin bu devleti genişleten, büyüten Selçuk ordusunu, bir barış aracı olarak kullanamıyordu. Hayyam, Nizâm'a cevap verdi:

— Siz, ordu sayesinde büyük bir devlet kurdunuz. Fakat bu devlet kendisini korumak için fetihler yapan ordudan daha büyük bir orduya muhtaç. Siz de bu yüzden yeni fetihler peşinde koşuyor ve bu ordunun masrafını çıkarmak istiyorsunuz. Fakat bu siyasetin sonu ne olacak?

Nizâm, gözlerini Hayyam'ın gözlerine dikti. Hayret içindeydi. Bu zamana kadar Hayyam'ın kendi ilminden, şarabından ve rakkaselerinden başka bir şey düşünmediğini sanıyordu. Hayyam'ın bu çeşit meselelere karıştığını hiç işitmemişti ve işitmeyi ummuyordu. Ona lâzım olan şey sadakatti ve Melikşah ile Hayyam'ın gösterdikleri sadakatten istifade ederek hiç bir müdahale ile karşılaşmadan hareket ediyordu. Fakat Melikşah Horasan'a döner ve atından ine-

rek ayakları üzerinde yürümeye başlarsa, idare işlerini de Nizâm'ın elinden almakta gecikmezdi.

Nizâm, buna kesinlikle izin veremezdi. Onun için Melikşah'ın fetihlere devam etmesini ve kendisinin iş başında kalmasını gerekli görüyordu. Nizâm, Hayyam'ı dinledikten sonra şu cevabı verdi:

— Sultanın bu fetihleri başarması kaderde vardır ve gereklidir.

Hayyam:

— Peki, dedi, benim yıldızlara yalanlar yüklemem de kaderde mi yazılıdır?

Nizâm, şaşırды ve soruyu soru ile karşıladı:

— Siz yıldızların kaderi bildirdiğine inanmıyor musunuz?

— Hayır.

— Ben de inanmıyorum.

Nizâm gülümsedi ve Ömer'in kafasını işleterek dâvayı kazana-
cağına hükmetti:

— O halde, dedi, yıldızlara bir takım hikâyeler yüklemek yalan olabilir. Fakat Melikşah'ı zafere götüreceğ yazılar yazmak doğru değil mi?

Nizâm cevap beklemeden dört gündür içinden çıkamadığı bir meseleyi Hayyam'a anlattı:

— Senin Küçük Kasır'dan gönderdiğin cevap, elime varmadan dört gün önce bu odaya Hasan Sabbah adlı bir adam geldi ve geleceği okuma kudretine sahip olduğunu söyledi, örnek olarak da şu olayı anlattı: "Birkaç gün içinde Sultan'ın baş münecciminden yalnız "hayır" kelimesini ihtiva eden bir cevap alacaksınız!" dedi. Senin esrarından haberi olan bu Hasan kim?"

— Yeni bir mezhep kurmaya çalışan bir adam. Onunla Kudüs'te tanıştım. Fakat size gönderdiğim cevabın ne olduğu hakkında kimseye bir şey söylemişim.

— Olamaz. Cevabı getiren adamımız sekiz günde geldi. Hasan ise, cevabın gelmesinden dört gün önce beni gördü.

Hayyam düşündü. Her konakta at değiştiren Sultan'ın tatarları dahi, aradaki mesafeyi dört günde geçemezler. Mektubunun ulaşmasından önce Rey'de hiç kimsenin mektubun içeriğini bilmesinin imkânsız olduğuna göre başka bir vasitanın kullanılmış olması gerekir. Hayyam kemerini yoklayarak boruya dokundu. Bir muhabere güvercini, onun yolda olduğunu bildiriyordu. Muhabere güvercini kullanarak bu işi başarmak mümkündü. Demek ki evinde kendisini gözetleyenler ve gelişmeleri Rey şehrine muhabere güvercini kullanarak bildirenler vardı. Acaba bunu yapan kimdi? Ayşe miydi, yoksa İshak mı? Fakat ikisi de okuma yazma bilmediklerini söylüyorlardı. Hayyam düşündükten sonra cevap verdi:

— Muhabere güvercinleri aradaki mesafeyi üç günde geçebilirler.

Nizâm birden anlamayarak Hayyam'ın omuzunu okşamak için uzandı:

— Senin, dedi, tutulacak dosdoğru yolu bulacağına eminim. Hemen sultana bir mektup yaz da muhabere güvercini kullanarak Semerkand'a gönderelim. Sultana, harpten geri dönmekte tehlike bulunduğunu söyle!

Hayyam gülümsedi:

— Tehlike yok ki... İsterseniz, Nizâm Hazretleri, harbin devamı lehinedir, diye yazalım!

— Allah göstermesin. Çocukça sözler söylüyorsun!

— O halde hiçbir şey yazmamayı tercih ederim. Hakikati de, yalamı da yazmayacağım.

Bu söz üzerine Nizâm'ın gözleri bir sürü kırışıklar arasında parladı ve iki eli dizlerine düştü.

— Bu sözleri bana söylemeye cesaret ediyorsunuz demek?

— Evet.

Nizâm bir an sustu. Sonra tekrar konuştu:

— Sizi alelade bir talebe olarak buldum ve devletin üçüncü adamı yaptım. Mollalar, takvimi yaptığın zaman seni taşta tutacaklardı. Ben, seni korudum. Büyük üstadları sana yardımcı olarak

verdim. Bugün kaç sarayın var? Ve ne kadar servetin var? Herkes senin sadece doğruyu söylediğini anlatıyor. Fakat ben senin Melikşah'a karşı defalarca yalan söylediğini biliyorum. Bana dosdoğru cevap ver. Plânlarımı altüst etmek istemenin gerçek sebebi ne?

— Asıl sebebini istiyorsunuz. O halde anlatayım. Melikşah'ı yeni muharebeler açmaya mecbur etmenizi doğru bulmuyorum. Sizin maksadınız onu uzaklarda bulundurmak, ordu başından ayırmak ve bütün devletin idaresini elinizde tutmaktır.

Nizâm, bir mendil alarak dudaklarını sildi.

Sonra sordu:

— Yaşadığın senelerin iki misli uzunluğunda devleti idare ederek İslama hizmet ettiğimi ve kendimi hiç düşünmediğimi inkâr mı ediyorsun?

— Hayır! Asla!

Fakat Hayyam, yetmiş beşine basan Nizâm'ın, otuz beş sene evvelki Nizâm olmadığını söylemek istemedi. Nizâm başını sallayarak:

— Anladım, dedi, sana on bin dinar verilmesini emrediyorum. Kâfi mi?

— Kâfi değil. Mahmud'un altın tahtı bile kâfi gelmez!

— O halde on beş bin dinar versinler?

Hayyam, ihtiyar vezire baktı ve cevap verdi:

— Nizâm hazretleri! Sizin bana yardım ettiğinizi biliyorum; fakat beni satın aldığınızı hatırlamıyorum. Kendimi satılığa çıkarmadığımı da takdir etmenizi rica ederim.

— O halde istediğin yere git. Bir daha benden yardım veya himaye bekleme. Çünkü benim ekmeğimi ve tuzumu yiyenler, ancak İslama hizmet ederler. Ben de bunu yapıyorum.

Nizâm'ın ince kolu, kapıyı gösteriyordu. Hayyam da kalktı ve sırtını döndü. Kapıya vardığı zaman Nizâm mırıldanıyor, fakat Hayyam'ı çağırılmıyordu. Nizâm, halısının üzerinde namazını kılıyordu.

Hayyam:

— Selâm! dedi ve çıkıp gitti.

Kitabevinin yanı başında mavi çinilerle süslenen yeni bir cami yapılmaktaydı. Bu camilerle medreseler, çöl boyunca yapılan konaklar ve kervansaraylar, büyük çarşılar, şerefli birer âbideydi ve bütün bunları Nizâm yaptırmıştı. Hayyam bu adamı kırdığını anlıyor ve yüzüne karşı bir kapının daha kapandığını hissediyordu.

Etrafına bakmadan meydanda yürüdü ve birdenbire bir adamın bağırıldığını işitti. Birkaç kişi kavgaya tutuşmuş, hançerler çekilmişti.

Bir sürü adam:

— Dinsiz, dinsiz! diye bağırıyor ve:

— Vurun dinsizleri! sesleri hınç içinde yükseliyordu.

Beyaz elbise giymiş ve kurdele takmış bir adam, askerlerden oluşan bir çemberin ortasında diz çökmüştü. Boğazından kan fışkırıyor ve tuzağa düşmüş bir hayvan gibi soluyordu. Boğazına inen bir kılıç darbesi daha kellesini uçurdu.

Yine beyaz elbiseli bir adam meydanda büyük bir gayretle koşuyordu. Koşarken ayağı sürçtü, peşinden koşanlar ona yetiştiler ve üzerine kapandılar. Kılıçlar parlamış ve adamın beyaz elbiseleri de kana boyanmıştı.

Sakallı bir molla kollarını kaldırarak bağırdı:

— Dinsizlere ölüm!

Onu dinleyen bir çocuk ağladı. On yaşında ya var ya yoktu. Molla ona bakarak:

— İşte, dedi, yedicilerin bir yavrusu da burada! Çocuk korkarak koştu ve Hayyam'a tutunarak:

— Üstat, dedi, beni koru!

Eli bıçaklı bir genç koştu ve hıçkırarak çocuğu yakaladı.

Hayyam, delikanlıyı iterek:

— Ne yapıyorsun? dedi, Rey şehrinde çocuk avına mı çıktınız?

Az önceki molla müdahale etti:

— Hâce Ömer bin İbrahim! Veziriazam, Nizâmülmülk'ün emriyle bu kâfir yedicileri öldürüyoruz. Bırak da adalet kılıcı bunların kēkünü kırsın.

Delikanlı bu sözlerden cesaret alarak bıçağını çocuğa sapladı ve bir sürü el, Hayyam'ın dirseklerine yapışarak onu gerisin geriye sürükledi.

Ömer, Karun'un sesini tanıdı:

— Gerileyiniz. Yoksa hayatımız tehlikeye girer! Ağlayan çocuk birkaç bıçak yemiş ve sesi kısılmıştı. Karun, Hayyam'ı çeke çeke uzaklaştırdı ve ona rica etti:

— İsfahan'dan aldığın hurmaların bedeli üzerinde benimle pazarlık ediyormuş gibi yap. Nizâm'a müracaat etmekte fayda yok. Ağır ağır yürüyerek konuşalım!.

Hayyam, başını çevirip bakmaktan kendini alamadı. Yusuvarlak bir adamın at sırtında geldiğini gördü ve mavi sarığını hemen tanıdı. Bu adam Tutuş'tu.

Çok geçmeden Hayyam kendini bir sokakta buldu. Bir çömlekçi çıplak ayağıyla bir tekerleği çeviriyor ve yaş çamura şekil veriyor. Çömlekçi arasına, çamurları eline alıyor ve onlara hayat verecekmiş gibi evirip çeviriyordu. Hayyam, bu çamurlara bakarken, insan vücuduna saplanan kılıçları ve topraklara akan kanları görüyordu. Karun fısıldadı:

— Ağır ağır yürüyelim. Gizli zabıta müdürü peşimizde. “Size sekiz kantar satmıştık. Elimizde üç kantar kaldı. Fakat bunları bozuk olduğu için çarşıya çıkarmadık.”

Arkalarından bir at geliyor ve zincirler şakırdıyordu. Dükkânlarından çıkanlar, meydana doğru koşuyorlardı.

Hayyam:

— Pis köpek! dedi.

— Yavaş konuş. Bu köpek, Nizâm'ın köpeği. Nizâm'ın himayesini kaybetti demektir?..

— Etsen ne olur. Ben onun düşmanı değilim ki. Ondan korkmaya gerek yok..

— Fakat ben ayak takımından korkarım. “Şu yünleri görüyor musun? Ben böyle bir şey arıyorum”

Karun, yığın yığın yün yüklerinin ardına geçerek Hayyam'ı bir yün tacirinin mağazasına soktu ve mağaza sahibine bakarak:

— Heft'i (Yedi) yi arıyoruz.

Mağaza sahibi ikisini de içeri aldı ve küçük bir kapıyı gizleyen perdeyi kaldırarak:

— Yedileri arayanlar onları şarap masası başında bulurlar! dedi.

Sonra perdeyi kapadı. Karun fısıldadı:

— Arkamdan gel ve elini kemerime sok. Yirmi kadar basamak ineceğiz.

Hayyam, tek bir söz söylemeye bile vakit bulamadan karanlık içinde merdivenlerden inmeye başladı. Merdivenleri indikten sonra bir kandilin ışığına kavuştular. Karun fenerini aldı ve Hayyam'ı yığın yığın yünler arasından geçirerek:

— Gel, dedi, şu balyaları beraber itelim! Hayyam sordu:

— Ne diye bu fare deliklerine sığınıyorsunuz? Benim yanımda değil misiniz? Ben sizi koruyabilirdim.

Karun bir şey demeyerek balyaları kımıldatmaya uğraştı. Sonra konuştu:

— Dediğin doğrudur, belki Üstat! Fakat o çocuğun neye uğradığını gördünüz. Ben bu tip olaylarla ilk defa karşılaşmıyorum. Hele Tutuş'un beni ele geçirmeye ne kadar istekli olduğunu biliyorum. Çünkü mağazamı yağma etmek ister. Siz, beni takip ediniz.

Balyaları gizlediği yoldan ilerleyerek kapalı bir kapıya vardılar. Karun kapıyı açarak elindeki kandili kenara koydu. Hayyam da içeri girdi. Burası serin bir odaydı ve şarap kokuyordu. Duvarlarda büyük fiçiler sıralanmıştı. Beş altı kişi, demirden bir masanın önünde oturmuş konuşuyorlardı. Karun'a bakmadıkları halde Hayyam'ı dikkatle süzdüler.

Karun, burada oturanlarla selâmlaştıktan sonra derin bir hürmet içinde bir kenarda durdu ve medrese hocalarına benzeyen biri, ilerleyerek Hayyam'ı selâmladı.

Merhaba, dedi, yıldızlar ilminin üstadı. Burası mahkûm ruhların toplandığı yerdir.

Bir diğeri de:

— Her birimizin başını götürene mükâfat var.

Hayyam hepsine baktı. İçlerinden biri, Mısır şivesiyle ve yüksek sesle konuşuyordu. Biri, yırtık pırtık elbiseler giymiş elinde bir asa ile bir şapka taşıyordu. Hepsinin ortak noktası gözlerindeki zekâydı. Hepsinin de hareket adamı oldukları belliydi.

Deminki adam söze devam etti:

— Müsaade ederseniz, size kendimi takdim edeyim. Ben bir medresede hocayım. Şu zat, dünyayı gezmiş bir seyyahdır; derviş, sonra tanırınız. Şu şişman adam Sisamlı, zevk verici ilâçlar satar. Diğer ikisi, İsfahan efendilerindendir. Görüyorsunuz ki yedi kişiyiz. Yıldızlar üstadı bize refakat etmek şerefini bahşederse buradan ayrılabiliriz.

Hayyam:

— Misafirperverliğinizden dolayı müteşekkirim! dedi.

Yedicilerin Horasan'da yeni bir mezhep yaymakla meşgul olduklarını işitmişti. Fakat aldığı haberler birbirini tutmuyordu. Bazılarına göre bunlar yedinci peygamberin gelmesini bekleyen dindar kişilerdi. Bazılarına göre bunlar, yeni bir din yaymaya uğraşan dinsizlerdi. Daha başkaları bunların sihirbaz olduklarını söylüyorlardı. Hayyam, hayatları tehlikede olan bu adamların burada oturup şakalaşmalarına hayret ediyordu. Fakat bunlardan oturup ağlamaları, kederlerinden üstlerini başlarını parçalamaları da beklenmezdi.

Hayyam:

— Hasan Sabbah sizden mi? Ben aslında onu arıyordum! diye sordu.

Adamların hepsi de birdenbire ona döndüler. Ve herkesten önce Karun konuştu:

— Hasan, sizi bekliyor, Üstat! Aylardan beri gelmenizi bekliyoruz.

Dilleri tutulan diğer altı kişi biraz ferahladılar. Hoca olduğunu söyleyen zat anlattı:

— Hasan burada değil! Gerçi bir süre önce Nizâm'ı ziyaret etmişti. Fakat şimdi dağlara çekilmiş bulunuyoruz.

Bu söz Hayyam'ın hafızasını kurcaladı çünkü Hasan'la ilk defa, Babil'in bir tepesi üzerinde görüşmüş ve o zaman Hasan ona hep tepelerde dolaştığını söylemişti. Hasan, Rey şehrinin ardındaki dağları mekân tutmuştu. Yediciler, ondan bahsettikçe “Şeyhül-cebel” diyorlardı.

Hayyam da Hasan'ı görmek, kendisinin küçük Kasır'dan hareket edeceğini nasıl öğrendiğini anlamak ve muhabere güvercini kullanıp kullanmadığını sormak istiyordu. Ayrıca, Rey şehrinden bir an önce uzaklaşmanın hakkında hayırlı olacağına karar verdi. Bu sayede Tutuş'un göz hapsinden ve Nizâm ile tekrar görüşerek aynı konuları tekrar etmekten kurtulurdu.

Karun kulağına eğilerek fısıldadı:

— Hasan, mutlaka sizi görmek istiyor. Yanında çok hoşuna gidecek bir kadın da var!..

Hayyam'ın güzelliğini takdir ettiği birçok kadın vardı. Bunların en sonuncusu Ayşe'ydi.

Bu konu üzerinde durmak istemeyerek sordu:

— Beni Hasan'ın yanına götüreceksiniz? Karun, medrese hocasına baktı ve hoca:

— Yola çıkmak üzereyiz, dedi, fakat yol arızalıdır. Ve yabancılar için tehlikelidir. Hattâ Hace Ömer gibi Sultan'ın gözdeleri bu yolda dolaşamazlar. Siz, bizim, yeni bir dinin mensubu olduğumuzu öğrendiniz. Buradan çıkarak kendisine veya bir casusuna; “Kuşakoğlunun ardiyesinde Yedicilere mensup birkaç kişi var,” diyecek olursanız, kılıçlar kellelerimizi hemen uçurur.

Hayyam onayladı:

— Doğru söylüyorsunuz..

— İvet doğru. Biz sizin aşırı dinci bir adam olmadığını biliyoruz ve sözünüze güveniyoruz. Onun için burada gördüklerinize ve daha sonra Hısan'ın yanına giderken yolda göreceklerinize dair hiçbir şey söylemeyeceğinize and içmenizi istiyoruz.

Hayyam razı oldu ve:

— Söz veriyorum! dedi.

— Âlâ! Biz de sana ihanet etmemeye söz veriyoruz. Ve biz sözümüzü tutarız. Yeni mezhebin “refik”leri olan bizlerin içinde, verdiği sözü tutmayan kimse olmadı. Derileri yüzülenler dahi sonuna kadar sır sakladılar.

Karun, şarap doldurmakla meşguldü. Bardaklar çıkarıyor ve fıçılardan şarap dolduruyordu.

Medrese hocası devam etti:

— Biz zabitanın gözünü bağlamak ve gizlice şarap içmek için toplanmış gibi görünüyoruz. Zabıta, gizli günah işlemeyi küçük bir rüşvet mukabilinde hoş görür. Artık kadehleri bırakıp yola çıkalım.

Birer birer odadan çıktılar ve iki gün yolculuktan sonra dağlarda buluşmak için sözleştiler.

Karun, Hayyam'a refakat edecekti ve Hayyam kılık değiştirecekti. Yoksa tanınır ve bütün iş bozulurdu.

Hayyam'ı, yukarı odaların birinde bir kadına teslim ettiler ve bu kadın onun yüzünü ve boğazını ceviz özsuyu ile boyadı, böylece Hayyam'ın yüzü, sakalından daha siyah oldu.

Karun açıkladı:

— Selma, buraya gelenlerin hepsini tanır. İsterse bir Hint fakirini Faslı bir şeyhe çevirir.

Selma güldü ve ömründe bu kadar yakışıklı bir zat ile meşgul olmadığını söyledi.

Selma işini bitirdikten sonra, Hayyam elbisesini de değiştirdi kimse tarafından tanınmayacak halde yola çıkmak için hazırlandılar.

IV

Dağlarla nehir üzerindeki kartal yuvasında.

Hayyam tanıdığı ve aşinâ olduğu âlemden bambaşka bir âleme geçtiğini anlıyordu. Karun, onun meçhul bir âleme gittiğini büsbütün hissettirmek için, yolculuklarının üçüncü günü, gözlerini de bağladı ve:

— Affedersin, dedi, gözleri açık birinin buradan geçmesi yasak.

Katırlar sırtında Kazvin'in üstündeki dağlardan geçiyorlardı. Hayyam'ın en son gördüğü manzara yalçın bir kayanın kenarından açılan bir uçurum ve bunun tepesinde uzanan yemyeşil dağlardı.

Hayyam sordu:

— Demek sen de bu Yedicilerdensin?

— Ben Şeyh-ül-Cebel'e hizmet ediyorum. Burada Hasan'dan adıyla bahsetmek yasaktır. Artık burada, senin Babil'de ve Kudüs'te tanıdığın Hasan yoktur. Çünkü Şeyh-ül-Cebel'in Horasan'da her emrine itaat eden on bin adamı var ve onun kudret ve nüfuzu, yeryüzündeki diğer hükümdarların kudret ve nüfuzuna benzemez.

Hayyam, Hasan'ın ardına bir kartal takarak dolaştığını, güvercin muhabereleleri yaparak her yere yettiğini hatırladı ve ses çıkarmadı.

Karun devam etti:

— Geçen hafta Rey'de bir olay oldu. Tutuş, Şeyh-ül-Cebel'in misafir olduğu hanı bastı. Kısa bir süre önce Şeyh-ül-Cebel, Nizâmül-mülk ile görüşmüştü. Tutuş ile yanındaki zabıta memurları her yeri aradılar ve açmadık sandık, aramadık delik bırakmadılar. Fakat Şeyh-ül-Cebel'i bulamadılar. Şeyh-ül-Cebel'in yola çıktığını ve dağına çekildiğini de gören olmamıştı. Fakat şimdi kendisi bizi bekliyor.

— Nerede?

— Alamut'da. Yani Kartal yuvasında. Herkes bu ismi biliyor. Fakat oraya giden yolu bilen yok.

— Sen biliyorsun galiba!

— Evet Alamut kalesini bir defa görmüştüm.

— Şeyh-ül-Cebel bir hafta önce mi beni kendisine götürmenizi söyledi?

— Hayır, bir yıl, hattâ iki yıl önce bana; Hayyam ile Nizâmül-mülk arasında anlaşmazlık dumanlarının yükseleceği zaman yaklaşıyor. Bu anlaşmazlık baş gösterince, onu alıp dağlara getirin. Çünkü bizim dağlarımız onu barındırır! demişti.

— Demek ki sizin Şeyh-ül-Cebel bir sihirbaz sayılabilir.

— Hayatımda onun kadar akıllı bir adam göremedim, Herhalde gizli bir kuvveti var. Zannederim ki cna itaat etmek, karşı gelmekten iyidir. Bir rivayete göre Nizâm, yazdığı eserde, ona karşı alınacak tedbirlerden bahsediyormuş ve eserin bu faslını mühürleyerek ölümünden sonra açılmasını tavsiye etmiş. Kimbilir, belki doğrudur. Acaba Nizâm, Şey-ül-Cebel'den korkuyor mu?

— Bilmem? Ya sen? Karun bir an sustu:

— Sultanın diyarını dağların ötesinde bıraktık. Onun hükmü burada yürümez. Tahsildarları buraya uğrayamaz. Burada hürriyete kavuşmuş bulunuyoruz.

Karun'un, bu dağlara kavuşmaktan haz duyduğu belliydi. Hayyam, burada yalnız olmadıklarını hissetti. Çünkü başka hayvanla-

rın ayak seslerini ve insanların fısıltılarını işitiyordu. Hattâ boğuk bir kahkaha da kulağına ilişmişti.

Bir aralık göze görünmeyen nöbetçiler tarafından durduruldu- lar ve Ömer, bir nehrin akışını hissetti. Serin bir rüzgâr esiyor ve Ömer, çamların kokusunu teneffüs ediyordu. Katırlar, taşlar üze- rinde yürümekteydi. Birdenbire bir ses yükseldi:

— Ey gece yolcuları! Durun! Hayyam'a yakın bir adam cevap verdi:

— Biz yolcu değiliz. Yedi arkadaşız!

— Ne istiyorsunuz?

— Henüz doğmayan güne kavuşmak.

Katırlar tekrar yürüdü ve nalları çakılları dövmeye başladı. Ne- hir, gerilerinde kalmıştı. Fakat kayalara çarparak aktığı işitiliyordu. Rüzgâr gittikçe sertleşmekteydi. Hayyam, boşluk içinde ileri geri gittiğini hissederek dizlerini katırının kaburgalarına yapıştırdı.

Çok geçmeden etraflarında ışıklar belirdiğini ve büyük bir ka- pının gıcırdayarak açıldığını hissetti. Daha sonra zincirler çatırdadı ve kapı kapandı. Bir el uzanarak Hayyam'ın gözlerini perdeleyen bağı kaldırdı.

Hayyam'ın gözleri bir an için, meşalelerin saçtığı parıltıya daya- namadı. Fakat çok geçmeden alıştı. Tepesinde yıldızlar ve etrafında bir avluyu çevreleyen duvarlar gördü. Karun ile yol arkadaşları kay- bolmuşlardı. Siyah bir çocuk, katırının dizginini tutuyordu. Kırmı- zı Çin ipeklerinden bir elbise giyen ufak tefek bir adam kendisini selâmladı:

— Safa geldiniz, üstat! Ben Kahire rasathanesinde çalışan Rük- neddin'im. Eserlerinizi inceleyerek aydınlanıp cehaletten kurtul- dum. Lütfen ininiz ve dairenizde istirahat ediniz!

Hayyam, yorgundu. Rehberinin peşine düşerek bir kapıdan içeri girdi. Gecenin bu vaktinde kimsenin geçmediği taşlık dehliz- leri aşarak bir yatak odasına girdiler.

Bir Buhara halısının yanbaşımda bir mangal yanıyordu. Meyveler ve çöreklerle beraber bir sürahi dolusu şarap ve bir kadeh, bir tepsinin üzerinde duruyordu.

Rükneddin, siyah çocuğu göstererek:

— Bu, dedi, sizin kölenizdir. Artık her tehlikeden uzaklaşmış bulunuyorsunuz. Huzur içinde uyuyunuz. Size istirahat ve hayırlı rüyalar dilerim.

Kahireli meslekdaş gitmişti. Hayyam, tepside birkaç lokma yedi ve bir kadeh şarap içti. Şarap kuvvetli ve yakıcıydı. Hayyam, daha sonra odanın tek penceresinden dışarı baktı. Her tarafı karanlık kaplamıştı. Gökyüzünde, bulutlar uçuşuyordu. Mangaldan iri bir kömür parçası çıkararak pencereden dışarı fırlattı. Sonra onun yere düşmesini izlemek için eğildi. Fakat bir şey işitemedi.

Dağ rüzgârı soğuk olduğu için yatağına girip örtülerle örtündü ve gözlerini mangala dikerek düşündü. Uyukluyor ve mangaldaki kömürlerin mavileştiğini görüyordu. Onun hizmetine verilen çocuk kapıya dayanarak uyuyakalmıştı. Fakat bu kapkara insan, şimdi bembeyaz bir mahlûk olmuştu. Odanın gittikçe genişlediği muhakkaktı. Hattâ tavan da yükselmişti.

Hayyam kendini toplayarak:

— Bu çok tuhaf bir uyku, dedi.

Çünkü her şeye rağmen kendine hâkim olmayı başarıyordu. Fakat çok geçmeden gözlerini yumdu ve uyudu.

Ertesi gün, Alamut kalesinin iki uçurum üzerinde duran bir dağ tepesi olduğunu anladı. Onun ikamet ettiği yerden, buraya yükselmek için geçilen yer göze görünmüyor ve uçurum, nehrin yatağına kadar iniyordu. Daha ilerideki kayalıklar, birer kale gibi görünüyordu.

Alamut'un surları, doğal kayalardan bina edildiği için, burasının, dağ tepesinde kayalık bir zirve gibi görünmesi lâzım geldiğine hükmetti. Her yeri görebilmek için bir kartal gibi kalenin üzerinde uçmak gerekti.

Kaleye varan yolun ortasında, etrafı ağaçlarla çevrilmiş bir duvar dikilmişti. Rükneddin ona bilgi verdi:

— Orada bir bahçe var, belki sonraları ziyaret edersiniz.

Hayyam, duvarların üzerinde nöbetçilerin gezdiğini görüyordu. Hepsi de beyaz elbiseler, kırmızı ayakkabılar giyiyor ve Rey'de gördüğü Yediciler gibi kırmızı kurdeleler taşıyorlardı. Hizmetçiler çoktu, çoğu siyahı ve Mısırlıydı. Fakat Hayyam, hiçbir kadın görmedi. Ve Rükneddin'den daha nüfuzlu bir şahsiyet ile de görüşmedi. Ona benzer adamlar, nedense hep Çinliler gibi giyiniyor ve çeşitli yabancı diller konuşuyorlardı. Rükneddin açıkladı:

— Biz, mezhebin temsilcileri sayılınz. Uzak yerlerden geldiğimiz ve mütemadiyen seyahat ettiğimiz için birçok lisan biliyoruz. Gerçi ben Kahireliyim, fakat görüyorsunuz ki Farsçayı da iyi konuşabiliyorum. Kütüphanemizden hoşnut kalacağınıza eminim. İsterseniz size kütüphaneyi göstereyim.

Geniş bir merdivenden yukarı çıkarak büyük bir odaya girdiler. Odanın duvarlarında sayısız delik vardı ve bu deliklerin her birine bir kandil konmuştu. Birçok adam, oturmuş kitap okuyorlardı. Hayyam, burada gördüğü Yunanca yazmalar karşısında hayret etti.

Eserlerin birindeki resimlere bakarak onun Aristarchus¹ tarafından kamer hakkında yazılan eser olduğunu anladı. Diğer bir eser, Plotinus'undu.²

Hayyam şaşkınlıkla:

— Bunları daha önce görmemiştim! Rükneddin açıkladı:

— Bunları Kahire'den getirdik. 'Efendimiz (Şeyh-ül-Cebel) bunları bulup ve buraya yolladı. Haritalarımız ve birçok definemiz

¹ Samushi Aristarchus Milattan önce 250 sıralarında şöhret bulmuş bir Yunan astronomi bilginidir. Dünyanın güneş etrafında döndüğünü ilk söyleyen adam olmakla ünlüdür. Miknauslar ve güneş ile kamerin uzaklıkları hakkında bir eseri vardır.

² Yeni Eflâtunculuğun en meşhur temsilcisidir. Miladın 204. senesinde Mısır'da doğmuş, 270 senesinde de ölmüştür.

var. Temsilcilerimizden ikisi, Bizanslıdır. Dilerseniz, Yunanca metinleri size okur tercüme ederler.

Hayyam, burada Plotinus'un eserini bulduğundan dolayı son derece memnundu. Rükneddin'e dönerek sordu:

— Burası bir kale mi, yoksa medrese mi?

— Hem kaledir, hem akademidir. Biz burada hurafelerden arınmış insan sıfatıyla ilmi araştırmalar yapıyoruz! Bakınız.

Rükneddin, çok kullanılmış oldukları göze çarpan birkaç cilt gösterdi:

— Cebir, üç dereceli denklemler, husuf hakkında eserler ve Ömer Hayyam'ın astronomi risalesi! Ben sizin matematiğe ait eserlerinizi de okudum. Bunların daima okudukları belliydi. Diğer eserleriniz, seviyemin üstündedir. Fakat efendimiz bütün eserlerinizi okudu.

— Efendimiz, dediğiniz kim, Şeyh-ül-Cebel mi?

— Başka kim olabilir? Ben ilimlerin aslı olan "Yedi şube" ile, mantık, hesap, musiki, geometri, astronomi, hikmet ve metafizik ile meşgul oldum. Efendimiz bundan başka bütün dinleri inceledi, Yahudilerin Kabalasını ve eskilerin sihirbazlığını da öğrenmiştir. Ona seve seve itaat ediyoruz. Çünkü ilim bakımından mükemmel bir varlıktır.

Fakat, Plotinus'un sahifelerini çeviren Hayyam, bu son sözleri işitmedi. Çünkü bir küp kök meselesine takılmıştı.

Saatler, Alamut kalesinde, fark etmeden geçiyordu. Hayyam, kütüphanede Plotinus'la meşgul olmadığı sırada, dünyanın dört tarafını gezmiş ve görmüş olan bu temsilcilerle oturuyor, Çinlilerin ilminden ve Bizanslıların musikisinden bahseden bu adamlarla konuşuyordu.

Rükneddin'in gizli ilimlere karşı gösterdiği merak, Hayyam'ı özellikle eğlendiriyordu. Meselâ Rükneddin, bir cetvel çizerek bunun dört köşesine rakkamlar koyuyordu. Bu rakamlara ne ekleseniz ekleyin hep aynı toplamı vermekte idi. Hayyam için bunlar tuhaf şeylerdi, fakat manasızdı ve uğraşmaya değmezdi. Rükneddin ona şu cevabı verdi:

— Fakat bunlar, dedi, avam kafasına göre, mânâsız ve değersiz şeyler değildir. Belki de birer mucizedir.

Hayyam'ın dikkatini çeken bir nokta, ilk gördüğü yarı hayal yarı gerçek manzaralarla her gece karşılaşmasıydı. Odasının rengi değişiyor ve içinde bir takım hayaletler dolaşıyordu. Acaba bunlar, içtiği şarabın ve dağ rüzgârlarının etkisiyle mi oluyordu?

Hayyam, Nişabur'dan göremediği yıldızları görmeye çalışıyor ve bunun için akşamları geç vakit kulelere çıkıyordu. Bir kez yine bu işle meşgul olduğu sırada Rükneddin'in koşa koşa geldiğini gördü:

— Efendimiz sizi kabul edecek. Derhal inelim! Hayyam çizdiği haritayı istemeyerek bıraktı. Rükneddin devam etti:

— Hiç bir yabancının göremediği şeyleri göreceksin, onun için acele edin. Yolda benden başka, kimseyle konuşmamaya dikkat edin!

Rükneddin, âdeta koşa koşa gidiyor, Hayyam da onu takip ediyordu. Kütüphaneye çıkan merdivenden inerek Rükneddin'in açtığı bir kapıdan girdiler ve taşların içine oyulmuş merdivenlerden inmeye başladılar.

Rükneddin bir feneri yüksekçe tutarak Hayyam'a:

— Dikkat et, dedi, önüne bak!

Hayyam, zaten dikkat ediyordu. Aşağılardan serin bir rüzgâr esmekteydi. Merdivenler o tarafa sarkıyordu. Sanki dağın dibine iniyorlardı. Merdivenler gerçi fena değildi, fakat sayısız ayakların basması yüzünden bir hayli aşınmıştı.

Rükneddin burasını karış karış taniyordu. Bir keçi çevikliğiyle, merdivenleri iniyor ve feneri taşıyordu. Nihayet, dağın dibine vardılar. Hayyam derin bir nefes aldı ve konuşmaya başladı:

— Bu merdivenlerin yeni yapılmadığı belli. Acaba burası bir maden kuyusu muydu?

Ufak tefek filozof, Hayyam'ın yüzüne baktı:

— Buraya gelenler arasında senden başkası böyle bir soru sormadı. Evet, bu merdivenler insanların güneşe ve ateşe taptıkları sı-

rada oyuldu. Ve bu merdivenleri oyanlar, altından daha kıymetli bir şey aramaktaydı.

Bir delhize gelmişlerdi. Hayyam burasının doğal bir tünel olduğunu anladı. Burasını da, âdeta koşarak geçtiler. Hayyam, tünelin sonunda bir mızrağa dayanmış olan bir muhafızın tahtadan bir kapı önünde durduğunu hayal meyal seçti.

Muhafız ikisine de bakmadı ve Rükneddin kapıyı açtı. Kapı alçak olduğu için Hayyam, eğilerek girdi ve başını kaldırdığı zaman, birçok adamın toplanmış olduğu büyük bir odada bulunduğunu gördü.

Rükneddin Hayyam'ı elinden tutarak, rahatsız edilmiş olduklarından dolayı söylenen adamların arasından geçirdi. Sonra açık bir yer bularak kulağına şöyle fısıldadı:

— Buraya otur!

Hayyam oturdu. Saf saf kafalar ve omuzlar ardında bir ateş yanıyordu. Yahut Hayyam, bu ateşin yandığını görüyordu. Fakat arasına ocaktaki alevler sığıyor ve bu alevlerin maviliği Hayyam'ın dikkatini çekiyordu. Odadaki adamlar, zikrediyor ve arasına birtakım sözler mırıldanıyorlardı; uzaktan akseden musiki, bu nağmelere uymaktaydı.

Hayyam, musikinin evvelâ ney sesleriyle temin olduğunu sanmış, daha sonra madeni seslerin bu musikiye karıştığını, gong çalındığını ve yüksek yerlerden gümüş çanların âhenge karıştığını hissetmişti.

Bu mecliste bulunanlar sağa sola kimıldanarak sallanıyor ve hepsi de alevlerin sıçradığı ocağın ardına bakıyorlardı. Hayyam, bir müddet bunları inceledi:

Hepsi de gençtiler. Hepsi de kırmızı beyaz elbiseler giymişlerdi. Uzun boylu, kara saçlı gençlerin Arap oldukları belliydi. Fakat bazılarının Hindu veya Çinli oldukları söylenebilirdi.

Rükneddin Hayyam'ın kulağına fısıldadı:

— Bunlar fedailerdir. Bu gece onların eğlence gecesi!

Çok geçmeden ölüm ve hayata hâkim olan Efendimizin mübarek yüzünü görmek şerefine nail olacaklar.

Gözler hep aynı noktaya saplanmıştı. Terleyenler, sarıklarının ardından sarkan örtülerle yüzlerini siliyorlardı. Herhalde, alevlerin ardında bir şeyler olduğunu görerek sürekli oraya bakıyorlardı.

Çok geçmeden fedai vasfını taşıyan bütün bu adamlar, kılıçlarını çekerek kılıç raksı yapmaya başladılar. Fedailerin hepsi de ortada duran ve kollarını kaldıran bir adamın etrafında dönüyorlardı. Ortada duran adam:

— Allah, Allah! diye bağırarak topuklarının üzerinde dönmeye ve sema etmeye, onun etrafında dönenler de sallana sallana ilâhiler okumaya başlamışlardı. Gümüş çanların sesleri uzaktan aksetmekteydi. Derken kılıçlar, ortada dönen adamın üzerine çevrildi. Fakat kimsenin kılıcı, diğerinkine dokunmuyordu. Hareketler hızlandıkça herkesin alnından ter damlamaktaydı.

Allah! Allah! sesleri harikulade bir süratle tekrarlanıyordu. Bu hareketlerin ne kadar devam ettiğini Hayyam da takdir edemiyordu. Fakat süratin artmasından âyinin son bulmak üzere olduğu anlaşılıyordu. Rükneddin, Hayyam'ı kolundan tutuyor ve çok sık nefes alıyordu. Bir köşede oturan bir çocuk hıçkırıyor ve dudaklarını ısınyordu.

Bir ses yükseldi:

— Beklenen an geliyor. Cennete! Cennete!

Kolları kalkık olan adam hâlâ, inip kalkan kılıçlar arasında dönüyordu. Hayyam, bir şeylerin olacağını anladı.

Deminden beri ortaya sıçrayan mavi alevler yavaş yavaş pençeli bir hayvan şeklini alıyordu. Ayaklar, arslan ayağıydı ve gövde bir öküz gövdesi idi. Hayvanın başı, gölgeler içinde belirmente ve kıvrıkcık sakallı bir adamın yüzü görünmekteydi. Başın iki tarafında kanatlar peydah oluyor ve böylece gelişen resmin taştan yontulmakla beraber, oynayan ışıklar sayesinde canlı gibi görüldüğü anlaşılıyordu.

Rükneddin bağırdı:

— Artık cennet yolu açıldı!

Dönen adam, durmuştu. Kılıçlar ona doğru dönüyor ve kırmızı kan, beyaz elbisesini boyuyordu. Daha fazla kan boşalması üzerine bu adam, korkunç bir vecd içinde tüyler ürpertici bir çığlık kopardı ve kalkık kolları ansızın iki yana düştü. Kılıçlar ensesine ve gırtlığına hücum etmiş ve kellesini gövdesinden ayırmıştı.

Ceset bir an için dikleşti. Kollar sarsıldı ve sonra bütün gövde yere yıkıldı.

Herkes susmuştu ve Hayyam ile Rükneddin'den başka herkes secdeye kapanmıştı.

Sükûn içinde bir ses yükseldi:

— Hayat ve memata hâkim olan efendimiz!

Sakallı öküzün pençeleri arasından, bembeyaz elbiseler giymiş olan uzun boylu bir adam ilerledi. Kefenli bir mummyadan farksızdı. Fakat yüzü açıldı ve Hayyam derhal Hasan Sabbah'ı tanıdı.

Hasan yere eğilerek ölen adamın cesedine dokundu ve:

— Ey fedailer, dedi, arkadaşımız cennete gitti!

Hayyam'ın etrafında oturan adamlar, başlarını secdeden kaldırdılar ve Hasan'ı öküzün pençeleri arasında gördüler. Ölen adamın cesedi, onun kolları arasındaydı. Ve hepsi de hayretten içlerini çektiler. Çünkü Hasan'ın kolları üzerinde duran bu cesedin üstünde bir tek kılıç çizgisi bile yoktu. Hattâ adamın kellesi de boynuna eklenmişti. Adamın sırtındaki beyaz elbisenin üzerinde tek bir kan damlası da görülüyordu. Bu ceset, az önce dönen adamın cesedi idi. Onun etrafında kılıçlarını çeken adamlar, bu cesedi çizmişler ve kellesini uçurmuşlardı. Fakat bu adam, ansızın değişmişti ve bütün kalabalık hayret içinde idi.

Hasan, cesedi kolları arasında tutarak, kanatlı hayvanın bacakları arasından geriledi ve gölgeler içinde kayboldu. Fedailerin hepsi de sık sık soluyordu. Çocuklar, bunların arasında dolaşarak, kadehlere şarap dolduruyor ve bunlara sunuyor; kadehleri ellerine geçirenler şarabı içiyorlardı.

Rükneddin, Hayyam'ın kulağına fısıldadı:

— Bütün ilâhlar namına yemin ederim ki, bu manzarayı gördükten sonra içki içmek çok daha iyi olur. Çünkü bu kılıçlılar, karşındaki taş öküzleri paralayacak hale geldiler. Senin mümtaz bir misafir olduğunu bilmiyorlar.

Rükneddin kendisine uzatılan şarabı, titreyen ellerle alarak içti. Hayyam, kılıçlı adamlardan birinin, bir bez parçasıyla kanları temizlemesine bakıyordu.

Hayyam dayanamadı:

— Bunun hakiki kan olduğu muhakkak! dedi. Bu kelimeleri işiten kılıçlı homurdandı, kılıcı Hayyam'ın önüne attı ve bağırdı:

— Tut, kokla! Yine şüphe edersen kılıcı senin kellen üzerinde denemek mümkündür!

Daha başkaları da gözlerini Hayyam'a diktiler. Hepsisi de deminki zikirlerden ya da heyecanlarından öyle bir hale gelmişlerdi ki kendilerini sakinleştirmek için başkasına eziyet etmek istiyorlardı.

İçlerinden biri bağırdı:

— Bu adam, içimize nasıl girdi? Ve onu kim getirdi? Rükneddin hemen kalkarak çocukların birinden bir kadeh şarap aldı, Hayyam'a uzattı ve:

— İç ve sus! diye fısıldadı:

— Çünkü kaplanlar bile bu adamlar kadar vahşi değildirlere!

Sonra döndü ve kalabalığa karşı bağırdı:

— Bu zat, temsilcilerin misafiridir. Onun buraya gelip Efendimiz'in simasını görmesi için emir var! Birisi bağırdı:

— Yabancı namına söz söyleyen kim?

Hayyam'ın oturduğu yer etrafında bir halka teşekkül etmişti. Bunların içinden ilerleyen biri, elini hançerinin kabzasına dayamış ve tekrar bağırmıştı:

— Yabancı namına söz söyleyen kim? Rükneddin kalktı ve:

— Ben söylüyorum! diyerek ileriye atılan adamı geriletmek istedi. Fakat bu adam gerilemedi ve:

Bu zat, yabancıdır. Bu adam, bizi aldatarak aramıza sokulmuştur! Dikkat edin! dedi.

Homurdayan adamlar koşuştular. Gözler, vahşi bir ihtiras ile mahmullaşmıştı. Bu adamlar kan dökmek ve kan koklamak istiyorlardı.

Hayyam bu biçimsiz durum karşısında şaşalamadı. Bilâkis bey-ninde ani bir ılıkliğin coştuğunu hissetti. Bu toplantı yerinin arkası herhalde açıldı. Eskiden, hem de çok eskiden, yerin dibindeki bu mabet içinde hizmet eden kâhinler, alay alay gözünün önünden geçiyordu.

Bu kâhinlerin vazifesi, merasim bittikten sonra bu muazzam ökülün içini boşaltmak ve kanatlarını kaldırmaktı. Bu hayvanın pençeleri arasında bir mezbahane vardı. İşte bu mezbahane Bal'ın mezbahanesi ve sönmeyen ateşin kaynağıydı. Hayyam, gülümsedi. Çünkü bu hayvanın bütün esrarını biliyordu.

Birdenbire hâkim bir ses yükseldi:

— Yol açın! Yol açın!

Ağır adımlar yaklaşıyor ve uzun sopalar, kalabalığın üzerinde dolaşıyordu. Bir sürü siyah köle ilerleyerek Hayyam'ın bulunduğu yere vardı.

Az önceki gürültüyü koparan kılıçlıların, bu siyah köleler tarafından bertaraf edilmeleri ve bunların dayağına tahammül etmeleri çok tuhaftı. Kuvvetli eller, Hayyam'ı yerinden kaldırmış ve alıp götürmüştü. Bütün gürültü ansızın dinmişti. Hayyam karanlık bir koridora vardığı zaman, kölelerin çoğaldığını ayak seslerinden anladı.

Hayyam'ı, karşı konulmaz bir rehavet basmıştı ve kendisini sedyeye benzer bir şey içinde taşıdıklarını hissediyordu. Etrafındaki hareketin dinmesi üzerine etrafını kuvvetli bir kokunun kapladığını hissederek gözlerini güçlkle açtı ve mangaldan tüten dummanların halka halka yüzüne doğru yükseldiğini gördü. Bu dummanlar güzel kokuyordu. Birdenbire bir elin alnını okşadığını fark ederek bir kere daha gözlerini açmaya gayret etti ve Hasan Sabbah'ın baş ucunda durduğunu gördü.

Hasan, bir kelimeyi tekrar etti:

— Cennete, cennete!

Uzaklarda parlayan yıldızlar, Cebbar'ın etrafında toplanmıştı. İkizler, onların yanı başında idi. Sırttan açıklık içinde parlıyor ve pençeleri şekil alıyordu.

Hayyam, kafasını kımıldatarak diğer yıldızları aradı. Hepsi yerli yerinde idi. Fakat bu semada bir bozukluk vardı. Aya dikkat etti, alçak bir ufukta parlıyordu. Fakat bu ufukta, sonbaharın bu olgun ayı görülemez hattâ doğamazdı. Halbuki burada, elini uzattığı takdirde ayı âdeta yakalayacaktı.

İçini çekerek kımıldadı ve yatağında yattığını anladı. Rahattı ve yatağının içinde oturunca, gayret sarf etmeden hareket edebildiğini görerek sevindi. Fakat kafasının içine sanki bir perde gerilmiş gibiydi. Ayağa kalktı ve ıknıp sıkılmadan kalkmayı âdeta bir zafer saydı.

Yanı başında duran bir meyva ağacı dikkatini çektiği için ona baktı. Ağaç, çiçeklenmişti ve Hayyam bu çiçekleri kokladı. O demin gördüğü mehtap, ortalığı aydınlatıyor ve Hayyam bu sayede çiçeklerin rengini net bir şekilde görüyordu. Fakat Hayyam, bu mehtabın hakiki olmadığını anlamıştı.

Ayaklarının altına dikkat etti. Çıplak ayaklarıyla yumuşak çayırlara basıyordu. Sonra kollarına dikkat etti. Hafif ipekten bir elbise giymişti. Hiç tanımadığı bu haller, hoşuna gidiyordu.

Daha sonra bir akarsunun çağlayışı kulağını okşadı. Bacakları kendisini istediği istikamette kolaylıkla taşıyamadığı için, güçlükle suyun yanına vardı ve suyun kıyısından yürüye yürüye onun kaynağı olan, bir kayadan fışkıran bir pınara vardı. Burada eğilerek kana kana su içti. Çünkü boğazı kurumuştu ve yanıyordu. Fakat içtiği şey, su değil, halis Şiraz şarabı idi.

Sesini yükselterek:

— Mükemmel şarap! dedi ve sesinin yankılarını dinledi.

Etrafı araştıran gözleri, bir aslanla karşılaşmıştı. Hayyam, korkmadan aslana doğru yürüdü ve başını okşadı. Fakat arslan kımıldı-

mamişti, Hayyam, onun sırtına atladı ve aslanı yürütmek istedi. Fakat aslan bir adım bile atmadı. Aslanın kimıldamadığını gördükten ve kimıldamıyacağına hükmettikten sonra üç şeyi anlamış olduğuna karar verdi.

Öncelikle, ortalığı aydınlatan mehtap, sahte idi.

İkincisi, akan sular şaraptı.

Üçüncüsü, buradaki arslan, yırtıcı hayvanların şahı değildi, Çinli bir arslandı.

Bunları anladıktan sonra yeni ve çok parlak bir şey daha keşfetmek üzere ilerledi. Fakat kafası, bu kadar mantık yürütmekten yorulmuştu. İlerleye ilerleye bir havuza vardı. Sular sakın ve iştah vericiydi. Beyaz su zambakları, havuzun yüzeyini süslüyor ve beyaz kuğular başlarını kanatlarının altına alarak uyukluyorlardı.

Dikkat kesilince birtakım sesler işitti. Dinledi.

— Hayır, dedi, bülbül değil! Bir kadın terennüm ediyor. Tekrar dikkat kesildi. Bu kadın bir ud çalıyordu. Fakat bu kadından çok su üzerinde duran bir kulübe dikkatini çekti. Galiba, bu nefis yuva, yüzüyordu. Acaba bu yuvanın kapısı neredeydi?

Dönüp dolaştı. Ayağına dikenler battı ve çalılardan arasına düştü. Fakat o sahte mehtabın ışıkları buraya uzanamıyordu. Burada bir süre yattı, sonra gecenin karanlığına bakarak sızlandı:

— Sen ki, çukurları karanlıkla örtersin, bu çukurlara düşenlere; 'ölünüz!' diye de bağırarak mısın!

Fakat bu seslenişini cevapsız kaldı. Çevresine baktı. Yanından asmalar uzanıyordu. Bunlara tutunarak kalktı ve suya doğru yürüyerek mini mini bir köprü ile karşılaştı. Demin gördüğü kulübe yahut kayık bu köprüünün ucundaydı. İlmi merakını tatmin için değil, sadece zevk için su üzerinde yüzen bu kulübeye girmek istedi.

Köprüyü geçerken gölgesinin su içinde yüzdüğünü görerek durdu ve kendini seyrederek güldü.

Su üzerindeki kulübeye atladığı zaman kulübe yavaş yavaş sallandı. Yürüdü ve bir perdeyi araladı. Sonra bir perdeyi daha açarak gü-

müşten bir mehtabın bir halı üzerine serilmiş olduğunu gördü. Bu mehtaba dokanarak onun sıcak bir nur küresi olduğunu anladı. Bu küreyi taşımak istediye de başaramadı ve kürenin altından bir sesin:

— İbrahimin oğlu! dediğini işitti.

Hayyam, sesin geldiği yerin yanında, nefis şilteler üzerinde oturarak cevap verdi ve:

— Ben, dedi, İbrahim'in oğlu değilim! Ben saadetli Hâce Ömer'im, Sultan'ın baş müneccimiyim. Gecenin yarattığı! Kalk ve beni selâmla!

— Cariyenizi affediniz, sizi selâmlıyorum.

Bu cennet perisinin sesi, yavaş ve hoştu. Kendisi sarı saçları dizlerine kadar uzanan bir dilberdi.

Hayyam sordu:

— Bu peri evi, sular üzerinde sonsuza doğru mu gidiyor?

— Onun her gecesi diğerinin tıpkısıdır.

— Bu mehtap doğmuyor ve batmıyor, değil mi?

Hayyam bir an sonra bu kızın yüzüne bakmak istedi. Rengi soluktu. Gözleri ifadesizdi ve küçük dudakları sarkıktı.

Bu manzara Hayyam'ın hafızasını harekete geçirdi.

Nihayet buldu:

— Zoe... Horasan yolu... Ve Rahim için ağladığı gece. Sonra devam etti:

— İbrahim'in oğlu diye tanındığım sırada seni elimden aldılar!

Elini uzattı. Fakat Zoe, buz gibiydi ve onu okşadığı halde karşılık görmüyordu. Dudakları bile buz gibiydi. Acaba bu kız neden korkuyordu ve neden dolayı burada çırıl çıplak yatıyordu? Fakat her şeye rağmen Zoe güzeldi. Sulanın sürüklediği bu kayak içinde ve bu sonsuz gecenin karanlığı ortasında ona kavuşmak bir nimetti!

Kulağına fısıldadı:

— O zaman seni alıkoymak istemiştim. Fakat... Aslında şimdi de ben İbrahim'in oğlundan ibaretim.

Zoe'nin gözlerini kaplayan korku sönmüş ve dudakları kıvrılmıştı. Başını onun göğsüne dayayarak içini çekti.

Daha sonra Zoe'nin bir hareketiyle ortalık karardı ve ikisi tekrar birbirlerine kavuştular. Şimdi Zoe, sıcak ve canlı idi.

Hasan, ertesi sabah Ömer'in uyanacağı vakti bekledi ve onu ziyaret etti. Hayyam'ın odasına haber göndermeden gelmiş ve onu gören siyah kölenin rengi uçmuştu. Hasan içeri girdikten sonra odanın kapısını dikkatle kapadı ve onun yatağı önünde serili duran halının üzerine oturarak sordu:

— Neredeydin, biliyor musun?

Hayyam, öncelikle tavana baktı. Gözlerinin altında kara gölgeler vardı. Devam etti:

— Uyuyor ve rüya görüyordun, değil mi?

— Kat'iyen değil!

— O halde neredeydin?

Hasan, aynı geceyi yaşayan yüzlerce kişiye bu soruyu sormuş ve cevap beklemişti. Şimdiye kadar aldığı cevap aynıydı:

— Cennetteydim!

Fakat Hayyam öyle demedi:

— Yapay bir cennetteydim.

Hasan tekrar sordu:

— Yapay mı?

— Evet, çünkü mehtap çok alçaktaydı.

—Başka?

— Cennetinizdeki huri, tanıdığım bir kadındı.

— Olamaz! Kimdi bu kız?

— Bizanslı Zoe'ydi ve onu sular üzerindeki bir kayıkta buldum.

Hasan zeki adamdı, plânları hemen değiştirebilecek kabiliyette ve bunu kimseye sezdirmeden yapmak iktidarındaydı. Zeki casusları, Hayyam'ın zevkine düşkün bir adam olduğunu, zevki tatmin edildikten sonra onu ele geçirmenin kolay olacağını söylemişlerdi. Hayyam'ın en büyük zevki ise şarap ve kadındı. Hasan, gülümsedi ve Hayyam'ı bu yoldan ele geçirmenin mümkün olmadığını anlayarak sohbeta devam etti:

— Cennetimin şarabından hoşlandın mı?

— Çok iyiydi.

— Mehtabın seni hoşnut etmemesinden üzüntü duydum. Çünkü sen bir astronomi alimisin. Fakat benim fedailerim, bu gibi inceliklere dikkat etmezler ve cenneti bir kere ziyaret ettikten sonra, ona dönmekten başka bir şey düşünmezler. Bu fedailerin hepsi de genç adamlardır. Onlardan bir derece üstün olan bağımlılar da onlardan farksızdır. Bir kaçına Rey yolunda rastlamış olduğunuz dostlarsa zannederim ki cennetin semavi olduğundan şüphe ediyorlar. Ve bu yüzden bu cennetin zevkinden mahrum yaşıyorlar.

Hayyam sordu:

— Peki, Rükneddin gibi temsilciler cennete giriyorlar mı?

— Asla! Bunlar benim kafadarımdır ve ilmi işlerle meşgul olurlar. Onların sahaları, kütüphane ve lâboratuvardır. Bunların zevkini ancak bu çalışma tatmin eder. Görüyorsunuz ki taraftarlarım ve adamlarım, birkaç sınıfa ayrılmış bulunuyorlar.

— Bunların dördünü anlattınız..

— Avam, bunların beşincisini teşkil eder. Bunların içinde Karun gibi tacirler, bizim ticari işlerimizle meşgul olurlar ve dış âlemlerle münasebetlerimizi idare ederler. İrfan kapısını, bunların yüzüne karşı kapalı tutuyoruz.

Hayyam, Karun'un yalnız Alamut kapısına kadar gelebildiğini hatırladıktan sonra bir soru daha sordu:

— Sizin sayısız ünvanınız olduğuna dikkat ettim. Bunun hikmeti nedir?

— Avam ile fedailer beni hayata ve ölüme hâkim olan reis diye tanırlar. Bundan şüphe ediyorsan derhal isbat edebilirim. Sonra beni Şeyh-ül-Cebel diye de anarlar. Çünkü bana bağlı olanlar, dağ başlarında yaşar ve dağ başlarındaki sağlam kaleleri tutarlar. Bu gibi yerleri, az kişiyle, büyük kuvvetlere karşı müdafaa etmek mümkündür.

— Refik dediğiniz adamların işi nedir?

— Bunlar mezhebimizin havarileridir. Bunlar beni Mehdinin resulü (elçisi) olarak tanır.

Ömer Hayyam yatağından kalkarak, pencereye doğru yürürken sordu:

— Diğer iki dereceye kimler mensup?

Hasan cevap verdi:

— Ben size beş dereceden bahsettim.

— Evet beş dereceden bahsettiniz. Fakat sizin yedi dereceniz var.

Hasan hayret etti ve:

— Evet, dedi, ben sizin matematikçi olduğunuzu unutmuştum. Onun için beni aydınlatmanızı rica ederim. Niçin yedi dereceden bahsediyorsunuz?

Hayyam anlattı:

— Size yediler demiyorlar mı? Sizin temsilcileriniz herkese hafta niçin yedi gündür, gökyüzündeki seyyarelerin sayısı niçin yedidir, diye sormuyorlar mı? Ben bahse girmeye hazırım. Sizin muhakkak yedi dereceniz vardır.

Hasan gülümsedi ve:

— Haklısın, dedi. Zeki adamsın ve Karun'un bana anlattığından daha da yüksek kavrayışlısın! Anlatın bakalım daha başka ne gibi sırlarımızı keşfettiniz?

Hayyam bir an durakladı, sonra devam etti:

— Sizin, mektupları, sahiplerine varmadan önce okuduğunuzu da anladım. Hasan inkâr etti:

— Aslı yok. Kat'iyen yalan! Hangi köpek bunu size söyledi?

Hasan'ın gözlerinde derin bir itimatsızlık seziliyordu. Hayyam cevap verdi:

— Bunu bir köpekten değil, bir şahinden öğrendim ve bu şahin bana şunu getirdi.

Hayyam, kemerini aradı ve gümüş boruyu çıkararak gösterdi. Boru ile birlikte içinden çıkan kâğıdı da verdi.

Hasan kâğıdı okudu ve boruya baktı. Yüzündeki hiddetin yerini hayret kaplamıştı.

— Evet, dedi, bir haber güvercinini ancak bir şahin yakalayabilir. Siz, hakikaten talihli adamsınız.

Sonra için için bir karar veriyormuş gibi bir an sustuktan sonra devam etti:

— Bazen haber güvercinleri kullanırım ve bu sayede, bu kalede oturduğum halde harici âlemden haberdar olurum. Fakat bizim temsilcilerin bile buna dair bilgileri yoktur. Çünkü güvercinler, kaleye değil, bitiştiğimizdeki köye gelirler. Benim bütün arzu ve emelim, aramızda hiçbir ihtilâf kalmaması, hatta ihtilâf perdesinin tamamıyla kalkmasıdır. Onun için sizinle açık konuşuyorum.

Hasan, yerinden kalkarak, Hayyam'ın durduğu yere doğru ilerledi ve kolunu onun omuzuna koyarak anlattı:

— Sen herhalde kendi kendine; bu Hasan kimdir? diye soruyorsun, izah edeceğim. Hasan bedbaht bir adamdır. Bir zamanlar ilim tahsil etti. Fakat, padişahlar ve vezirler, insanların canına da malına da musallat olduklarına göre ilim ve hikmet tahsilinden ne çıkardı? Kahire'nin silâhlı muhafızları, beni serseri bir köpek gibi yakalayarak dövdüler. Daha evlenme çağına gelmeden önce felâketin her çeşidini tattım ve bana teselli verileceğine felâketimle eğlendim. Sonunda İsmaililerin tarikatine girip Kahire'de bunların bilgisini öğrendim. Bunlara yediciler de denilir. Fakat bu kadarla kalmadım. Filistin'deki Yahudi ulemasıyla düşüp kalkarak onların kabalasını da öğrendim. Sözü uzatmaya gerek yok. Çünkü siz de büyük bir adamsınız ve astronomi ilminde eşsizsiniz.

Hasan başını eğerek devam etti:

— Ben ilim tahsil ettikçe ilim yüzünden hep acı duydum ve sonunda dinsizlikte karar kıldım. Yeryüzündeki dinleri, güzelliğini ve verimliliğini kaybetmiş bir ihtiyara benzetiyorum. Elimden gelse, bütün insanlara, “mabetlerinizi yakınız!” diye bağırım,

Hayyam sordu:

— Peki, bunları yıkacaksınız da yerine ne koyacaksınız yahut Melikşah'ı tahtından atacaksınız da boş bıraktığınız makama kimi getireceksiniz?

Hasan cevap verdi:

— Bunları düşünmeden evel, taçların ve tahtların esaretinden kurtulmak lâzım. Senin gibi bir adam, bir araya gelmiş dört Melikşah'tan daha akıllı ve daha dirayetlidir. O halde ne diye Sultan'lara tapmaya devam ediyoruz? İnsanlar, cehaletten kurtularak aklın saltanatını ilân etmek istiyorlar. Ve insanlığın hedefi aklın olgunlaşmasıdır. Ben de bu maksatla yeni bir teşkilât kurdum. Adamlar topladım. Bunlar çalışıyor ve bu inançları gizlice yayıyorlar.

Hasan bir süre sustuktan sonra devam etti:

— Kütüphanemizi gördünüz ve temsilcilerimizle görüştünüz. Biz her bahis üzerinde bilgimizi geliştirmek için çalışan insanlarız. Fakat halk bunu anlamaktan âciz olduğu için biz, halkın arasına sokuluyor ve halkı kendi yönümüze çevirmeye çalışıyoruz. Halkı ele geçirmek için Mehdi'nin geleceğinden bahsediyoruz. Aydın insanlarsa sadece ilmin nurunu sunuyoruz.

— Demek ki herkese mizacına göre şerbet veriyorsunuz. Hasan omuzlarını silkti ve cevap verdi:

— Herkes bu şekilde hareket etmiyor mu? Nizâmülmülk'ün mollalara karşı kullandığı ağız, sizinle konuşurken kullandığı ağızdan farklı değil mi?

— Herhalde...

— Bütün bunları Eflatun anlatıyor ve dünya nizâmının böyle kurulduğunu gösteriyor. Madem ki aydınlık var, herhalde gölge de vardır. Erkek misiniz? Kadın cinsinden bir eşiniz olacak ve ikiniz bir maksada erişeceksiniz, bir gayeyi gerçekleştireceksiniz. Biz de çocukluk içinde birliği arıyoruz. Ve her sınıftan insanları alarak, aynı hedef peşinde koşuyoruz.

— Fakat sihribazlık marifetlerini de kullanıyorsunuz.

— Niçin kullanmayalım!

— Evet avamı aldatmak için işe yarar. Sizin muhabere güvercinleriniz ile ehlileştirilmiş kartallarınız, avam nazarında herhalde birer mucize sayılmaktadır.

— Fakat bizim ariflere sunacağımız marifetler de var. Bunlar, Mısır'da öğrendiğimiz birtakım hünerlerdir.

Hasan birdenbire duraklayarak sordu:

— Fakat siz de aynı kaynaktan istifade etmiyor musunuz? Siz de on beş sene önce, Alp Aslan'ın ve Bizans İmparatoru'nun öleceğini o zaman veliaht olan Melikşah'a söylemişsiniz.

Hayyam cevap vermek üzereyken içgüdüsel bir hamleyle durakladı ve:

— Bu da benim sırrımdır! dedi.

— Onu siz bilirsiniz. Biz size sırlarımızı döktük.

— Fakat birini gizli tuttunuz. Hasan dikkatle bakarak sordu:

— Hangisini?

— Tarikatinizin en yüksek derecelerini, yani Mısır'da bulunan ve temsilcilerden üstün sayılan derece sahiplerini.

— Ben size Mısır'dan bahsettim mi?

— Ben öyle tahmin ettim. Hasan odada dolaşıyordu:

— Demek ki tahmininiz bu merkezde. O halde ciddiyetle düşünecek olursanız kimbilir daha neler bulacaksınız? Hacı Ömer, sizinle Babil harabeleri üzerinde görüştüğümüz zaman sizi takdir ettim ve sizinle arkadaş olmak istedim. O zamandan beri seneler geçti ve ben bu sırada birçok iş başardım, birçok adım attım. Fakat siz saraydaki mevkiinizi muhafaza etmekle kaldınız. Şimdi de Nizâm'ın himayesini kaybetmiş bulunuyorsunuz. Nizâm'ın sevgisini kaybettikten sonra eski konumunuzu muhafaza etme imkân kalmadı.

Hasan devam etti:

— Biz ise, size daima hizmet ettik. Karun'un size yardım etmesini ve parayla ilgili işlerinize bakmasını emrettim. O da bu emri sadakatle yerine getirdi. Çöl yolunda Fırat'ın kıyısında durarak ken-

dinizi ölüme sürüklemek istediğiniz anda, o sizi geri çekti, sonra sizin saraylarınızla meşgul oldu ve bunları arzu ettiğiniz her şeyle doldurdu. Beklediğimiz an, bize katılacağınız andı. Şüphe yok ki sizin hareketlerinizi gözetliyorduk. Fakat bir dostu gözetler gibi! Yeni takviminizi, eserlerinizi, Nişapur'da kurduğumuz rasathaneyi, velhasıl kazandığımız her başarıyı takdir ettik. Acaba sizinkiler de, bizim gibi sizi anlıyorlar mı? Melikşah başarılarınızın kıymetini anlayacak seviyede mi? Biliyorsunuz ki bu adam size karşı hiddetlenecek, yahut aleyhinizde kışkırtılacak olursa, belki sizi hizmetinden kovar. Fakat biz sizi daima ağarlarız. Bunu düşününüz de geliniz size Alamut'u gezdireyim. Şimdiye kadar her şeyi, adamlarının gözleriyle gördünüz. Bir kere de benim gözlerimle görünüz!

Hayyam'ın bütün dileği dinlenmektir, çünkü başı zonkliyordu. Pencereden süzülen günışığı gözlerinin önünde rakediyordu. Hasan'ın zekâsıyla pençeleşmek, çetin bir imtihandı. Fakat Hasan onun düşünmesine imkân vermek istemedi. Onu yanına alarak, dağın içlerine daldı.

Kayalar içinde oyulan koridorlardan geçerek yer altındaki mağaralara girdiler. Burada bazı kimseler ateş yakıyor, bazıları erimiş camların fıkırdadığı fırınları idare ediyordu.

— Bu sırrı da Mısır'dan öğrendik ve cam imalâtını çoğaltmak için tedbirler aldık. Bu sayede camlar, yalnız hükümdarların saraylarını süsleyen bir sefahat metası olmaktan çıktı. Adamlarımız çarşılarda cam satıyor ve herkes bundan yararlanıyor.

Bu imalâthanededen çıkıp şarap fiçileriyle, türlü türlü hububat ve bal ile dolu ambarlara vardılar. Depoların biri, pirinçle doluydu. Hasan açıkladı:

— Kuşatıldığımız takdirde iki yıl yetecek erzakımız var.

Ambarların en alt katında, bir kayada açılan siyah bir deliğin yanı başındaki fiçilerin önünde durdular. Hasan:

— Dinle! dedi.

Deliğin öbür tarafından bir dereye akan su şıkırtıları işitiliyordu.

Hasan bilgi verdi:

— Galiba çok eski bir zamanda bu su, küçük bir nehirmiş ve daha yüksek bir seviyede akıyormuş. Nehir, kayaları kazarak bu yolları açmış. Burada gördüğünüz dehlizlerin hepsi de bu nehrin eseri. Daha sonra, fakat asırlarca önce, birtakım insanlar, üst katlardaki mağaraları bulmuşlar, gördüğünüz merdivenleri yontmuşlar ve dağın merkezinde bir mabet kurmuşlar. Bunların yerlerini bulduk.

Hayyam, Alamut'un tepesindeki binaların, herhangi bir kaleden pek de farklı olmadığını anlamıştı. Asıl mesele, dağın içindeki bu lâbirentlerdi. Kaleye girenler bile bunları görmeyebilirdi ve burada binlerce adam, yukarıdakilerden apayrı yaşayabilirdi.

Hasan, yere kapanan siyah muhafızlardan birinin yanı başındaki kapıyı açmış ve Hayyam, taştan yontulmuş hayvanın bulunduğu mağaraya girdiklerini görmüştü.

Burada hiç kimse yoktu ve sessizlik hâkimdi. Fakat bir kayadan mavi alevler fışkırıyor, bazen bu alevler sönükleşiyor ve ortalığı karanlık kaplıyordu. Hayyam, iki gece önce dikkatinden kaçan bir şey fark etti. Hava sıcaktı ve yağ kokuyordu.

Hasan susmuş, bu ebedi alevlere dalmıştı. Daha sonra mırıldandı:

— Bu işin sırrını çözen hiç kimse yok. Burada, vaktiyle Yunanlıların yaktıkları yağa benzeyen bir yağ kaynağı varmış. Fakat bunun nasıl alev aldığını ve alevin nasıl devam ettiğini bilmiyoruz. Zannederim ki, Mısır'da Ra'ya ibadet edilmeden, İran'da Zerdüşt belirmeden önce de bu alev yanıyordu ve güneşe tapanlar, bu alevlere tapınmışlardı.

— Fakat kanatlı öküzü onlar yapmamış olmalı.

— Hayır, bu, olsa olsa, ateşe tapan eski İranlıların eseridir. Buna benzer eserleri, İsfahan'ın altındaki Keyhüsrev sarayında da gördüm. İranlılar, buranın çok eski bir mabet olduğunu görerek buraya saygı gösterdiler ve mukaddes ateşi kutsama maksadıyla bu öküzü

zü yaptılar. Ben de fedailerimi burada topluyor ve kendim geliştirdiğim bir âyini yaptırıyorum.

— Gördüm ve bu korkunç âyini geliştirmenize hayret ettim.

— Fakat fedai bulmak için başka çare yok.

Buradan çıkarak karanlık bir geçide girdiler. Sıcak bir rüzgâr esiyordu, ilerleye ilerleye bir loşluğa vardılar ve bir uçurumun tepesinden mavi semanın bir parçasını gördüler. Uçurumun iki tarafı da kayalıklı ve ikisi taş enkaz üzerinden tırmanarak, uçurumu aşmaya uğraştılar. Uçurumun sonuna vardıkları zaman, güneşin batmakta olduğunu gördüler.

Hasan burada durdu ve iki kolunu açarak bağırdı:

— Ey aziz fedailerim! Cennetin bütün nimetleri sizin olsun ve Allah'ın kuvveti bileklerinizi sağlamlaştırsın!

Hasan, doğal bir arena üzerinde duruyordu. Alamut'un temeli olan kaya, uçurumun iki kenarından görünüyordu. Arena, dağın yarı yolu üzerindeki bir ovadan başka bir şey değildi ve burası beyaz elbiseli adamlarla dolmuştu. Bunlar, çamurdan yapılmış kulübelerden koşarak Hasan'ın karşısında yerlere yatıyorlardı. Hayyam, bunların bir çoğunu âyin sırasında görmüştü. Demek ki burası, bunların barakalarıydı ve buradan vadiye inen yollar vardı.

Fedailer topluca bağırdılar:

— Efendimize selâm!

Hasan'ın muhteşem sesi, halâ kayalardan aksediyordu. Hasan bütün bu adamlara hâkimdi ve onları istediği yola sürüklemeye gücü vardı. Fakat burada fazla durmadı, Hayyam ile birlikte uçuruma doğru döndü ve adımlarını gevşetmeden, kalenin en alçak yerinden en yüksek yerine doğru tırmandı.

Hayyam tekrar güneşe kavuştuğu zaman, asıl kaleye vardıklarını anladı.

Hasan sordu:

— Bir mucize görmek ister misin? O halde bak! Hasan yürüdü. Ve nöbet bekleyen üç fedaiye yaklaşıp bağırdı:

— Vaktiniz geldi! Cennet sizi bekliyor. Sizi terhis ediyorum, gidiniz!

Son kelime bir kırbaç şakırtısından farksızdı. Üç genç, parmaklığa doğru koşular. Birinin yüzünde zengin bir içgüdünün parıltısı seziliyordu. Diğzerinin ise korkmuş olduğu görünüyordu. İkiisi de uçuruma atladılar.

Üçüncüsü tereddüt içindeydi ve gözleri yumulu idi.

Hasan:

— Sen de! dedi.

Fakat bu üçüncü fedai, kendini atmadı, yuvarlandı!

Hayyam, uçurumun kayalarına çarparak yuvarlanan bu üç simaya dikkat etti. Bunlar beyaz birer top gibi karanlıklara yuvarlanmışlardı.

Hasan'ın gözleri parlıyordu:

— Gördün mü, dedi. Bana nasıl itaat ediliyor? Melikşah da aynı itaatle karşılaşılıyor mu?

Hayyam cevap verdi:

— Üç cana boşu boşuna kıydınız!

— Hayır, bir dâvayı isbat için üç canın ne değeri olabilir? Şimdi batan bu güneş doğmadan, yüz binlerce insan, yokluk çukuruna yuvarlanacak, yüzbinlerce insan da doğacak ve dünya dediğimiz bu bataklığa kavuşacak.

Hasan, fedailerin mızraklarını ayağıyla parmaklığa doğru itti ve ekledi:

— Nüfus ve iktidarımın yalnız küçük bir parçasını gördünüz. Şimdi size tekrar soruyorum. Bize katılacak, fedailerimiz arasında mevki alacak mısınız? Bize katılırsanız kendi işinizle meşgul olacaksınız. Matematik ve astronomi sahasında istediğiniz gibi çalışacaksınız.

— Burada Alamut'ta mı?

— Hayır, bütün dünyada. Bizden ne istersen iste! Hepsi hazır ve Zoe senin, İskenderiye kütüphanesi senin, dilediğin servet ve itibar senin.

Hayyam, akacakaranlıkta kalan vadiye bakarak sordu:

— Kabul etmezsem ne olur?

— Bir şey olmaz. Yalnız seni şimdilik Nişabur'a gönderemem. Bir müddet için bizimle birlikte kalırsın ve bu arada olması gerekenler olur. Ondan sonra istediğin yere gitmekte serbestsin.

Hayyam bir an düşündükten sonra cevap verdi:

— Bir hafta süre istiyorum..

— Hay, hay! Bir hafta sonra cevabınızı beklerim. O ana kadar bütün adamlarım, senin hizmetindedir.

Hayyam, odasına girdikten sonra rahat bir nefes aldı. Tek başına kalmaktan memnundu. Bütün gün birçok şey görmüş ve Hasan'ın zekâsını takdir etmişti. Fakat Hasan bütün bu işleri evirip çevirmek için lâzım olan serveti nereden buluyordu? Gerçi Hasan, ticaretle de meşgul olduğunu söylemişti ve Karun, muhakkak ki kazanç temin edebilecek kabiliyette bir adamdı. Fakat Hasan'ın başka bir kaynağı bulunduğu ve bunu gizli tuttuğu aşikârdı. Birdenbire Gazali'nin bir sözünü hatırladı: "Herhangi bir mabette ibadet etmek, insanın kendi nefesine tapmasına üstündür."

İnsanlar, zekâ sahibi hayvanlardan başka birşey değillerse, onların hayvanlıklarını değil, akıl ve zekâlarını geliştirmek lâzım. Hasan ise, kimi insanların hayvanlıklarını sömürüyor, kimilerinin de ilmini ve zekâsını sömürmeye çalışıyordu.

Hayyam düşündü. Alamut bütün dünyaya hâkim bir rasathane gibi idi. Burada kalmak, çalışmak ve Zoe gibi bir kadınla beraber yaşamak fena bir şey değildi. Bu sayede Nizâm ile uğraşmaktan, Gazali ile münakaşa etmekten ve kendi vicdanı ile çekişmekten uzak kalırdı. Fakat Hasan gibi bir adama katılmak, akıllıca mıydı?

Bu soruya bütün vicdanıyla:

— Hayır! dedi.

Hasan'a hizmet, Hasan'ın ihtiraslarına hizmetti. Bu yüzden kendi eseriyle meşgul olamazdı. Halbuki arzın, kâinat ortasında hareketsiz durmayarak daima hareket ettiğine dair yeni kurduğu te-

oriyi henüz denememişti. Bu teoriyi denemek ve bu keşfi bütün dünyaya tanıtmak istiyordu.

Hayyam, bir hayli düşündükten sonra karar verdi:

— Hasan'ın beni serbest bırakacağını sanmıyorum. Çünkü sırlarını açıklamamdan korkar, ya da bu bahaneyi ileri sürer. Onun için beni burada esir tutacaktır. Buna karşı bana düşen, bir hafta geçmeden kaçmaktır!

Hayyam bu kararı verdikten sonra Zoe'yi derin bir hüznün içinde hatırladı.

Hayyam her şeyden önce, kendisine verilen ne olduğu belirsiz ilaçla ilgilendi. Kendisine her akşam sunulan şarap, muhakkak ki ilâçlıydı. Yoksa halis şarap yüzünden, bu derece sarsılmaz ve çeşit çeşit rüyalara dalmazdı. Bu şarabın içine kuvvetli bir zehir katılıyordu. Ayrıca mangala atılan tütsünün kokusu, içtiği şarabın kokusundan farksızdı. Bu zehirlere korunmak lâzımdı. Çünkü verdiği kararı uygulayabilmek için gücünün kuvvetinin yerinde olması gerekiyordu.

Siyah köleyi mangala tütsü atmaktan men etmek kolaydı. Fakat şarap içmekten kaçındığını gösterirse herhalde bu ilâcı, ona, daha başka bir şekilde vermeye kalkışarlardı. Onun için şarabı içiyormuş gibi görünmesi gerekirdi.

Hayyam öğleyin ve akşamleyin getirilen şarabın kâfi gelmediğini, yanında daima şarap bulunmasını istediğini söyledi ve kendisine daha büyük bir güğüm getirildi. Demek ki Hasan da onun bu hafta zarfında daha çok şarap içmesini uygun görüyordu. Hayyam bu şarabı da tadar tatmaz, aynı zehiri ihtiva ettiğini anladı ve bu şarabı içmemeye karar verdi. Fakat içiyormuş gibi görünecek ve şarabı vadiye dökecekti.

Ortalık karardıktan sonra kölenin uzaklaşmasından yararlanarak, şarabı kadehe doldurdu, pencereden dışarı döktü ve nefsinin arzusuna karşı koydu. Gece gözüne uyku girmedığı halde kararını uygulamaya devam etti. Bir defa yatağından kalkarak şaraba yaklaştı, fakat iradesi, zaafına galip geldi.

Ertesi gece de ızdırap çekti. Fakat şarabın yanına uğramadı. Yalnız kadehleri dolduruyor ve pencereden vadiye döküyordu. Ancak dördüncü gece dinlenebildi ve şarabı aklına getirmeden uyudu. Geceleri, yıldızlara bakmak bahanesiyle çıkıyor ve Alamut'un duvarlarına bakıyordu. Maksudı bu duvarları aşmak için bir çare bulmaktı. Fakat imkânı yoktu. Çarşafı biribirine ekleyerek duvarı işmeye çalışmak çok tehlikeliydi.

Arasıra yeraltındaki dehlizlere sapsıyor, fakat nöbetçiler tarafından çevriliyordu. Bu muhafızlarla konuşmaya imkân yoktu, çünkü hepsi de dilsizdiler. Fedailerden birinin aklını çelmek, ya da kapı muhafızlarını aldatmak imkânsızdı. Bu adamlarla konuşmak, kapılarıyla konuşmaya özenmekten farksızdı. Sonra bunlar üçer beşer kişiden oluşan birer küme halindeydiler. Hayyam şu sonuca vardı: Duvarları aşmaya, ya da yeraltındaki yolların birinden kaçmaya imkân olmadığına göre kapılardan çıkmak gerekirdi.

Büyük kapı geceleri kapanıyordu. Kapının üzerindeki kandilin altında yedi fedai beklemekteydi. Hayyam yalnız bir defa büyük kapının içindeki kapıdan uzun boylu bir temsilcinin çıktığını görmüş, fakat o da kapıcılara yazılı bir kâğıt göstermişti.

Hayyam, her tarafı inceledikten sonra bir karar daha verdi: Buradan geceleyin kaçmaya imkân yoktu. Onun için gündüz kaçmak gerekiyordu. Bu yüzden büyük kapıdan kaçmalıydı!

Hayyam, bu maksatla büyük kapıyı gözetledi. Anladığı ilk noktada kimsenin buradan geçmesine müsaade edilmediği idi. Köylüler buraya kadar geliyor, getirdikleri malları bırakıp gidiyorlardı. Arasıra bazı fedailerin buraya geldikleri ve kapıdan çıkıp gittikleri görülmekteydi. Fakat temsilcilerin hiçbir itiraz ile karşılaşmadan geçtiklerine dikkat etmişti. Özellikle temsilcilerden biri her gün, buradan belli bir saatte geçip gidiyor ve yarım saat sonra dönüyordu. Hayyam bu adama dikkat etti. Ve onun Hasan olduğunu anladı. Fakat bir temsilci elbisesi giyip kendisini bir Çinliye benzetmişti. Hayyam kendi kendine sordu:

— Acaba niçin kılık değiştirerek dolaşiyor? Ve niçin her gün aynı saatte gidip geliyor?

Bu soruların cevaplarını kolaylıkla verdi. Çünkü refikler, Şeyh-ül-Cebelin hiç kimseye görünmeden gidip geldiğini söylemişlerdi. Demek ki Hasan, olağanüstü kuvvetlere sahip olduğu hissini vermek için bu şekilde hareket ediyor ve kıyafetini değiştirerek çıkıp gittiği ve geri döndüğü için kimse onun nerede bulunduğunu bilmiyordu.

Ayrıca Hasan'ın kendisi, güvercinleri kale dışında tuttuğunu söylemişti. Demek ki her gün bu şekilde çıkıyor, haber güvercinlerinin getirmiş oldukları haberleri öğreniyor, ona göre talimat veriyor, geri dönüyor ve böylece kimse de onun ne yaptığını anlamıyordu.

Hayyam, etrafı bir hayli gözetledikten sonra fedailerin temsilcileri, sadece işaretlerinden ve elbiselerinden tanıdıklarını anladı. Çünkü bunların bütün temsilcileri şahsen tanımaları imkânsızdı.

Hayyam şu neticeye vardı:

— Buradan gündüz kaçabilmenin tek çaresi var. O da bir temsilci elbisesi giymek ve Hasan'ı taklit ederek hareket etmek.

Hayyam, bu elbiseyi bulmanın çaresini düşünmeye başladı.

Çevresindeki insanları gözden geçirerek düşündü. Rükneddin, cennet şarabını içmeye çok istekliydi. Halbuki Hasan, temsilcilerin bu zevklerden ve sahte cennetin eğlencelerinden mahrum yaşadıklarını söylemişti. Onun için Rüknüddin'den faydalanmak mümkündü.

Buna karar verdikten sonra Rüknüddin'i çağırttı ve onunla çeşitli meseleler üzerine konuştu. Daha sonra kadehi şarap ile doldurdu ve ona göstererek:

— Cennet şarabı! dedi. Rüknüddin istekle sordu:

— Aynı şarap mı?

— İstersen dene!

Rüknüddin kadehi alarak yuvarladı ve derin bir haz duymuş gibi içini çekti. Hayyam, Rüknüddin'in kadehini birkaç kere doldurdu, Rüknüddin'in tombul yüzüne kan geldi.

Hayyam, güğümü boşaltıncaya kadar, Rükneddin'e şarap doldurdu. Rüknüddin, iyice sarhoş olmuş ve bir şilteye uzanmıştı.

Hayyam sordu:

— Hasan bunca serveti ve bu iktidarı nasıl kazandı?

— Herkesi korkutarak. Onun hançerinden korkmayan yok. Onun anlayışına ve anlatışına göre insanlar bilinenden değil, bilinmeyenden korkarlar. Ayrıca daha başka sırları da var.

Rükneddin dirseğine dayanarak kalkmış ve kadehinde kalan şarabı da yuvarladıktan sonra şiltesine uzanarak şarabın içindeki zehir yüzünden sızmıştı.

Hayyam hiç zaman kaybetmedi, birkaç dakika içinde soyundu ve Rükneddin'in abasını sırtına, ayakkabısını ayağına, kadifeden başlığını kafasına geçirdi, sonra pencereye koşup Hasan'ın köyden dönmüş olduğuna görerek kendi elbiselerini Rükneddin'in üstüne örttü, kollarını bağladı ve odadan çıktı. Odası ile dış avlu arasındaki dehlizi koşarak geçti. Kapıya kadar uzanan mesafede kimseler yoktu. Kapıya yaklaşıncaya, fedailerin reisi, ona baktıysa da kimse yerinden kıılmıdamadı ve onunla ilgilenmedi. Duvarlardan akseden hararet, havada yükseliyordu. Dört adım daha attıktan sonra kapıyı açacaktı. Bir... iki... üç... dört, diye saydı.

Muhafızlardan kimse bir şey dememişti. Hayyam zerre kadar telâş göstermeyerek ileriledi ve bir an önce köye vararak bir at bulmak istedi. Köye varır varmaz, rastladığı ilk adama:

— Bir at istiyorum! Ve bir çift güvercin. İyi bir at olsun! Çabuk olun!

Adam koştu. Ve bir kaç dakika içinde dönerek bir kafes içindeki güvercinleri uzatıp işaretlerini gösterdi:

— Bunların kuyruğunda kırmızı birer çizgi vardır. Kanat tüylelerinden biri de kesilmiştir.

Bu adam, bunları anlatırken at da getirildi. Hayyam, atın sırtına atlayarak sözü kısa kesti. Sonra, güvercin kafesini alarak arkasına bağladı ve atı mahmuzladı. Tuttuğu yol, nehirden uzaktı. Fakat bu yolun kendisini Alamut'tan uzaklaştırması kâfiydi. Amacı, ortalık karamadan önce olabildiğince yol almaktı.

Dar bir vadiden iniyordu. Gerçi bu çevrede de muhafızlar vardı. Fakat elbiselerini ve atını görenler, onu selâmlayarak hep bir ağızdan:

— Huda Hafızın olsun! (Allah seni korusun!) demişlerdi.

Hayyam bunları da atlattıktan sonra dörtnala ilerledi. Kayalar arasından sıçıyor ve muazzam çam ağaçlarının altından ilerliyordu.

Ortalık karardığı sırada, dağın eteklerini aşarak ovaya çıkmıştı. Beyaz bir kurdela gibi uzanan bir yol göze çarpmakta idi. İleride bir türbe ve birtakım kulübeler görünmekteydi. Hayyam bunların birincisine yaklaşarak kapıyı çaldı ve atını değiştirmek istediğini söyledi. Tereddüt ettiklerini görünce “Şeyh-ül-Cebel”in hizmetinde olduğunu ekledi. Bunun üzerine ev sahipleri atını aldılar ve ona iyi bir at getirmeye gittiler.

Evin içinden çıkan küçük bir kız, güvercin kafesine yaklaşmış, güvercinlerle oynuyordu.

Getirilen at, iyiydi ve tarlada kullanılan hayvanlardan değildi. Atın sahibi sordu:

— Ne zaman döneceksiniz?

— Allah bilir!

Hayyam atın sırtına binip ilerledi. Gide gide bir şehrin surlarıyla karşılaşınca Kazvin'e varmış olduğunu anladı.

İlk ışıklar uzaklardaki dağlara değdiği ve ovanın gölgeleri kurşuni tepelere yer verdiği zaman Hayyam, uykusuzluktan eriyecek hale geldiğini hissetti. Eğer sırtında uyukluyor, yorulan atı da adımlarını yavaşlatıyordu. Hayyam, Rey yolundaydı ve bunu kendisi de anlıyordu. Uykusuzluğa direnemeyecek hale gelmişti. Buna rağmen kendini zorluyor ve ilerliyordu. Gün ağardığı halde yorgunluğu artıyordu. Bir hayli gittikten sonra arkasından bir ses yükseldi:

— Hey, yolcu! Sen de kimsin ?

Ortalık güneş içinde idi. Önünden ve arkasından bir takım insanlar geçiyordu. Hayyam arkasına bakarak cevap verdi:

— Bir yolcuym. Dünyanın tavanından yeryüzüne inmiş bir yolcu. Sultan Melikşah'ın karargâhını arıyorum. Birdenbire aşinâ bir ses çınladı:

— Hâce Ömer!

Sonra bu sesin sahibi koşup, sevinç içinde dizlerine sarıldı.

— Ben kulunuz Cafer Ak.

— Fakat Cafer, Küçük Kasır'da değil mi?

— Hayır velinimetim. Ordu geri döndü. Melikşah'ın atları Semerkand'tan geldikleri için ben de seni aramak için Rey şehrine doğru hareket ettim...

Tam bu sırada yanlarında bir deve durdu ve yere çöktü. Devenin sırtındaki kapalı mahfeden çıkan bir kadın Hayyam'a doğru koştu ve:

— Efendimiz, dedi, Allah seni korudu. Rey'de kılıçlı birtakım şeytanların seni alıp götürdükleri söyleniyordu. Şeklini, şemalini ne kadar değiştirmişler. Sakalınıza ne oldu, efendimiz!

Bu kadın Ayşe'ydi.

Onun arkasından İshak koştu ve diz çökerek:

— Efendimiz, dedi, ne yaptımsa karşı gelemedim. Küçük hanım Cafer'i kandırdı ve yola düşürdü. Ben de efendimin şerefini korumak için peşinden geldim. Rey şehrine vardığımız zaman da durmadı. Sultan efendimizin maiyetindeki Arapların kumandanını buldu, vaziyeti anlattı, o da Sultan'ı görerek senden bahsetti. Sultan derhal ferman buyurdu:

— Hayyam, her nerede ise, ister buz dağlarında, iste denizde, bulunsun ve mutlaka getirilsin. Bir süvari kıtasıyla sizi aramaya çıktık.

Süvarilerin reisi yaklaştığı için Hayyam, kendi adamlarını susturdu.

Reis, hürmetlerini sunduktan sonra sordu:

— Sultanın baş müneccimi hakikaten siz misiniz?

— Evet, dedi. Ne yazık ki şu dağlarda bir sürü sihirbazla mücadelede ve nihayet onların elbiseleri içinde uzaklaşmaya mecbur kaldım.

— Tuhaf şey! Sultanın emri sizi derhal huzurunda görmektir.

— Baş üstüne. Peki Sultan'ın karargâhı nerede?

— Sultan İsfahan'a doğru hareket etti. Biz de onu takip edeceğiz.

Hayyam, Ayşe'nin devesine bindi ve onun mahfesinde dinlenme imkânı buldu. Ayşe hiç durmadan bir şeyler anlatıyordu:

— Seyahat dediğin böyle yapılır. Bin kılıç insanı muhafaza etmeli, dağdaki sihirbazlar arasında kadın da var mıydı?

Hayyam gözlerini yumdu ve cevap verdi:

— Yalnız bir şeytan kızı vardı ve cennetteki bir göl içinde yüzen bir kayıkta ağlayıp duruyordu

— Cennet mi? Seni cennetteki hurilerin yanına mı götürdüler?..

— Bu bir rüya idi, Ayşe. Hayatta en büyük saadet bir an dinlenmektir!

Ayşe sustu ve düşündü. Sonra Hayyam'ı kollarına alarak dudaklarını kulağına bastırdı ve fısıldadı:

— Nizâmülmülk azlolundu! Sultan bunun için seni çağırıyor.

Hayyam, Ayşe'nin yanıltmış olacağını sandı. Çünkü Selçuk saltanatını bu kadar zamandan beri idare eden büyük vezirin azlolabileceği, akıldan bile geçirilecek bir şey değildi.

Ayşe, anlatmaya devam etti:

— Olay bir mektup yüzünden olmuş. Biliyorsunuz ki Nizâm çok nüfuzlüydü. Ve torunlarını şehirlerin başına göndermişti. Bu yüzden biri, padişaha şöyle bir mektup yazmış: "Nizâm, senin vezirin mi, yoksa ortağın mı?" Melikşah da kızmış ve Nizâm'a "Bundan böyle taç kimin başındaysa, memleketi o idare edecek" demiş.

Hayyam hayret içinde düşündü. Nizâm'a itaat etmiş ve Melikşah'a geri dönmemesini tavsiye etmiş olsaydı, belki bu olay olmaz, ve ihtiyar vezir hakarete uğramazdı.

Ayşe ilâve etti:

— Bu mektubu bir güvercin getirmiş ve güvercin, bu dağlardan gelmiş!

Hayyam bir şey söylemedi ve Ayşe'nin mahfesinde dinlendi. İsfahan'ın surlarına varınca mahfeden inerek İshak'ı çağırdı ve kendisine teslim ettiği güvercinlerden birini getirmesini söyledi. Sonra kalem kâğıt ve bir muhabere borusu buldurdu. Kâğıda şu sözleri yazdı:

“Ben kararımı verdim. Yolumla yolunuz bir değil. Evinizde gördüklerime dair bir tek kelime söylemeyeceğim. Sizden de bana bir zarar gelmemesini bekliyorum.”

Kâğıt büküldü, borunun içine kondu, güvercinin ayağına bağlandı. Ve sonra güvercin salıverildi.

Güvercin uçtu. Şehir üzerinde bir daire çizdi. Sonra dağ yolunu tuttu.

Ayşe ile İshak manzarayı hayretle seyrettiler. Ayşe “Güvercin sihirbazların diyarına gitti!” dedi.

Beşinci Bölüm

I

*İsfahan şehri ve şehrin güney yolu.
Ateşoğlu'nun evi.*

Ayşe için İsfahan dünyanın en güzel şehri idi. Bu şehrin çarşısında satılan ipekler, onun zevkini tatmin ediyordu. Çarşıdan portakal ve limon renkli ipekliler alıyor, İshak da onun gibi güzel bir cariye'nin çarşıda fazla dolaşmasından dolayı sinirleniyordu. Ayşe'nin kulakları çok hassastı ve her fısıltıyı duyuyordu. Onun için bu şehirde oturmayı, metruk bir bahçede tek başına dolaşmayı tercih etmekteydi. İshak, kendilerini takip edecek ve koruyacak iki deneyimli muhafız da kiralamıştı. Hayyam'ın yeni evinin kapısını muhafaza etmediği sıralarda sırf gösteriş olsun diye bu şekilde geziyordu.

Hayyam, artık Melikşah'ın biricik gözdesi sayılmaktaydı ve Hayyam'ın evi, göze girmek için uğraşan büyüklerle dolup taşıyordu. Hayyam'ı ziyaret eden büyük adamların atları ve seyisleri, sabah ezanından yatsı sonrasına kadar evinin avlusunda görülmekte idi. Hele Siphasalarn, yavelerini Hayyam ile görüşmek üzere gönderdiği gün, İshak'ın telaştan ayakları birbirine dolaşmıştı, çünkü Hayyam, bir kitap okuyordu ve kitabı bitirmeden kimseyi kabul etmeyeceğini söylemişti.

İshak'ın bu hikâyeyi anlatması üzerine Cafer ona nasihat etmişti.

— Ayağımı yorganına göre uzat. Yoksa akrepler sokar!

Fakat İshak şu cevabı verdi:

— Benim kafam nerdeyse, ayağım da oradadır.

Cafer, gününü gezerek, dolaşarak geçirdiği halde İshak, her misafirin kolaylıkla kabul olunmak için getirdiği hediyeleri toplamakla meşgul oluyordu. İsfahan'da âdet böyleydi. İshak'ı, rahatsız eden nokta, Hayyam'ın fazla misafir kabul etmemesiydi.

Hayyam nüfuzlu asilzadeleri pohpohlayacağına, zengin tacirlerle karşılıklı iyi ilişkiler kuracağına, fakirlere yüz vermeyeceğine; zengin tacirleri hoşnutsuzlukla karşılıyor, söyledikleri sözlere bir iki kelime ile cevap veriyor, hatta bunlara ısrarla vezir olmadığını anlatıyordu. Halbuki hepsi de Melikşah'ın onun sözünden çıkmadığını biliyorlardı.

İshak, efendisinin yıldızlarla meşgul olamadığı için rahatsız olduğunu, yoksa dünyada onun kadar akıllı bir kimse bulunmadığını, onun için Sultan'ın tabibi olmak için uğraşan bir prensi hoşnut edecek bir şey yapamadığını söylüyor ve meseleyi hemen efendisine anlatıyordu.

Ayşe bu lâflara önem vermiyordu, çünkü Hayyam'ın büyük adam olduğunu Sultan'ın ona değer vermesinden anlıyordu. Öyle ya, Sultan', istediği zaman dört yüz bin cengâveri silâh altına çağıran bir şahsiyetti.

Ayşe, evinin kafesli balkonunda oturarak Melikşah'ın ikindiden sonra oynattığı polo oyunlarını zevkle seyrediyor, saray halkının mücevherli sarıklarına ve sırmalı elbiselerine bakıyordu. Sultanın kendisiyse, kırmızı bir gölgeğin altında oturuyor ve Hayyam'ı yanından ayırmıyordu. Her oyunun sonunda Melikşah'ın işareti üzerine musikiler çalınıyordu.

Hayyam, evinin terasında bazı dostları kabul ediyor ve onlarla konuşuyordu.

Ayşe bir akşam Hayyam'ın bir sofı ile konuşmasını dinleyerek üzülmüştü.

Sofı, "Allah, cihanda olacak her şeyi ezelden bilir!" demişti.

Hayyam da şu cevabı verdi:

— O halde benim şarap içeceğimi de biliyordu. Onun bilgisine karşı gelmek benim haddime mi düşer?³

Bu sözler, Ayşe'yi korkuttu ve sofı gittikten sonra üzerine Hayyam'ın yanına giderek:

— Allah'ın bilgisiyle alay etmek sana yakışmaz. Allah'ın sana verdiği nimetlere bir baksana...

Hayyam, gözlerini onun yüzüne dikerek sordu:

— Bu dünyadan göçtüğün zaman bu nimetleri ve mevkileri beraberinde götüreceksin mi?

Ayşe kolundaki bileziklere bakarak:

— Bilmiyorum! dedi.

— O halde, keyfine bak ve elinden geldiği kadar eğlen. Çünkü bu dünyaya ancak bir kere gelinir!

Ayşe dudaklarını büktü ve hıçkırığını bastırdı. Hayyam, onun elini eline alarak anlattı:

— Ayşe, ben ötede cennet vardır diye seni kaybetmek istemem!

— Peki, suların üzerinde yüzen kayıktaki huri için de beni bırakmaz mısın?

— Kim için?!

Hayyam bir an düşündü. Sonra cevap verdi:

— Hayır, onun için de senden vazgeçmem!

³ Hayyam'ın bir rubaisinde geçer:

Tercümesi:

"Ben şarap içerim. Ve benim gibi ehliyetli olan bir kimsenin şarap içmesinin akıl ve mantık nezdinde önemi olmaz. Benim şarap içeceğimi, Tanrı ezelden bilir. Şimdi ben şarap içmeyecek olursam Allah'ın ilmi, cehil olur."

من ی خورم و هر که چو من اهل بود
می خوردن او نزد خسرو سهل بود
می خوردن من حق زائل میدانست
کرمی نخورم علی خدا جهل بود

Ayşe memnundu, koşup Hayyam'ın yüzünü ve saçlarını öptü. Fakat Ayşe, her gün Ulu Cami'ye giderek ibadet ve dua ediyordu, çünkü o mü'min bir kadındı.

Melikşah, Hayyam'ın saraydan ayrılmasını istemiyordu. Çünkü Nizâm'ın azlinden sonra özellikle Hayyam'a güvenmekte, hattâ zaferlerini ve fetihlerini Hayyam'ın ilham etmiş olduğunu, ne kazandıysa bu sayede kazandığını söylemekteydi. Melikşah'a göre, gerçi ilahi irade, her şeyin esasıydı, fakat, semavi işaretleri anlayarak yapması gereken her şeyi öğrenmiş ve buna göre hareket etmişti.

Hayyam, Sultan'ın bu beyanatına karşı:

— Fakat ey Doğu ve Batı'nın Sultan'ı! Ya ben bu işaretleri okuyamazsam ne olur? Gözlerimiz, beşer gözüdür ve biz de hata edebiliriz, dedi.

Melikşah düşündü ve:

— Hayır. Adı bir müneccim hata edebilir. Fakat sizin gibi ilmi bütün bir Üstad'ın hata etmesi ihtimal haricindedir. Âdi bir müneccim, rüşvet alarak, başkasını sömürmeye kalkışabilir. Fakat eminim ki size altından bir kule dahi teklif etseler, beni sömürmezsiniz, diye karşılık verdi.

Hayyam bir şey söylemedi. Çünkü Sultan'ın yıldızlara ve talihe karşı inancını sarsmaya imkân yoktu. Fırsattan istifade ederek şu cümleyi ekledi:

— Nizâmülmülk, zati şahanenize kat'iyen ihanet etmedi!

Melikşah cevap verdi ve:

— Nizâm, sadece çok fazla yetki aldı.

Sonra bir şey hatırlamış gibi, bir kâğıt alıp Hayyam'a uzattı. Kâğıt parçasında şu sözler yazılı idi:

“Hayyam, peygamber cübbesi giyerek karşınıza çıkarsa onun aslan postu giyen bir çakal olmasından korkunuz”

Hayyam kâğıdı okurken Melikşah şöyle dedi:

— Sizden korkmaya lüzum görmüyorum. Çünkü sizi tanıyorum ve değerinizi biliyorum. Malazgirt harbinden beri talihlerimiz bağlandı.

Sonra kâğıdı alıp, parçaladı ve mangala atarak sözlerine devam etti:

— Memleket içinde ne kadar casus varsa hepsini sürgüne göndermek isterim. Nizâm, onlar için “benim gözlerim ve kulaklarım” diyordu. Bunlar zabitlerimle ve hizmetçilerimle oturup kalkıyorlar. Benden korkup aleyhimde dolaplar çevirenler bu casuslara hoş görünüyor ve onların lehlerinde rapor verilmesini temin ediyorlar. Fakat beni hakikaten sevenler, bu casuslara aldırmmamakta ve onlara dalkavukluk etmeye lüzum görmemektedir. Onun için bunca yıllık hayatımda ilk kez düşmanlarım hakkında iyi şeyler ve dostlarım hakkında kötü şeyler işitiyorum. Fakat şimdiye kadar kimse senin aleyhinde bir şey söylememiştii.

Hayyam:

— Fakat bendeniz, dedi, kendimi eleştiriyorum. Çünkü burada bir şey yapamıyorum ve Nişabur’daki Yıldızlar Evi’ne dönmek istiyorum.

Melikşah hayret içinde baktı:

— Fakat size ihtiyacım var.

— Bendeniz yeni bir eseri tamamlamak üzereyim ve kâinat küresi hakkında yepyeni bir şey keşfedeceğimi umuyorum.

Sultan gülümseyerek merakla sordu:

— Yeni bir yıldız mı keşfettiniz? Muhakkak ki devrimiz, ilim ve irfanınız sayesinde çok muhteşem bir devir olacak!

Hayyam anlattı:

— Keşfettiğim şey, yeni bir yıldız değil, arzımızın kendi eksenii etrafında dönmekte olduğudur.

Melikşah bir an için telâşlandı. Sonra anlamış gibi başını salladı ve ekledi:

— Hiç kimse kendini böyle bir kâbustan kurtaramaz. Ben de bir defa böyle bir rüya görmüştüm. Düşünüyor ve boşluk içinde

yuvarlanıp gidiyordum. Galiba, sizin de başımızdan böyle bir şey geçiyor. Acaba benim gördüğüm rüya kötü bir şeye mi işaretti?

— Hayır, sizin talihiniz çok uğurludur. Kat'iyen korkmayınız.

Hayyam nasıl senelerden beri bu teoriyle meşgul olduğunu ve nihayet dünyanın sabit olmayıp, her yirmi dört saat içinde ekseri etrafında döndüğüne nasıl kanaat getirdiğini anlatmak, yeryüzünün güneşten büyük olmayarak uzay içinde bir zerreden ibaret olduğunu açıklamak istedi. Fakat Melikşah'ın bunlara inanmasına imkân yoktu. Onun için Melikşah'ın kendisine ikram ettiği üzümü yiyerek üzümün tadını övmekle yetindi.

Melikşah konuyu değiştirdi:

— Geçenlerde avladığım hayvanların sayısını düşündüm. Ve dokuz bin baş tuttuğunu hesapladım. Allah'ın bu kadar mahlûkunu zevk için öldürmüş olmaktan dolayı üzülerek sadaka olarak her hayvan başına bir gümüş vermeye karar verdim. Ne dersiniz?..

— Çok iyi edersiniz!..

Melikşah daha sonra Hayyam'a baktı ve:

— Bir süre sonra, sizin yanımdan ayrılmanıza ve istediğinizi yapmanıza izin vereceğim. Fakat şimdilik buna imkân yoktur. Yanımda bulunmanız zaruridir.

Hayyam, huzurdan çıkarak, iç sıkıntısı içinde meydanı geçti. Meydanı geçerken her yerde yanan çırağlar, gözünü alıyor ve herkes onu tanıyarak birbirlerine gösterip fıslıdaşıyordu:

— Zamamı ölçen Hayyam.. Hâce İmam Ömer.. Olacakları bilen adam... Kâfirlerin kitaplarını okuduğu söyleniyor.. Hiç kimse görmesin diye yazdığı şiirleri hemen imha ediyormuş..

Hâlâ kapısında bekleyenlere kimseyi kabul edemeyeceğini söyleyerek doğrudan doğruya harem dairesine geçti. Ayşe onu gülümseyerek karşıladı. O gün yıkanmış, çarşıdan tatlı almış, altın içine işlenmiş bir zebercet parçasını alarak saçlarına takmış, havayı temizlemek için nefis tütsüler yakmış, onu bekliyordu.

Fakat Hayyam, yazı çekmecesinin yanına oturdu, içi sıkıldığı için konuşmak da istemiyordu. Elini kalemine uzatınca Ayşe, kalemi kiskanarak sordu:

— Yazı mı yazacaksın!

— Hayır birkaç satır karalayacağım. Ayşe yanında dikilmiş bakıyordu. Hayyam bir şeyler yazdı. Sonra da yazdıklarını okudu:

Gökyüzünün kaplarına dayanan beşerin kader kitabını oradan çekip almak isteyen bir şahindim. Şimdiyse, düşüncelerime iştirak edecek bir kimse bulamayarak, bırakıp kaçtığım kapıları arıyorum...⁴

Ayşe itiraz etti:

— Şahinler kitap avlamazlar, kuş ve tavşan, yakalarlar. Beğenmedim doğrusu. Sen bir şahin olsaydın düşünemezdin. Ve insan olduğun için de uçamıyorsun. Ne diye böyle saçma yazılar yazıyorsun, bilmiyorum!

Hayyam, Ayşe'nin kıymetli eşyayla dolu odasının içinde dolaşıyordu. Taze hurmalara el sürmemişti. Halbuki Ayşe hurmanın tazesine bayılıyor ve bunları Hayyam'la birlikte yemek istiyordu. Hayyam, bir süre dolaştıktan sonra oturdu. Ayşe de onun yanı başına uzandı. Vücudu gevşemiş ve gözleri süzölmüştü. Ayşe, ipekli elbiseler giyerek yüzünü biraz boyadıktan sonra bir cennet kuşuna benziyor ve Hayyam onun bütün güzelliğini kendi içinde hissediyordu.

Cafer son zamanlarda olup bitenleri anlattı:

— Sihirbazlar, peşimizden İsfahan'a geldiler. Şehirde pek çok şey söyleniyor ve çok tuhaf şeylerden bahsolunuyor. Güya öyle bir

⁴ *Ben saraylının bir doğantıydım nagâh
Kasdim daha yüksekte cennetken ah
Muharrem yokmuş bu yerde gönümce benim
Uçtum yine geldiğim cihandan eyvah*

Tercüme Hamamizade İhsan Bey üstadıdır. Kendisi bu rubaiyi tercüme etmekle beraber, Hayyam'ın rubailerinden müteşekkil eserine almamıştır. Ö. R. D.

adam varmış ki ölüleri dirilerden ayıran perdeyi yırtmış, ölmüş, cennete girmiş, sonra geri dönmüş...

— Ne diyorsun Cafer? Cennete girmiş de sonra geri mi dönmüş?

— Evet ve cennette neler görmemiş... Huriler, ırmak gibi akan şaraplar. Çayırlar üzerine serilmiş halılar. Sonra ilâve etti:

— Bu cennete girdikten sonra geri dönen adamlardan biri gümüşten bir ay altında suları parlayan bir göl gördüğünü söylüyor. Güya bu gölün üstünde kulübeye benzeyen bir kayık, uyuklayan bir kuğu sessizliğiyle yüzüyormuş...

Hayyam merakla sordu:

— Daha başka neler varmış?

— Daha başka ne olacak. Bu işin bir de sabah erkenden uyanması var! Cafer içini çekti. Hayyam sordu:

— Cafer, ölüm dediğimiz yolculuktan hiç geri dönen var mı?

— Belki efendimiz.

O gün Cafer bir dervişle görüşmüş ve bu derviş ona öldükten ve cennete girdikten sonra geri dönen bir adamı dinlediğini anlatmıştı. Bu adam gelecek Cuma gecesi yatsı namazından sonra Ateşoğlu'nun evinde tekrar konuşacaktı. Ateşoğlu'nun evi, Ulu Cami'nin arkasındaki sokakta idi.

Cafer Ak, dervişin sözlerine inanarak bu olayı Hayyam'a anlatmış, Hayyam'sa bir şey dememişti. Fakat Cafer meraklı bir adam olduğu için üşenmemiş ve Ulu Cami'nin arkasındaki sokağa giderek Ateşoğlu'nun evini önceden öğrenmek istemişti. Bu evde yaşayan kişi, bir derviş veya bir veli değildi. Tutuştu. Tutuş, Cafer'i tanımış ve evinde ne aradığını sormuştu. Cafer, kendisine borçlu olan bir adamın evini aradığını söylemişti.

Tutuş, Cafer'e ilginç şeyler anlattı:

— Son aylarda birkaç İsfahanlı ortadan kayboldu. Bunlar dilenci veya avam güruhundan değil. Zengin tacirler, tanınmış şahsiyetler ve büyük aile reisleri. Kaybolan beş kişiden hiç bir iz bulunama-

di. Son kez görüldükleri zaman, camiden çıkıp evlerine dönüyorlarmış. Yapılan araştırmalara göre bu adamlar kaybolmadan önce, birkaç gün arka arkaya gece yarısı uykularından uyanmış ve baş uçlarına taze ekmek konulduğunu görmüşlerdi.

Tutuş, bunları Cafer'e anlattıktan sonra:

— Şimdi, dedi, namazdan sonra camiden çıkma vakti. Caminin bütün kapılarına gözcüler koydum. Ben de etrafta dolaşacağım. Kaybolan adamların dostları saraya müracaat ettiler...

— Bu adamlar zenginse, belki fidye almak üzere eşkiya tarafından doğa kaldırıldılar.

— Zannetmiyorum. Çünkü ailelerine fidye talebi gelmedi. Biz elimizden geleni yapıyoruz.

— Allah yardım etsin.

— Amin.

Cafer, Tutuş'un sözlerinden sonra durakladı, sonra camiye gitmeye karar verdi. Fakat namaz vakti geçmişti. Cami kapısında yalnız birkaç molla ile mızrağına dayanarak uyuklayan bir asker duruyordu. Kör bir adam, sopasını yere vurarak gidiyordu. Caferle karşılaşınca, kör adam, sadaka istedi:

— Körüm, âcizim, fakirim, yardıma muhtacım! Cafer sordu:

— Evin nerede?

— Caminin tam arkasındaki sokakta.

— Pekâlâ!

Kör adam, Cafer'in koluna girdi ve kendisini evine götürmesini istedi.

Kör, yolu tarif etti:

— Soldaki üçüncü kapı!.. Tam kuyunun yanında. Cafer sordu:

— Soldaki üçüncü kapı, Ateşoğlu'nun evi değil mi? Kör adam birdenbire durup sordu:

— Ateşoğlu mu? Nereden biliyorsun?

— Ben onu arıyorum...

— Yaa, onu arayan çok...

Kör adamın sopası, kuru çamur üzerine çarpıyordu. Dar bir sokağa girmişlerdi. Cafer, bir şadırvandan su aktığını işitti ve karanlıkta, üçüncü kapıyı bulmaya çalıştı. Bütün ümidi, kör adamın bildiği bir şey varsa onu anlamaktı.

Kör adam kapıya yaklaşarak sopasıyla kapıya vurdu ve kapı açılıncıya kadar vurmaya devam etti.

Sonra eğildi ve Cafer'in kulağına şöyle fısıldadı:

— İçeri gir gece dostu ve dinlen!

Kör adam, Cafer'e dayanarak içeri girdi.

Cafer, yanında bir şeyin kımıldadığını, sonra iki elin boğazını sıkıdığını ve nihayet müthiş bir karanlığa yuvarlandığını hissetti.

Ayşe uykusundan uyanmıştı. Keskin sezgileri bir tehlike kokusu almıştı. Evlerinin damında, Hayyam ile yanyana yatıyordu. Kımıldamadan etrafını dinledi, Kendisini uykudan uyandıran sesi bir kere daha işitti. Çıplak ayaklar çinilerin üzerinde yürüyordu. Üçüncü bir şahıs, o kadar yakın bir yerde nefes alıyor ve ortalığa öyle yabancı bir koku yayılıyordu ki Ayşe, dehşete kapıldı ve bir çılgılık koparak yattığı yerden sıçrayan bir ceylan gibi yatağından sıçradı. Yıldızların ışığında, çıplak ayaklarıyla dolaşan adamın kaçtığını gördü. Hayyam da uyanmış, yerinden sıçramış ve bağırarak merdivenlere doğru koşmuştu. Fakat Hayyam, avluyu kaplayan karanlık içinde, adamın izini kaybetti. Hizmetçiler uyanmış, koşup kandilleri yakmışlardı. Gene de adamın izini bulamadılar. Alt katta kapının yanında yatan İshak, kapının kimse tarafından açılmamış olduğuna yemin ediyordu.

— Bakınız! dedi, burada neler var?

Hayyam kandili getirerek baktı. Yataklarının baş ucuna bir ekmeğe ve bir hançer konulmuştu. Ekmek o kadar tazeydi ki fırından henüz çıkmış gibiydi. Demek ki kaçan adam, bunları buraya koymak için hayatını tehlikeye atmıştı. Ya da bunları ev halkından bi-

ri getirip buraya koymuştu. Ayşe, hançerin düşürülmemiş ya da fırlatılmamış olduğuna emindi. Bunlar buraya dikkat ve itinayla yerleştirilmişti.

Hayyam, hançeri alarak baktı. Mükemmel bir çeliktendi ve Alamut'taki fedailerin bellerinde gördüğü hançerlerin tıpkısıydı.

Ayşe sordu:

— Bunun mânâsı ne olabilir? İshak anlattı:

— *Ekmek hayat verir, hançer hayata son verir!* Ayşe:

— Evet, dedi, hayatımız, senin kapıyı gözetlemene bağlı olduğuna göre, uğrayacağımız akıbet besbelli! Sen bizim kapılarımızı değil kendi istirahatinin kapılarını emniyet içinde tutarak tatlı tatlı horuldamaya bakıyorsun. Fakat, eline gümüş parçaları sıkıştıran misafirler gelince uyukladığını görmüyoruz. Gece hırsızlar evi basarsa, kimbilir sen nerelerde olacaksın?

İshak:

— Bakınız, dedi, şurada bir kâğıt var. Hem de üstünde bir şeyler yazılı!

Eğilerek kâğıdı aldıktan sonra Hayyam'a uzattı. O da ışığa yaklaşarak okudu:

— Dilini ağzının içinde tut! İshak:

— Çok kıymetli bir nasihat! dedi. Herhalde bu nasihatın muhatabı küçük hanımdır. Çünkü küçük hanımın dili, şu hançerin ucu kadar sivri.

Hayyam, bu sözlerin kendisine hitap ettiğini anladı, bu mesaj Alamut'tan geliyordu. Bunları belki de bizzat Hasan yazmıştı. Böyle imzasız bir ihtar, başka bir yerden gelemezdi. Halbuki Hayyam İsfahan'dan geldi geleli Alamut'u âdeta unutmamıştı. Ayrıca yediciler arasında geçirdiği zamandan hiç kimseye bahsetmemişti. O halde Hasan'ın ona ekmek ve hançer göndermesinin sebebi ne olabilirdi? Bu sebep gün doğar doğmaz anlaşıldı.

Tutuş'un adamlarından biri gelmiş, Hayyam'ı derin hürmetler-

le selâmlamış ve şunları söylemişti:

— Hiç kimse ecelinin ne zaman geleceğini bilmez, ey Sultan'ımızın gölgesi! Biz bu sabah, ortalık ağarır ağarmaz, adamlarınızdan birini ölü olarak bulduk ve onu kaldırıp getirdik.

Hayyam, hemen avluya koştu ve zabita memurlarının getirdiği sedyeye doğru ilerledi. Hayyam'ın emrindekiler de sedyenin başına toplanmışlardı. Sedyenin üzeri bembeyaz bir örtü ile örtülmüştü.

Hayyam, titremeyen bir el ile bu beyaz örtüyü baş tarafından kaldırdı ve birdenbire geriledi. Çünkü yıldırımla vurulmuşsa dönmüştü.

Ceset, Cafer'indi. Ve zavallı adamın suratı kapkaraydı. Cafer'in boğazı yarılmış, dili boğazından dışarıya çekilmiş ve diplerinden kesilmişti.

Muhafız izah ediyordu:

— Vallahi efendimiz, ömrümde bu şekilde adam öldürüldüğünü görmemiştim. Üstelik zavallı adam ihtiyar ve sakattı.

Ömer, ölünün yüzünü hemen örttü ve uzun bir nefes aldı. Sonra Tutuş'un adamına bakarak:

— Koş, dedi, Tutuş'u derhal buraya gönder.

Tutuş, kapıda beklediği için hemen geldi. Ve Hayyam onu herkesten uzak bir köşeye çekti. Tutuş yanaklarının terini silerek oturdu. Onun unutamadığı olay, seneler önce bu Cafer yüzünden, Hayyam'ın bıçaklarını yemesiydi. Hayyam'ın yüzüne bakmak, Tutuş'a hiçbir teselli ve teşvik vermedi.

Hayyam, sadece Cafer'i düşünüyordu. Çünkü bu sadık nedimin ölümüyle, Rahim'le beraber yaşadığı günlerin son hatırası da ortadan kalkıyordu.

Hayyam sordu:

— Bu cinayeti kim işlemiş olabilir? Cafer'in bir tek düşmanı yoktu. Çünkü bir çocuk kadar zararsız ve sevimliydi.

Tutuş ne diyeceğini bilemeyerek kekeliyordu:

— Elendimiz! dedi, bunun kadar karanlık bir hadise ile karşılaşmadım. Daha bu akşam Ulu mescidin civarında konuşmuştuk ve ben onu geceleyin sokaklarda dolaşmaması için uyarılmışım. Yalan söylüyorsam Allah belâmi versin. Hattâ konuşa konuşa caminin kapısına kadar beraber gitmiştik. Kendisinden ayrıldığı zaman hiç bir şeyi yoktu.

— Cesedini nerede bulmuştunuz?

— Caminin arkasındaki sokakta. Cesedini bulduktan sonra o tarafa koştum. Fakat bir tek damla kan bulamadım. Demek ki orada öldürülmedi. Hasan, Hüseyin namına yemin ederim ki...

— Onları bırak. Şimdi bir Hasan var ki ona Hasan Sabbah derler... Demin ondan bir mektup aldım. Diyor ki: "Dilini tut!" Bu gece de Cafer'in dilini kökünden kesmişler. Neden acaba? Acaba Hasan'ın adamları, Cafer'in, peşlerine düşmüş olduğunu mu sandılar?.. Cafer son günlerde neyle meşguldü? Alamut'tan süzülüp buraya gelen bir hikâyeyle; güya adamın biri cennetten dönmüş de orada gördüklerini haber veriyormuş. Güya bu adam, Ateşoğlu'nun evindeymiş de, oraya gelenlerle konuşuyormuş. Cafer'in maksadı bu adamla karşılaşmak ve onu dinlemektir. Cafer'in anlatışına göre bu Ateşoğlu'nun evi de camiye yakındı. Ve cennetten geri dönen adam, Cuma gecesi görünecekti. Cafer'in araştırdığı mesele işte buydu. O halde Cafer, mescidin civarında öldürüldü ve sonra cesedi bu tarafa getirildi.

Hayyam bütün bunları anlattıktan sonra sordu:

— Şu Ateşoğlu'nun evi hakkında ne biliyorsunuz?

Tutuş cevap verdi:

— Hiçbir şey bilmiyorum ve ömrümde bu ismi işitmedim!

Hayyam, bu cinayeti işleyen adamların evini aramakta fayda olmadığını emindi, çünkü bu adamlar, belki şu sırada camide herkesle beraber namaz kılıyorlardı.

Anlatmaya devam etti:

— Bu gece evimize bir hırsız girerek “dilimizi tutmamız” için bir uyarı bıraktı.

Tutuş'un çenesi düşer gibi kimıldadı. Biraz öteden bir ses yükseldi.

— Efendimiz, hançerden ve ekmekten de bahsediniz. Hayyam bağırdı:

— Ayşe, derhal hareme gir.

Bir elbise hışırtısı işitildi ve çok geçmeden bu hışırtı dindi.

Tutuş sordu:

— Size de bir ekmek mi bıraktılar?

— Evet.

— Bir de hançer mi?

— Evet.

Tutuş adamakıllı şaşırmıştı. Fakat şaşkınlığını yenerek, şehirden kaybolan beş kişinin de aynı macerayı geçirdiklerini, beşinin de baş ucunda ekmek bulunduğunu anlattı.

Hayyam ekledi:

— Bana öyle geliyor ki Cafer'i öldürdükten sonra benim başımın ucuna da ekmek ve hançer koydular. Tutuş:

— Şüphe yok! dedi ve ekledi:

— Cafer, caminin önünde birkaç kişinin kaybolduğunu bildiği halde geceleri burada sık sık dolaşıyordu.

— O halde bu iş fedailerin işidir. Bu sözlerin Tutuş üzerindeki etkisi çok garipti. Ağzı açılıp kapanmıştı. Kekeleydi:

— Kimlerin?

— Fedailerin, esrarkeşlerin, hayat ve memata hâkim Şeyh-ül-Cebel'in, yani Hasan Sabbah'ın hançerlerini taşıyan ve onun her dediğini yapan adamların işi. Hasan, Alamut kalesinin sahibidir. Ve yediciilerin piridir.

Tutuş, yalvarırmış gibi ellerini kaldırdı:

— Rica ederim, dedi, bu ismi telâffuz etmeyin! Hayyam, Tu-

tuş'u sükût içinde süzdü ve devam etti:

— O halde yedicilerin kim olduklarını ve ne yaptıklarını biliyorsun?

— Hayır, onlara dair hiçbir şey bilmiyorum. Yalnız onlara ait birtakım hikâyeler işittim. Halk özellikle o demin ismini söylediğiniz zattan fena halde korkuyor.

— O halde yediciler hakkında bildiklerinizi bana anlatınız.

Tutuş'u konuşurmak kolay değildi. Hayyam'dan ödü kopduğu gibi yedicilerden de çok fena korktuğu anlaşılıyordu. Civardaki kafeslerin içinde yılanlar saklanmış gibi korka korka etrafına bakarak Hayyam'ın kulağına bir şeyler söyledi. Söylediğine göre Nizâm, bu adamlar hakkında araştırma yapılmasını istemişti ve bunların sapkın oldukları üzerinde ısrar etmişti. Daha sonra Nizâm, bunların Mısır'da kurarak İran'a yadıkları gizli mezhep hakkında birçok şey yazmış ve bu yazıları mühürleyerek ancak ölümünden sonra okunmasını istemişti. Yaptıkları araştırmaya göre Hasan, herkesi korkutarak nüfuz kazanmış ve zenginleri tehdit ederek yığın yığın para toplamıştı. Uyguladığı yöntem, fedailerinden birini göndererek bir adamın baş ucuna taze ekmek koymaktı. Bunun anlamı, Şeyh-ül-Cebel'e altın gönderilmesi gerektiğiydi. Ekmek bırakıldıktan bir gün sonra eve bir dilenci uğruyor ve bizzat hane sahibinin elinden ekmek istediğini söylüyordu. Hane sahibi, dilenciyi görüyor, ona bir kese altın vererek başından savıyor ve böylece tehlikeden kurtuluyor.

Tutuş bunları anlattıktan sonra ekledi:

— Bilmediğimiz nokta, bu işleri kimin yaptırıldığıdır. Hasan'ın kendisi mi, yoksa adamları mı? Hasan'ı ele geçirmek için bir hayli uğraştık. Fakat başarılı olmadık. Hasan, Rey'deki Dar-ül-Kütüp'de Nizâm'ın yanına girdi ve kendisiyle konuştu. Daha sonra her tarafı aradık, fakat izini bulamadık. Bu adamların, İsfahan'a musallat olmaları nisbeten yeni bir hâdisedir. Kaybolan beş adamın izlerini

aradıksa da hiçbir şey bulamadık. Hattâ cesetlerini bile ele geçiremedik. Anlaşıyor ki bu esrarkeşlerin şehir içinde bir yerleri var. Fakat nerede?

Tutuş devam etti:

— İhtimal ki bugün sizden de para istemek için bir dilenci gönderirler.

— Zannetmem!

— O halde sizin hesabınıza Karun denen o adamdan ne lazımsa almış olacaklar!...

— Onu bilmem, fakat Cafer'in ölümü, onlara pahalya mal olacak!

Tutuş sordu:

— Ne yapabiliriz? Büyük büyük adamlar bunlara karşı söylenemedik söz bırakmadılar. Sonra hepsi de sustular. Hattâ onların lehinde konuşmaya başladılar. Sebebini, kimse bilmiyor ve kimse yılan yuvasını bulup meydana çıkaramıyor? Bu yediciler, deveci, tüccar ve derviş kılığna girerek her tarafı dolaşmakta ve her yere girip çıkmaktadırlar. Bana kalırsa, bunlardan biri de sizin evinizdeki hizmetçiler arasındadır.

Hayyam, Kêçük Kasr etrafında dolaşan harem ağasını hatırladı ve hizmetçileri arasında böyle bir adamın bulunup bulunmadığını düşündü. Belki de, başucuna ekmek ve hançer koyan adamı, kendi adamlarından biriydi.

Tutuş devam etti:

— Kazvin ve Rey civarındaki bütün bölge, bu adamlardan korkuyor. Son zamanlarda onların Nişabur'a da musallat oldukları görüldü. İsfahan civarında Diz dağı üzerindeki ateşkede de görüldüler. Fakat beş İsfahanlının birdenbire kaybolmaları korkunç bir olaydır. Bunların açıktan açığa öldürülmedikleri anlaşılıyor. Çünkü ortada tek bir izleri yok. Onun için size de ihtiyatlı davranmayı tavsiye eder ve bu adamlarla uğraşmamanın daha doğru olacağını vurgulamak isterim.

Hayyam cevap verdi:

— Bu adamlar büyü yapıyorlar. Perde arkasında hareket ediyorlar. Bunlara aynı silâhla karşılık vermek gerekir.

— Bu işle bizzat siz mi meşgul olacaksınız?

— Hayır, onlar, kendilerini açığa vurmak mecburiyetinde kalacaklar!

Tutuş, birdenbire ayağa kalktı ve Hayyam'ın gizli kuvvetleri olduğunu hatırladı. Onların sihirbazlığına, sihirbazlıkla karşılık vermek onun elinde idi!

— Benim gizli kuvvetlerle hiçbir alâkam yok, efendimiz! Bana müsaade ediniz de gideyim.

— Hay hay.

Perşembe akşamı güneş battıktan ve yıldızlar doğduktan sonra Hayyam, evin arka kapısından çıktı. Bütün hane halkı içinde, yalnız Ayşe, onun kıyafetini değiştirerek sokağa çıktığını biliyordu. Çöl Arabi kıyafetine girmiş, başına bir örtü geçirerek yüzünü gölgelendirmiş, kısa ve kıvrık bir de kılıç takmıştı.

Yatsı vakti Ulu camiye girdi ve cemaate katıldı. Namazdan sonra cemaatle birlikte çıkarak caminin arkasındaki sokağa saptı. Önünde yürüyen insanlar vardı. Durakladı ve onların soldaki bir kapıyı açıp içeri girdiklerini gördü. Kapının önünde eli sopalı bir kör oturuyordu. Hayyam onun karşısına geçerek sordu:

— Ateşoğlu'nun evi burası mı?

— Evet burası. Atesoğlu'ndan ne istiyorsun?

— Cennete gidip gelen bir adam varmış burada.

— Evet, evet..

Hayyam da eve girdi. Etraf karanlıktı. Ortada bir perde vardı. Perdeyi araladı. Burada bir mum yandığını ve derviş kılıklı bir adamın kendisine baktığını gördü. Derviş ona daha ilerideki bir perdeyi gösterdi. Hayyam ilerledi ve birtakım insanların oturduğu odaya girdi. Herkes, odanın ön duvarındaki bir halıya doğru bakıyordu. Halının önünde bir meczup duruyor, sağa sola eğilerek göğ-

süne vuruyor, ara sıra bir mersiye okuyor ve:

— Ya Hüseyin, ya Hüseyin! diye bağınıyordu.

Hayyam, meczuba yakın bir yerde oturmak için ilerledi ve cemaati süzdü. Bunların içinde esrarkeşlerden birinin bulunduğunu anlatacak bir emare görmedi. Mecliste hazır bulunanlar, birtakım şehirliler, askerler ve mollalardı. Hepsi derin bir merak içinde bekliyor ve içlerinden birkaçı, meczuba uyarak ellerini kaldırıp indiriyorlardı. Bir buhurdanlıktan tütsüler yükselmekteydi. Nihayet meczup durup bağırıdı:

— Ölünün sesi yükseldi!

Sonra halıyı çekti ve halıyı çekmesiyle kemerli bir bölme göründü. Zeminde büyük bir bakır kazan yarı yarıya kan ile doldurulmuştu. Kazanın ortasında bir insan kafası görünüyordu. Gözleri yurmulu ve saçları kırıkıktı. Bu kafa, bir insan kafasıydı.

Yumulu gözler, yavaş yavaş açılıyordu. Gözler açıldıktan sonra kafa, sağa sola döndü. Cemaat derin bir sükût içinde manzarayı izlemekteydi.

Yavaş yavaş kafanın dudakları kıvıldadı ve konuşmaya başladı:

— Ey mü'minler, dedi, göze görünmeyen âlemin hikâyesini dinleyin!

Hayyam'ın yanı başında oturan bir molla:

— Ya Allah! dedi.

Kafadan akseden ses cennetten, cennet hayatından, hurilerden, bal, süt, ve şarap ırmaklarından bahsediyordu. Hayyam, dikkat etti. Ses, bu kafadan aksetmekteydi. Ve bu kafa, canlı bir adamın kafasıydı. Fakat bu adamın cesedi görünmüyordu. Bölmenin içinde kazandan başka bir şey yoktu ve duvarlar, halılarla örtülmüştü.

Kafa birçok şey söyledikten sonra sustu. Gözler kapandı ve meczup halıyı örttü.

Hayyam'ın yanındaki molla:

— Bu bir keramettir! diye bağırıdı.

Başkaları da onu onayladı. Fakat birçoğu susuyordu. Korku içinde fısıldaşanlar ve tartışanlar da vardı. Bunların kimi, konuşan kafanın bir ölü kafası olduğunu; kimiye bunu isbat etmek lâzım geldiğini söylüyordu.

Nihayet askerlerin biri bağırdı:

— İspat isteriz.

— Bu bir kerametse ispat edilmeli! Meczup cevap verdi:

— Pekâlâ! İspat edeceğiz.

Ve bir an durarak herkesin dikkatini üzerine çektiğine kanaat getirmiş gibi halıyı tekrar çekip, eğildi. Kafayı iki eliyle kulaklarından tuttu. Kaldırıp herkese gösterdikten sonra yine kanlı kazanın içine koydu.

Mollanın biri yere kapanmış ve odanın içine korkunç bir sükût yayılmıştı. Daha sonra sesler yükseldi:

— İnaniyoruz! İnaniyoruz!

Hayyam, yerinden sıçrayarak halının bulunduğu yere gitti:

— Arkadaşlar, bu bir keramet değil, bir oyundur. Ölüler, konuşmaz. Dikkat edin!

Hayyam, perdeyi çekip hareketsiz kafaya doğru ilerledi ve kazanın kulplarına yapıştı. Kazan kaldırılınca altının açık olduğu görüldü.

Seyirciler ayağa kalkmış ve dikkat kesilmişlerdi. Hayyam daha sonra duvarlardaki halıları çekti. Ve bir halının ardında açık bir kapı bulunduğu görüldü. Bir şamdan alarak kapıdan girdi. Birkaç adım attıktan sonra ayağı kaydı. Yere baktı. Yer kan içindeydi.

Hayyam'ın arkasından gelen asker bağırdı:

— Çöl çocuğu vallahi hakikati keşfettin. Burada bir adam öldürülmüş. Zaten kafa da halâ sıcak. Fakat gövde nerede?

Cemaat da peşlerine takılmıştı ve hep birlikte arkadaki odalara doğru yürüdüler. Burası yatak odaları idi. Fakat alt kata inen merdivenin başında bir fedainin beyaz elbisesini giyen bir adamın gövdesi duruyordu.

Asker bağırdı:

— Gövde buraya atılmış!..

Asker, aşağı indi ve yüzüne akseden koku yüzünden irkilerek bağırdı:

— Başka cesetler de var! Sonra ışığı uzatarak baktı ve saydı.

— Bir, iki... beş!

Deminki molla askerin gösterdiği yere bakarak:

— Emin Bey'in cesedi bu!. Bu da Şîr Afgan'ın cesedi. İsfahan içinde kaybolan beş kişi bunlar olacak! Katilleri yakalayalım!

Fakat deminki meczup ortadan kaybolmuştu. Ortada esasını yere çarpan kör adamdan başka bir kimse yoktu.

Hayyam o gece uyuyamadı. Cafer'in cesedi, gözünün önünden gitmiyordu. Hayatın acı tatlı birçok safhalarını beraber yaşamışlardı. Onun gibi bir adama bu şekilde kıymak için taştan da katı bir yürek taşımak gerekti. Hayyam'ın içi yanıyor ve bir hummaya tutulmuş gibi sarsılıyordu.

Ertesi sabah, bütün şehir halkı, esrarkeşlere karşı ayaklanmıştı. Herkes bunlardan kurtulmak ve emniyet içinde yaşamak istiyordu. Aynı gün, Nizâmülmülk de, inzivaya çekildiği yerden çıkarak Melikşah'ın huzuruna kabul olundu ve:

— Sultanım, dedi, emredin de bu yedicileri ortadan kaldırsınlar. Bunlar size karşı meydan okuyor ve gözünüzün önünde tebanızı soyuyorlar.

Melikşah yedicileri, ehemmiyetsiz bir fırka sayıyordu. Fakat Nizâmülmülk, bunların taç ve taht düşmanı olduklarını ve maksatlarının devleti yıkmak ve parçalamak olduğunu söylüyordu.

Melikşah:

— Bunlara karşı bir sefer yapmaya değmez. Bunların bin atlıya karşı duracak kuvvetleri ve silâhları yok. Onun için bunlara önem vermemek daha doğrudur.

Nizâm, bunların Alamut kalesini ele geçirmiş olduklarını, her tarafı soyarak, çaldıklarını buraya koyduklarını, Hasan Sabbah'ın sultan aleyhinde sözler söylediğini ve devletin yıkılacağını anlattığını uzun uzadıya açıkladı. Fakat Sultan'ı ikna edemedi. Nihayet sözü Hasan'ın kalesine çevirdi ve sordu:

— Bu kaleyi onun elinde mi bırakacaksınız?

Melikşah kızdı:

— Vallahi, hangi casusa inanmak lâzım geldiğini anlamıyorum. Tutuş, yedicilerin kalesi de, reisi de yoktur, diye yemin ediyor. Siz onların başarılarından bahsediyorsunuz. Acaba hanginize inanacağız! Rica ederim. Bu işlerle meşgul olmayın!

Nizâmülmülk, Sultan nazarında zerre kadar itibarı kalmadığını anlayarak kalktı ve Sultan'ı selâmlarken:

— Bana kalırsa İsfahan'a nazır olan Diz dağlarını kontrol etmek fena olmaz. Çünkü yediciler, büyük şehirlere hâkim dağ tepelerine yerleşmek siyasetini takip ediyorlar. Bunların Diz dağında dolaştıkları da görülmüştür, dedi.

Melikşah, ava çıktığı sıralarda, tepesinde eski bir yapı bulunan bu dağı görmüştü:

— Peki, dedi, oraya bir kale kurmak niyetindeyim.

Melikşah bu mevkiî keşif için kumandanlarından birini veya Tutuş'u değil, bir kıta askerle Hayyam'ı gönderdi. Sultan, Hayyam'ın karıştığı her işi uğurlu sayıyor, söylediği her söze inanıyordu. Bundan başka, onun, bu yedicilere ait bir yuvayı, sadece zekâsı ve gizli kuvvetleriyle temizlediğini haber aldığı için Hayyam'a karşı güveni kat kat artmıştı.

Diz dağında birtakım çoban ve muhacirlerin ikamet ettiği anlaşılmıştı. Sultanın askerleri, dağın her köşesini ve harabelerin her tarafını araştırmışlar, fakat esrarkeşlerin izine tesadüf etmemişlerdi. Mabedin altındaki mağaralarda silâh yoktu ve ahali, Alamut'tan, ya

da Hasan Sabbah'tan haberdar olmadıklarına dair yermin etmişlerdi. Fakat Hayyam durumundan şüphe ediyodu. Çünkü burada "Ateş"e tapanlara mahsus bir mabet vardı. İsfahan'daki esrarkeşlerin toplandıkları yer de "Ateş" oğlunun evi idi. Dağın iki kayası arasında bir ırmak akıyordu. Ve bütün bunlar Alamut'u hatırlatan âlâmetlerdi. Hayyam, dağda ikamet eden çoban aileleri arasında birçok genç bulunduğuna da dikkat etmişti. Bu nedenle gençleri süzdü ve içlerinde tanıdık bir sima bulunup bulunmadığına baktı.

Askerlerden biri ona yuvarlak kulenin içindeki birtakım garip işaretleri göstererek bunların anlamını sordu:

Hayyam, bunlara dikkatle baktı. Bu işaretler yuvarlak duvarın üzerindeydi ve Hayyam bir bakışta bunların ne olduğunu anlamıştı.

Büyük bir akrep, bir kuş, bir keçi ve on iki burcun bütün işaretleri meçhul eller tarafından taş üzerine yontulmuştu. Her işaretin altında tunçtan yapılmış bir askı uzanıyordu. Anlaşılan her işaretin altına bir şey asılmaktaydı.

Hayyam anlattı:

— Bu on iki burcu gösteren işaretlerdir.

Fakat bunlar buraya niçin kazanmıştı. Yalnız duvarı süslemek için mi? Yoksa, bu mabedi kuranlar, belli bir amaçla mı hareket etmişlerdi? İhtimal ki bu işaretler, bugün unutulmuş olan bir âyin ile ilgiliydi.

Hayyam, kulenin merkezine giderek, gözlerini burçların işaretlerine dikti ve topuğuna dayanarak döndü. İşaretler koçla başlıyor ve balıkla bitiyordu. İhtimal ki, kulenin tepesindeki bir açıklıktan, içeriye güneş ışığı yansıyor ve mevsimleri gösteriyordu. Herkes bakıyor ve Hayyam yavaş yavaş dönüyordu. Onun bu hareketini izleyenler, olağanüstü bir güce başvurduğunu sanıyorlardı.

Hayyam, birdenbire güldü.

Ve askerlerin biri sordu:

— Ne yapıyorsunuz Hâce? Bir meseleyi mi hallediyorsunuz? Yoksa deline mi arıyorsunuz?

— Hiç biri! Ne yaptığımı sonra anlarsınız.

Hayyam da kuleden çıktı. Artık dünyanın eksenini etrafında döndüğünü ispat etmesine hiç bir engel kalmadığına inanıyordu.

O günden sonra Cafer'in ölümü ve esrarkeşlerin harekâtı ile de alâkadar olmadı. Bütün emeli Nişabur'daki Yıldızlar Evi'ne dönmek ve tecrübelerini denemektir.

Çok geçmeden talih döndü. Ecelleri gelen insanlar, rüzgârların söndürdüğü mumlar gibi, ruhlarını teslim ettiler ve onların yerine başka insanlar doğdular.

Sultan, Nişabur'a doğru hareket etti. Her akşam otağı kuruluyor ve her sabah toplanıp götürülüyordu.

Nizâm, yazdığı esere yeni bahisler eklemekle meşguldü ve talih tekerleği ağır ağır dönmekteydi. Her saat başı, hayat mücadelesinde servetler doğuyor, şanlar, şerefler kazanılıyor, saadetler felâkete dönüyor, çıkışları inişler, zevkleri ızdıraplar takip ediyordu. Sultanın karargâhı üzerindeki ufukta bir kuyruklu yıldız görüldü ve sultan bu işaretin ifade ettiği şeyi anlamak için Hayyam'ı çağırttı.

Hayyam, bunun bir tehlike işareti olduğunu söyledi. Kuyruklu yıldız, Ejderha'nın garbında idi. Melikşah da bunun böyle olduğunu görmüştü. Buna karşı Melikşah, kumandanlarından birini çağırarak derhal Alamut kalesinin üzerine yürümesini ve kaleyi yıkmasını emretti.

Melikşah, çevresinde yedecilerden başka bir tehlike görmüyor ve Hasan'ın garpta olan Mısır'dan gelmiş olduğunu bildiği için bu semavi işaretin ona karşı harp açmayı gerektirdiğini sezinliyordu. Melikşah, karargâhını Nişabur ovasında kurmuştu ve burada ikamet etmekteydi. Hayyam'ı da bırakmıyordu.

Fakat bir ay geçmeden, esrarkeşlerin hançerleri, Melikşah'ın

karargâhı içinde de parladı.

Gece yansıydı. Deylemlilerden birinin kıyafetine girmiş bir genç, eşraf otağına gelerek, Nizâmülmülk'e sunulacak bir mesajı olduğunu söyledi ve derhal öne atılarak ihtiyar adamı bıçakladı. Muhafızlar, katili oracıkta parçaladılar ve bu genç "Cennete, cennete!" diye mırıldanarak öldü.

Melikşah:

— Tehlike gerçekleşti! diyerek Nizâm'ın ölümünden dolayı çok üzüldü ve Alamut'u kuşatan kuvvetler kumandanına katiller yuvasını temizlemek hususunda hiçbir gayretin esirgenmemesi için emirler gönderdi. Melikşah, Nizâm'ın yazıp mühürlediği yazıları okumuş ve bu yeni mezhebin doğrudan doğruya kendi taç ve tahrını tehdit eden bir tehlike olduğuna inanmıştı. Hayyam:

— Nizâm, gerçekten, sadık bir vezirdi. Bir ay onun matemini tutacağım!

Sultan, Hayyam'ın bu müddet zarfında, Nişabur'da kalmasına müsaade etti.

Hayyam, Ayşe ile birlikte evine doğru giderken, birbirini takip eden Sultan'ların halini düşünerek şu rubaiyi karaladı:

*Âlem, diyoruz, biz ona bir eski konak
Yapmış gece gündüz anı hep onda durak
Binbir cem önünden arka kalmış sofra
Binbir Behram için otak bir harita*

Alamut kalesinin kuşatması devam ediyordu ve buraya kurulan mancınıklar koca taşları, kalenin duvarlarına fırlatarak toz bulutları kaldırıyor, taşları parçalıyor ve bütün bu enkazı nehrin yatağına yığıyordu. Katranla tutuşturulmuş demir parçaları havaya fırlıyor, evlerin damlarına ve avlulara düşerek yangınlar çıkıyordu. Alamut kalesini müdafaa edenler, mızrak atmakla, ok ve taş yağdır-makla karşılık veriyorlardı. Gerçi Sultan'ın ordusu, kaleyi kuatmış-

tı, fakat kalenin kolay kolay düşmeyeceği belliydi.

Hasan, arada bir kalenin duvarları arasında görünüyor, arada bir de gizli bir yol tutarak kaleden çıkıyor ve kalenin dışında olduğunu hissettiriyordu. Hasan'ın adamları kaleden çıkarak Rey ve Nişabur'a, hattâ Belh'e kadar uzanıyor ve halkı kıskırtmak için türlü türlü şeylerden bahsediyorlardı. Güya kuyruklu yıldız müthiş bir alâmetti ve görünmeyen Mehdi'nin ortaya çıkacağı saat yaklaşıyordu.

Horasan yolu üzerinde peydah olan birtakım dervişler, Mehdi'nin ortaya çıkacağından başka bir şeyden bahsetmemektedir.

Camilerde, yollarda ve kervansaraylarda halk, Nizâmülmülk'ün katli üzerine dedikodu yapıyordu. Kimine göre, Nizâm, Melikşah'ın arzusuyla öldürülmüştü. Bazılarına göre ise Nizâm, olağanüstü bir kuvvetin tesiriyle bu akıbete uğramıştı ve saltanatı uzun bir zaman idare etikten sonra kara topraklara gömülmüştü.

Bütün şehirde emniyetsizlik havası esmekte ve herkesi zehirlemekteydi. Hiç kimse, bu emniyetsizliğin ve kararsızlığın gerçek sebebini anlamıyordu. Fakat bunun bir veba gibi yayıldığı görülüyordu. Melikşah, Rey veya İsfahan'da kendini gösterirse, belki de bu emniyetsizlik havasını yenebilirdi. Halbuki sultan avla meşguldü.

***

Hayyam, Yıldızlar Evi'nde yeni bir cihaz hazırlamaktaydı. Geometriye ait bir risale ile meşgul olan arkadaşları, onun geri dönmemesinden memnun olmuşlardı. Fakat kimse onun ne yaptığını anlamıyor ve bir çocuk oyuncuğu ile meşgul olduğunu sanıyorlardı.

Hayyam, yuvarlak rasat odasındaki bütün eşyayı kaldırmış, adam boyu yüksekliğinde bir raf yaptırmış ve bu rafın üzerine yüzlerce küçük kandil koymuş, daha sonra ise bütün bu ışıkları, parşömeden yapılmış bir perde ile kapamıştı. Geceleri ışık, bu parşömeden süzülürken ve parşömenin üzerinde burçları gösteren re-

simler göze çarpmaktaydı.

Hayyam'ın, bu ışıkları yaktığı ilk gece, kendisiyle beraber çalışan matematikçiler, bir şey anlamadılar. Gerçi on iki burç apaçık görülmekteydi. Fakat bunu o devrin çocukları dahi biliyorlardı.

Hayyam bunlara bakarak:

— İvet, dedi, bunu çocuklar bile bilir. Fakat çocukların gördüğü birçok şeyi siz görmekten âciz kalıyorsunuz!

Matematikçiler topukları üzerinde dönerek her tarafa baktılar, fakat bir şey anlayamadılar. Aralarında konuşuyor, ortada burçları gösteren bir banttın başka bir şey görmediklerini söylüyor ve bu burçların güneş, ay vesair yıldızların geçidi olduğunu ekliyorlardı. Acaba Hayyam bunca zahmete niçin giriyordu? Niçin bu ışıkları yakıyordu? Hiçbiri buna akıl erdiremiyordu.

Fakat Hayyam çalışmaya devam etti. Bir sürü işçi, burçlar odasında çalışmakta ve yerden birtakım taşlar çıkarmaktaydı. Hayyam, bu sırada, kimseyi bu odaya sokmamakta ve yalnız çalışan işçilerle görüşmekteydi. Buraya bir sürü tahta ile tahtadan bir direk götürülmüştü. Dülgerler, bu tahta direk üzerinde birtakım delikler açmış, bu deliklere, büyük kollar sokmuşlardı. Nihayet işçiler, burçlar odasının altında çalışmaya koyuldular ve bir süre sonra işlerini bitirdiler.

İşler bittikten sonra Hayyam, Gazali'yi davet etti. Çünkü Nişabur medresesinin en şöhretli üstadı o idi. Onunla birlikte daha başka davetliler de geceleyin geldiler ve Hayyam'ın muavinleri tarafından merasimle kabul olundular. Gazali, artık "Hüccetül İslâm" ünvanıyla tanınan saygıdeğer bir sima idi.

Misafirlere şerbetler ve meyvalar ikram edildikten sonra Gazali, Hayyam'a dönerek sordu:

— Sizin Nizâmülmülk'e karşı geldiğinizden ve İsfahan'da büyü yaptığınızdan bahsolunuyor. Bunların aslı var mı?

Hayyam cevap verdi:

— Son zamanlarda herkes ağzına geleni söylemeye başladı.

Bunları şimdilik bir tarafa bırakalım. Çünkü bu akşam Hüccetül İslâm'a bambaşka bir şeyden bahsedeceğim. Buyurun!

Gazali kalktı ve Hayyam ile birlikte burçlar odasına girdi. Hayyam'ın muavinleri ile Gazali'nin talebeleri, odayı merakla süzdüler. Odada, parşömen örtüden akseden ışıklardan başka bir şey yoktu.

Hayyam ile Gazali, odanın ortasında duruyorlardı. Hayyam'ın emri ile diğerleri oturmuşlardı.

Hayyam burçların resimlerini göstererek sordu:

— Bunlar nedir?

— Burçlar! Koç, öküz, balık vesaire... On iki burç sıralanmış bulunuyor.

— Mükemmel! Şimdi Hüccetül İslâm, şu merkezde durarak ilk işarete baksın.

Gazali, Hayyam'ın istediğini yaptı. Ve herkes dikkatle baktı. Hayyam sesini yükseltmeden devam etti:

— Kimıldamayınız, yerinizden ayrılmayınız ve sadece dikkat ediniz. Çünkü, bütün kule hareket edecek.

Hayyam ellerini çırdı. Ve Gazali bekledi. Çünkü böyle bir şeyin olacağına inanmıyordu. Işıkları aksettiren bant dönüyordu. Daha sonra Gazali'nin ayağının altında bir şey çıtırdadı ve esnedi. Gazali, adalelerinde bir kasılma hissetti ve gayrı ihtiyari bir çığlık attı. Çünkü hakikaten kule dönüyordu ve parşömen üzerindeki işaretler hareket ediyordu, Sonra hepsi birden durdu ve Gazali diz üstü düştü.

— Allah, Allah! Bu ne iş. Ve bu koca kule, nasıl kimıldayıp döndü? Döndüğünü gerçekten gördüm.

Gazali'yi kolundan tutup kaldıran Hayyam, bir şey söylemeden bekledi.

Fakat Gazali'nin talebelerinden biri ona cevap verdi:

— Üstat, kule katiyen kimıldamadı. Fakat sizin önce ağır ağır, sonra süratle döndüğünüzü gördük. Gazali reddetti:

— Ben katiyen kimıldamadım. Hayyam söze karıştı:

— Siz kımıldamadınız. Fakat döndünüz. Çünkü, bu koskoca binayı bir tekerlek gibi çevirmeye imkân yok..

— Bu nasıl oldu?

— Bu da direği değirmen taşı gibi çevirmekle mümkündür, ellerimi çırptığım zaman, onu aşağıdan çevirdiler.

— Fakat bu çocuk oyununu oynamaya niçin lüzum gördünüz.

— Çünkü siz en akıllımsınız. Ve sizin ne gördüğünüzü söylemenizi istedim. Şimdi bakınız. Siz öncelikle kendi ayağınızın üzerinde döndünüz. Daha sonra döndürüldünüz ve o zaman bütün kulenin hareket ettiğini sandınız, bunun sebebi ne?

— Çünkü ben kımıldamıyordum ve aldanmıyordum. Bunları kâfirlerin kitaplarından mı öğrendiniz..

Hayyam'ın sesi yükselmişti:

— Her gece, yıldızları görüyorsunuz. Ve bunlara bakarak; biz hareket etmediğimize göre bu yıldızlar bizim etrafımızda dönüyor, diyorsunuz! Halbuki yıldızlar, bizim etrafımızda dönmüyor. Ve biz onların hareket ettiğini sanarak aldanıyoruz.

Gazali düşündü ve kaşlarını çatı. Talebeleri de dikkat kesilmişti. Hayyam anlatıyordu:

— Bu direk nasıl döndüyse dünyamız da her gün kendi ekseni etrafında bir devri tamamlıyor. Biliyor musunuz ki insanlar, birçok yüzyıldan beri sema küresinin hareket ettiğine inanıyorlar. Hakikati görenler de oldu. Fakat gördüklerini anlatamadılar.

Gazali:

— Hayır, dedi, arz hareket etmiyor, kâinatın ortasında hareket-siz duruyor.

Talebeleri onu onayladı ve hep bir ağızdan Hayyam'dan delil istediler.

Hayyam:

— Delil gayet açıktır! dedi.

— Öyle ise delili göster. Hayyam kısaca açıkladı:

Gezegenler, dünyaya sabit yıldızlardan daha yakındır. Merih,

Zühre, Utarit çok yakın. Ay da öyle. Güneş de öyle. Ay veya güneş tutulmaları; yani ay, güneş, ile dünyanın arasında kaldığı ya da dünya ay ile güneşin arasından geçtiği zaman bunun böyle olduğu görülmüyordu. Fakat sabit yıldızlar çok uzakta bulunuyorlar. Talebelerden birisi sordu:

— Delil bunun neresinde? Hayyam sözlerine devam etti:

— Geceleyin Kahire'de duran bir adam, Nişabur'dan görülebilen hemen hemen bütün yıldızları görebilir. Kahire ile Nişabur arasındaki büyük mesafe, sema küresi üzerinde bir çizgi bile teşkil etmez. O halde dünyanın hacmi, kâinata göre son derece küçük olmalıdır.

Hayyam, kesin bir dille konuşuyordu. Matematikçiler onu zevkle dinledikleri halde medreseler düşmanlık ifade eden bir tavırla dinliyorlardı.

Hayyam anlattı:

— Bazı yıldızların bizden binlerce fersah uzaklıkta oldukları anlaşılıyor. Küçük görünmelerinin sebebi, uzaklıklarıdır. Güneşin büyük görünmesinin sebebi de yakınlığıdır.

Dinleyicilerden biri itiraz etti:

— Bunlar dünyanın hareket ettiğini ispat etmez. Yıldızlar büyük veya küçük, uzak veya yakın olabilir; fakat bunlar etrafımızda hareket ediyorlar.

Hayyam cevap verdi:

— Olamaz! Çünkü bu yıldızların bu kadar uzak bir mesafeden dünya etrafında dönmeleri için, uzayı müthiş bir süratle geçmeleri ve bu yüzden birer alev halinde kaybolmaları gerekir. Nasıl ki ara-sıra bir yıldızın yerinden düşerek alev halinde kaybolduğunu görmekteyiz, işte tıpkı onur, gibi...

Talebenin biri bağırdı:

— Yalan söylüyor. Allah her şeye kadirdir. Taşı ateşe çevirir, ateşi de taş.

Hayyam:

— Evet, dedi, aynı kudret dünyamızı kendi eksenini etrafında döndürüyor! Aynı kudret, cihan içinde cihanlar yaratmış ve bunları fezaya dağıtmıştır. Aynı kudret sizi, hareket ettirmekte ve bizim ömürler yaşatmaktadır. Fakat biz anlamıyoruz!

Hayyam, Gazali'ye baktı, Gazali de fikrini söyledi:

— Her bilginin kaynağı O'dur. O bizim güneşimizdir ve bizim bütün akıl ve idrakimiz, o güneşin yansımından başka bir şey değildir.

Hayyam cevap verdi:

— Dünyada hiç bir zerre O'nun hükmünden hariç değildir.

Güneş, senin gibi, benim gibi, yerli yerinde, O'nun huzurunda âciz durur. Fakat güneşten bir şey öğrenmek için, onu olduğu gibi görmeye çalışmak lâzımdır. Yoksa bir şey öğrenemeyiz.

Gazali talebelerinden birine dönerek bir testi su getirmesini söyledi. Su geldikten sonra Gazali abdest aldı. Sonra ayağa kalktı ve kapıya doğru yönelerek anlattı:

— Ömer Hayyam. Yıldızların uzaklığına dair, ay ve güneş tutulmasına dair söylediklerine itiraz etmiyorum. Hakkı Tealâ "Allah göklerin ve yerin nurudur... Dilediğini nuruna iletir" diyor. Biz bu nuru arıyoruz. Ve onun için zamanın ve zamana ait ölçülerin bu hidayet ile bir alakası bulunduğuna inanmıyoruz. Sen de aklını başına topla ve bu hidayeti ara!..

Hayyam cevap verdi:

— Vaktiyle şöyle bir uyarı almıştım: Dileğini ağzında tut! Fakat ben, söylemek istediğim her şeyi söylemeye karar verdim. Yarın, medresenin divanı huzurunda, hayatımda yaptığım araştırmaların sonucunu anlatacağım.

Gazali, Hayyam'ın yüzüne dikkatle baktı ve mırıldandı:

— Çıldırдың mı Hayyam!

— Hayır. Fakat hiçbir insan için ebedi hayat vaat edilmiş değil. Hayat ipliği her an kopabilir. Ben de söyleyebileceğim her şeyi yaşarken söylemek istiyorum.

— Dikkat et! Dilini tut Hayyam! Ben de Allah'ın seni hidayete

kavuşturması için dua edeceğim!

Gazali de talebeleri de, Hayyam'a kızmışlardı.

Talebenin biri ilerleyerek:

— İy Hüccetül İslâm! dedi. Sizin Hayyam karşısında dizüstü çökmeniz doğru değil. Yarın Nişabur halkı ne der?

Hayyam ona bakarak:

— Hüccetül İslâm kulenin hareket ettiğini sanmasaydı dizüstü çökmezdi.

Gazali, Hayyam'a dönerek:

— Sen, dedi, medrese divanına gitmekten vazgeç! Belki bir olay çıkar.

— Çıkacağı varsa çıkabilir..

Nişabur'da türlü türlü hikâyeler dolaşıyordu. Bu hikâyelere göre, Hayyam, Hüccetül İslâm'ı davet etmiş ve ikisi güçlerini karşılaştırmışlardı. Hayyam, büyülerden istifade ederek Hüccetül İslâm'ı bayılmak istemiş, fakat Hüccetül İslâm Kuran'a sığınarak kendini korumuş ve sonunda galip gelerek Hayyam'ı alt etmişti. Daha başka şayialara göre Gazali, kulede kurulan cehennemini bir makineyi de keşfetmişti.

İshak, yün tacirlerinden oluşan bir kafileden bu haberleri almış ve bunların Hayyam'ın evinin önünden geçerken eve doğru dönerek tükürdüklerini görmüştü.

İshak kafiledikilerle kavga etmiş, fakat devecinin biri ona Nişabur'da işittiği hikâyeleri anlatmış ve şunları da ilâve etmişti:

— Sizin efendi, kulenin içinde insanları kazıklamak için kazıklar dikmiş, kazıkladıklarını gömmek için bir çukur kazmış, fakat evliyadan biri onun iç yüzünü meydana vurmuş ve âlemi onun şerrinden kurtarmış. Buna rağmen sizin efendi, medrese divanının huzuruna çıkararak bir gün, bir gece süren bir konuşma yapmış ve öyle şeyler anlatmış ki ağza alınması bile günahmış. Onun iddiasına göre yıldızlar kmuldamiyormuş, güneş yerli ye-

rinde duruyormuş, doğrusunu isterseniz, ben türlü türlü şeyleri işittim amma, güneşin doğduğunu ve battığını inkâr eden biri olduğunu şimdiye kadar hiç işitmemiştim.

İshak hayret içindeydi.

Kafile hareket ettikten sonra İshak da işittiklerini Ayşe'ye anlattı. Ayşe'nin cevabı kesindi:

— Efendimiz, ne diyorsa sözün doğrusu odur. Meselâ güneş duruyor mu, diyor. Öyledir. Durmadığını ne biliyorsun?

İshak, kapiya döndüğü zaman güneş batıyordu. Güneş, her zaman olduğu gibi hareket ediyordu. İshak, Nişabur'da olan bitenden haberdar olmak için etrafı gözetledi ve bir tacirin kölesinden Hâce Ömer'in Yıldızlar Evi'nde çalıştığını fakat Nişabur medresesinin dedikodu ile çalkandığını haber aldı.

Çok geçmeden tozu dumana katan bir atlı, kendisine yol açmak için bağırıyor ve Semerkand'a gittiğini söylüyordu:

İshak sordu:

— Semerkand'a ne haberler götürüyorsun? Atlı hiç durmadan cevap verdi:

— Kötü haberler götürüyorum. Melikşah öldü!

Kara haber Belh'den Bağdat'a kadar her yere şimşek süratiyle ulaştırılmıştı. Sultan, ava çıktığı sırada hastalanmış, tabipleri kan aldıkları halde Sultan'ı kurtarmaya muvaffak olamamışlar ve Sultan', yerine kimin geçeceğini söylemeden vefat etmişti.

Nişabur ve İsfahan'da, bütün mağazalar kapanmış, halk matem tutmaya başlamıştı. Büyük kervanlar yarı yoldan geri dönüyordu. Ve askerî kuvvetler, birbirleriyle anlaşamayan kumandanların kumandası altında bekliyorlardı. Alamut kalesini kuşatan kuvvetin kumandanı, Melikşah'ın oğlu Türkyaruk'un dâvasına katılmış ve bu yüzden ona yardım etmek üzere kuşatmayı kaldırmıştı. Nizâmülmülk'un oğulları da Türkyaruk'la beraberdiler.

Sultanın diğer oğlu olan Muhammed'se, Bağdad halifesi tarafın-

dan Sultan ilân edinmişti.

İki taraf kuvvet topluyor ve iç savaş başlıyordu.

Hasan Sabbah, Alamut'un kuşatmadan kurtulması üzerine Mısır'daki reisler ile istişare etmek üzere Mısır'a gitti. Selçuklular arasında iç harbin başlaması onun işine yarıyor ve adamları, anlaşmazlığı keskinleştirmek ve karışıklığı arttırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Çünkü iç muhalefet ne kadar büyürse Hasan o derece kuvvetlenecek, pek çok kaleyi elde edecek ve Suriye'ye yerleşecekti. Esasen taraftarları İsfahan'daki Diz dağına ele geçirmekle meşguldüler. Bu yüzden Hasan, Kahire'deki şeflerle görüşerek savaşçı bir devlet kurmak üzere faaliyete geçecekti.

Çok geçmeden Hasan'ın devletin içinde çatışma çıkarma konusundaki etkisi kendini gösterdi. Fakat iç mücadelede başarılı olmak üzere olan Türkyaruk'un katli için hazırlanan suikast başarısızlığa uğradı.

Melikşah'ın ölümüne dair alınan ilk haberler üzerine Ayşe, küçük Kasır'dan Hayyam'ın Nişabur'daki, bahçeye ve sahaflar çarşısına yakın köşküne indi. Böylece Hayyam'a yakın olacak ve ona hizmet edecekti. Hayyam, bu sırada yine Yıldızlar Evi'nde çalışıyor ve Öklid'in geometresini doğrulamak için yazdığı eserle meşgul oluyordu.

Ayşe, silâhlı Arap muhafızlar tutmuş ve köşkün muhafazasını bunlara bırakmıştı. Hepsi de iyi beslenmek ve iyi ücret almak karşılığında her türlü tehlikenin üzerine gitmeye hazır kimselerdi. Ayşe bundan başka, son derece süratli atlar ve gerektiğinde eşya denkerlerini taşımak için kullanılacak develer de tedarik etmişti. Gerektiğinde Nişabur'dan hemen hareket edecekler ve emniyet içinde yaşayabilecekleri bir yere gideceklerdi.

Eskiden herkes Hayyam'ın kapısında toplanır ve onun sempatisini kazanmak isterlerdi. Artık bu kalabalıktan eser kalmamıştı ve Ayşe hayatlarında bundan başka bir değişiklik görmüyordu. Çünkü herkes, Sultan'lığın kime geçeceğini bekliyor ve kimi Rey'den,

kını Bağdat'tan hareket eden ordulardan bahsediyordu. Atlı devriyeleri, sabaha kaclar sokaklarda dolaşıyordu.

Çok geçmeden Sultan'ın hazinedarı, baş müneccimin aylığını vermemeye başladı, fakat bu da Hayyam etkilemedi. Para lâzım oldukça borç buluyor, Ayşe'nin çekmecesinde de yığın yığın altın bulunuyordu.

Ayşe, Hayyam'ın, hemen Bağdat ordusunu henüz mağlûp eden Türkyaruk'un karargâhına katılmasını istedi. Şair Muizzi bu zaferi bir kaside ile kutladığı halde mağlûp olan tarafa da gizlice bir taziye ve teselli şiiri göndermişti. Hayyam da, Ayşe'ye göre, herhalde bir şeyler yapabilir ve bilhassa vuku bulmak üzere olan ay tutulmasından faydalanarak galip hükümdara bir şeyler söyleyebilirdi.

Fakat Hayyam, Melikşah'ın matemini tutuyordu. Çünkü merhum Sultan, çocukluk çağından beri arkadaşıydı ve henüz otuz dokuz yaşında olduğu halde o da Rahim, Yasemin ve Cafer'e katılmıştı.

Hayyam'ın mersiyesi şu rubaiden ibaretti:

*Elden çıkararak giden ayakdaşlara hoş
Tek tek şu ölüm tekmelemiş, yerleri boş
İçtikti hayat evinde bir meyden biz
Bizden daha evvel olmuş onlar sarhoş*⁵

⁵ "Uygun ve muvafık dostlar birer birer çıktılar ve ecelin ayağı altında çiğnenerek gittiler. Hayat meclisinde hepimiz aynı şaraptan içtik, lakin onlar bizden iki üç devre önce, kendilerinden geçtiler."

یاران موافق همه از دست شدند
در پای اجل یکان پست شدند
خور دیم زیک شراب در مجلس عمر
دوری دوسه بیشتر زمامت شدید

Rubainin manzum tercümesi üstad İhsan Hamamî'nindir.

Ayşe bu rubaiyi dinledikten sonra:

— Fakat, dedi, Türkyaruk'tan bahsetmiyorsunuz ve hep ölenleri anıyorsunuz. Gidenler gitti. Sense çok şükür dipdirisin. Ne diye eşraf gibi atına binerek şu kuleden ayrılmıyorsun?

— Bir zamanlar Melikşah ile birlikte gezdim dolaştım. Kâfi! Bu gece ay tutulmasını seyredeceğiz!

Hayyam o geceyi kulenin üst katında geçirdi. Ayşe de evlerinin damında, sokaklarda toplanan halk kitlelerini izliyordu. Ay, bedr halinde idi. Derken kesif bir gölge kamerin yüzünü örtmeye başladı. Her tarafta davullar çalınıyor ve kadınlar bağıırıyordu, çünkü şeytanların ayı yutmak için uğraştıklarını sanıyorlardı. Gölgeler gittikçe derinleşiyor ve mollalar meşalelerle şeytanları kovalamaya çalışıyorlardı.

Ay tutulması devam ediyordu. Çölden soğuk bir rüzgârın esmesiyle kadınların çığlıkları dindi fakat erkekler, hâlâ davul çalıyor, bağıırıyor ve şeytanları ürkütüp kaçırtmaya uğraşıyorlardı. Çok geçmeden, kamer büsbütün kararış ve meşalelerden yükselen alevlerden başka bir ışık görülmez olmuştı.

Daha sonra, gölgeler sıyrılmaya başladı. Davullar, daha büyük bir gayretle çalınıyordu, çünkü şeytanlar ürkmüş ve yuttukları ayı çıkarmaya başlamışlardı. Gölgelelerin ayın üstünden tamamen sıyrılmalarına kadar gürültü devam etti ve gürültünün dinmesi üzerine Ayşe de yatağına uzandı. Heyecandan yorulmuştu.

Ay tutulmasının halka önemli olaylar olacağını hissettirdiğini sırada şehrin kadısı, din ulemasının kıskırtmasıyla, Ömer Hayyam'ın ifadesini almaya karar verdi ve Hayyam'ı mahkemeye davet etti.

Hayyam'ın yardımcıları, kadıyı sinirlendirecek bir şey söylememesini rica ettiler. Ve yeni Sultan'ın tahtına geçmesine kadar sabretmesini istediler.

Hayyam, mahkemeye girdiği zaman medrese divanı azasının burada bulunduğunu gördü. Beyaz sarıklı kadılar mevkilerinde oturu-

yorlardı. Gazalı de buradaydı. Mahkeme o kadar kalabalıktı ki, zu zor duracak bir yer buldu. Toplananların hepsi de, tanıdık simalardı. Fakat kimse Hayyam'a yakınlık göstermiyordu. Melikşah hayatta olsaydı, onu bu şekilde mahkemeye çıkarmaya kim cesaret edebilirdi?

Nihayet, Hayyam'ın suçları sayıldı. Bunların birincisi onun yazdığı eserlerden kaynaklanıyordu. Hayyam'ın bu eserleri, kâfirlere dayanarak yazması bir suç sayılıyordu. Ayrıca Hayyam'ın eski takvimi bırakarak zamanı yeniden ölçmesi ve yeni bir takvim yapması da bir suç olarak ileri sürülüyordu. Hayyam'ın kulesini mezarlığa yakın bir yerde kurması da onun ölüleri bunaltmasına neden oluyordu. Fakat en önemli suçu, yıldızların hareket etmediğini söylemesi idi. Mecliste hazır olanların aşağı yukarı hepsi de Hayyam'ın bu yolda sözler söylediğini işitmişlerdi. Onun için Hayyam'ın eserlerine ve şahsına karşı ceza düzenlenmesi gerekiyordu.

Bunun üzerine medresenin üstatlarından biri kalktı ve Hayyam'ın bütün bu suçları işlemiş olduğunu, üstelik birtakım rubailer yazdığını ve bunların her yerde okunduğunu, özellikle sufilerin ve dinsizlerin bunları her yerde tekrarladıklarını anlattı. Sonra bunların birkaçını okumak istediğini ve bunları tekrarlamak suçunu işlediğinden dolayı affolunmayı dilediğini söyledi.

Hâkim razı oldu ve:

— Oku! dedi.

Fakih okudu ve Hayyam gülümseyerek dinledi.

Rubailerin bir tanesi, Yasemin yanında olduktan sonra cenneti katiyen aklından geçirmeyeceğini dile getiriyordu. Bir diğeri, şarabın kederlerini hafiflettiğine dairdi. Bir başkası, beşerin kader kitabını gökyüzünden almak için bir şahin gibi uçtuğunu anlatıyordu.

Fakih, daha sonra:

“Ey Sen ki, “Affet!” diye San'a yalvarıyoruz. Alfını nerede bulacağımızı söyle!” mesajını ifade eden rubaiyi okudu.

Hayyam itiraz etti:

— Bunu ben yazmadım.

Gazali yerinden kalkarak kapıya doğru yürüdü. Hayyan, bu adamların yüzüne bakarak kendini mahkûm edeceklerini anladı ve onlarla uğraşmak istemedi.

Hâkim sordu:

— Bir şey söyleyecek misiniz Hayyam!

— Evet, şu demin okuduğunuz rubai benim değil. Fakat şimdi okuyacağım rubai benimdir:

“Kıyametin fecri doğduğu gün herkes kabrinin içinde ne varsa onunla birlikte kalkacaksa, benim başucuma Şiraz şarabından bir testi ile şen bir sevgili koyun.”

— Bu rubaiyi şimdi yazdım.

Hiddet mırıltıları yükseldi. Hâkim:

— Git ve hükmü bekle! dedi. Gazali'nin çıktığı kapıdan o da çıktı. Kapıdan çıkar çıkmaz yanına bir derviş sokuldu ve kulağına fısıldadı:

— Alamut kalesi emrine hazır!

Hayyam cevap vermediği için derviş de savuştu.

Mahkemenin verdiği karar şöyleydi:

— Hayyam'ın eserlerinden hiçbiri medreselerde okutulmayacak. Yıldızlar Evi'ne el koyulacak ve kule hükûmete devredilecek Hayyam buraya girmeyecek. Ve kalabalık içinde konuşma yapamayacaktı.

— Pekâlâ! Başka?... diye sordu Hayyam.

— Sen serbestsin. Fakat Nişabur'dan uzaklaşacaksın!

— Ne zamana kadar?

— Sonsuza kadar..

Hayyam, yürüdü ve Sahaflar çarşısına doğru ilerledi:

Burada toplanan birkaç talebeden biri:

— Kâfir! diye bağırdı.

Fakat Hayyam'a bakan arkadaşlarının hepsi de sustular. Hayyam, çeşmenin başında durdu. Yirmi sene evvelki hayatı gözünün önünden geçiyordu.

Yasemin ile burada buluşup konuşmasından bu yana yirmi beş yıl geçmişti. Yirmi beş sene evvel burada Yasemin'le konuştuğu zaman kendisini bir hakikat, başkalarını ise bir hayal sayıyordu. Bugün başkaları birer hakikat, kendisi ise amaçsızca hareket eden bir hayaldi, çünkü Yıldızlar Evi'ni, elinden almışlardı ve bunu almalarıyla hizmet ettiği ve varmak istediği hedefi yıkmışlardı.

Ayşe, olanları duyunca derhal küçük Kasr'a gitmeyi tavsiye etti, çünkü Nişabur'da kalmaktan korkuyordu. Her şey hazırды. Atlar ve develer emre hazır bekliyordu.

Fakat Hayyam, Nişabur'dan ayrılmak istemiyordu. Öklid'e yazdığı şerhi henüz bitirmemişti. Ve bu eser onu Yıldızlar Evi'nde bekliyordu.

Ayşe'nin teklifine, "Hayır" diyerek evinin terasına çıktı ve düşünmek istedi.

İshak koşu koşu geldiği zaman ortalık kararmıştı. Hayyam sordu:

— Ne var?

— Büyük bir kalabalık; askerlerden, mollalardan ve ayak takımından oluşan büyük bir kalabalık, aleyhinizde bağırarak Yıldızlar Evi'ne doğru ilerliyor. Belki de kuleyi yağma edecekler. Şehrin kapıları kapanmadan küçük Kasr'a gidelim. Çünkü burada emniyette değiliz!

Hayyam emretti:

— Bir at hazırlayın!

Hayyam, kimsenin bir yere gitmemesini söyleyerek atına bindi, şehir bahçesini geçerek nehir üzerindeki kapıyı aştı ve atını sürmeye devam etti.

Ağaçların altından çıktığı zaman rasathanesine baktı. Kulenin gökyüzüne serpilen karaltısı yerine kızıl bir alevin gökyüzüne süzüldüğünü gördü. Yaklaştıkça, alevlerin büyüdüğünü görerek atını bir kere daha mahmuzladı ve rasathanenin bahçe kapısında durarak atından indi. Etrafı duman basmış ve alevler rasathaneyi sarmıştı. Sıcak rüzgârlar yüzünü yakıyordu. Kollarına sarılarak onu geri çekiyor ve:

— Deli misin, kör müsün yahu? diye bağıyorlardı.

Rasathaneyi ateşe verenler, manzarayı memnun bir ifadeyle seyrediyorlardı. Ellerinde kollarında rasathaneden çaldıkları şeyler vardı. İki kişi ejderhalı Çin örtüsü için kavga etmekte idiler.

Yangın bir kattan diğer kata sıçramaktaydı. Hayyam'ın bütün yazıları ve kitapları üçüncü kattaydı. Senelerce süren hesaplara ait kayıtlar, Öklid'e yazılan şerh hep buradaydı.

Kendisine yakın bir yerde duran bir adamı sarsarak:

— Kitaplar, kitaplar! diye bağırdı. Adam cevap verdi.

— Kitaplar, çok iyi yanar!

Hayyam, kitapları kurtarmaya imkân bulunmadığını anladı ve çok üzüldü. Fakat orada öylece durarak bütün hayatının ürünü yakarı yangını sonuna kadar seyretti. Ortada yalnız bir yığın kömür kaldığı zaman, bu defa beyninin içinde bir yangın başladığını ve ateşin bütün varlığını kemirdiğini hissetti. Fırat Nehri'nin kıyılarındaki çadırını ateşe verdiği zaman da aynı şeyleri hissetmişti. O yangın hâlâ sönmemiş olacak ki birdenbire yeniden alev almıştı.

Yuvarlak ay, pırıl pırıl bir gökyüzünden dünyaya bakıyordu. Hayyam, harap olan bahçede dolaşıyordu. Gül fidanlarının yaprakları dağılmıştı. Kenarda kalan beyaz bir zambak bütün şaşasıyla açılmıştı.

Atını ya çalmışlar ya da at kaçmıştı. Adım adım yürüdü. Ay, ortalığı aydınlatıyor ve Hayyam gölgesiyle baş başa ilerliyordu.

Şehir kapıları kapanmıştı ve muhafızlar Hayyam'a oradan uzaklaşmasını söylediler. Uzaktaki bir köye doğru ilerledi ve köye varınca bir kapının önünde durdu. İçerden musiki nağmeleriyle kahkahalar aksediyordu. Burası, bir çömlekçinin dükkânıydı. Burada bir sürü çanak, çömlek ve testi vardı. Ortalığı şarap kokusu sarmıştı. Hayyam içeri girdi ve dükkânın dibindeki perdeyi araladı. Duvarlar, yine çanaklar ve çömleklerle süslenmişti. Kaba parmaklarıyla saz çalan adamın karşısında güler yüzlü bir köylü kız oturuyordu.

Yaşlı bir adam, bir testiye kucaklayarak tutuyor ve bir kadehe şarap dolduruyordu.

Hayyam bağırdı:

— Dikkat et de yere dökme!

Sonra bir kadeh bularak sakiye uzattı ve sakinin doldurduğu kadehi içti. Burada toplanan üç kişi, gözlerini hayretle ona dikmişlerdi.

Saki, Hayyam'a bakarak:

— Merhaba! dedi, galiba, zat-i âliniz yolunuzu şaşırdınız da buraya düştünüz!

Hayyam, toz ve kül içinde kalan elbiselerine baktı. Ve içini çekerek kadehini boşalttı. Burası serin bir yerdı ve parmakları bükülmüş çömlekçi, kendisine bir melek gibi görünüyordu. Şarap testisinin yanında oturarak:

— Bugün; ilim, irfan ve din namına her şeyi boşayıp üzüm kı-zı ile evlendim! dedi ve şu rubaiyi okudu:

Taze gül renkli şarapla bu gece

Gönül eğlendireyim ta ki sabah

Aklı, dini boşayıp üç kerre

Kıyayım şârâb ile ben de nikâh⁶

Köylü kız güldü. Hayyam ona bakarak:

— Sen, dedi, şarkı söyle!

Ve çalgı çalan adama dönerek:

— Sen de, çal! dedi, çünkü bu çeşit boşanma ve evlenmeler her gün görülmez.

Sonra sustu. Şarap, hoş bir şırıltıyla kadehe akıyor, Hayyam da bu şırıltıyı dinliyordu. Sonra çömlekçiye dönerek:

— Biliyor musun! dedi, şu çamur parçası bir zamanlar benim

⁶ Bu tercüme, Üstad Hüseyin Rifat'ın "Hayyam'ın Rubai Tercümelere"nden alınmıştır.

gibi inleyen bir âşık. Bir âşık ki, sevgilisiyle beraberdi, kolları birbirinin boynuna sarılmıştı.

İhtiyar adam uykulu bir sesle cevap verdi:

— Kimbilir?

Hayyam, köylü kızını dinledi. Fakat kız birkaç şarkı söyledikten sonra sustu. Ortalık karanlıktı ve Hayyam, oturduğu yerde uyu-ya kaldı. Uyanınca, yanbaşıında şarap testisini buldu. Fakat testi boşalmıştı. O da tekrar uyudu.

Birisinin omuzuna dokunması üzerine gözlerini açtı ve ortalığın ağardığını gördü. İhtiyar adam telaşlı ve ürkek:

— Uyanın, efendim, uyanın! dedi, müezzin ezan okuyor ve bizi davet ediyor! Hayyam:

— Aldırma! dedi, çünkü o, beni davet etmiyor.

Nişabur'un kapıları yüzüne kapanmış olduğuna göre ne diye uyanacaktı? Sonra Yıldızlar Evi harap olduktan sonra Nişabur'da ne işi vardı?

Fakat ihtiyar adam, onu uyandırmak için ısrar etti. Hayyam da kalktı ve kapıya kadar yürüyüp baktı. Şafak sökmüştü. Geri dönerek oturdu ve bir rubai okudu:

*Meyhanede bir ses dedi: Varken meyimiz
Gün doğdu a sarhoş deli külhanbeyimiz
Biz dolduralım şarabı bir ölçğe kalk
Binbir acı dolmadan hayat ölçülmez.⁷*

Sonra tekrar uyudu.

Çömlekçi çalışmaya koyulmuş, toprağı islatarak yoğuruyordu. Hayyanı geceleyn içinin alevlerini şarap ile söndürmek için içiyor içiyordu. Sarhoş olunca karşısında hareketsiz duran testiler canla-

⁷ Rubainin tercümesi Üstat İhsan Hamamî'nindir.

nıp, birer insan oluyor ve kendisiyle konuşuyordu. Hayyam bunlarla konuşmaktan yorulunca uyuyor ve günlerin gelip geçmesine hiç aldırılmıyordu.

Çömlekçiye bakarak:

— Artık, diyordu, geçen günler de, gelecek günler de beni rahatsız edemiyor.

Fakat bir gün, kandisini görmeye gelenler tarafından rahatsız edildi. Ayşe ile İshak başucunda duruyorlardı. Ayşe'nin sesi hiddetten titriyordu:

— Haftalardır sizi arıyoruz. Yıldızlar Evi'nin yakılması, sarrafların şehirdeki evimizi yağma etmeleri yetmedi mi?..

Bütün bunlar düne aitti. Artık rasat kulesi tamamıyla sönmüş olmalıydı.

Ayşe ilâve etti:

— Küçük Kasrı da elimizden aldılar. Yeni Sultan'ın sarayında seninle alay ediyorlar. Sultan, senin takvimini kaldırıp eski takvimi geri getirdi.

— Takvimim mi?

— Evet, onu da attılar. Kadınlar bile hamamda beni işaret edip, "Hayyam'ın cariyesi!" diyorlar. Muizi'nin kahpeleri mahfeler içinde dolaşüyor ve önlerinde siyah köleler yürüyor. Bense at sırtında dolaşıyorum. Bütün bu felâketler yetmezmiş gibi burada çömlekçinin kızıyla şarap içerek günlerini geçiriyorsun!

Hayyam kalkıp oturdu ve:

— Yeter! dedi. Artık kadınlar seni gösterip "Hayyam'ın cariyesi" demeyecekler. Muizzi'nin tavusları bile senin kadar süslü ve parlak olmayacak. İshak, yeterli gümüşümüz var mı?

— Sayısını yalnız Allah bilir.

— Ayşe, sende altın dolu bir çekmece ile daha birçok şey var değil mi?

— Evet!

İshak da ekledi:

— Evet altından başka birçok mücevherleri de var. Hayyam kararını açıkladı:

— O halde, ey çömlekçiler, şahit olun ki, bütün bunları bu cariyle, bu hizmetçime veriyorum. Gidin ve kadı karşısında şahitlik edin.

İshak hayret içindeydi:

— Fakat efendimiz, dedi, kendinizi hiç düşünmüyorsunuz!

Hayyam düşündü. Yeryüzünde kendisine ait gördüğü ne kalmıştı? Eserleri medreselerde okutulmuyordu. Çalışmaları yanmış, takvimi unutulmuş, kendisi de ilim âleminde kovulmuştu.

Sonra cevap verdi:

— İshak, bu âlemin dışından uzatılan bir kadeh var ki hepimiz onu içmeye mecburuz. Bu kadeh eline verildiği zaman içini çekip ah vah etme, onu sevinç içinde iç! Benim bütün bildiğim bu!

İshak, çömlekçiye yaklaşarak:

— Haydi! dedi.

Hayyam ilâve etti:

— Aynı kadıya şöyle deyin: Hayyam, Halep'e giden bir kafileyeye katılıyor. Haydi gidin ve söylediklerimi yapın.

Hepsi de atlarına bindiler. Ayşe ağlıyordu. İshak ona yaklaşarak:

— Sus, artık, dedi. Ayşe susup sordu:

— Altın dolu çekmece ile mücevherler hakikaten benim olacak mı?

— Elbette, efendimiz böyle emretti.

Ayşe, yavaş yavaş gözyaşlarını sildi ve yüzünü kuruttu. Kadının huzuruna çıkmadan önce çarşıdaki ipekleri gözden geçirdi.

Kervan iki gün yolculuktan sonra Horasan yolu üzerinde mola verdiği yerde Hayyam ateş karşısında oturarak mangalı karıştırıyordu. Sırtından yırtık bir aba sarkıyor ve çıplak ayakları üşüyordu.

Gökyüzünde, ejder, garp dağlarına inmekteydi. İki saat sonra şafak sökecek ve Hayyam gözlerini gökyüzünden ayıracaktı. Rüzgârlar, ölü yaprakları kımıldattı, işkenceye uğrayan ruhlar gibi rüz-

gâra karşı inledi. Hayyam, birkaç yaprak toplayarak ateşe attı. Yapraklar bir an için parladı. Göğsü ağrıyordu. Elini uzatarak göğsünü sıvazladı ve son saatinin yaklaştığını hissetti.

Ancak Hayyam'ın, huzurunu kaçıran bir şey oldu. Kuru toprakları döverek gelen bir atlı, mola yerinde durup şöyle sordu:

— Halep'e giden kervan bu mu? Hayyam:

— Evet, dedi.

Atlı, atından inip seslendi:

— Nişabur'dan buraya kadar dört nala geldim ve çok yoruldum, içinizde Hacı Ömer Hayyam namında biri var mı?

Hayyam, ateşe birkaç yaprak daha attı. Kervan muhafızı gelmiş ve cevap vermişti:

— Burada bir tek tacir var. O da Hacı değil, adı da Hayyam değil.

Hayyam nihayet yolcuya bakarak:

— Hayyam benim! dedi. İki adam birbirlerine bakarak güldüler, çünkü Hayyam bu kabileye bir deveci olarak katılmıştı.

— Halifenin mektubunu şu derbeder adama mı vereceğim? Getirdiğim mektup Kahire'deki Halife-i Müslimin'dendir. Halife, Hayyam'ı Kahire'ye davet ediyor. Ben de onu bulup Mısır'a götürmekle görevlendirildim.

Kervansaray muhafızı sordu:

— Sahi mi?

Yolcu kemerinden mühürlü bir mektup çıkardı. Bu mühür son derece büyüktü..

— Bak!.. Hayyam sordu:

— Alamut kalesi sahibi Hasan da, Mısır'da halifenin yanında mı?

— Sen kimsin ki bunları biliyor ve soruyorsun? Evet Mısır'dadır. Fakat...

— Bana bir kalemle bir kâğıt getirin...

Hayyam mektubu alarak evirip çevirdi. Mektup ağırca olduğuna göre herhalde uzundu. Mührü bozup mektubu okuyabilirdi, fakat ne lüzumu var, diye düşündü. Hayyam mektubu avucunun içinde tartıp kendi kendine şöyle dedi: *Bu adamlar ne diye benim huzurumu bozuyor? Nizâmülmülk'ün yerini Hasan, Melikşah'ın mevkiini ise Mısır halifesi mi olmak istiyor? Ne mümkün?* Hayyam, artık, kaderini rüzgârın esişine salıvermiş bir yapraktan farksızdı. Bir zamanlar, kendine güveniyordu. Elini görünmeyen âlemin perdesine uzatmıştı; fakat görünmeyen âlem, kendisinden eskisi kadar uzak kalmıştı. Aynı girişimi tekrarlamaya lüzum görmüyordu.

— Kalem getirin!

Atlı ile muhafız ona bakıyorlardı. O da bunları bir an evvel başından savmak istedi. Mısır halifesinin mekubunu okumadan cevap verecekti Mektubun arkasına dört satır yazdı.

*Feylozof Hayyam, hikmet çadırları dikerken
Gam ocağına düştü, yandı alevlerinden
Ömrünün iplerini kesti ecel makası
Kaza tellâli onu bir pula sattı hemen⁸*

Hayyam bu satırları atlıya uzattı. Atlı:

— Fakat, dedi, mektubu okumadınız ki...

— İçinde ne yazılı olduğunu biliyorum.

Atlı geriledi, çünkü ona Hayyam'ın her şeyi bildiğini ve herkesin içini okuduğunu söylemişlerdi.

Atlı, muhafızla birlikte uzaklaşırken Hayyam gökyüzüne baktı! Ejder, dağların ucundaydı. Sabah rüzgârı soğuk soğuk esiyordu. Tam anlamıyla yalnız ve kimsesiz kalmıştı. Yanında bir dostu, bir arkadaşı veya eşi yoktu.

⁸ Bu rubainin tercümesi üstat Feyzullah Sacid'indir.

Yasemin ona ne demişti: “Yıldızların söndüğü sırada, aşıkların yalnız kalmaları, çok büyük bir zulüm”. Acaba Yasemin, görünmeyen âlemin perdesi üzerinde dolaşan bir gölge miydi? Rahim’in kanını çamurlar içmişti. Acaba bu kan bir daha akacak mı? Bunları düşünmemek daha doğrudu. Çünkü gidenler Horasan yoluna düşen bu atlı gibi, bu dünyaya tekrar geri dönmezlerdi.

Başını eline aldı. Ve yolun kenarında:

— Merhametli ol! diye bağırdı.

Vakit gelmişti, gölgeler karanlık içinde toplanıyor ve yol üzerinde dönüp dolaşıyordu. Etraf kalabalıklaşmakta ve baygın sesler, soğuk rüzgâr gibi uğuldamaktaydı. Ellerini uzatarak bu gölgeleri kovmak istedi. Fakat gölgeler, ansızın kaybolmuştu. Gölgelerin ayakları, karanlıklara takılarak koşuyordu. Arasına başlarını çevirerek ona bakıyor, ince ve baygın sesleriyle kendilerine katılmasını ve sahilsiz fezaya doğru yürütmesini söylüyorlardı.

Acele etmek lâzımdı. Gökyüzüne baktı ve bütün yıldızların sönmüş olduğunu gördü. Demek tam zamanıydı. Uyuyanların yanını başında duran davula koştu. Yumruğunu davula çarptığı zaman kervansarayın bütün duvarları titredi.

Adamların başına ayrı ayrı koşarak hepsini uyandırdı. Çöken develerin ayağa kalkmalarıyla boyunlarındaki çanlar çaldı. Adamın biri öksürdü ve bir kovayı kuyuya saldı.

Kervansaray muhafızı, kervan sahibi ile konuşuyordu.

— Sizin deveciniz, Mısır halifesinin gönderdiği mektubu okumadan arkasına birkaç satır yazıp gönderdi.

Tacir, muhafızın ücretini verdikten sonra kesesini bağladı ve kemerine koydu.

— Allah’ın zavallılarından biri. Fakat güneş doğmadan uyanıyor. Bak ben şimdi onunla konuşayım, sen de dinle!

— Devecibaşı! Kervanımız nereye gidiyor? Hayyam, önden giden devenin yularını eline aldı ve önüne baktı. Gün doğmuştu ve güneş ortalığı aydınlatıyordu. Cevap verdi:

BEŞİNCİ BÖLÜM

— Gecenin gittiği yere gidiyor. Fakat acele etmeliyiz. Kervan sahibi tekrar sordu:

— Orası neresi?

Hayyam elini gözlerinin önünden geçirdi ve cevap verdi:

— Hiçlik alemi!

Sonra yırtık abasını başına çekti, sopasını eline aldı ve devesini çekip yürüdü, yürüdü...

Hayyam Hakkında Birkaç Not

Hayyam'a ait menkıbeler

“Cihar makale” adlı eserin yazarı Semerkand’lı Nizâm, Hayyam ile görüşmüş ve ona dair bir kaç menkıbe nakletmiştir. Der ki:

“Hicri 506 (1112-1113 M.)’da Hâce İmam Ömer Hayyam ve Üstat İsfizari, Belh şehrine gelmişler ve esirler çarşısında Emir Ebu Said’in evine misafir olmuşlardı. Ben de onlarla burada karşılaştım. Konuşma esnasında Hücetül Hak (Hakkın burhanı) Ömer’in şu sözleri söylediğini işittim. “Kabrim öyle bir yerde olacak ki ağaçlar çiçeklerini üzerime iki kere serpecek.” Buna imkân yoktu. Fakat böyle bir şahsiyetin de boş sözler söyleyemeyeceğine inanıyordum. Hicri 530 senesinde Nişabur’a gittiğim zaman –ki bu büyük adamın ölümünün ardından birkaç sene geçmiş bulunuyordu– bir perşembe günü üstadım olarak gördüğüm Hayyam’ın mezarını ziyaret etmek istedim ve bana mezarı gösterecek bir rehberle birlikte yola çıktım. Rehber beni Hıra mezarlığına çıkardı. Buradan sola döndüm ve kabrini bir bahçe duvarı altında buldum. Armut ağaçlarıy-

la şeftali ağaçları, kabrine doğru uzanıyordu. Kabri üzerine o kadar çok çiçek yaprağı dökülmüştü ki, toprak görünmüyordu. Hayyam'ın Belh'de söylediği sözleri hatırlayarak ağladım. Çünkü yeryüzünün hiçbir tarafında bu mezarın bir benzerini görmemiştim. Allah rahmet cylesin! “Gerçi, Hücetül Hakkın kabri hakkındaki bu sözleri işitmişim, fakat onun müneccimlerin kehanetlerine inandığını görmedim. Ashında hiçbir büyük âlimin bunlara inandığını görmedim ve işitmedim.”

Hayyam'ın kara mizah tarzı şakalarına ilişkin hikâyeleri daha sonraki yıllarda yaşamış yazarlar da anlatıyorlar. Hayyam, işçilerin Nişabur medresesini tamir ettikleri sırada oradaymış. Tuğla taşıyan bir merkebin medreseden içeri girmemek için inat ettiğini, işçilerin de bu inadı yenemediklerini görmüş ve gülmüş. Sonra eşeğin yanına giderek ona şu sözleri söylemiş:

“Ey sen ki kayboldun, sonra eskisinden daha sapık bir halde geri döndün! Adın insanların hafızasından silinip gitti. Fakat tırnakların bir araya gelip merkep tırnağı olmuş, sakalın da kuyruk olarak ters tarafından sallanmış!”

Merkep bunları dinledikten sonra inadından vazgeçerek medreseye girmiş. İşçiler Hayyam'a yaklaşarak eşeği nasıl yatıştırdığını sormuşlar. Hayyam cevap vermiş:

“Bu eşek daha önce yaşadığı bir hayatta medresede hocaydı. Eşek olduktan sonra tanınmadan medreseye girmek istemedi.”

Bu eseri yazarken, “Cihar makale”nin yazarı Nizâm Semerkandi'den faydalandım. Eserdeki olaylar ile bunların geçtiği ortam ve konuşmaların çoğu, Hayyam devrinin realitesinden alınmış ve bu konuda çağdaşlarının yazılarından ve rivayetlerinden faydalanılmıştır.

Eserdeki şahsiyetler

Şahsiyetlerin çoğu o devrin yaşayışına uygun bir şekilde canlandırılmıştır. Hasan Sabbah, çağdaşlarının üzerinde çok derin bir iz bıraktığı için kolayca tasvir edilebilir, fakat bizzat Hasan'ın olaylar hakkında yazdığı yazılar, ölümünden yarım asır kadar sonra Alamut kalesinin Moğollar tarafından yakılması ve buradaki kütüphanenin tahrip olması yüzünden kaybolmuştur. Birçok yazar, bu eserlerden alıntılar yapmıştır. Ben de bu alıntılara ulaşmak için çok çaba sarfettim. İsmaililerin yaptıkları büyülerin çoğu, tarikatın Suriye'deki koluna rehberlik eden Reşidüddin'e atfedilirse de bunların İsmaililer tarafından her yerde yapıldığı anlaşılıyor. İsmaililerin haberci güvercinleri kullandıkları ve bu sayede başkalarına ait mektupları okuyarak her şeye vakıf oldukları da gerçektir. Baş kesik bir adamı konuşturdukları da bilinir.⁹ Yalnız bu hile ve büyüleri yazanlar, bunların birer mucize veya keramet olduğunu iddia ederler.

Nizâmülmülk'ü de, Melikşah'ı da tarih kitaplarının anlattığı tarzda tasvir ettim.

Yalnız, Melikşah'ın casusluk sistemi aleyhinde söylediği sözler, kendisine değil, babasına aittir. Gazali'nin hayatı, karakterini aydınlatacak derecede bilinir. Cafer Ak, Meymun, Isfizarî ve Muizzi, tarihte yaşamış gerçek şahsiyetlerdir. Ancak romandaki bütün kadınlar hayali birer portredir. Bu kadınlar o devrin edebiyatına ve menkıbelerine göre tasvir edilmişlerdir.

Kısacası bu eser, eski mozayikleri toplayarak yerli yerine yerleştirmeyi amaç edinmiştir.

Bu bir hikâyedir. Ve bu hikâye şarkın "Makamat"ı tarzında yazılmıştır.

⁹ Journal Asiatique, 1877. Guyard'ın "Esrarkeşlerin Büyük Bir Üstadı" adlı yazısı.

Hayyam Hakkında Bildiklerimiz

Tarih bize, Hayyam hakkında, kesin sayılacak hiçbir şey öğretmiyor. Onun Melikşah devrinde saray müneccimi olduğuna ve kendisine atfolunan rubailerden çoğunu yazdığına inanıyoruz. Hayyam'ın cebir hakkındaki eserini ve Öklid'e yazdığı şerhini biliyoruz. Matematik ve astronominin en derin meseleleriyle meşgul olduğunu ve yeni bir takvim oluşturduğunu da biliyoruz. Horasan'da Yıldızlar Evi'nde çalıştığı malûmdur. Melikşah kendisine saygı göstermiş, Gazali ise kendisiyle çeşitli tartışmalara girmiştir. Mezarı, Nişabur'dadır. M.S. 1073 senesinde çocukluk çağını aşmıştır. 1135 sıralarında da ölmüştü.

Bütün bunlar gerçekte var olan şeylerdir. Ayrıca Hayyam'la ilgili birçok menkıbe vardır ve bunlar Semerkandlı Nizâmî'den başlayarak 16. asra kadar dönemin önemli yazarları tarafından nakle-dilegelmiştir. Bütün bunlardan öğrendiklerimiz şunlardır:

Hayyam, mutsuz bir feylozoftu. Yunan irfanının müdafilerindendi. Ve İbni Sina'nın izinden giden bir şahsiyetti. Devrinin en ileri ve hür fikirli adamıydı. Hırsı yoktu. Fakat bazen kendini bütün varlığıyla çalışmalarına verirdi. Hal ve tavrında kabalık vardı. Fakat nükteliydi. Çabuk kızardı ve çok kuvvetli bir hafızası vardı. Yedi kere okuduğu bir kitabı, ezberden harfi harfine yazmıştır. Devrinin en büyük düşünürüydü.

Çeşitli rivayetlerden öğrendiğimize göre Hayyam, olabildiğince tartışmalardan kaçınırdı. Fakat bir kez tartışmaya girişti mi dilini pervasızca kullanırdı. Diğer ilim adamları kendisine hürmet ederlerdi. O gelince, herkes ayağa kalkar ve "üstat geldi" derlerdi. Din uleması, genellikle onu sevmez, biraz da ondan ürkerdi. Ona karşı olan mezhep mensupları tarafından gözetleniyor ve arasına hayatı tehlikeye giriyordu.

Katiyen evlenmediği ve çocuk sahibi olmadığı söyleniyor. Onun siyasete karışmadığını, Melikşah ile birlikte yola çıktığı za-

man, Muizzi gibi kendini saray adamı olarak göstermediğini, Muizzi'nin tam tersi sayılacak bir tavır takındığını biliyoruz.

Böylece Hayyam, hayatta kendi yolunda yürüyen ve düşünme özgürlüğünü muhafaza eden bir adam olarak görünüyor. Cebire ait eserinde söylediği sözlerden, üç dereceli denklemleri geometri yöntemleriyle hallettiğini anlıyoruz. Kendisi bu yöntemi Yunanlılardan öğrenmiştir. Bu yöntem, Descartes'in 16. asırda bilim dünyasında boy göstermesine kadar Avrupa'da anlaşılmamıştı. Hayyam, daha çok çözümlenmesi neredeyse imkansız olan zor meseleler üzerinde çalışmıştır.

"Cebir"e ait eserinin giriş yazısında diyor ki: "Bütün düşüncelerimi bu eser üzerinde toplayamadım. Çünkü bertaraf edilmesi mümkün olmayan birtakım engeller buna mâni oluyordu. Fen adamları az sayıdaydı. Ayrıca bu işlerle meşgul olmaya karşı gelen güçlükler de çoktu. Muasırlarımızın ekserisi, sahte ilim adamlarıdır. Bunlar hakkı batıl ile karıştırırlar, başkalarını aldatmaktan çekinmezler, ilim namına çok az olan bilgilerini de sefil maddî maksatlar için kullanırlar. Bunlar riya ve hiyanetten azade olarak çalışan, bâtılı ve yalanı bertaraf ederek hakikati arıyan, mümtaz adamları gördükçe onlara hakaret eder ve onlarla alay ederler." Hayyam'dan yaklaşık bir asır sonra Nüzhetül-ervaih'i yazan Şehrzurî der ki:

"Hayyam, kendine hakim olabilseydi, onun astronomi ve felsefedeki vukufu bir darbimesel mahiyetini alırdı."

Şüphe yok ki Hayyam, olağanüstü akıllı bir adamdı. Dünyanın kendi eksenini etrafında hareket ettiğini düşünmesi, bir tahminden ibarettir. Çağdaşı olan birçok İslâm âlimi, dünyanın hareket ettiğine inanıyorlardı. Fakat bu düşüncelerini anlatınca tutucu kesimin tepkisiyle karşılaşıyorlardı.

Hayyam, rubailerinin birinde arzın eksenini etrafında döndüğüne inandığını gösterir. Bu rubai "**İn harçî felek**" sözleriyle başlar.

Hayyam'ın, Hasan Sabbah ile görüşüğünü gösteren hiçbir delil yoktur. Fakat Hasan'ın, en mümtaz şahsiyetleri Alamu'a davet

etmesi adetlerinden biriydi. Bundan dolayı Hayyam'ın da onun tarafından davet edilmiş olma ihtimali yüksektir.

O devrin Müslümanları çok seyahat ederlerdi ve o zamanki fikir hayatı oldukça canlıydı. Bir kere imkân bulan her Müslüman, Hacca giderdi. Ayrıca o devrin İbni Cubeyr, Biruni, Nasırı Husrev gibi büyük şahsiyetlerinin yaptıkları seyahatler de meşhurdur. Melikşah ömrünün büyük bir bölümünü, at sırtında geçirmişti. Çin, Hindistan ve Bizans arasında seyahat eden kervanlar, Horasan'dan geçiyordu. Kısacası bütün İslâm âlemi hareket halindeydi.

Hayyam'ın eserleri, onun bütün ömrünü, Hafız gibi bir yerde geçirmedigini gösteriyor. Onun Melikşah'a refakat ettiği şüphe götürmez. Melikşah 1075'te Suriye'deydi. O tarihte Selçuklular Kudüs'ü ele geçirmişlerdi.

Hayyam'ın rubaileri

Hayyam'ın şiiirleri, kendi hayatının ve kendi tecrübelerinin ürünüdür. Bu şiiirlerin özündeki gerçeklik, kimsenin gözünden kaçmaz. Hayyam, şaraptan bahsetti mi, hakiki şarabı kasteder. Sufiler gibi mecazi bir lisan kullanmaz. Ayrıca Hayyam, bir sevgiliden bahsettiğinde kanlı canlı bir varlığı anlatır. Hayyam'ın hayal gücü sürekli işler ve gerçekleri farklı bir açıdan değerlendirir. Meselâ Hayyam, bir kadehten bahsederken bu kadehi yapan kimsenin bunu yere çarparak parçalamayacağını düşünür. Oysa insanoğlu ya hastalıklara tutulup çürüyor, yahut kara topraklar altında yatıyor. Hayyam, bir testiye tutar ve kadehine şarap boşaltır. Fakat şarap içerken düşünür. Acaba bu testi de, bir zamanlar kendisi gibi acı çeken, sevgiliyle öpüşen, kollarını onun boynuna saran bir âşığın toprağı mı? Bunlar belki alkolün etkisiyle görülen hayallerdir. Fakat bu hayaller, gerçeklere dayanır.

Hayyam'ın realizmi, Nasırı Husrev'in realizmi kadar şiddetli değildir. Hayyam bir gübre yığınının başında durarak: "İşte dünya sefahatinin ürünü ve işte bu sefahati özleyen ben!" ya da "Yarabbi, Tatar güzellerinin dudaklarını ve dişlerini gözlerimize neden bu kadar güzel gösterdin" demez.

Ayrıca Hayyam birçok İranlı şair gibi melânkolik değildir. Nice İran şairi, "Bülbülün güle" sarılmasından bahsetmişlerdir. Fakat Hayyam, rüzgârın gül yapraklarını yere döktüğünü görse, o gül fidanının köklerinde bir insan yattığını ve gülün de yapraklarını bu yüzden yere döktüğünü hatırlar. Kimbilir, belki de, Semerkandlı Nizâm'a ağaçların kendi mezarına yapraklarını yılda iki kere dökceklerini söylediği zaman, bu düşünce aklından geçiyordu.

Hayyam'ın şiiirleri, devrinin şiiirlerine benzemez. Bu şiiirlerde, açıklaması kolay olmayan bir başkalık var.

Hayyam gençlikten uzaklaştığı için üzüntü duyar. Gecenin bütün zevkiyle son bulmak üzere olmasından endişe ederek sakiye,

şarap getirmesi için bağıırır. Kendisini, hayat sofrasının önünde yalnız bırakan dostlarının matemini tutar.

Izdırıp çığlıkları hemen her rubaisinde işitilir. Çok sevdiği ay, kendisi onu göremeyeceği zaman da doğup batacaktır Irmağın kıyılarında açan çiçeklere basmamaya dikkat eder. Belki onların köklerinde sevimli bir baş yatıyordu da bu çiçek, topraklaşan o baştan gıda alıyordu diye!

Hayyam'ın bir şiirinde bile tövbe ettiği, ya da pişman olduğu görülmez. Şarabı, unutkanlık verdiği ve ızdırabı dindirdiği için içer.

Bu ızdırıp o kadar barizdir ki her rubaide derinden hissedilen bu ızdıraba okuyucunun da tutulması mümkündür. Bu ızdırıp ifadeleeri, mücadele eden bir ruhu dinlendirmek için yazılmıştır. Fakat dinlenmek mümkün mü? Bu nedenle bunları yazan adamın âdeta gözünüzün önünde öldüğünü görürsünüz. Bakınız Hayyam ne diyor: “Şarabı kötülemeyin. Şarap acıdır, çünkü benim hayatıma benzer.”

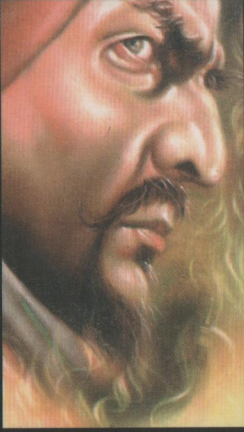
Belki de, Hayyam'ın hayatında anlaşılmayan nokta, insanoğluna özgü bu basit ızdıraptır.

Fitzgerald

Hayyam'ın ölümünden yedi asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra başka bir memlekette yetişen, fakat Hayyam'la aynı ruhu taşıyan bir adam, Hayyam'ın rubailerini toplayarak onlardan İngiliz edebiyatının bir şaheserini yarattı.

Bu adam Edward Fitzgerald'dir. Ve onun yayınladığı rubaiyat, Hayyam hakkında ciltler dolusu yazı ve yorum yazılmasına sebep olmuştur. Bu tercümelere Hayyam'ın mı yoksa tercüme eden Fitzgerald'ın mı dehasının görüldüğü senelerce tartışıldı. Fakat rubaiyatın aslı ile tercümesini karşılaştıranlar, Fitzgerald'ın eline geçen rubailerden, yeni bir bütün yarattığını görürler. Fitzgerald bunu yapabilmek için biraz Hafız'dan, biraz da İbni Sina'dan faydalanmıştır.

Fitzgerald, Hayyam'ı tercüme etmedi. Onu yeniden oluşturdu ve kendisini hatırlatacak daha büyük bir eser de bırakmadı. En büyük âlimler bile, Fitzgerald'ın eşsiz eserine denk olacak bir tercüme yapmayı başaramamışlardır.

ömer hayyam

Harold Lamb

**Suluk soluğa okunan bir macera
Ortaçağı çok iyi yansıtan enfes bir seyir**

ABD'ye doğunun gizemli kapılarını açan araştırmacı-yazar Harold Lamb, bu defa eline kılıç almamış bir dahinin öyküsünü yazmış. Cürretkâr şiirleriyle tanınan Ömer Hayyam'ın, ortaçağda İran'ın hüznünlü atmosferinde geçen öyküsü, halktan ve soylu sınıfından seçilmiş renkli portrelerle canlılık kazanıyor. Metafizik zekâsı ve yıldızlara duyduğu tutku nedeniyle muhafazakârların şimşeklerini üzerine çeken Hayyam'ın hayattan beklediği sadece biraz mutluluk ve astronomi kulesi yapmak için uygun bir yer.

Çağ açan savaşlar, tutkulu bir aşk hikayesi; liderleri Hasan Sabbah için tereddütsüz ölen ve öldüren esrarkeş müridleriyle Haşhaşi tarikatı ve olayların merkezinde, dahi bilim adamı, Sultan'ın başmüneccimi, şair ve aşık kimliğiyle Hayyam... Hem soluk soluğa okuyacağınız bir macera; hem de Alparslan, Melikşah, Hasan Sabbah, Gazzali gibi Türk ve dünya tarihindeki kilit şahsiyetleri, ortaçağdaki bilimsel faaliyetleri ve siyasi gelişmeleri keyifle seyredeceğiniz zengin bir panorama.

ISBN 975-6698-47-0

9 799756 698470

